EGE'DE EŞKIYALAR

SABRİ YETKİN

3. BASKI

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

SABRİ YETKİN

EGE'DE EŞKIYALAR

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

Türkiye
Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınıdır

Valikonağı Cad. Samsun Apt. No. 57 Kat 2 34365 Nişantaşı-İstanbul
Tel: 0 212 233 21 61 / Faks: 0 212 234 32 90
www.tarihvakfi.org.tr / yayin@tarihvakfi.org.tr

Kapak Resmi
"Meşhur eşkıyalardan olup idam cezasına çarptırılmış Ali oğlu Mustafa"
1900, Yıldız Albümleri

Yayıma Hazırlayan
Ayşen Anadol

Kitap Tasarımı
Haluk Tunçay

Baskı
Step Ajans
(0212) 482 13 41

© Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Birinci Basım: İstanbul, Ağustos 1996
İkinci Basım: İstanbul, Mayıs 1997
Üçüncü Basım: İstanbul, Ağustos 2003

ISBN 975-333-052-9

SABRİ YETKİN

EGE'DE EŞKIYALAR

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

Dr. Sabri Yetkin, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesidir. Çeşitli derleme ve dergilerde Ege bölgesinin 19. ve 20. yy. sosyo-ekonomik tarihine ilişkin çalışmaları yayımlanmıştır. Ayrıca tarih öğretimi ve Cumhuriyet tarihi üzerinde de çalışmaktadır. Elinizdeki kitabın temellendiği doktora tezi 1995 yılı Afet İnan Tarih Araştırmaları Ödülü'nü kazanmıştır.

Her zaman anımsayacağım babama;
Ayten, Mine, Özkan ve Korhan'a.

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ne sunmuş olduğum doktora tezimden, bir hayli kısaltılarak ortaya çıkarılan bir üründür.

Çalışmada hedef, "yeni tarihçilik" anlayışı, yani "mikro tarih"ti; gözlemleme ölçeğini "zaman" ve "mekân"da küçülterek "mikroskobik analiz"e ulaşabilmek için orijinal, "dokümanter" malzeme esas alındı ve verilere halkın perspektifinden bakılmaya çalışıldı.

Eşkıyalık, moderniteye ulaşamamış, bir anlamda "pre-modern" ve "pre-kapitalist" toplumların ve devletlerin varoluş serüveninde sürekli yaşamak zorunda kaldıkları sosyal bir realitedir. Kitapta, eşkıyalığın Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle Ege bölgesinde ortaya çıkış nedenleri, kronikleşmesi ve bu sorunun çözümlenememesi üzerinde durulmuştur. Sosyal bir realite olan eşkıyalık hareketleri şimdiye kadar bu kitaptaki gibi dar bir zaman ve mekân dilimi içerisinde araştırılmamıştır. Ege'nin sosyal tarihine ilişkin çalışmaların azlığı yüzünden bu alanda hissedilen eksikliğin giderilebilmesi için bir ileri adım atabilmek, aynı zamanda Türkiye'de yıllardır "ciddi" tarih yayıncılığına destek vererek gittikçe güçlendirip, çeşitlendiren okuyucu kitlesine bir "sosyal tarih" çalışması sunarak ülkemiz tarih çalışmalarına -bir nebze de olsa- katkıda bulunmak, bu çalışmada ana amacım olmuştur.

Bu kitap, sözlerimin başlangıcında da belirttiğim gibi, doktora tezimin içinden çıkmıştır. Bunun için doktora çalışmam boyunca değerli zamanlarını ve bilgilerini esirgemeyerek yardımcı olan, tarihe/tarihçiliğe ve sosyal bilimlere bakış açımın oluşmasında yadsıyamayacağım katkıları olan Prof. Dr. Salih Özbaran ve Prof. Dr. Zeki Arıkan başta olmak üzere; Prof. Dr. Ergün Aybars, Doç.Dr. Sabri Sürgevil ve Aydoğan Demir'e minnettar olduğumu belirtmek isterim. Bu arada doktora çalışmam boyunca ve doktoramın kitaba döndürülmesindeki süreçte yakın ilgi, destek ve yardımlarını gördüğüm meslektaşlarım ve arkadaşlarıma çok şey borçlu

olduğumu bildirmek istiyorum. Ayrıca çalışmam boyunca kolaylık sağlayan Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve İzmir Milli Kütüphane çalışanlarına da teşekkür ederim.

Doktora tezimi kitap olarak yayımlama önerisini getiren Tarih Vakfı Yurt Yayınları Yayın Kurulu'na, yayıma hazırlayan Ayşen Anadol'a ve son olarak Türkiye'nin bilim ve kültür hayatındaki büyük boşlukları giderme konusunda değerli çalışmalar gerçekleştiren Tarih Vakfı'nın kurucularına ve yöneticilerine teşekkür etmek benim için zevkli bir görevdir.

Sabri Yetkin

Karşıyaka/İzmir - Temmuz, 1996

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 1

1. EŞKIYALIK VE SOSYAL EŞKIYALIK 7
2. 19. YÜZYIL BİTERKEN OSMANLI İMPARATORLUĞU 20
3. EGE'DE EŞKIYALIK 49
4. 19. YÜZYIL BİTERKEN EGE'DE EŞKIYALIĞIN YAYGINLAŞMASI 63
5. ÇAKIRCALI MEHMET EFE 83
6. 20. YÜZYIL BAŞINDA DEVLET-EŞKIYA MÜCADELESİ 91
7. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ 118
8. ÇAKIRCALI VE MEN-İ ŞEKAVET KANUNU 128
9. İDARE-İ ÖRFİYE DÖNEMİ VE ÇAKIRCALI'NIN SONU 150

EKLER

1. EŞKIYALIK TÜRKÜ VE ŞİİRLERİ 180
2. MEN-İ ŞEKAVET KANUNU 191
3. AYDIN DİVAN-I HARBİNİN BEYANNAME-İ UMUMİSİDİR 196
4. AYDIN VİLAYETİNDE UYGULAMAYA KONAN "İDARE-İ ÖRFİYE ZEYLİ" 199

FOTOĞRAF VE BELGELER 203

KAYNAKLAR 217

DİZİN 228

KISALTMALAR

A.D. : Bab-ı Ali Evrak Odası, Ayniyat Defteri.
A.DVN.MHM. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi.
A.MKT.MVL. : Bab-ı Ali Evrak Odası, Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Kısmı.
A.MKT.UM. : Bab-ı Ali Evrak Odası, Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Umum Vilayat Kısmı.
ATASE. : Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi.
A.Ü. : Ankara Üniversitesi.
A.V.G.D. : Aydın Vilayeti Gelen Evrak Defteri.
A.V.T.D. : Aydın Vilayeti Telgraf Defteri.
B. : Receb.
B.E.O. : Bab-ı Ali Evrak Odası.
B.O.A. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
Bs.y. : Basım Yeri Yok.
C. : Cemaziyülahir.
Ca. : Cemaziyülevvel.
D.D. : Bab-ı Ali Evrak Odası Dahiliye Defteri.
D.E.Ü. : Dokuz Eylül Üniversitesi.
DH.H. : Dahiliye Nezareti Hukuk Kalemi Evrakı.
DH.HMŞ. : Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Kalemi Evrakı.
DH.İ.UM. : Dahiliye Nezareti İdare-i Umumi Evrakı.
DH.MTV. : Dahiliye Nezareti Mütenevvi Maruzat Kalemi.
DH.MUİ. : Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Kalemi Evrakı.
DH.SYS. : Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi Siyasi Evrakı.
E.Ü. : Ege Üniversitesi.
H.H. : Hatt-ı Hümayun.
İ. : İctima.
İA : *İslam Ansiklopedisi*
Ks. : Kısım.
L. : Şevval.
M. : Muharrem.
M.D. : Mühimme Defteri.
M.M.Z.C. : Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri.
M.V. : Meclis-i Vükela Mazbataları.
N. : Ramazan.
ORH-I/II. : Osmanlı-Rus Harbi (1877-78) Kolleksiyonu Kataloğu.
R. : Rebiyülahir.
Ra. : Rebiyülevvel.
S. : Safer.
Ş. : Şaban.
TCTA : *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*
Y.A.Hus. : Yıldız Arşivi Hususi Evrak.
Y.A.Res. : Yıldız Arşivi Resmi Evrak.
Y.E.E. : Yıldız Esas Evrakı.
Y.Mtv. : Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrakı.
Y.S.K.P. : Yıldız Esas Evrakı, Sadrazam Kamil Paşa Evrakına Ek.
Z. : Zilhicce.
Za. : Zilkade.
Z.D. : Bab-ı Ali Evrak Odası, Zaptiye Defteri.

GİRİŞ

"Kurt bunalırsa köye iner,
Kul bunalırsa dağa çıkar."
(Türk atasözü)

"Tarih tepedekilere yeterince hizmet etti, sınırlarını genişletiyor artık. Çoğunluğun, halkın, toplumun, toplumların sesini duyurma yolunda"[1] diyen Salih Özbaran, dünyada "eski tarih" olarak nitelenen ve ülkemizde hâlâ "egemen" olan siyasi, askeri ve diplomatik tarih anlayışını eleştiriyordu. Ülkemizde son yıllara gelinceye kadar sultanların, vezirlerin ve elit tabaka gibi küçük bir kesimin bitmek bilmeyen serüvenleri tarih diye sunulurken bu çalışmalarda sessiz milyonların, yani "insan"ın tarihine ilişkin ufak tefek bilgi kırıntılarına dahi rastlanamıyordu.

Tarih diye yapılan çalışmalarda, kanımca bir eksiklik vardı, temel çürüktü. Sürekli devletin tarihi araştırılıyor ve yazılıyordu. Devlet nedir, kimdir? Devlet, insanlar ve kurumlar üstü "soyut" bir kavram iken, devletin oluşumunu sağlayan asıl "etken"in, yani "insan"ın, yani "somut" olanın tarihini bilmemek, büyük kitlenin tarihine önem vermemek ve görmezden gelmek, tarih çalışmalarının bir yanını eksik bırakıyordu.

"Tarih", büyük bir çoğunluk için kazanılmış zaferlerin, büyük adamların yaptıklarının, ettiklerinin anlatısıdır; daha doğrusu bir "kahramanlık" öyküsüdür. Ancak insanların insanlara "egemen" olmak için geliştirdikleri yöntemler, bireysel ya da ortaklaşa çekilen ve çektirilen ıstırap, azaplar, iktidarların bireyleri gözetim ve denetim altında tutmak için oluşturdukları yöntemler, baskılar, zulüm ve işkenceler. İşte yaşanan bu olgular, verilen "çarpık" tarih bilincinden ötürü tarih olamaz. Çünkü bunlar görülmek istenmiyor, bilmezden gelinmek isteniyor. "Tarih" diye sürekli kazananların serüvenleri araştırıldı, öğretildi. Ya kaybeden sessiz yığınla-

---

1 Özbaran, 1992, s. 53.

rın, halkın serüveni neydi, artık bunları araştırmanın, öğrenmenin zamanı gelmedi mi?

Türkiye'de, "Annales" ekolüyle ilk olarak ilgilenmeye başlayan bilim adamlarından biri olan Ö. L. Barkan, "devletin tarihini değil, halkın tarihini yazmak" gereklidir derken; daha 1950'lerde "sosyal tarih"in önemini vurguluyordu. Batı tarih yazıcılığının son elli yıllık gelişimine baktığımızda, özellikle "Annales" ekolünün katkılarıyla toplumun "alt" katmanlarına yönelik çalışmaların ağırlık kazandığı görülmektedir. Ne var ki Türkiye, gelişkin bir tarih geleneği olmasına karşın, "sosyal tarih" alanında oldukça uzun bir yol katetmek zorundadır.[2]

Tarih çalışmalarında yaşanan olumsuzluklardan biri de, kısıtlı verilerle ve karşılaştırma yapmaksızın "global" ölçekte "genelleme"ler yaparak sonuca ulaşma yöntemidir. İzlenen bu yöntem, "zamanın mekândan" arındırılmasıdır. Bölgeler arası farklı "yapısal" özellikler göz önünde tutulmadan genellemelerle "bütüncül" sonuçlar çıkarmak, üstün körü genellemeler yapmak, tarihin "engebeli" yolunu "düzlemek" demektir.[3] Bu yüzden tarih alanında sağlıklı değerlendirmelere ulaşabilmek için, parçalardan hareket ederek "bütüne" ulaşabilmeyi hedefleyen "lokal" yani "bölgesel" tarih çalışmalarına yönelmekten artık kaçınılamaz.

2

"Annales" ekolünün ünlü temsilcileri Le Roy Ladurie'nin ve Fernand Braudel'in çalışmaları, ölçeği daraltarak, bölgesel tarih çalışmalarının önem kazanmasını sağlamıştır. Yeni ekolün açılımları ve bölgesel tarih çalışmalarının katkılarıyla, uzmanlaşmanın geleneksel sınırları aşılmış, geçmişi, tek konu ile ya da formül ile açıklayan ve kolayca genellemeye giden eğilimlerin yerine daha ayrıntılı ve doğru bilgileri sağlayabilecek birimleri yakalama olanakları çoğalmıştır.[4] "Annales" ekolü, ele aldığı konular ve izlediği yöntemler sayesinde, "geleneksel" tarihçiliği eleştiri kıskacına alarak, tarihi "merkezi" yönetimin ve azınlığın "önyargılarından" kurtarma yolunda çaba harcamıştır. "Annales"in açtığı ekolden gelişmeye başlayan "yeni tarih" için, Giovanni Levi'nin belirttiği gibi "mikro tarih", özel bir yer almalı ve gözlemleme ölçeği, "zaman" ve "mekân"da küçültülerek, "mikroskobik analiz"e ulaşabilmek için "dokümanter" malzeme esas alınmalıdır.[5]

Ege bölgesine ilişkin sosyal tarih çalışmalarında; özellikle "eşkıyalık",

---

2 Toprak, 1991, s. 77 ve 87.

3 Toprak, *a.g.m.*, s. 87.

4 Özbaran, 1994, s. 198-199.

5 Giovanni Levi'nin "mikro-tarih" ve "mikroskobik analiz" hakkındaki görüşleri için bkz. Özbaran, *a.g.m.*, s. 199.

"başkaldırı" gibi sosyal "direnç" hareketlerinin 19. yüzyıl sonlarından Balkan Savaşı'na kadar yaşanan bir süreçte, "lokal" ve "mikro" ölçekte hemen hemen hiç incelenmemiş ve oluşuma "sosyal tarih" perspektifi içerisinde bakılmamış olması, böylesi bir araştırma yapmamda etken olmuştur.

Araştırmada, "mikro" zaman ve mekânı temel aldığımdan, Osmanlı Devleti'nin ve özellikle Ege bölgesinin tarihsel sürecinde ortaya çıkan ayaklanmaların ve eşkıyalık hareketlerinin "tümünü" değerlendirerek, birtakım genellemeler yapmak gibi bir amacımın olmadığını belirtmek zorundayım. Araştırmamın sonunda ulaşmayı hedeflediğim nokta, Türkiye'deki tarih çalışmalarında bugüne kadar üzerinde pek durulmamış, hatta, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. ve 20. yüzyıl tarihi işlenirken çok basit birer ikişer cümleyle geçiştirilmiş, ama imparatorluğun 19. yüzyılın sonlarında derin ve hissedilir bir şekilde yaşamaya başladığı ve yıkılışına kadar artarak devam eden sosyal, ekonomik ve siyasal sıkıntıların ve çözümsüzlüklerin "doğal" bir sonucu olarak, Ege bölgesinde kısa sürede "yaygınlaşan" ve "kronikleşen" eşkıyalık hareketlerinin nedenlerini sosyal bilim yöntemleriyle tespit edebilmek ve eşkıyalığın yaşandığı süreçte asayişin sağlanması için merkezi ve yerel yönetimin şakilerle ve eşkıyalıkla mücadeleleri ve bu asayişsizlik ortamından sessiz yığınların, yani halkın nasıl etkilendiğini belirleyerek Osmanlı Devleti üzerine yapılan "sosyal tarih" çalışmalarına bölgesel bazda katkıda bulunmaktır.

Sosyal eşkıyalık olarak nitelendirilen, halkın gerçekleştirdiği hareketlerde, tarihsel sürecin sosyal boyutunda "direncin" en büyük simgesi, yani "başkaldıran", sonucunda da "baş veren"[6] insanın varlığını tespit etmek zorundayız.

"Başkaldıran" insan kimdir biçiminde yöneltilen bir soruya verilebilecek yanıt "hayır diyen biri" olacaktır. "Başkaldıran", emredenin yani ötekinin "fazlaya kaçtığı"nı düşünen, kendine "haksızlık" yapıldığını sanandır. Böylece "başkaldırı" katlanılmaz bir "haksızlığa" karşı, başkaldıranın "yapmaya hakkı olduğu" eylem temeline dayanır. "Başkaldıran" insan, bir bakıma kendisini "ezen" düzene karşı, kabul edebileceğinden fazla "ezilmeme" hakkını kullanır. Haksızlıklardan "yılan" ve "ezilen" kişi, diz çökmüş durumda yaşamaktansa, ayakta ölmeyi "yeğ" tutar. Bu yüzden de "başkaldıran"da "ya hep ya hiç" mantığı vardır;[7] bunun için de "başkaldırıp-baş veren"dir.

Tarihe bakış, genelde "kazanan"ların gözüyle gerçekleştiğinden; bu

---

6 Eşkıyalık hareketi için "başkaldıran-baş veren" şeklinde bir tanımlama yapmamıza "esin" kaynağı olması açısından bkz. Hiçyılmaz, 1993.

7 Camus, 1995/5, s. 19-20.

çalışmada, verilere ve olaylara "kaybeden"lerin, "başkaldırıp-baş veren"lerin tarafından, bunların umutlarından, korkularından ve halkla bütünleşip, halkın yani ötekilerin tarafından nasıl görüldükleri açısından bakmak istedim.

Yeryüzünde yaşanan savaşların, ayaklanmaların, eşkıyalığın, başkaldırıların nitelikleri farklı olsa da, doğuş nedeni evrenseldir, tektir. Bunların temelinde yatan "sosyo-ekonomik" nedenlerdir. Yani sıkıntıların, haksızlıkların arttığı, ihtiyaçların giderilemediği "çözümsüzlük" ortamları, "başkaldırı" için uygun bir zemindir ve "toplumsal ihtiyaçlar ve sıkıntılar legal yönlerden çözülemediği müddetçe, çözümü silahlı suç çeteleri gerçekleştirmeye çalışır".[8] Haksızlıkların ve adaletsizliklerin yoğunlaşması, direncin "sembolü" olan insanda "başkaldırı"yı, yani "hak arama" istemini doğurur. Demek ki her ayaklanma, bir "hak arama" isteğinden doğar. Ancak yönetim mekanizmaları, her türlü "hak arayışı"nı, "başkaldırı"yı ve "ayaklanma"yı niteliğine ve oluşum koşullarına bakmadan çoğu kez "eşkıyalık" diyerek küçümseme, aşağılama yoluna gitmişler, bunun için de çözüm üretememişlerdir.

Başkaldırıya, ayaklanmaya yönetimin ve yönetim yandaşlarının bakışı son derece olumsuz ve eşkıyalık gibi küçümseyici tanımlar içinde olmasına karşın, sürece halkın açısından baktığımızda başkaldırıcılar, asiler, eşkıyalar halk için "kahraman", ulaşılacak güzel günlerin "hazırlayıcısı", "umudu" ve "desteklenecek" insanlar olarak görülmüş ve destanlaştırılmışlardır. Yönetimin eşkıya olarak nitelendirdiği, aşağıladığı insanlar, pekâlâ halkın umudu, sevgilisi olabilir. Çünkü ezilmiş, yılmış, haksızlıklara uğramış halkın gözünde "erdemli" sosyal haydut, ezilmiş, yılmış yığınların sözcülüğünü yapan bir umuttur ve gelecek güzel günlerin hazırlayıcısıdır.

Anadolu coğrafyasında yaşamış insanların tarihine sosyal açıdan bakılırsa; gözümüzün önünde sürekli bir manzara yer alır ki, o da "ayaklanma", "başkaldırı" ve "direniş"tir. Anadolu tarihinde, 13. yüzyılda Baba İshak'tan başlayıp, 20. yüzyılda Çakırcalı Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, Tekelioğlu, Kamalı, Çamlıcalı, İnce Mehmet, ve bunların yanında bugün adları bilinen, bilinmeyen bin, on bin hatta yüz binlerce kişi neden "başkaldırır" ve kelleyi koltuğa alarak ölümcül bir mücadeleye girişir ve "baş verir"?

Neden başkaldıranlar anayı-sevgiliyi, çoluğu-çocuğu, eşi-dostu bırakıp çıkarlar dağlara da; Osmanlı sarayına "kümelenmiş", saraya yandaş olmuş, sarayın ve yandaşların "lütuf"larına "mazhar" olup, "kul" olmuş olanlar

---

8 Ergil, "Güneydoğu Dosyası", Kırmızı Koltuk-Interstar Televizyon Kanalı, 5 Şubat 1995, 12:00-13:00.

çıkmazlar? Neden hep yoksul kişiler yapar bu işi? On binlerce, yüz binlerce kişi, hiçbir güvenceleri yokken ve basit gerekçelerle insan yaşamının sona erdirildiği bir ortamda niçin başkaldırırlar?

"Edilgen" konumda bulunan insanlar, "makus talihleri"ni yenemediklerinde ve "hakkın" verilen bir "lütuf" olmadığını anladıklarında; haklarını almak, "etken" olmak ve protestolarını ortaya koymak için isyan ederler, başkaldırırlar.

19. ve 20. yüzyıl Osmanlı tarihi, bir anlamda sürekli ayaklanmaların da tarihidir. Sadece Tanzimat sonrası bazı önemli ayaklanmaların bir listesi yapıldığında, hemen hemen ayaklanmasız yıl yok gibidir: Lübnan 1844-60; Cidde olayları ve Suriye isyanları 1858-60; Eflak-Boğdan 1848; Sırp isyanları 1856-61, 1862-67; Karadağ isyanları 1852, 1858, 1861-64, 1876; Girit isyanları 1866-68, 1878, 1889, 1896-98; Hersek isyanı 1876; Bulgar isyanları 1841, 1848-50, 1858, 1867, 1876; Ermeni isyanları 1894-96 ve 20. yüzyılda Rumeli, Yemen, Havran, Malisor, Adana ve Kürt isyanları. Bu isyanların içeriklerine baktığımızda; askeri, milli, dini ve yerel isyanlar olarak dörde ayırabiliriz. Askeri ve yerel isyanlar Tanzimat öncesi yaygın olan isyan biçimleriydi. Milli ve dini isyanlar ise Fransız İhtilali'nin etkisiyle Tanzimat sonrası canlanmıştır.

İmparatorluk coğrafyasında, yukarıdaki nitelikleri taşıyan ayaklanmalar hiç tükenmezken, Ege bölgesi "sosyal" içerikli ayaklanmalara zemin olmuştur. Sosyal haydut olarak nitelendirdiğimiz Ege eşkıyalarının Anadolu'nun imparatorluk dönemindeki son yüzyılı için en fazla gelişmiş, tarımın en fazla ticarileşmiş, dolayısıyla toplumsal katmanlar arasında eşitsizliğin en fazla belirginleşmiş olduğu bölgede yaygınlaşması bir tesadüfün sonucu değildir.

Ege bölgesi, tarımın aşırı ticarileşerek, bölge gelirinin ve toprak dağılımının eşitsizliğine sahne olması nedeniyle, ekonominin dışında kalan, tüm güçlü ve yetişkin adamlarına geçimlik iş veremeyen bir bölge niteliğine bürünmüştür. Bu yüzden ekonomi dışı kalan dinamik nüfus, doğal olarak çeteciliğin "potansiyel" insan gücü olmuş ve bu konumdaki insanlar "makus talihleri"ne karşı çıkmak amacıyla, haksızlığın suçlusu ve sorumlusu olarak gördükleri devlete, devletin yerel yöneticilerine ve onların uzantıları saydıkları ağa, eşraf ve mütegallibeye isyan etmişler, sosyal haydut tiplemesine uygun düşen rolleri eksiksiz oynayarak, bölge halkıyla bütünleşmişler, böylece eylemlerinde edilgen halkın desteğini yanlarına almışlardır. Ege eşkıyasındaki bazı çetelere ve bunların reisliğini yapan "efe"lere "sosyal haydut" tanımının yapılmasındaki kasıt, bu insanların "yasadışı" yollara itilişinde sosyal etkenlerin bireysel etkenlerden daha ağır basması, öte yandan içinde yaşadığı sosyal ortamın "yasa-

dışı durumunu" benimsemesi, "yasadışı" ilan edilen eylemini desteklemesidir.

Halkın çeteye destek vermesi ve desteğini sürdürmesi için sosyal haydut'tan beklediği; haksızlığa uğrayan, yerel düzeydeki güçlülerle yasal yollarla mücadele edemeyen güçsüzü ve yoksulu, varsıl ve güçlü karşısında koruması, zulmün aleti olan jandarma ve takip kolu kumandanını sindirmesi, köylüsünü ezen ağayı hizaya getirmesi ve diğer çetelerin saldırı ve soygunlarından kendi köylerini/köylülerini korumasıdır. Zaten bu işlevi yerine getirdiği ölçüde varlığını sürdürebilir ve desteklenir.[9]

Tüm dünya sosyal tarihinde gözlemlenebilen varlıklıdan alıp, yoksula dağıtan ve doğal olarak onlardan yardım gören "sosyal haydut" tipi Türkiye örneğinde çok açık ve seçiktir. Ege'de "efe" denen kişi, "efelik" denen kurum, "sosyal haydut" tiplemesine uygun düşen "yerel" bir örnektir.

Araştırmamda, dar bir bölge ve dar bir zaman dilimi içerisinde eşkıyalığın oluşum ortamı ve nedenleri ile başkaldıranların eylemleri ve bunlara karşı iktidarın mücadele yöntemleri, çalışmaları ile bu ortamda halkın durumu ve olaylardan etkilenişi ile bakış açısını yansıtmaya çalışacağım.

---

9 Ergil, 1981, s. 87-88.

BİRİNCİ BÖLÜM

EŞKIYALIK VE SOSYAL EŞKIYALIK

"Üzgünüz, doğru, ancak bu her zaman zulme uğramış olmamızdandır. Kibar takımı kalem, biz ise silah kullanırız; onlar toprağın, biz ise dağların beyleriyiz."[1]

İnsanlığın, tarih öncesi devirlerden başlayıp, uygar toplumların oluşumuna kadar geçen süre içerisinde devamlı birlikte yaşamak zorunda kaldığı toplumsal bir olgu vardır: "Eşkıyalık". "Eşkıya" ise Arapça "şeka" mastarının öznesi olan "şaki"'nin çoğulu olarak Türkçeye, Arapçadan geçmiş bir isimdir. Kelimenin sözlüklerdeki farklı tanımlarını ortak bir paydada değerlendirdiğimizde, "dağda-kırda yol kesen, hırsızlık yapan, azgın, habis, fesatçı" bir insan tipinden söz edildiğini anlarız. Örneğin Şemseddin Sami, eşkıyalık eylemini gerçekleştiren "şaki"yi, "bed-bahd, bed-faal, bed-girdar, bed-reviş, haylaz, habis, kutta-ı tarik ve serkeşlik vadisine sapan adam"[2] olarak tanımlar.

1 Bu sözler Roccamandolfi'den yaşlı bir haydut olan Molise tarafından söylenmiştir. *Storia del Brigantaggio dopo l'Unita*, Milano, 1964, s. 131'den akt. Hobsbawm 1990/2, s. 9.

2 Şemseddin Sami, 1978, (Tıpkı Basım), s. 781. Yazarın, konumuzla ilgili olan "Eşkıya", Eşkıyalık", "Şekavet" terimlerini tanımlaması için bkz. *a.g.e.*, s. 118 ve 781. Yukarıdaki tanımlama, konumuzun ana temasını tüm niteliğiyle ortaya koymakla birlikte; "şeka", "şaki", "eşkıya" ve "şekavet" gibi kelimeler birçok sözlük ve ansiklopedide hemen hemen birbirine benzer tanımlarla anlatılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Müntehabat-ı Lügat-ı Osmaniye*, Dersaadet, 1281, s. 22 ve 218.; İlaveli *Müntehabat-ı Lügat-ı Osmaniye*, Dersaadet, 1297, s. 43 ve 428.; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1984/6, ss. 284, 412, 1170, 1481; Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1979/6, s. 213, 775 ve 781 ve Hasan Eren (ve diğerleri), *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1988, c. I-II, s. 472, 1368 ve 1377. Ayrıca *Meydan Larousse Büyük Ansiklopedik Lügat*, c. IV, s. 401 ve c. V, s. 723.

Eşkıyalık, hukuksal açıdan tanımlandığında şu bilgiyi bulabilmek mümkündür: "Mal zapt etmek, öç almak, suikastta bulunmak yahut memleketin dahili emniyetini bozmak için mesken, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahalleri basarak veya yakarak yahut tahrip ederek veya adam öldürerek veya yollarda ve kırlarda soygunculuk yaparak veya adam kaldırarak ve bu fiillerden dolayı mevkuf ve mahbus iken firar ederek silahla dolaşmak suretiyle emniyet veya asayişi münferiden ve toplu olarak tehdit ve ihlal etmektir".[3]

Öte yandan ünlü tarihçi Eric Hobsbawm; "... yasalara ters düşüp, saldırıp zor kullanarak soygun yapan bir çeteye dahil herhangi bir kimse hayduttur"[4] derken, ekonomistler "... eşkıyalık kapitalizm öncesi üretim ve sınıf ilişkilerinin ortaya çıkardığı bir direnme ve muhalefet hareketidir" diye tanımlar, toplumbilimciler de eşkıyalığı: "kırsal kesimdeki sınıf kavgasının en keskin biçimlerinden biri ya da bir toplumsal protesto olayı, bir patlama"[5] olarak nitelendirirler.

Evet "eşkıya", "eşkıyalık" sözcüklerinin tanımlanması böyle: "Yasadışı", "katil", "hırsız", "dağ adamı", "başkaldıran insan". Ama yine de insan. İnsan niçin insanca yaşamak varken "eşkıya" olur, yol keser, bel keser, ev basar, başkaldırır? Bu soruyu sorduğumuzda hemen şu başlıkları sıralayabiliriz: Devletlerin çöküşü, adaletsizlik, özgürlüğün olmaması, uygarlıktan uzak olmak, sosyo-ekonomik yapıdaki çöküntüler, yoksulluk, toplumsal katmanlardaki dengesizlikler ve zulüm gibi. Bu hareketin, yani eşkıyalığın altında sürekli olarak "olumsuzluk" aramak zorundayız. Toplum yaşamını biçimlendiren gerçek "insanın olumsuzluğa ve zora boyun eğmeyeceğidir. Çünkü insan, olumsuzluğa ve zora başkaldırmanın ürünüdür."[6]

Eşkıyalık, hiç kuşkusuz sakat düzenlerin ve hasta toplumların ortaya çıkardığı evrensel bir olgudur. Merkezi devlet gücünün çeşitli iç ve dış nedenlerle zayıf düşmesiyle ekonomik ve sosyal yasalar geçersiz hale gelir, her çeşit haksızlık alıp yürür. Eşkıyalığın temelini oluşturan merkezi devlet otoritesinin çöküşü, haksızlıkları ve zulmü gündeme getirir. Bu tür olumsuzluklar da toplumlarda bir hak arayışını, yani başkaldırı ve ayaklanma türünde eşkıyalığı doğurur.[7]

Devletlerin çöküşünde evrensel bir yasa vardır: "ekonomik kriz". Öy-

---

3 *Türk Hukuk Lügatı*, 1944, s. 132-133 ve Güner 1981, c. II, s. 363-365.

4 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 9.

5 Bayrak, 1985, s. 64.

6 Hancerlioğlu 1965, s. 32.

7 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 73, 87 ve Bayrak, *a.g.e.*, s. 26, 130, 131.

leyse bütün ayaklanmaların, eşkıyalığın, savaşların, diğer bir deyişle "asayişsizlik" dönemlerinin, nitelikleri farklı olsa da, kaynağı "sosyo-ekonomik" nedenlerdir. Gerçekten de eşkıyalık, yoksullaşma ve ekonomik kriz dönemlerinde yaygınlaşma eğilimi gösterir. Fernand Braudel'in belirttiği, geç 16. yüzyıl boyunca Akdeniz eşkıyalığında görülen büyük artış, bu dönemde köylülerin hayat standartlarında önemli düşüşü yansıtıyordu.[8] Yapılan gözlem ve araştırmalar, bütün eşkıyaların malı mülkü olmayan, fakir kimseler olduğu noktasında birleşmektedir.

Eşkıyalık, toplumsal açıdan, kabile ve akrabalık düzeninin evrimsel aşaması ile modern kapitalist ve sanayi toplumu arasında bulunan, ancak dağılmakta olan akrabalık toplumu ve kapitalist tarıma geçiş aşamalarını da içeren tüm toplum tiplerinde görülür.[9] Eşkıyaların içinden çıktığı toplum ise, geçimini tarımdan sağlayan köy ekonomisi içinde bulunmaktadır. Modern tarımın uygulanmadığı ve "prekapitalist" ekonomik ilişkilerin yaşandığı, tarıma dayalı ve çoğunlukla köylülerden ve topraksız işçilerden oluşan toplumlarda eşkıyalık evrensel olarak vardır. Toprak beyleri, şehirliler, vergi toplayıcıları, tefeciler gibi konumdakiler, köylü ve işçiler üzerinde baskı kurar, onları yönetir ve kullanır.[10] Ayrıca, eşkıyalığın en önemli kaynağını, bütün yetişkinlerine iş verecek kadar zengin olmayan kırsal kesim ekonomisi ve kırsal çevre, diğer bir deyişle kırsal kesim nüfusundaki fazlalık oluşturur. İşte bu kır ekonomileri ile dağlık ve verimsiz toprağa sahip bölgeler, bu türden sürekli bir nüfus fazlası yaratırlar. "Minifundism" sistemi, yani bir aileyi geçindirmek için çok küçük olan toprak parçalarının yaygınlığı ve topraksızlık da, nüfus fazlasıyla aynı etkiyi doğurabilir.[11]

Modern ilişkilerin, yani ekonomik gelişme, etkili iletişim, ulaşım ve kamu idaresinden oluşan kombinasyonun zayıflığı ya da eksikliği eşkıyalığı doğuran koşulların önemli etkenlerinden biri sayılmaktadır.

Sosyal Eşkıyalık

"Sosyal eşkıyalık" bir tepki ve direnç kurumu olarak, kır/köy insanının, denetleyemediği merkezi otoriteye ve ona bağlı olan ya da ona dayanarak yaşayan yerel otoriteye başkaldırışının simgesi yani sosyal protestonun en ilkel biçimidir. "Sosyal eşkıyalık" bir başka anlatımla, zenginlere, yabancı işgalcilere, baskı uygulayanlara ya da geleneksel düzeni bozup,

---

8 Braudel, 1989, s. 217 vd. ve Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 14.

9 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 10.

10 *a.g.e.*, s. 12-15.

11 *a.g.e.*, s. 22.

adaletsizliği yayan sömürücü güçlere karşı, sessiz, güçsüz ve edilgen köylü kitlesinin yukarıda belirttiğimiz güçlülere karşı kendini korumasının, simgesel olarak direnmesinin yaygın, somut ve evrensel bir örneğidir.[12]

Sosyal eşkıyalığı ve eşkıyaların başkaldırısını toplumsal gelişme yasalarının doğal bir sonucu ve yaşamın gerçek bir parçası olarak ele almak zorundayız. Gerçekten bu tür eşkıyalar, haksızlıkları düzeltip, adaletsizliklerin öcünü almaya çalışırlar. Bunları yaparken de, genelde insanlar, özelde ise zengin ve yoksul, güçlü ve güçsüz arasındaki ilişkilerin doğru ve adil olması kriterini göz önünde bulundururlar. Amaçlanan zenginin yoksulu sömürmesine, güçlünün güçsüzü ezmesine engel olmaktır.[13]

Sosyal eşkıyalık olgusu, toprakların ve ekonomik olanakların görece "dengeli" dağıldığı yörelerde görülmez. Sosyal eşkıyalık, ya pazar ekonomisine iyice uyum sağladığı için toprak ve sermaye yoğunlaşmasının, dolayısıyla "eşitsizliğin" hızlandığı yörelerde ya da aşiret düzeninin etkisiyle reis ya da ağanın mutlak egemen olduğu, bireysel özgürlük ve girişimin ve doğal olarak mülk edinmenin alabildiğine sınırlandığı yörelerde görülür. İki ortamda da söz konusu olan, aşılamayan sosyal-siyasal-ekonomik egemenlik odağına karşı yoksulların direnmesi ve bu ortamdan kurtulmak için çaba göstermesidir. Ayrıca başkalarının mülkünde çalışan birey ile mülk sahibi arasında var olan eski dayanışma ve geleneğe bağlı ilişki biçimleri, ticari yapıdaki dönüşümlerle çözülmeye başlar, yani ticari ilişkilerde karşılıklı yarar temel olduğu için sömürü ve haksızlık daha bir duyulur, belirginleşir. Hele mülk sahipleri merkezi otoritenin koruyuculuğundaysalar, ya da onun yerel düzeyde uzantısı işlevini yüklenmişlerse, mülk sahibi, kolluk komutanı ve mülki amir üçgeninin oluşturduğu aşılmaz güçbirliğine karşı köylünün yapacağı bir şey, hakkını aramak için başvuracağı ikinci bir otorite merkezi yoktur. Önünde tek yol açıktır. Hakkını koruyabilecek ama var olmayan, yansız, nesnel bir siyasal-hukuksal kurumun işlevini kendisinin yüklenmesi, yani "sosyal protestosu, başkaldırısı". Başkaldırısı; ağasına, jandarmaya, kendisini askere almaya gelen ya da vergisini tahsil etmek -daha doğrusu zulüm yapmak- için gelen devlet memuruna, dolayısıyla devletedir.[14]

Sosyal Eşkıya ve Halk

İngiliz sosyal tarihçisi Hobsbawm, sosyal eşkıya-halk birlikteliğini şu cümle ile belirtiyor: "Sosyal eşkıyalar halkları için Napolyon ya da Bis-

12 Ergil, *a.g.e.*, s. 85, Bayrak, a.g.e., s. 129 ve Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 11.

13 Bayrak, *a.g.e.*, s. 64 ve Hobsbawm, age, s. 17.

14 Ergil, *a.g.e.*, s. 85-86.

mark'tan daha önemliydiler ve onlar için özlem ve gurur dolu türküler yakıldı".

Egemen güçlerin, yani yöneticilerin eşkıya, haydut, asi, hırsız, çapulcu, yağmacı olarak nitelendirdiği kişi ya da kişilere halk pekâlâ sahip çıkabilir ve onu "kahraman" olarak benimseyebilir. Pertev Naili Boratav'ın dediği gibi "halk gerçekten kahramanlarını seçer; elbette bir tavuk hırsızı, hiçbir zaman Köroğlu, ya da bir Çakırcalı gibi kahraman ilan edilmemiştir".[15] Ünlü yazar Yaşar Kemal ise, toplumun eşkıyaya hayranlık duyma nedenini şöyle açıklamıştır: "Eşkıyaya hayranlık, düzeni bozulmuş ya da kurulu düzenden büyük çoğunluğu zarar gören toplumlarda olur".[16]

Sosyal eşkıyaların ilginç yanı, toprak beyinin ve devletin suçlu gördüğü yasadışı köylüler olmalarına rağmen, köylü toplumu içinde barınmaları ve halk tarafından kahraman, savunucu, öç alıcı, adalet savaşçısı, hatta belki de özgürlük önderi ve her koşulda hayran kalınacak, yardım edilecek ve desteklenecek adamlar olarak düşünülmeleridir.[17] Ayrıca eşkıyanın otoritelere başkaldırışı, aynı olumsuz koşulları paylaştığı köylüler arasında bir dolaylı "doyum", bir toplu "kutlama" kaynağıdır. Başkaldıran kişi, güçlülerin koyduğu kurallara, uygulamalara karşı çıkarken sosyal çevresinin dileklerini, beklentilerini de yerine getirdiği, hatta öcünü aldığı için benimsenen, desteklenen bir davranış içindedir. Zaten bu genel benimseme olmasa, olguya "sosyal" niteliği yakıştırılamazdı.[18]

Gerçekte kanun ve hükümetin çok az uğradığı, geri kalmış bölgelerde eşkıya, yalnız hoşgörülüp korunmakla kalmaz; aynı zamanda, bağlı olduğu topluluğun önde gelen bir üyesi sayılır ve eşkıyalığın yaşandığı bölgelerde herkes, büyük ve yerleşik olan çetelerle uzlaşmak zorundadır. Bu da haydutların, belli bir noktaya kadar, var olan topluma "entegre" olduğu anlamına gelir. Başkaldıran ve fiziksel olarak toplum dışına çıkan, genellikle "dağ" ve "ormana" sığınan birey, yerini daha pekiştirmiş bir kahraman olarak, toplumun olabildiğince içindedir. Hatta eşkıyalığın hızlanma mevsimlerinde -ilkbahar ve yaz- yüksek meralar ya da yaylalarda yaşayan göçebeler ve yalnız dolaşan çobanlar, yani "izole" insanlar bu "ıssız dünya"da dağların sahipleri olan çetelerle ortak bir dünya yaratmak zorundadırlar. Bu ortak yaşantı içindeki köylüler, bu "gayri resmi temsilcilerini" besler ve gözetirler.[19]

---

15 Pertev Naili Boratav, 1945, s. 20 vd. Ayrıca aynı konu hakkında bkz. "Pertev Naili Boratav ile Konuşma", *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1977.

16 Y. Kemal'in görüşlerini akt. Bayrak, *a.g.e.*, s. 103.

17 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 9-10.

18 Ergil, *a.g.e.*, s. 86-87.

19 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 25, 39, 76 ve 88 ve Ergil, *a.g.e.*, s. 87.

Eşkıya, halktan bu yardımı, desteği beklerken, kendi de halka karşı birtakım görevler üstlenir. Öncelikle, vurgunlardan elde ettiği ganimetin bir bölümünü halka dağıtarak onları beslemek, yani zenginlerden alıp, yoksullara vermek -tabii parayı sadece bu iş için alıp almadığı ise ayrı bir konudur- zorundadır. Egemen güçlere ve otoriteye karşı yoksul halkın desteğini elinde tutması gerekmektedir. Çünkü, eşkıyanın dağda varlığını sürdürebilmesi, yataklarının sağlamlığına ve kurduğu istihbarat ağının mükemmelliğine bağlıdır. Şayet çete "çalıkakıcılık" yapar yani, yoksul halkı soymayı denerse yaşam şansını kendi eliyle yitirir.

Eşkıya demek "yatak" ve "organizasyon" demektir. Eşkıyanın, takip kolları, kervanlar ve zenginlerin durumu gibi olup biten her şey hakkında sağlam bilgiye ihtiyacı vardır. Vurgun sonrası elde edilen ganimetin pazarlanabilmesi için yerel talep söz konusu değilse -ki genelde yerel talep yoktur- ganimetin satılabilmesi için bir mekanizma kurulması şarttır. Ayrıca, adam kaçırdığında saklanabilmesi ve istediği "fidye"yi alabilmesi için de aracılar gereklidir. İşte bu yüzden eşkıya-halk bir işbirliği içerisindedir.

Sosyal eşkıya, yaşam şansını ve başarısını halkın desteğinde bulur. Halk ise, adaletin sağlanabileceğini, olumsuzlukların giderilebileceğini umut içinde bekler; umudu da eşkıyasıdır. İnsan, adalet olmadan yaşayabilir, ama umutsuz yaşayamaz. Bir haydudun öldürüldüğüne halk pek inanmak istemez. Çünkü haydudun yenilgisi ya da ölümü, halkın ve daha da kötüsü umudun yenilgisidir. Halk gözünde, sevilen eşkıya ölümsüzdür, bir "mitos" kahramanıdır, en önemlisi gelecekteki güzelliklerin, adaletin, iyiliklerin umududur. Bir eşkıyanın ölümüne inanılmaması, onun erdeminin ölçüsüdür. Ayrıca eşkıyaya kurşun işlemez sözü onun kendi insanları arasında ve kendi topraklarında sahip olduğu güveni yansıtır. Bir dereceye kadar da halkın savunucusunun "yenilmez" olması dileğini belirtir. Eşkıyaya kurşun işlememesi, yalnızca sembolik değildir, neredeyse hep büyüye dayalıdır ve bu da ilahi güçlerin onun yaptığı işlere duyduğu iyi niyetli ilgiyi gösterir.[20]

Sosyal Eşkıyalık ve Siyasal Düşünce

Sosyal protestonun en ilkelini gerçekleştiren, ancak bu başkaldırısı ile sessiz ve ezilmiş yığınların umudu olan sosyal eşkıyanın, bu sessiz yığınlara vermek istediği bir mesajı ya da toplumsal ve siyasal örgütlenmeye ilişkin görüşleri, planları var mıdır? Bu sorunun tek yanıtı vardır: "Hayır".

Eşkıyalık bütün dünyada feodal çağın ya da o çağın uzantısının kaçınılmaz bir sonucudur, bu sistemin yarattığı bir olgudur. Eşkıya elbette ki

20 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 42 ve Bayrak, *a.g.e.*, s. 128.

politika, ekonomi, tarih ve felsefe bilgisi ve bilincine sahip değildir. Olamaz da.[21]

Hobsbawm'ın eşkıya üreten arkaik toplumlar üzerine yaptığı araştırmalardan çıkardığı sonuç: "Toplumsal amaçla yapılan eşkıyalığın hemen hiçbir belirli örgütlenme biçimi ve ideolojisi yoktur. Bu eşkıyalık, çağdaş toplumsal bir eylemde yer alma yeteneğinden de yoksundur" biçimindedir. Gerçekten eşkıyalar, toplumda devrimci olmak bir yana, siyasal ve toplumsal isyancı bile sayılamazlar. Onlar, daha çok boyun eğmeyi reddeden ve bunu yaparken de, diğerlerinin arasından sivrilen köylülerdir. Ya da yalnızca, kendilerini alışılmış gruplardan dışlanmış bulan, böylelikle de "yasadışı olmaya" ve "suça" itilen insanlardır. Bireysel boyun eğişe karşı çıkma arzuları ve kapasitelerinin dışında haydutlar, bir parçasını oluşturdukları köylülerden daha farklı düşüncelere sahip değillerdir. Onlar, kendilerinden toplumsal ve siyasal örgütlenme planları ya da yeni görüşler beklenebilecek ideologlar ya da peygamberler değil, eylemcilerdir.[22]

Eşkıyalık ve Yönetim

Eşkıyalığın çıkış nedenleri pek çok etkene dayandırılabilir. Bu etkenlerden önemli biri de yönetim mekanizmasıdır. Halkın dolaylı ya da doğrudan bir biçimde yönetime katılamadığı sistemlerde, halk egemenlerin istenci çerçevesinde yönetilir. Egemenler mekanizmayı, kendi istençlerine göre işletirler ve halkın refahı yerine, kendi çıkarları doğrultusunda buyurganlıklarını kurarlar. Bu sistemlerde halk, beklentilerine ulaşamaz; elde ettiği kazanımlar ise, egemenlerin "lütuf"larıdır. Lütuflarla sürdürülen yönetimlerde adalet ve eşitlik söz konusu değildir.

Halka dayanmayan totaliter sistemlerde, siyasal çözülme ve çöküşler kaçınılmazdır. Yönetim mekanizmasındaki aksaklıklar özellikle hükümetleri zayıflatır ve bölerse, devleti uzun süre uğraştıracak eşkıya çetelerinin ortaya çıkması doğaldır. Ayrıca, kargaşa, savaş ve savaş sonrası gibi dönemlerde eşkıyalık artar.[23]

"Global" yönetim birimlerindeki aksaklıkların yanı sıra, "lokal" yani yerel yönetim birimlerindeki olumsuzluklar da eşkıyalık hareketlerini körükleyen etkenlerden sayılabilir. Özellikle yöneticilerin yöre ahalisinden olduğu ve birtakım karmaşık yerel sorunlarla ilgilendiği bölgeler, soyguna ve çeteciliğe en elverişli bölgelerdir. Bu tip yerlerde birkaç millik mesafe, eşkıyayı yöneticinin etki ve bilgi alanından uzaklaştırıp, olaydan haberi bi-

---

21 Behram, 1975, s. 11-14.

22 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 16 ve Bayrak, *a.g.e.*, s. 112-113.

23 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 14 ve 30.

le olmayan bir diğerinin etki alanına sokabilir.[24] Ayrıca, "prekapitalist" dönemi yaşayan ülkelerin toprak sahiplerince yönetilen yerlerde uygulanan politika, önde gelen yerli aileler ile bunların takipçileri ve çalışanları arasında rekabet doğurur. Böyle bir ailenin gücü ve etkisi son tahlilde çalıştırdığı eşkıya sayısına dayanır. Bu prestijin diğer bir anlamı da, büyük korku duyan bir taraftar kitlesi demektir. Bu durum eşkıyalara doğal bir talep yaratır ve onlara politik bir önem kazandırır. Çünkü haydutlar, bir ağanın ya da kodamanın himayesini kabul etmeye ikna olurlarsa, hem onun prestijini artıran, hem de gerekli zamanlarda savaş gücüne ve oy toplamasına katkıda bulunan yerel, bağımsız, silahlı insan kaynağı olurlar. Bu yüzden yerel yönetimi elinde bulunduran servet ve otorite sahipleri, eşkıya ile uzlaşmak zorunda olmaktan öte, birçok kırsal toplumda bundan belirli bir çıkar sağlarlar.[25]

Türkiye'de toplumcu yazın alanında tanınmış yazarlardan Kemal Tahir ve Yaşar Kemal, eşkıya-devlet ilişkisi hakkında yukarıda anlatmaya çalıştığımız görüşlere benzer düşünceler ileri sürmüşlerdir. Kemal Tahir'e göre; "Eşkıyalık çoğu zaman devletin vazifesini göremediği yerlerde görülür. İki türlüdür: Devlet haksızlıkları önleyemez bazı durumlara mazeret bulmak ister. Bir de eşkıyalığı tepeleyemez, eşkıyalık sürüyor gibi görülür." Yaşar Kemal ise, "Eşkıya ile devlet her zaman karşı karşıya olmuşlardır. Ama bazen devlet eşkıyayı halk üzerinde baskı aracı olarak kullanmıştır. Bazı zamanlarda da eşkıya sırtını devlete dayamış, o da devleti kendi faydası uğruna kullanmaya çalışmıştır" demektedir.[26]

Eşkıya-yönetim ilişkisindeki bir başka boyut da "af" mekanizmasıdır. Devlet etkisiz ve zayıf olduğu bir yerde yenemediği herhangi bir güç grubuyla uzlaşmak isteyecektir. Eğer çeteler yeteri kadar başarılıysa, diğer tüm silahlı güç odakları gibi yatıştırılmaları gerekecektir. Haydutluğun "çığırından" çıktığı zamanlarda yaşayan herkes ve yerel yöneticiler, memurlar, çete reisiyle ve çetesiyle iyi ilişki kurmak zorundadırlar. Bu durumun sonucunda, ünlü haydutların devlet tarafından "affedilmeleri" ve "resmi makamlara" getirilmeleri inanılmaz ya da görülmemiş olaylardan değildir. Bu yöntem devletin aczinin ifadesi olup, çaresiz kaldığında oldukça sık başvurduğu bir yoldur.[27]

---

24 *a.g.e.*, s. 13.

25 *a.g.e.*, s. 78. Ayrıca bu tip feodal ilişkilerin eşkıyalığa olan katkılarını anlatan Polonyalı tarihçi Szczotka ile Ukraynalı tarihçi V. Hrabovetskiy'in görüşleri için bkz. Bayrak, *a.g.e.*, s. 136 vd.

26 "Toplumcu Yazar ve Sanatçılarda Eşkıyalık", Yaşar Kemal ve Kemal Tahir ile Bir söyleşi. Akt. Bayrak, *a.g.e.*, s. 103.

27 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 44.

Eşkıya-yönetim ilişkisinde oldukça önemli bir nokta da mevcut çetelerin, kolluk kuvvetleri, jandarma, polis ya da gönüllüler tarafından "takip" ve "tenkil"i çalışmalarıdır. Bu eylem yönetim tarafından gerçekleştirilirken, işlemden etkilenen bir üçüncü kitle vardır: "halk". Takibi gerçekleştiren kolluk kuvvetleri, halk için "resmi haydut"tan başka bir şey değildir. Otoriteler, eşkıyayı "takip" ve "tenkil" için güçlü birlikler gönderirse; bunun amacı haydudu korkutmaktan çok, onu destekleyen köylülerin yaşamını güçleştirmektir. Şayet otorite, haydudun başına yeteri derecede büyük bir "ödül" koyarsa, artık günleri sayılı demektir. Ancak iyi örgütlenmiş çeteler için bu pek önemli değildir. Fakat bu hareketlerden en çok etkilenen ve eziyete uğrayan yöre halkıdır.[28]

Eşkıyalık ve Ekonomi

Eşkıya-ekonomi ilişkisinin bir başka yönü olan merkezi otoritenin asayişsizlik sürecindeki ekonomik durumuna baktığımızda, karşımıza olumsuz bir tablo çıkmaktadır. En başta asayişin olmadığı yerde, yani eşkıyalık bölgesinde üretim ilişkileri son derece zayıflar. Çünkü hiç kimse, soyulacağını bilerek üretim yapmaz. Üretimin sekteye uğraması devlet için iki açıdan sorun yaratır: Birincisi, devlet hazinesine girmesi gereken ve devletin ihtiyacı olan vergi toplanamaz ve dolaylı olarak ürünün piyasada dolaşamamasından ötürü, ikinci elden gelecek katma değerli gelirler hazineye aktarılamaz. İkincisi, üretim mekanizmasında kullanılmakta olan insan kaynağının işsiz ve aç kalmasından dolayı, eşkıya çetelerine akabilecek insan sayısı artacaktır ki, bu da asayişin daha çok ihlal edildiği bir ortam hazırlayacaktır.

Asayişsizliğin artışı ise, devletin harcama kapılarını artıracak, devletin yapmak zorunda olduğu yatırımlar kısılacak ve hazine sürekli olarak zarar görecektir. Devlet, eşkıyalığı bastırmak için normal koşullarda beslediği kolluk kuvvetlerinin birkaç mislini görevlendirecek, silah ve cephane harcamalarını artıracak, hatta görevlendireceği takip kollarına yüksek maaş ödemek zorunda kalacak, olağanüstü önlemler alarak harcamalar yapacak, yöreyi ve coğrafyayı bilen yerli kılavuzlara yüksek ücret ödeyecek, ayrıca çetelerin başına büyük ödül koyarak parasal açıdan masraflarını katlayacaktır. Sonuçta hazinenin girdisi azalacak, çıktısı artacak, doğal olarak iç vergilendirmenin sayısı ve oranları büyüyecek, dış borçlanmaya gidilerek devletin ve aynı izdüşümde halkın da yoksullaşma süreci hızlanacaktır.

Eşkıyalığın ekonomiyi "zaafa" düşürmesi üzerine devlet eldekini kul-

---

28 *a.g.e.*, s. 26, 44 ve Bayrak, *a.g.e.*, s. 128 129.

lanamadığı için dışardan alma yoluna gidecek, yapılan "dış borçlanma"nın ağır faturası da çöküşü hızlandırıp, ekonomiyi iyice zayıflatacaktır. Ekonomisi zayıf ve kötü olan bir ülkede ordu da zayıf olacağından eşkıyalık pekişerek sürüp gidecektir.

Eşkıya çetesi, yoksulun elini ayağını bağlayan toplumsal düzenin dışına çıkmış bir insan kitlesidir. Onlar her şeye boyun eğen uyruklar topluluğu değil, özgür insanlardan oluşan bir tür kardeşlik kurumu üyeleridirler. Ancak gene de toplum dışında kalamazlar. Gereksinimleri ve etkinlikleri, onları sıradan ekonomik ve toplumsal sistem ile ilişki kurmaya zorlar.

Eşkıyalar, her şeyden önce karınlarını doyurmak, silah ve cephane sağlamak zorundadırlar. Çeteler, çalışmadıkları için üretileni köylü ile paylaşmak zorundadırlar. Köylünün çeteler için ayıracağı pay daima sınırlıdır; bu sınır aşıldığı zaman çeteler ile köylü arasındaki ilişki, sömürü ya da soygun ilişkisine dönüşür. İşte o zaman olgunun "sosyal" yanı kaybolur ve "haydutluğu" kalır. Böyle olunca kendini besleyen kaynağı kurutan çete, otoritelere ihbar edilir. Yaşamını sürdürmek zorunda olan ve bunu gerçekten isteyen çete, gereksinimlerini karşılamak için, edindiği malın ederinin iki-üç katı bedel ödeyerek köylüyü mutlu kılmalıdır ve genelde bunu yapar. Böyle çalışan bir çeteden hiç kimse bir şey esirgemez; yiyecek, giyecek, silah, cephane, sigara ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak için yarışılır.

Çeteler, elde ettiği ganimeti pazara sunmak zorundadır. Bu yüzden, malı piyasaya sürecek "dostlar"a ihtiyaçları vardır. Dostlar yaptıkları bu yardımdan dolayı aldıkları komisyon sayesinde yaşam düzeylerini yükseltikleri gibi, yörelerindeki ticari piyasada da paranın "fiili" dolaşımını artırarak, yoksul bölgeye görece bir zenginlik sağlarlar.

Ayrıca, parası olan çete köylüden parayı niçin esirgeyecekti, dağ başında para ne işe yarar, onunla ne yapılabilirdi? Kendilerine ilişmemesi için yerel yöneticilere "rüşvet" verir, bir de halk üzerinde egemenliklerini pekiştirmek ve onlardan farklı olduklarını göstermek için giysi ve teçhizatlarını pahalı aksesuarlarla donatırlardı.

Bunun dışında çeteler, ellerindeki parayı bulundukları yörede harcardı. Yerel üreticiler ve küçük dükkân sahiplerinden yaptıkları alışveriş sayesinde para, kırsal toplumun ticaretle uğraşan küçük esnafı arasında yeniden dağıtıma girerek yerel ekonominin önemli bir öğesini oluştururdu.[29]

Eşkıyalık ve Coğrafya

Eşkıyalığın oluşumunda idari yapıyla toplumsal ve ekonomik yapının etkisini yoğun olarak vurgulamaya çalıştım. Bu tip hareketlerin oluşumun-

---

29 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 71-84.

da önemli bir etkenin, zamanın mekânla buluştuğu yerin, yani coğrafyanın da etkisini göz ardı edemeyiz. Eşkıyalar başta dağlar olmak üzere, ormanlık, bataklık ve nehir ağzı gibi ulaşılması güç ve erişilmez yerlerde yaşarlar. Endüstrisi gelişmemiş yerlerde yolculuk doğal olarak yavaş ve zorlu olduğundan, doğanın bu tip zorlu mekânları eşkıyalar için en iyi sığınaktır.[30]

Eşkıya bir anlamda dağ insanıdır. Çünkü dağ bir engeldir ve aynı zamanda bir sığınak, bir özgür insanlar ülkesi ve kuraldışı yaşamanın yeridir, diyor Braudel.[31] Ayrıca dağ, çoğu zaman aşırı nüfusludur ya da en azından, verimliliğine oranla nüfus fazlası vardır. "İskân optimumu"na buralarda çabuk ulaşılmakta ve aşılmaktadır. Bu yüzden, dağ toplumunda uygarlık, ve ekonomi gibi alanlarda bir gerilik ve yetersizlik karakteri görülür. Braudel, bu nedenlerden dolayı Akdeniz dağlarına fakir yerleşim yerleri demektedir. Dağlar aynı zamanda sarptır; ot ve sık ormanlarla bezelidir. Ve dağ, bu niteliklerinden ötürü askerlere ve mültezimlere karşı bir sığınaktır ve dağlar korsanlar (eşkıyalar) için bazen sığınak, bazen nihai yerleşim yeri haline gelmektedir.[32] İşte coğrafi unsurlardan "dağ" eşkıyalığın vazgeçilmez mekânıdır.

Eşkıyalığın yıllık süreci de, iklimle doğrudan ilgilidir. Eşkıyalığın yıllık devri, tarımla aynı ritmi izler. Bu hareket baharda ve yazın en üst noktasına ulaşıp, karlı ve çıplak mevsimlerde ise kesilir. Bahar ve ardından yazın gelmesi, eşkıyaların işini kolaylaştırır, çünkü saklanmak ve görünmemek olanağı doğar. Bu, dönem tarımsal kazancın da arttığı dönem olduğundan, eşkıyaların vurgun zamanıdır. Eşkıyalık ritminde kış mevsimi sakin bir barış dönemidir. Kış geçitleri kapatır, yolculukları yavaşlatır ya da geçici olarak tehlikesiz ve huzurlu bir dönem yaratır.[33]

Eşkıyalar, bu tatil süresince çatışmalarda aldıkları yaraları iyileştirmeye çalışır, çetede eksilme olmuşsa, takviye etmenin yollarını arar, eğitim yaparlar. Ayrıca, çete, vurgun ganimetlerini pazarlayarak elde ettiği parayla yataklarını ve adamlarını besleyerek, gelecek sezonun organizasyonunu da ihmal etmez.

Eşkıyalığın İnsan Kaynağı ve Sembolizmi

Eşkıyalık bir anlamda özgürlük demektir. Ancak, bir köy toplumunda çok az insan özgür olabilir. Köylüleri otorite ve baskının kurbanları yapan ekonomik zayıflıklarından çok, hareketsiz olmalarıdır. Onların kökleri

30 *a.g.e.*, s. 13 ve Bayrak, a.g.e., s. 136.

31 Braudel, *a.g.e.*, s. 11.

32 *a.g.e.*, s. 6-12.

33 *a.g.e.*, s. 158-166 ve Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 21-22.

topraktadır. Hele evliyse tarla ekilip biçilmelidir. Kadın ve çocuklar bir erkeği belirli bir yere bağlarlar. Bu yüzden eşkıya çetelerinin insan kaynağını, toplumsal konumları kendilerine gerekli hareket özgürlüğünü tanıyan gruplar oluşturur. Bunlardan en önemlisi, ergenlik ve evlilik arasındaki genç erkeklerden oluşan yaş grubudur. Her ne olursa olsun, tipik haydudun genç olduğu kuşku götürmez.

Eşkıyaların en önemli ikinci çıkış kaynağını herhangi bir nedenden ötürü kırsal toplumla bütünleşemeyen ve böylelikle de marjinalliğe ve yasadışılığa itilen kişiler oluşturur. Ayrıca askerlik süresinin belirsiz olması, asker kaçaklığını artırır; bu kaçaklar da eşkıya çetelerinin hazır insan kaynağıdır. Uzun dönem silah altında kalıp terhis olan eski askerler de uzaklardan geri döndüğünde bazen ailesiz, başıboş ve topraksız kaldığından toplumsal hiyerarşinin istikrarını tehlikeye düşürürler. Böylece kaçaklar gibi eski askerler de eşkıyalık için doğal malzeme oluştururlar.

Eşkıya çetelerinin insan kaynağını genellersek: gençlerin, çobanların, topraksız köylülerin, eski ve kaçak askerlerin çeteye girme olasılığı yüksektir. Bu kategorilerin dışında bir de buyruk altındaki köylünün yumuşak başlı ve edilgen toplumsal rolünü kabul etmeye yanaşmayanlar, yani inatçı ve dik başlılar, bireysel isyancılar vardır. Onlar, yaygın köylü deyişiyle "kendilerini saydıran adamlar"dır.[34]

Başarılı ve uzun süre yaşayabilen eşkıyalar, güçlü kişiliğe, cesarete ve askeri yeteneklere sahip, katı ve kendine güvenen insanlardır. Ama her şeyin ötesinde cesaretleri çok önemlidir. Eşkıya, hem hareket içinde, hem de yakalandığı zaman cesurdur. İnsanları köleleştiren düzen içinde eşkıya eğilmeden, dimdik, meydan okuyarak ölür.[35]

Eşkıya da bir insandır, et-kemik, sinir ve psikoloji yumağıdır. Onun da öteki insanlar gibi çeşitli duyguları, düşünceleri, sevgileri, aşkları, umutları ve korkuları vardır. Toplumsal konumları gereği, "korku ve sevgi" yaşatır onları.[36]

Adaletsizliği, baskıyı, zulmü, dengesizliği, yoksulluğu kaldırmak, güçsüzün ezilmekten kurtulmasını sağlamak için işe koyulan "sosyal", bir başka deyişle "erdemli" eşkıyanın "imajı" çok önemlidir. Bu imaj unsuru aşağıdaki başlıklar altında tespit edilebilir:

- Erdemli eşkıya, yasadışı mesleğine bir suç işleyerek değil, haksızlığın kurbanı olarak ya da halk geleneğinin değil, otoritelerin suçlu bulduğu bir hareket yüzünden zulüm görerek başlar.

---

34 Hobsbawm, *a.g.e.*, ss. 22-25.

35 Bayrak, *a.g.e.*, s. 33 ve Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 16-17.

36 Yaşar Kemal 1981, s. 67-68.

- Erdemli eşkıya haksızlıkları düzeltir.
- Zenginden alıp yoksula verir.
- Kendini savunma ya da haklı bir öç alma dışında hiçbir zaman insan öldürmez.
- Eğer yaşarsa onurlu bir vatandaş ve topluluk üyesi olarak halkına geri döner.
- Halkı ona hayranlık besler, yardım eder ve destek verir.
- Topluluğun hiçbir saygın üyesi ona karşı otoriteyle işbirliği yapamayacağına göre ancak ve her zaman ihanet yüzünden ölür.
- En azından teoride, görünmez ve kurşun işlemez bir kişidir.
- Adaletin kaynağı olan kral ya da imparatorun değil, yerel otoritenin, memurların ya da diğer baskı uygulayıcılarının düşmanıdır.[37]

Haksızlık ya da zulümle karşılaştığında uysallıkla iktidara ve toplumsal açıdan üstün olana teslim olmayıp, direnen "saygın adamlar", toplumun sıradan insanından farklı olduğunu göstermek için giysi ve eşyalarında "sembolizme" büyük önem verirler. Türk "zeybeklerin" aşırı şatafatlı giysileri ve silahları, ayrıca Balkan *haiduk*, Yunan *klepht* ve İtalyan *banditti*lerinin altın, gümüş ve çelik süslemeli giysileri, göz alıcı tüfek, tabanca, kılıç ve kamaları bu "sembolizm"in simgeleridir. İşte bu haydutlar dış görünüşlerine ait göstergelerle tanınıp biçimlenir hale gelirler. Eşkıyanın dış görünüşü "bu adam evcil değildir" kavramını pekiştiren bir sembolizm taşır.

37 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 3.

IKINCI BOLUM

19. YÜZYIL BİTERKEN OSMANLI İMPARATORLUĞU

Dünya tarihinde ortaya çıkan başkaldırı, yani eşkıyalık hareketlerinin en önemli nedenlerinden biri "ekonomik" ilişkilerdir. Bu yüzden, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki eşkıyalık hareketlerinin oluşum koşullarını ve gelişimini, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başındaki sosyo-ekonomik durumundan ayırarak inceleme olanağı yoktur. 19. yüzyılın sonlarında kapitalist dünya ekonomisi ile "tek yönlü" bir "eklemlenme (bütünleşme)" süreci yaşayan Osmanlı ekonomisinin[1] sosyal tabakalara yansımasını tanımadan, eşkıyalık hareketlerinin oluşumuna yol açan gelişmeleri nesnel olarak açıklayamayız.

1838 Ticaret Anlaşması ve Sonuçları

19. yüzyılda, Osmanlı ekonomisinin dünya kapitalist sistemine eklemlenmesini sağlayacak gelişmelerin başında, 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması gelir. Osmanlı ekonomisinin tam anlamıyla dışa açılması ve emperyalist ülkelerin çıkarları doğrultusunda tek yönlü bir bütünleşme sürecine doğru çekilmesinde 1838 anlaşması gerçekten bir dönüm noktası olmuştur.[2]

İktisadi-ticari uygarlığa adım atamayan[3] geleneksel Osmanlı ekonomi-

1 Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya kapitalist sistemi ile eklemlenme sürecini yansıtan bir çalışma için bkz. Pamuk, 1994.

2 İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması için bkz. Kütükoğlu, 1974, s. 92-113. Ayrıca, bu anlaşma sonrası emperyalizmin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik çalışmalarının anlatısı için bkz. Kurmuş, 1974, s. 14 vd.

3 Ortaylı, 1987, s. 75-77.

si, 1838 anlaşması ile sanayi kapitalizminin etkisi altına girmeden önce, el sanatlarına dayanan üretimiyle iç tüketimi karşılayabilmekteydi. Ancak "lonca" ve "gedik" düzeninin olumsuzlukları, sanayileşmenin gereksinimi olan sermaye birikimini önlemişti. Sanayideki boşluk, doğası gereği doldurulacak ve Osmanlı İmparatorluğu "ithal mallar cenneti" olacaktı. Osmanlı ekonomi tarihi üzerinde çalışanların ortak kanısı; yerli sanayiin, özellikle bu anlaşma sayesinde Batı'nın sanayi ürünleri karşısında bir çöküş sürecine girdiği, Avrupa'nın bu çöküşü hızlandırdığı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun "prekapitalist" sistem içerisinde kalıp, sanayileşememiş bir tarım ülkesi olduğu ve giderek bir yarı sömürge haline düştüğüdür.[4]

Anlaşma sonrası imparatorluk, ekonomik açıdan gittikçe zayıflarken, siyasal açıdan da çöküş sürecine girmişti ve devlet varlığını "denge diplomasisi" adı altında yürüttüğü dış politikalara dayandırmıştı.[5]

İmparatorluk 19. yüzyılın ortalarından itibaren karşılaştığı siyasal sorunları aşamayarak ekonomik ve askeri açıdan güçsüzleşmişti. Sorunların çözümü için paraya ve müttefiklere ihtiyaç vardı. Bunun için devlet, karşılaştığı sorunları emperyalist ülkelere tavizler vererek aşabiliyordu. Verilen tavizler sonucu dış ticaret hacmindeki dengeler iyice bozuluyor; üretim düşüyor, sanayileşme olmadığı için ihracat düşerken, ithalat artıyor, ayrıca savaşların getirdiği mali yıkımdan dolayı devletin paraya olan ihtiyacı artıyordu. Sorunun çözümü için tek yol kalmıştı: Borçlanma.[6]

İlk borçlanma, 1840'lı yıllarda Galata bankerleri aracılığıyla Fransız bankalarına yapıldı. Kırım Savaşı'nın (1854) gerektirdiği yeni harcamalar ve gelir gider dengesinde yarattığı büyük açık, Avrupa para piyasalarına borçlanma sürecini başlattı.[7] Artık Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa mali

---

4 Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yapısı üzerine yapılan çalışmaların topluca değerlendirilmesi için bkz. Yetkin, 1995, s. 24 (Doktora Tezi).

5 İmparatorluğun emperyalist ülkelerin çıkar çatışmalarından kaynaklanan anlaşmazlıkları değerlendirerek uyguladığı bu politikaya ilişkin ayrıntılar için bkz. Sander, 1993.

6 Osmanlı Devleti'nin paraya ihtiyaç duyduğu dönem; Sanayi Devrimi'nden sonra olgunlaşan kapitalizmin sermaye ihracını arzuladığı dönemle çakışmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dobb, 1992 ve Bulutoğlu, 1983, s. 39. Ayrıca dış borçlanmaların özet anlatımı için bkz. Pamuk, 1990.

7 Keyder, "Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi", *TCTA*, c. II, s. 647 ve bu süreç için bkz. Kömürcüyan, 1948, s. 13 ve Yeniay, 1964, s. 19-20. Ayrıca borç faizlerinin ağırlığı için bkz. (Şanda), 1932, s. 56-57.

Uluslararası sermayenin etki alanı için bkz. Kasaba, 1993, s. 46. Osmanlı İmparatorluğu'nun borç ilişkileri ve 1854-1874 yılları arasında aldığı borçlar, faiz oranları ve yorumları şu eserlerde görmek olanaklıdır: Yerasimos, 1987/5, s. 731 vd.; Parvus Efendi, 1977, s. 34; Kıray, 1993, s. 32.; Suula, 1940, s. 272-275.ve Noviçev, 1979, s. 86.

sermayesinin denetimi altına da girmişti. Aldığı borçları ödeyemeyeceğini ilan eden devlet, önce "Rüsum-ı Sitte",[8] sonra da "Düyun-ı Umumiye"[9] gibi yabancı sermayenin denetçisi olan kurumların ekonomik denetimine maruz kalıyordu.

Dış borçlar, imparatorluğu büyük bir açmazın içine sokmuştu; Parvus Efendi'nin deyişiyle "Düyun-ı Umumiye" rejimi durdukça ve kalkınma için dış yardıma başvurma siyasetine devam edildikçe, yabancı sermayeye yarayan "liberalizm" yolunda gidildikçe Türkiye'nin kalkınmasına olanak yoktu.[10] İmparatorluk artık Batı emperyalizminin pazarıydı. Sosyal ve siyasal yapısındaki geri kalmışlığı kendi dinamiği ile tedavi edemeyeceği için dışa "bağımlı" olmak zorundaydı. Bir bakıma "dış", kendi "içinde" idi ve tüm ipler onun elindeydi.[11]

Yine de İmparatorluk "emperyalizmin" geri ülkelerde uygulama alanına koyduğu "birisi yıkmak-diğeri yapmak" olan ikili rolünün gerektirdiği altyapı yatırımları aracılığıyla "göreceli" bir gelişmişlik düzeyi de yakalayabilmişti. Ancak altyapı yatırımları "iç dinamiğin" gelişme yönüne uygun olarak ele alınmamıştı. Örneğin, Batı Anadolu'da kurulan Aydın Demiryolu Kumpanyası aracılığıyla, Ege bölgesinin değerli tarım ürünlerinin İzmir limanından ihracı bölge köylüsü ve çiftçisinin sosyal dengelerini bozmuş, sosyal huzursuzluklar artmıştı.[12]

19. Yüzyıl Ekonomik Düzeni İçerisinde Köy ve Tarım

Osmanlı ekonomik düzeni için "kapitalizm öncesi emtia üretimi ekonomisi"[13] deyimini uygun gören Niyazi Berkes, bu tanımdan yola çıkarak; Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıla girerken "prekapitalist" düzenin egemen olduğu, pazar için üretim yapamayan geri bir tarım ülkesi konumunda olduğunu belirtir. "Prekapitalist" düzenden, kapitalizme geçiş için en önemli unsurlardan birisi: "toprağa bağlı köylünün, bu bağlılıktan kurtulması"dır.[14] 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun de-

---

8 "Rüsum-ı Sitte" idaresinin kuruluşu ve çalışmaları için bkz. Sayar, 1977, s. 241 ve Kazgan, 1984, s. 66.; ayrıca A. Du Velay, 1978, s. 265.

9 Blaisdell, 1979, s. 5 ve Kazgan, "Düyun-ı Umumiye", *TCTA*, c. III, s. 702 vd.

10 Parvus Efendi'nin görüşlerini akt. Berkes, (Ts.) s. 58-60 ve Mardin, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İktisadi Düşüncenin Gelişimi", *TCTA*, c. III, s. 631-632.

11 Tunaya, 1984, c. I, s. 4.

12 Tekelci yabancı sermayenin, Ege bölgesindeki küçük üreticiyi, diğer bir deyişle köy toplumunu nasıl sömürdüğünün anlatılması için bkz. Arıkan ve diğerleri, 1993 ve Erkan ve diğerleri, 1993.

13 Berkes, 1969, s. 25.

14 Avcıoğlu, 1984, s. 29.

mografik yapısına baktığımızda; yüzyıl boyunca şehirli nüfusun % 20 civarında olduğu tahmin edilir. Bu oran özellikle, imparatorluğun Anadolu toprakları göz önüne alındığında daha da küçüktü.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, bugünkü Türkiye'yi içine alan bölümünde köy nüfusu 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar 6,5 milyondan 16 milyona yükselmiştir. Bu dönemde yapılan sayımlar tam sağlıklı olmasa bile, aradaki fark iki katından fazladır.[15] İmparatorluktaki nüfus artışı, 19. yüzyıl boyunca daha büyük bir ivme kazanmıştır.[16] Nüfus artışının en önemli nedeni imparatorluğun sınırlarının sürekli daralmasıdır. Bu yüzden Kırım, Kafkasya ve Balkanlar ile Ege adaları, Cezayir ve Mısır'dan sürekli göç almıştır. Ayrıca tıp alanındaki gelişmeler ve besinlerin kalitesindeki görece yükseliş ile ortalama ömür uzamaya başlamış ve imparatorluğun 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra uzunca bir süre barış içinde yaşaması da nüfusu artırmıştır.

Nüfustaki yoğunlaşmaya karşın, tarım yapılan toprağın yüzölçümünün arttığına dair elimizde herhangi bir bilgi yoktur. Belki de tam tersine, ilkel tarım tekniklerinden dolayı bu topraklarda bir azalma söz konusudur. Üstelik çok sayıda göçebe topluluğun yerleşik düzene geçirilmesi ve göçmenlerin de yerleştirilmesiyle topraklar bölünmeye başlamıştı.[17] Böylece nüfusun artmasıyla köylü başına düşen toprağın azalması, geçimini sağlayamayan bir insan kitlesinin ortaya çıkmasına neden olmuştu.

Osmanlı nüfusunun % 80-85'lik bölümü köy toplumu olup, tarımla uğraşıyordu.[18] Ayrıca, kırsal nüfusun, iç göçlerle şehirleri büyütmek gibi bir potansiyele sahip olmadığı da görülür. Gerçi 19. yüzyıl boyunca, bazı kültür bitkilerinin ekimine başlanmış ve çiftliklerin sayısında artış olmuştur, ama henüz topraktan kopuşu hazırlayacak önemli bir tarımsal "teknolojik" gelişme görülmemektedir. 19. yüzyıl sonlarına kadar geniş köylü kitlesi, ulusal pazar ilişkileri çok sınırlı, kapalı bir hayat tarzı ve ekonomik ilişkiler sistemi içinde yaşamaktaydı.

Osmanlı ekonomisinin çok önemli bir çıkmazı vardı: "Tarımı geliştirememek". 18. yüzyılda tarımını modernleştiren bir ülke manifaktürünü geliştirebilir, ticaret hacmini büyütebilir ve devletin gelirlerini artırabilirdi. Osmanlı İmparatorluğu ise, geleneksel ekonomik yapının yarattığı bir çıkmaz içinde modernleşmesini sürdürmeye çalışıyordu. Avrupa'da artık buhar sanayide kullanılıyor ve Avrupa ikinci "tarım devrimini" de tamam-

---

15 Yerasimos, *a.g.e.*, s. 25.

16 Quataert, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarımsal Gelişme", *TCTA*, C. VI., s. 1557.

17 Şanda, *a.g.e.*, s. 132 ve Yerasimos, *a.g.e.*, s. 26.

18 Quataert, 1987, s. 19 ve Ortaylı, *a.g.e.*, s. 149.

lıyordu; yani tarım mekanize olmaya başlamış, hayvancılık öne geçmiş ve buna yönelik kültür bitkilerinin ekimine ağırlık verilmişti.[19] Osmanlı İmparatorluğu ise, tarımsal fazlayı yaratamamış, kırsal alanda teknolojik değişimi gerçekleştirememiş ve ülkede sanayileşmeyi sağlayabilecek potansiyel bir gücü ortaya çıkaramamıştı.

Tarım ülkesi olarak Osmanlı İmparatorluğu, tarıma elverişli bereketli topraklara sahipti. Toprak mülkiyetine tasarruf güçlüğü, toprak işçilerinin savaşlarda ve diğer angaryalarda harcanması, vergilerin ağırlığı, tarım yöntemlerinin ilkelliği,[20] sermaye yokluğu ve yaygın, ucuz tarımsal kredi ağının kurulamayışı[21] ve devletin tarıma karşı ilgisizliği tarımın gelişmesine engel olan nedenlerdi.[22] Ayrıca, tarım ortaçağ anlayışı ile yapılıyor, kötü tohum kullanılıyor, toprak ıslah edilemiyordu. Sadrazam Kamil Paşa tarımın bu durumunu dile getiren bir layihasında, güç bela elde edilen ürünün hammadde halinde gidip, işlenmiş ve isim değiştirmiş mamul mal olarak tekrar ülkeye dönüşünden yakınır.[23]

Osmanlı devletinde ülkenin coğrafi konumuyla ilgili bazı sorunlar da vardı. Akdeniz tipi bir tarım toplumunda başlıca emek kaynağını genellikle dağlık bölgeler oluştururdu. Dağ köylerinde oturanlar, ekilecek toprakların dar ve sınırlı oluşu yüzünden, karasaban kullanırlardı. Pazarla ilişkileri pek azdı. Bu topraklardan geçinebilecek insan sayısı sınırlı olduğundan, "fazla" nüfus başka yerlerde iş aramak zorundaydı. Köylerinden ayrılan, başka yerlerde toprak edinemeyen ve düzenli iş bulamayan gençler, genellikle ya medreselere sığınır, ya taşra idarecilerine başıbozuk asker yazılır, ya da çete kurup eşkıya olurdu.[24]

19. yüzyılda Tanzimat'ın ilanı, iltizam ve angaryanın kalkacağını duyan köylüler için bir müjde oldu. Ancak Babıâli bürokratları, toprakları kontrolünde tutan sınıfa karşı hiçbir tedbir almadılar, hatta arazi rejimini yeniden düzenleyerek toprakta özel mülkiyet rejimini yerleştirmeye doğru önemli adımlar attılar.

Fermanın getirdiği hükümleri zorluklardan kurtuluş olarak gören köylüler hüsrana uğradı; Tanzimat, geniş köylü kitlelerinin hayatına kayda değer iyileşmeler getiremedi. Aksine, merkezi otoritenin taşrada yaptığı

19 Ortaylı, *a.g.e.*, s. 73-74.

20 Osmanlı tarımının ilkel kalmasında bir çift öküz ve sabanın rolü ve bu geleneksel anlayışın Osmanlı aile tipine yansıması konusunda bk. İnalcık, 1990, s. 1 vd.

21 Tarımda kredi sorunu için bkz. Yetkin, 1993, s. 26-52 ve Arıkan-Yetkin, 1993, s 53-65 ve Erkan, *a.g.e.*, s. 29-70.

22 Karal, 1983, c. VIII, s. 439-447.

23 Bayur, 1950, s. 80.

24 Faroqhi, 1993, s. 333 ve 345, ayrıca, Şanda, *a.g.e.*, s. 135.

idari reform sonucu kurulan yerel meclislere toprak sahipleri girdiler ve Tanzimat prensiplerinin uygulanmasını kendi çıkarları doğrultusunda saptırdılar. Vergi toplamaktan, iltizam ve angaryanın kaldırılmasına kadar çıkarlarını zedeleyen hükümleri uygulatmak istemediler. Özellikle kişilerin tasarrufları altındaki topraklar "mülk" statüsüne geçirildiği zaman, idari karar organlarında bulunan bu zümre "miri" toprakları yağmaladı ve böylece köylerde sömürünün arttığı bir süreç başlamış oldu.[25]

Tanzimat sonrası toprak sistemi üzerinde yapılan çalışmalar, 1858 tarihli "arazi kanunnamesi" ile hukuksal bir zemine oturtuldu. Bu kanunun kazandırdığı "toprağın hukuken özel mülkiyete girmesine önemli kolaylıklar getirmesi"dir. Timar usulü kalkmış olduğundan, topraklar tasarruf sahiplerine tapu ile bağlanmış, kişisel tasarruf hakkı kabul edilip, kanuni teminata alınmıştı.[26] Arazilerin halka nasıl dağıtıldığı hakkında sağlıklı bilgilere sahip olamamakla birlikte; 1913 yılında derlenen bir istatistiğe göre ekilen arazinin dağılımı şöyledir:[27]

	Aile Sayısı	Çiftçi Ailelerin Yüzdesi	Toplam Arazi (hektar)	Toprakların Yüzdesi
Derebeyi	10.000	% 1	3.000.000	% 39
Toprakağası	40.000	% 4	2.100.000	% 26
Orta ve az topraklı köylü	870.000	% 87	2.700.000	% 35
Topraksız köylü	80.000	% 8	—	—

Bu tablodaki sayısal verilere göre, nüfusun % 5'ini oluşturan çiftlik sahipleri ve ağalar ekilir toprağın % 65'ini ellerinde tutuyorlardı. Tarım nüfusunun % 87'sini oluşturan köylü, arazinin ancak % 35'ine sahipti. Köylünün % 8'i ise topraksızdı. 15-20 bin hektarlık toprağı olanlara karşılık, ortalama köylü mülkü adam başına yarım hektardı.[28] Özel mülkiyet düzenini gerçekleştiren arazi kanunnamesinin, küçük ve orta sınıf köylülüğü güçlendirdiği söylenemez. Tanzimat'la birlikte değişen mülkiyet ilişkileri sonucunda yeni sosyal sınıfların, büyük kent ve kır burjuvazisinin oluşma ve gelişme süreci, küçük köylü, esnaf ve zanaatkârların mülksüzleşmesi ya da yoksullaşmalarına paralel bir süreç izledi. Batılı yaşama biçi-

25 Ortaylı, *a.g.e.*, s. 86-87, 115 ve Yerasimos, *a.g.e.*, s. 32.

26 İsmail Cem, 1986/9, s. 257; Pamuk, *a.g.e.*, s. 84 ve Şanda, 1970, s. 122-123.

27 Bu tablodaki sayısal veriler için bkz. Yerasimos, *a.g.e.*, s. 294; Cem, *a.g.e.*, s. 262; Avcıoğlu, *a.g.e.*, s. 187.

28 Berkes, (Ts), s. 56.

mi ve yenilik hareketlerinin eşlik ettiği bu süreç, aleyhine geliştiği sınıfın sık sık ayaklanma ya da başkaldırma şeklindeki muhalefetiyle karşılaştı. Özellikle Rumeli vilayetlerinde bu gibi köylü ayaklanmaları, "ulusal" niteliğe dönüşmekte gecikmedi. Anadolu'daki köylü ayaklanmalarında ise böyle bir nitelik görülmedi, özde "eşkıyalık" ya da "başkaldırı" olarak kaldı.[29]

Vergi Sorunu

İnsan kaynağı ve ülke toprağı üzerinde egemenlik hakkını kullanabilen ve bir üstyapı mekanizması olan devletin, buyurganlığını ve varlığını sürdürebilmek için yaptığı ilk eylem vergi toplamaktır. Devlet, vergi toplarken uyruklarıyla yakın ilişki kurar. Devletin, milletiyle barışık olabilmesi için verginin adilliği, yaygınlığı, oranı ve toplama yöntemi son derece önemlidir. Bu unsurlar tersine işlediği anda, devlet ve millet arasındaki ilişki bozulur ve vergi toplama anlayışı sömürü ve zulüm noktasına vardığında egemenlik altında yaşayanların başkaldırısı söz konusu olur.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, çok büyük ölçüde tarıma bağlıydı ve yıkılışına kadar da öyle kaldı. Devletin vergi gelirlerinin çoğunun kaynağı da ilkel tarımın yaratacağı hasılaydı.[30] Tarımın, dolayısıyla köylülüğün devletçe vergilendirilmesi, 19. yüzyıl boyunca tarımsal artığa el koymanın en önemli mekanizmalarından birini oluşturdu. Kırsal sınıfların ödediği çeşitli vergiler arasında "aşar", Osmanlı Devleti'nin temel mali gelir kaynağı idi. Aşar gelirleri, timar sisteminin çözülüşünden sonra, açık artırma yolu ile mültezimlere devredilmişti. Mültezimler, devletin tarımsal artıktan aldığı payı azaltmakla kalmayıp, doğrudan üretici köylüler üzerindeki sömürü oranını artıracak ve gittikçe kuvvetlenmeye devam edecektir.[31] Mültezimlerin güçlenmeleri, halkı iyice usandıracak ve isyan ettirecekti. Tanzimatın ilanından hemen önce, devlet bunun farkına varıyordu: "... vedia-ı ilahi olan fikara ve acez-i memleketin eşkıyaya padaştileri evvela mültezim taifesinin hilaf-ı rıza taaddileri saniyen teklifatın izharına mebni idüğü gün gibi aşikârdır..."[32]

Vergi toplamada mültezimlerin yaptığı usulsüzlüklerin ve onda birlik aşar oranının çok fazla artırılmasının ayaklanmalara yol açtığını anlayan

29 Sencer, 1974, s. 127 ve Yetkin, 1984, s. 395 ve Ortaylı, *a.g.e.*, s. 86-87 ve 181.

30 Quataert, *a.g.m.*, s. 1556 ve Thobie, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye", *TCTA*, c. III, s. 724 ve Ortaylı, *a.g.e.*, s. 157. Ayrıca imparatorluğun 16. yüzyıldan itibaren vergi toplaması sorun olmuştur. Konu için bkz. Akdağ, 1975, s. 27.

31 İnalcık, 1940-41, s. 237 vd. Ayrıca bkz. Pamuk, *a.g.e.*, s. 86.

32 *B.O.A., Hatt-ı Hümayun (H.H.)*, No: 22828.

devlet, Tanzimat'la birlikte, vergilerin zamanında, eşitlik ve adalet ilkesini göz önünde tutarak toplanması çabasına girişti. Bu yüzden 1840 yılında "iltizam" usulü kaldırıldı ve yerine merkeze bağlı "muhassıllık" sistemi kuruldu. Böylece vergi toplama işi, yörenin güçlülerinden ve yerel yöneticilerin baskısından kurtarılmış olacaktı. Ancak bu göreve getirilenler, eski mültezimlerle yakın ilişkileri olanlardan seçilmişti. Çıkarlarının zedeleneceğini anlayan yerli güçlü ailelerin direnmeleri sonucu "muhassıllık" 1842'de kaldırıldı ve "iltizam" sistemine geri dönüldü.[33]

Osmanlı Devleti vergileri takdir ederken, küçük köylülüğe yüklenip büyük toprak sahiplerini kolladığı için, gelirler azaldıkça kırsal alanda vergi oranları artıyordu. Devlet borçları ağırlaştıkça, aşarın hazinenin toplam geliri içindeki payı daha çok artırılırdı. 1863-64 mali yılında aşar gelirlerinin toplam gelirlere oranı % 34 iken, 1872-73 yılında bu oran % 44'e ulaşmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun en kötü şartlar içinde yaşayan % 70'lik köylü kesimi, toplam vergilerin % 77'sini ödüyordu.

Bu vergiler yüzünden halk, İstanbul'a birçok şikâyette bulunmuş, kaldırılması için padişahlar "adaletnameler"[34] çıkarmış, ancak önüne geçilememişti. Halkı en çok üzen ve ülkeyi yoksul ve harap hale getiren, oranı ve cinsi belli olmayan bu vergilerle vergi toplanmasındaki yöntemler olmuştu.[35]

Vergi toplamada izlenen yöntemler, halk için tek kelimeyle zulümdü. Bu zulüm iltizam sistemine geçişle başlayıp, imparatorluğun yıkılışına kadar süreklilik göstermiştir.[36]

Mültezimler, 19. yüzyıl ortalarında halkı soymak için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdi. En yaygın yöntem, ürünün satın alınmasını geciktirerek ürünün çürüyeceği korkusunu yaymak, böylece ürünü çok ucuz fiyattan ele geçirmekti. Bir diğer yöntem de, verginin mültezim tarafından zamanında toplanmamasıydı. Köylünün ürünü tüketmesi bekleniyor ve buna

---

33 Shaw, "Tanzimattan Sonra Osmanlı Vergi Sistemi", *TCTA*, c. IV, s. 935.

34 Konu için bkz. İnalcık, (1965), s. 49 vd.

35 Uluçay, 1955, s. 36-39 ve Ortaylı, *a.g.e.*, s. 161.

36 Vergi toplama konusunda yaşanan rezaletleri bazı kaynaklardan takip edebilmek mümkündür. Bkz. Koloğlu, 1987, s. 135, 136 ve 331. Ayrıca yabancı bir gözlemci, köylülerin yokluk sınırında yaşayıp, ellerindeki artık ürüne el konuşunu anlatmaktadır: Moltke, 1969, s. 18. Yine köylülerin vergi nedeniyle sefaletlerini anlatan bir çalışma: Zühdü, C. VI, 1330. Cumhuriyet dönemi araştırmacıları da Osmanlı köylüsünün yoksulluğu şu şekilde betimliyordu: "...Ne istiyorsunuz ağalar? Para mı? Yok. Yiyecek yem mi? Allaha şükür o da yok." Bkz. Tankut, 1939, s. 22 ve 65. Yine mültezimlerin vergi toplamadaki yolsuzlukları için bkz. Sakaoğlu, (1986), s. 5 vd. Son olarak mültezimler için, "devletten halkı soymak hakkını satın alan kimseler olarak" tanımlaması için bkz. Karal, c. V, 1983/4, s. 71.

karşılık iki kat ederi zorla köylüden alınıyordu.[37] Halktan vergi toplanacağı zaman mültezimlere destek olarak kaza, nahiye ve köylere kol kol jandarma müfrezeleri çıkarılırdı. Bunların eline, önceden hazırlanmış hesap defterleri verilirdi. Zavallı köylü, yukarıda belirtmiş olduğumuz yöntemler nedeniyle ve gerçekten parası olmadığı için vergiyi ödeyemeyeceğini söylediğinde derhal işkence ve baskı başlardı. 19. yüzyıl sonlarında Makedonya'da kaymakamlık yapan Tahsin Uzer, yönetici olarak yaşadığı vergi toplama işkencesini şöyle belirtir: "... Zaptiyeden Kara Osman Çavuş, fakir halk parayı ödeyemeyince bütün hepsini tek tek ağaca bağlayıp dövüyordu. Bunu niçin yaptığını sorunca; ben onlardan vergi borçlarını almak için böyle bir nizam kurdum der".[38] Vergi toplamada dayak faslından sonra şayet ürün bulunabilirse, mültezimin payının ambarlara ve kasalara götürülmesi için köylü angaryaya tabi tutulurdu. Şayet aşar ürün olarak ödenemezse, köylünün sabanı, öküzü, yatağı, kap kacağı gibi her türlü malı yok pahasına satılırdı. Böylece vergi, bir zulüm aracı haline gelirdi.[39] 21 Nisan 1853 tarihli bir belgede anlatılan İzmir'in Bayındır kazası mültezimi Hıristaki'nin yaptıkları, yoğunlaşan vergi zulmünün ilginç örneklerinden biridir. Hıristaki vergileri fazla almanın yanı sıra, zorla fazla akçe de gasp etmişti. Buna itiraz eden ahaliyi ise elleri, ayakları bağlı olarak, sanki katilmiş gibi yakalayıp, soyulmaktan öte hiçbir suçu olmayan bu insanları Aydın ve İzmir hapishanelerine tıkarak eziyet ettirmiştir.[40] Ayrıca, mültezimlerin koruyucusu olarak yanlarında bulunan jandarmalar, gittikleri yerlerde ellerine ne geçerse yer, içer ve hayvanlarına baktırırdı. Nitekim I. Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı'nda yapılan konuşmalar gerçekleri açığa çıkarıyordu. 3 Mayıs 1877 tarihinde yapılan oturumda "... taşralarda vergi marttan marta tahsil olunur. Tahsildar zaptiye ile gider, muhtarı bulur. Fakat, bir kere değil, on kere gider. Bunların bu masarifini fukara

37 Cem, *a.g.e.*, s. 260-261 ve Yerasimos, *a.g.e.*, s. 293. Mültezimlerin yüksek vergi toplamak için vaktinde gitmediklerini anlatan bir mültezimin görüşleri için bkz. Sakaoğlu, *a.g.m.*, s. 8. Ayrıca vergi toplayıcıların "suiistimalleri"nin, yani harman yerine vaktinde gitmeyen sipahilerin yolsuzluklarına karşı önlemler klasik dönem kanunnamelerinde bile vardır. Bkz. *Kanunname-i Al-i Osman (Süleyman Kanunnamesi)*, (Yay. Mehmet Arif), İstanbul, 1330, s. 54.

38 Uzer, 1987/2, s. 34. Ayrıca bkz. Sakaoğlu, *a.g.m.*, s. 6.

39 Karal, *a.g.e.*, c. VIII, s. 442 ve Uzer, *a.g.e.*, s. 33-34. Verginin halk için işkence haline gelmesine Sultan Abdülmecid, iltizam için "sirkat-i müevvel" (hırsızlığın değiştirilmiş adı) diyordu. Bkz. Sakaoğlu, *a.g.m.*, s. 5.

40 *B.O.A., A.MKT.UM (Bab-ı Ali Evrak Odası, Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Umum Vilayat Kısmı)*, No: 126-63. Ayrıca mültezimlerin Maliye Nezareti'ne karşı yolsuzluklarını anlatan bir belge: *B.O.A., Y.M.TV.(Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrakı)*, No: 12-50. Bu belgenin değerlendirilmesi için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 39-40.

verir" denirken, 7 Ocak 1878 tarihli oturumda ise, "... tahsildar memur olduğu vilayet merkezinden yanına birkaç zaptiye alıp köy köy gezecek, kuzu kesecek, tavuk kesecek!" deniyordu.[41]

Askerlik Sorunu

Osmanlı köylüsü, katmerli bir sömürü düzeni içindedir: Başta mültezim, zaptiye ve vergi memurunun köylüyü aşırı soyma çabası, sonra da ilkel asker toplama sistemi. İşte köylünün devletle resmi ilişkide bulunduğu ve karşı karşıya geldiği iki ortam. Osmanlı İmparatorluğu'nda, kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar yapılan bütün düzenlemelerin ağırlık noktası askerlikti. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla oluşturulan Nizamiye ordularına asker toplama yöntemi ilkel ve çok sertti:"[42]

1843 yılında çıkarılan bir kanunla askerlik sorunu çözülmek istenmişti. Kanuna göre nizami askerlik süresi beş yıl olacak, bu hizmetten sonra bırakılan askerler ise yedi yıl redif sınıfında hizmet göreceklerdi. Fakat devletin sürekli asker ihtiyacı yüzünden bu kanun tam işleyemedi. 1856 Islahat Fermanı da askerlik konusunu ele alıyor ve eşitlik vaat ediyordu. Ancak gayrimüslimler, eski cizyelerini yine askerlik hizmetinden bağışıklık bedeli olarak ödemeye devam ettiler. Müslümanlar içinse, askerlik yedi yıl olarak belirlenmişti ama bu süre çoğunlukla on beş yıl hatta daha da uzun olabilirdi.

Osmanlı köylüsü askerlikten yılmıştı. Askere gitmemek için elinden geleni yapar ve özellikle dağlık bölgelerde yaşayan ahali, Moltke'nin anlattığı gibi asker toplayıcılarını görünce dağlara kaçardı. Şayet yakalanıp askere alınırsa ne yapıp edip bir fırsatını bulup "firari" olurdu.[43] İstediğini askere alıp, istediğini bu hizmetten bağışık tutmak devlet görevlilerinin özellikle halkla sürekli yakın ilişkide bulunan köy imamı, muhtar, kadı ve zaptiyenin elindeydi. Doğaldır ki askerlikten yakasını kurtarmak isteyenler bu görevlilere bolca rüşvet verirdi. Kendisine "kura" isabet eden zenginler hemen bu yönteme başvurur ve görevlileri doyururdu. Nitekim 15 Eylül 1871 tarihli bir belgeye göre Aydın'ın İncabad nahiyesi zenginle-

---

41 Akşin, 1970, s. 106-107; Uzer, *a.g.e.*, s. 33 ve Karal, *a.g.e.*, c. VIII, s. 442 vd. Bu tip söylemler, yani kolluk kuvvetlerinin kendilerini halka zorla bedava besletme anlayışına ve bunları yasaklama çabalarına 17. yüzyıl "adaletnameler"inde çok sık rastlamaktayız. Bkz. İnalcık, 1965, s. 123-128. Ancak bu anlayışın, Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyılın eşiğindeki bir döneminde bile giderilememiş olduğunu üzülerek görmekteyiz.

42 Amiral Slade'in anlattığı ilkel asker toplama yöntemi, birçok kitapta yer almıştır. Bkz. Karal, *a.g.e.*, c. V, s. 178; ve Cem *a.g.e., s. 267;* ve Yerasimos, *a.g.e.*, s. 29. Bunların dışında bu ilkelliği yorumlaması açısından bkz. Ortaylı, 1987, s. 73 vd.

43 Avcıoğlu, *a.g.e.*, s. 187 ve Yerasimos, *a.g.e.*, s. 127.

rinden Ayan Molla Mehmet, "kura neferatı mektumanından tahlis" için nahiyenin zaptiye çavuşu, naibi, kâtibi ve sandık eminine beş yüz kuruş rüşvet vermişti.[44] Bu yüzden yalnızca yoksul halk askere alınmakta, yasal sürenin iki hatta üç katı süre silah altında kalmakta, hatta terhis edildikten sonra başkalarına parayla satılan bağışıklıkların ordu saflarında yarattığı boşluğu doldurmak için bu zavallılar yeniden askere çağırılmaktaydı.

Asker alımındaki bu adaletsiz ve ilkel uygulamaların yanı sıra, silah altında bulunanların yaşantıları da tam bir sefaletti. Fransız gözlemci V. Berard Osmanlı askerini şöyle tanımlıyor: "Yerinden yurdundan koparılıp Avrupa'da Arabistan'da veya Afrika'da kışlalara yerleştirilen bu yoksul insanlar, parasız, pulsuz, elbisesiz, postalsız ve aç bırakılmaktadır. Hummanın, sıtmanın, frenginin yiyip tükettiği aç, üstü başı lime lime zavallı askerler."[45] 1891 yılı kış aylarında Doğu Anadolu'dan geçen Fransız gezgini Chole de, karşılaştığı askerlerin sefaletini seyahatnamesine kaydetmekten kendini alamaz:

> ... Karın örtmediği dar bir patika boyunca sol elinde bir kılıç, sağında bir değnek, çoğunun sırtında bir tencere, elbise demeye insanın dili varmayan pılı pırtı veya korkunç derecede eskimiş askeri üniformalar içinde, bin bir güçlükle dağ yoluna tırmanan zavallı insanlara rastlanır. Bu insanlar Osmanlı askerleridir.[46]

Askere alınan gençlerin büyük bir bölümünü de Ege insanı oluştururdu. 19. yüzyıl sonlarında Ege bölgesini gezen ünlü anarşist Elisa Reckis, bölgeden askere gidişi gezi notları arasına ilginç bir şekilde kaydetmiştir:

> ... Padişah, imparatorluk halkları arasındaki muvazeneyi kendi ırkı aleyhine değiştirmek istiyormuşcasma askerlik yükünü Türklere yüklemektedir... Askerlik, gençleri Batı Avrupa'da olduğu gibi birkaç ay veya sene için değil daha uzun zaman için, hatta ekseriya bütün hayat süresince ailelerinden ayırmaktadır. Askere çağrılan gençler, zeybek bile olsalar, bu çağrıyı eskisi gibi ziyafet ve eğlencelerle kutlamıyorlar. İzmir demiryolu hattının girebildiği Batı Anadolu bölgelerinde askere götürülenler kalabalık gruplar halinde trenle nakledilirler... Tren hıçkırıklar ve gözyaşları arasında hareket ettiği zaman bu mahzun insanlar ellerindeki çiçek ve zeytin dallarını uzatmaya çalıştıkları sevgililerinin gittikçe silikleşen yüzlerini son bir kere daha görebilmek için trenle birlikte ümitsizce koşar dururlar.[47]

---

44 *B.O.A., B.E.O., A.D.*, No: 812, s. 83, Belge No: 215.

45 Berard, 1909. Alıntıyı Akt. Yerasimos, *a.g.e.*, s. 128.

46 Alıntı için bkz. Yerasimos, *a.g.e*, s. 291.

47 Alıntı için bkz. Taçalan, 1971/2, s. 56-58 ve Ege gençlerinin yad ellerde telef olması ve bu yüzden bölgenin ekonomik ve insan dengelerinin bozuluşunun anlatılması bakımından bkz. *Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu*, s. 273.

Osmanlı-Rus Savaşı'nın ağır yenilgisinden sonra Ege bölgesinde temelleri olan eşkıyalığın kökleşmeye başladığını görmekteyiz. Ege dağlarında dolaşan sayısız çetede yer alan eşkıya kızanlarının büyük çoğunluğunu askerden kaçan Ege gençleri oluşturuyordu. Devletin adaletsiz ve ilkel asker toplama yöntemi ve askerlik süresinin belirsizliği gençler üzerinde olumsuz etki yapıyordu. 1883'te, Ege dağlarının neredeyse tamamı, eşkıya çetelerinin egemenliğine girmişti ve bu çetelerde dört bini aşkın asker kaçağı "icra-yı şekavet" yapmaktaydı:[48]

Örneğin, Ege bölgesinin, eşkıyalık tarihi ile özdeşleşen Çakırcalı Mehmet çetesinin kızanlarına baktığımızda, asker kaçaklarının çokluğunu görürüz: Çakırcalı'nın en gözde adamlarından olan Kara Ali, Yemen'den kaçmış ve çeteye katılmıştır. Yine aynı çetenin bir başka gözde adamı olan Çoban Memet ise Yemen'den dolaylı olarak etkilenmiştir. Bu eşkıyanın babası Yemen'e askere gitmiş ve bir daha dönmemiştir. Genç dul anasıyla sefil bir hayat sürmüş, yedi yaşından itibaren bir ağanın kapısında boğaz tokluğuna çalışmış, sefalet canına tak edince "ayıngacılığa"[49] başlamış, daha sonra da çeteye katılmıştır.[50]

Bir Türk anası da, Osmanlı askerlik düzeninden yakınarak ve askerden kaçan oğullarının dağa çıkıp eşkıya olduğunu ve sonra da zaptiye eline düştüğünü içi yanarak şiirinde anlatır; ben de konuya ilişkin sözlerimi aşağıdaki şiirle noktalamak istiyorum:

Oğul uşak yetiştirdim on tane
Aldı hepsin bırakmadı bir tane
İkisini verdim Yemen çölüne
Üç tanesi kılınç taktı beline
Üçü düştü zaptiyenin eline
İkisini aldı, bilmem neyledi
Zaman bize bunu böyle eyledi
Ağlamaz da bu gözlerim güler mi
Acep bize bir gün bir el erer mi?[51]

---

48 *B.O.A., Y.M.tv.*, No: 12/24. Ve aynı rakamı dile getiren bir başka belge ise; *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 71084. Ayrıca devlet, Ege'deki eşkıya çetelerinin insan kaynağının asker kaçakları olduğunu anlayarak bunları resmi yayınlarında yansıtmaya başlamış ve bunların cezalarını da tespit etmiştir. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1302 (H), s. 268 ve *B.O.A., B.E.O., A.D.*, No: 812, s. 106, Belge No: 175. ve *B.O.A., B.E.O., A.D.*, No: 812, s. 215, Belge No: 1325

49 Ege bölgesinde ve Anadolu'da tütün kaçakçılığına verilen ad. Bkz. *Derleme Sözlüğü*, c. I, Ankara, 1963, s. 418-419 ve Bayrak, *a.g.e.*, s. 177.

50 Yaşar Kemal, 1991/7, s. 37, 52.

51 Şiir için bkz. Bayrak, *a.g.e.*, s. 11.

Eşkıyalık Hareketlerinde İdari Yapının Rolü

18. yüzyıldan beri devletler, kaçınılmaz olarak merkeziyetçi bir dönüşüm geçirmekteydiler. Modern çağda merkeziyetçilik, devletlerin büyük ölçüde mali, idari, hukuki alanda standart ve bütüncü bir kontrol kurmalarıyla ortaya çıkan bir nitelikti. 19. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun merkeziyetçi yapısı epeyce zayıflamıştı. Bu yüzden imparatorluk, geleneksel devlet tipinden, modern merkeziyetçi bir devlet tipine geçmek zorundaydı. Ancak bu, zor bir süreç oldu. Modernleşmesi yavaş gerçekleşen bu eski devlet, yerel ayaklanmaları bastırmaktaki "aczini" gizleyemedi.

Merkezileşme çabaları kuşkusuz vilayet yönetimini de içermekteydi. Konumuz açısından asıl önemli olan budur. Devlet, bu anlayışıyla taşrada kendisine rakip unsurlarla mücadele ederek otorite boşluğundan ortaya çıkan asayişsizliği gidermek ve merkezi gücünü taşrada kabul ettirmek istedi.[52] İlk uygulama, 1830'lu yıllarda valileri maaşa bağlamak ve vergileri müstakilen toplayıp harcamalarına son vermek oldu. Böylece taşradaki valilerin otoritesi kırılmış olacaktı. Ancak merkezi mali bir örgütün kurulması sanıldığından daha güç olduğundan, valiler sadece sabit maaşlı memurlar haline getirilmekle kaldılar. Ayrıca valiler, Tanzimat öncesinde el-

lerinde bulunan güçlü yetkiyi kötüye kullandıklarından, Tanzimat sonrasında bir tepki olarak yetkisizleştirildiler. Özellikle, yerel yöneticilerin "güvenlik" konusundaki yetkileri azaltıldı. Taşrada vali ile ordu komutanı kesinlikle iki ayrı güç haline geldi. Bu iki otoritenin görev ve yetki çatışması çözümü zor bir sorundu. Örneğin, bir vilayette eşkıya türediği zaman, vali kendiliğinden takibatta bulunamaz, ceza veremezdi. Mutlaka hükümetin bölgedeki askeri otoriteye emir vermesi, ferman göndermesi gerekiyordu. Eşkıyalık hareketi başladığında, çetenin yakalanabilmesi için sürat çok önemlidir. Bu yüzden valiler ve ordu komutanları yukarıdaki sınırlamalara uydukları takdirde, eşkıyalığın önünü alma olanağı kalmıyordu.[53]

19. Yüzyılda Yönetimi Merkezileştirme Çabaları

1830'larda eyaletlerin yönetimine vali atayarak, taşradaki mülki yapı merkezileştirilmeye çalışılıyordu. Bu anlayışa uygun olarak, 1842'de yapılan yeni bir düzenlemeyle sancakların yönetimi kaymakamlara bırakılıyor ve sancak meclisleri oluşturuluyordu. Bu meclislere pek çok görev yüklenmişti: yönetim, maliye, eğitim, öğretim, belediye hizmetleri vb. Ancak

---

52 Pamuk, *a.g.m.*, s. 718.

53 Alyot, 1947, s. 74 ve Uluçay, 1955, s. 15; Ortaylı, 1985, s. 67.

en önemli görevlerinden biri "güvenliğin sağlanması" idi. Güvenliğin sağlanması ve gereken önlemin alınmasından kaymakamla birlikte bu meclis sorumluydu. Yol kesme, hırsızlık ve benzeri olaylar görüldüğünde, kaymakam derhal meclisi toplayacak, gerekli görüşmeler yapıldıktan sonra yeterli asker gönderilerek suçluların yakalanması sağlanacaktı. Olayın boyutları büyük, eldeki asker yetersizse, durum valiye bildirilerek eyalet meclisinin alacağı karara göre hareket edilecekti. Bu tür suçları işleyip, yakalananların ilk sorgusu sancak meclisinde yapılacak, tanık ve belgelerle birlikte eyalet meclisine gönderilecekti.[54]

İmparatorluğun taşra idari yapısı, 1858 tarihinde hazırlanan bir kararnameyle yeniden düzenlendi. Bu kararnameye göre vilayet idareleri, vali ve vilayet genel meclisi üzerine oturtuldu. Ama her vilayetteki meclise, bölgedeki büyük arazi sahipleri katılınca o vilayetteki sömürünün idare meclisi aracılığıyla devam edeceği açıktı.[55]

1864-1876 yılları arasında vilayetlerde yeni düzenlemelere gidilmişti. 1864 tarihli vilayet nizamnamesiyle, imparatorlukta merkeze bağlı vilayetlerin mülki taksimat ve idare esasları Fransa'nın "Department" sistemi örnek alınmak suretiyle kurulmuştu. Böylece imparatorluk, vilayet, sancak, kaza, nahiye ve köy yönetim birimlerine ayrılıyordu.

Vilayette idari hiyerarşinin başı valiydi, ama tüm yetkiler onun elinde değildi. Askeri, adli ve mali (defterdarlık) konular dışında, yürütme kuvvetini tüm organlarıyla kendi temsil etmekteydi. Valinin sürekli görevleri; vilayette huzur ve sükûnu sağlamak, memurların görevlerini yerine getirmelerine dikkat etmek, mahkemelerin düzenli ve süratli çalışması ile ilgilenmek, hapishaneleri teftiş etmek, vergilerin usulüne göre toplanmasını sağlamak, idare ve asayiş ile ilgili konularda mutasarrıflara ve kaymakamlara gerekli emirleri vermek ve onları kontrol etmekti. Ancak, valiler yapacakları her iş için İstanbul'a danışmak ve onay almak zorunda olduğundan, işler hızlı ve sağlıklı yürümüyordu.[56]

Vilayet yönetiminin ikinci katmanını oluşturan sancak, mutasarrıf tarafından yönetilirdi. Mutasarrıf, vali gibi padişah tarafından atanmakta ve sancak merkezinde oturmaktaydı. Sancağın idari teşkilatı, daha dar sınırlar içinde vilayetin bir kopyasından ibaretti. Mutasarrıf, vilayetler nizamnamesinde belirtilmiş olan mülki, idari, inzibati ve mali konuları yerine getirir ve emirleri validen alırdı. Kaza ise, kaymakam tarafından yönetilir

54 Çadırcı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", *TCTA*, c. I, s. 210-213 Ortaylı, *a.g.e.*, s. 78.

55 Yerasimos, *a.g.e.*, s. 120.

56 Karal, *a.g.e.*, s. c. VIII, s. 309 ve Yerasimos, *a.g.e.*, s. 121-124.

ve bunların ataması dahiliye nazırınca gerçekleştirilirdi. Kaymakamların en önemli görevi; bölgelerinde asayişin sürekliliğini sağlamaktı.

Osmanlı Devleti'nde nahiye ve köy, geleneksel toplumda, ulaşım ve iletişim koşullarının ilkelliği ve otarşik ekonomik düzen nedeniyle "izole" toplulukların yaşadığı birimler olup,[57] taşra yönetim hiyerarşisinin en altında yer alan yerleşimlerdi. Nahiye ve köy, bu koşullarından dolayı eşkıya kaynağı olup, çalışmamız için önem taşımaktadır. Nahiyenin yönetiminden müdür ve nahiye meclisi sorumludur. Nahiye müdürünü vali atar ve dahiliye nazırı onaylar. Müdürün, yerli halktan, 25 yaşını geçmiş, okuryazar ve Osmanlı uyruğundan olması gerekliydi.[58] Hobsbawm'ın deyişiyle: "Özellikle yerel yöneticilerin yöre ahalisinden olduğu bölgeler, soyguna ve çeteciliğe en elverişli bölgelerdir. Bu tip yerlerde birkaç millik mesafe, soyguncuyu yöneticinin etki ve bilgi alanından uzaklaştırıp, dışarıda ne olup bittiğiyle ilgilenmeyen bir diğerinin etki alanına sokabilir".[59] Gerçekten nahiye müdürlerinin yöre halkından olması ve etkili iletişim ve ulaşım koşullarının bulunmaması eşkıyalığın önünün alınmasını çok zorlaştırdı. Nahiye sistemi kurulmakla birlikte, bir türlü iyi işleyememiş ve olumlu sonuçlar vermemişti. Durumu, Birinci Meclis-i Mebusan'da Aydın mebusu Yenişehirlizade Ahmed Efendi şöyle dile getiriyordu: "Bizde bir nahiye kurulursa, yazı bilen adam bulunmaz. Bir imam yazı bilir, o da mürekkebi kuruduktan sonra yazdığını okuyamaz. Bizde nahiye memurlarının hüsn-i idaresi mümkün olamaz".[60]

Osmanlı Devleti açısından "izole" toplulukların yaşadığı en alt katman köydür. Köy yönetimi, II. Mahmut döneminde muhtarlıklara bırakılmıştı. Muhtarlar yerli halktan seçimle işbaşına getirilecek, birinci ve ikinci diye iki muhtar seçilecekti. Vergilerin salınması, toplanması ve güvenlik işlerinden muhtarlar sorumluydu. Bu yüzden muhtar, köy ve civarının asayişi için, bölgesine gelen yabancıların mürur tezkerelerini kontrol edip, yerleşenleri denetlemekle yükümlüydü. Ayrıca devletin nizamname ve tebliğlerini köylüye duyurur, askerlik yükümlülüklerini düzenler ve diğer resmi işlemleri yapardı. Bu yetkileri sayesinde, merkezi devletin ajanı durumuna gelmekte ve denetimsiz tek otorite olmaktaydı.[61] Muhtarların bu konu-

---

57 Ortaylı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", *TCTA*, c. I, s. 238.

58 Ortaylı, *TCTA*, s. 93 ve Karal, *a.g.e.*, c. VIII, s. 310.

59 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 13.

60 Alıntı için bkz. Ortaylı, *TCTA*, s. 99.

61 Çadırcı, (1970), s. 410-415 ve Çadırcı, (1993), s. 3-11 ve Ortaylı, *TCTA*, s. 102-108 ve Ortaylı, *a.g.e.*, s. 27.

mu, özellikle vergi toplama ve asker alımında yetkili oluşları ahalinin haksızlığa uğramasına neden oluyordu.

19. Yüzyılın Son Çeyreğinde İdari Yapının Yozlaşması

I. Meşrutiyet öncesi, imparatorlukta durum hiç de iç açıcı değildi. Mithat Paşa, bu zor durumu şöyle açıklıyordu:

> Maliye iflas halinde idi. Rüşvet görülmemiş dereceyi bulmuştu. Hükümetin idaresine tahsis edilmesi gerekli gelir, sarayın kaprislerine yetişmiyordu. Valilikler ve diğer büyük memuriyetler, mabeyn tarafından rüşvet karşılığı ehliyetsiz ve açgözlü kimselere ihale ediliyordu. Memleket bu valilerin zulmü altında harap olup gidiyordu.[62]

II. Abdülhamit'in tahta çıkışının hemen ardından "Kanun-ı Esasi"nin ilanı ile kurulan I. Meclis-i Mebusan'da bulunan mebuslar, mülki memurların yetersizliği üzerinde birleşerek memleketin başına gelen bütün fenalıkları, memurların kötü yönetimine yüklediler:

> Ziraat, ticaret, asayiş, sanat, ilim ve fen ve bütün umumi menfaatlerimizin böyle kendi haline terk edilmiş olması, memurlarımızın vazifelerini kötüye kullanmalarından dolayıdır. Birtakım derebeylerine, sahte hanedanlara, insafsız mültezimlere, namussuz çorbacılara [gayrimüslim zenginler], fesatçı ve tezvirci adamlara yer veren, fukarayı bir kat daha perişan eden memurlardır.[63]

Mebuslar, teşhis ettikleri bu hastalığın sebeplerini de şu şekilde açıklamışlardı: 1) Memurların tayininde sabit ve sağlam usuller mevcut değildir. Rüşvet, kayırma, iltimas başlıca rol oynamaktadır. 2) Bu suretle tayin edilen memurların çoğu cahildir. Memurlar vazifelerini kavramaktan ve icaplarını yerine getirmekten âcizdirler. 3) Memur maaşları 400 kuruş ile 1.000 lira gibi büyük nispetsizlik arz eden rakamlar arasında tahavvül etmekte, büyük memurlar maaşlarını vaktinde ve altın olarak almalarına karşılık, küçük memurlar aylarca maaş yüzü görmemekte, kendilerine maaş verildiği vakit de kâğıt para olarak verilmektedir.[64]

Memurların yozlaşmasının nedenlerinden biri, sarayın ve II. Abdülhamit'in tutumuydu. II. Abdülhamit, otoritenin parçalanmaya başladığı ve bu parçalanmanın kurumsallaştığı bir ortamda iktidara gelmişti ve bu yüzden "merkeziyetçiliği" tercih etmesi kaçınılmazdı.[65]

Abdülhamit'in uyguladığı politika, yöneticilerin yetkisizleştirilmeleriy-

---

62 Midhat Paşa, *Tabsire-i İbret*, s. 327. Alıntı için bkz. Karal, *a.g.e.*, c. VIII, s. 211.

63 Karal, *a.g.e.*, c. VIII, s. 322.

64 Karal, *a.g.e.*, c. VIII, s. 322-323.

65 Findley, "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Gelişme", *TCTA*, c. I, s. 261-266 ve Ortaylı, *a.g.e.*, s. 64-65.

di. İster sadrazam, ister vali olsun, bütün atamalarda kişilere "rutin" kararlar dışında her şeyi padişaha danışmaları gereği anımsatılıyordu. Valilerin, merkeze danışmadan harcama yapmaları, önemli kararlar alıp uygulamaları olanağı da kalmamıştı. Masraflar için gerekli izin alınması zaman aldığından, kışlalarda askerler, cezaevlerinde tutuklular aç kalmakta, jandarmalar görevlerini yapamamakta, hatta jandarma subaylarının bir kısmı istifa etmekteydi. Sorunlar, gün geçtikçe ağırlaşıyordu. Hastalık derecesine varmış rüşvet, iltimas, görev ve yetkiyi kötüye kullanma gibi eski alışkanlıklar olanca hızıyla devam ediyordu. İdaresizlik ve adaletsizlik, vilayetlerde eşkıyalık olaylarının artmasına neden oluyordu.[66] 1889'da Avrupalı bir gözlemci şöyle yazıyordu:

> Makedonya'da, Epir'de, Trakya'da, Küçük Asya'da gerçek bir terörizm hüküm sürüyor. Günün ortasında köy ve kentlere giriyor ve birçok evi talan ediyor, ileri gelenleri ya da çocuklarını kaçırıp dağlara götürüyorlar, sonra da fidye istiyorlar. Köylü tarlaya gidemez hale gelmiştir. Esnaf kasabaya gidip alışveriş yapamıyor, toptancı malını alamıyor. Köyle kentin bağlantısı kesildi.[67]

Yönetim mekanizmasının bozukluğu, asayişsizliği doğrudan etkiliyordu. 1 Ekim 1883 tarihli resmi bir raporda, Aydın vilayetindeki asayişsizliğin nedenleri bu bozukluğa bağlanıyordu:

> ... vilayetin havi olduğu kazalar, ekseri sancak cesametinde bulunduğu halde birkaçı ikinci derecede olmak üzre küsuru üçüncü derece kaymakamlık itibar edilmiş ve maaşları da o nispetinde tertib olunub böyle cüz'i maaşla muktedir kaymakam bulunmak dahi mümkün olduğu ve nevahi müdürleri de adeta bir zabtiye neferi maaşıyla müstahdem bulunduğu cihetle umur-ı inzibatiye-i mülkiye ve idare-i ahval-i maliye vesaire maksude muvafik yol da hasıl olamamakda ve bu uygunsuzluğun devamı envа-ı muzırratı tevlid edegeldiği gibi su-i idare aciz-i kabiliyetden başka manası olmayan münasebetsizliklerde ekser kaza ve nevahide kız kaçırmak ve hane ve çiftlik basmak ve adam öldürmek ve şunu bunu tutub dağa çıkarmak gibi fazayih ve cinayatın tamamiyle önü alınmak kabil olamamakda bulunmuşdur. İşte bu fenalığın men-i vukuuna yegâne tedbir... kazaların terfi-i sınıflarıyla kaymakamların intihabında erbab-ı ehliyetden olmaları [gerektiğidir].[68]

Aydın vilayetinde eşkıyalık hareketleri ve asayişsizlikte idarecilerin za-

---

66 Koloğlu, *a.g.e.*, s. 341-342 ve Tahsin Paşa, *Abdülhamit-Yıldız Hatıraları*, İstanbul, 1931, s. 227 ve Çadırcı, *a.g.m.*, s. 266 ve Karal, *a.g.e.*, c. VIII, s. 327.

67 Koloğlu, *a.g.e.*, s. 332.

68 *B.O.A. Y.Mtv.*, No: 12/50. Bu belgede gösterilen olumsuzlukların giderilemediği ve belirtilen tedbirlerin tekrar gündeme getirildiği 10 Ekim 1887 tarihli bir başka belge için bkz. *B.O.A., Y.A.Res.*, No: 40/6.

yıflıklarının yanı sıra, merkezi otoritenin aczini de vurgulamak gerekiyor. Nitekim konuya ilişkin bir anekdot, olguyu tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Şair Eşref'in kaymakamlık yaptığı Kırkağaç kazasını, ikide birde eşkıya çeteleri basarmış. Eşref durumu İstanbul'a bildirdiğinde; "burada yapılacak bir şey yoktur, oradaki jandarmalarla idare-i maslahat edilmesi" diye cevap gelirmiş. Sonunda eşkıya çetesi ilçe merkezini basarak, hükümet konağına girmiş. Şair Eşref, bir fırsatını bularak, durumu tekrar İstanbul'a bildirmiş ve gelen cevapta yine: "idare-i maslahat edilmesi" bildirilince, Eşref İstanbul'a şu telgrafı çekmiş: "İdare gitti, maslahat elde kaldı!".[69]

Osmanlı devletinin bünyesini yüzyıllar boyu kemiren bir sorun vardı: rüşvet.[70] Bu sorun, 19. yüzyıla gelindiğinde, her konunun ana teması olmuştu. Hatır, gönül, iltimas ve rüşvet gibi, devleti kemiren âdetlerin vali atamasında rol oynaması normal sayılıyordu. Bu durum, validen sonra gelen bütün mülki amir ve memurlar için de aynen geçerliydi. Ahmet Mithat Efendi, bu durumu şöyle ifade ediyordu: "Müdürlük, kaymakamlık ve hatta mutasarrıflığa varıncaya kadar memuriyetler Abdülaziz devrinde o kadar suistimaller ile verilirdi ki, sarayın harem dairesinden veya ağalarından birisinin rica yollu ufak bir tezkeresi dahi hükümet işlerinden tamamen gafil olan bir adama müdürlük, kaymakamlık ve hatta mutasarrıflık bile verilmesine kâfi gelirdi".[71] Rüşvetin önüne geçilemez bir kurum haline gelmesi ve herkesin hakkını para kuvveti ile alması, aynı zamanda para sayesinde haksızlık yapılmasına olanak yaratılması demekti. Bu ise, devletin temelini oluşturan adaletin "tahrip" edilmesinden başka bir şey değildi. Gerçekten, rüşvet nedeniyle adalet sistemi son derece bozulmuştu, imparatorlukta "adalet tevzi edilmiyor, satılıyordu." Adaletsizlik ve idaresizlik, vilayetlerde eşkıyalık olaylarının artışına neden oluyordu.[72]

Tüm Osmanlı tarihi boyunca bir olgu, yan yana yaşayan iki farklı gerçeklik biçiminde sürekli gözlenmiştir. Bir tarafta adaletli, kulunun hakkını koruyan, kendi yöneticilerinin haksız ve adaletsiz tavırlarına karşı acımasız, genel kural olarak köylüden yana tavır alan, yani "haksızlıkları soruşturan ve cezalandıran devlet" ama diğer yanda da "rüşvet, yolsuzluk ve adaletsizlik", yani sürekli bir yönetici ve devlet zulmü. Her ikisi de yan yana yaşadı; birbirlerini besleyen iki kaynak gibi. Böylesine bir oluşum da eşkıyalık hareketlerinin zemini demekti.

---

69 Yücebas, 1984/3, s. 75.

70 Mumcu, 1985/2.

71 Ahmet Mithat, *Üss-ü İnkılap*, II, s. 36. Akt. Karal, *a.g.e.*, c. VIII, s. 319.

72 Karal, *a.g.e.*, c. VIII, s. 330, 343 ve 344 ve bir yerel yönetici olarak rüşvet ve yönetici yolsuzluklarını anlatması açısından bkz. Bardakçı, s. 139.

Aydın Vilayeti

İdari Yapı: 7 Kasım 1864 tarihli "Vilayet Nizamnamesi"ne[73] göre Aydın vilayeti, merkezi İzmir olmak üzere Saruhan, Aydın ve Menteşe sancaklarından oluşuyordu.[74] 1890 yılında vilayete Denizli sancağının da katılmasıyla; Cumhuriyet dönemine kadar sürecek olan Aydın vilayetinin genel yapısı tamamlanmış oldu. Aydın vilayetinin yüzölçümü 53.798 km² olup,[75] 1307/ 1889-90 Salnamesi'ne göre vilayetin nüfusu 1.408.387 idi.[76] 1314 / 1895-96 tarihli vilayet salnamesinde vilayetin beş sancak, liva merkezleriyle beraber kırk kaza, yetmiş dört nahiye ve iki bin dokuz yüz seksen sekiz köyde yaşayan 1.561.968 kişilik bir nüfustan oluştuğunu görmekteyiz.[77]

Coğrafi Yapı: Eşkıyalığın ortaya çıkışı öncelikle sosyo-ekonomik nedenlerdendir. Anadolu coğrafyasında da tarih boyunca eşkıyalığın bir yaşam biçimi olacak kadar gelişmesi elbette ekonomiktir. Ancak bu oluşumda Anadolu'nun coğrafi yapısının da büyük etkisi vardır ve Anadolu, coğrafyasından ötürü çoğu zaman düzensiz yönetilmiştir. Konumuz eşkıyalık olunca, bir anlamda dağ insanlarının yaşamlarını inceleyeceğiz demektir. "Dağ", eşkıyalık için, ekonomik sıkıntıları ve yetmezliğinden dolayı insan kaynağı olduğu gibi, eşkıyalar için de korunacak, yaşam şansı elde edebilecek tek sığınaktır. Ünlü tarihçi Braudel, eserinde tarihçi ve dağ konusunu işlerken şunları söylüyordu: "Gerçeği söylemek gerekirse, tarihçi biraz

---

73 Nizamname ve uygulanışı için bkz. *Düstur, (Tertib-i Evvel)*, c. II, s. 24-25; Ortaylı, *Yerel Yönetim*, s. 52-56; Karal, *a.g.e.*, c. VIII, s. 156. M. Halil Yinanç, "Aydın", *İslam Ansiklopedisi*, c. II, s. 63.

74 *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1287 (H), s. 218 ve *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1298 (H), s. 113 vd. Bu tarihte Aydın vilayeti dört sancak, otuz üç kazadan oluşuyordu. Sancakların kapsadığı nahiye sayıları ise şöyleydi: İzmir sancağı 15, Saruhan sancağı 7, Menteşe sancağı 6, Aydın sancağı 5.

75 *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1307 (H), c. III, s. 623-625 ve sınırlar için bkz. *Nevsal-i İktisad*, İzmir, 1323, s. 10.

76 *Salname 1307*, c. III, s. 626-628. Aynı salnameye göre vilayetin nüfusunun "millet"lere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

İslam	1.118.496	Bulgar	326
Protestan	153	Rum	195.431
Katolik	876	Latin	1.050
Ermeni	13.940	Yahudi	22.273
Teba-yı Ecnebiye	55.742		

77 *Salname-i Vilayet-i Aydın, 1314 (H)*, s. 533. 1316 (H) tarihli devlet salnamesinde ise yerleşim birimlerinin sayısı eksik gösterilmiştir; buna göre vilayette beş sancak, otuz beş kaza, elli nahiye ve iki bin yedi yüz seksen yedi köy vardır. Bkz. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1316 (H), s. 514.

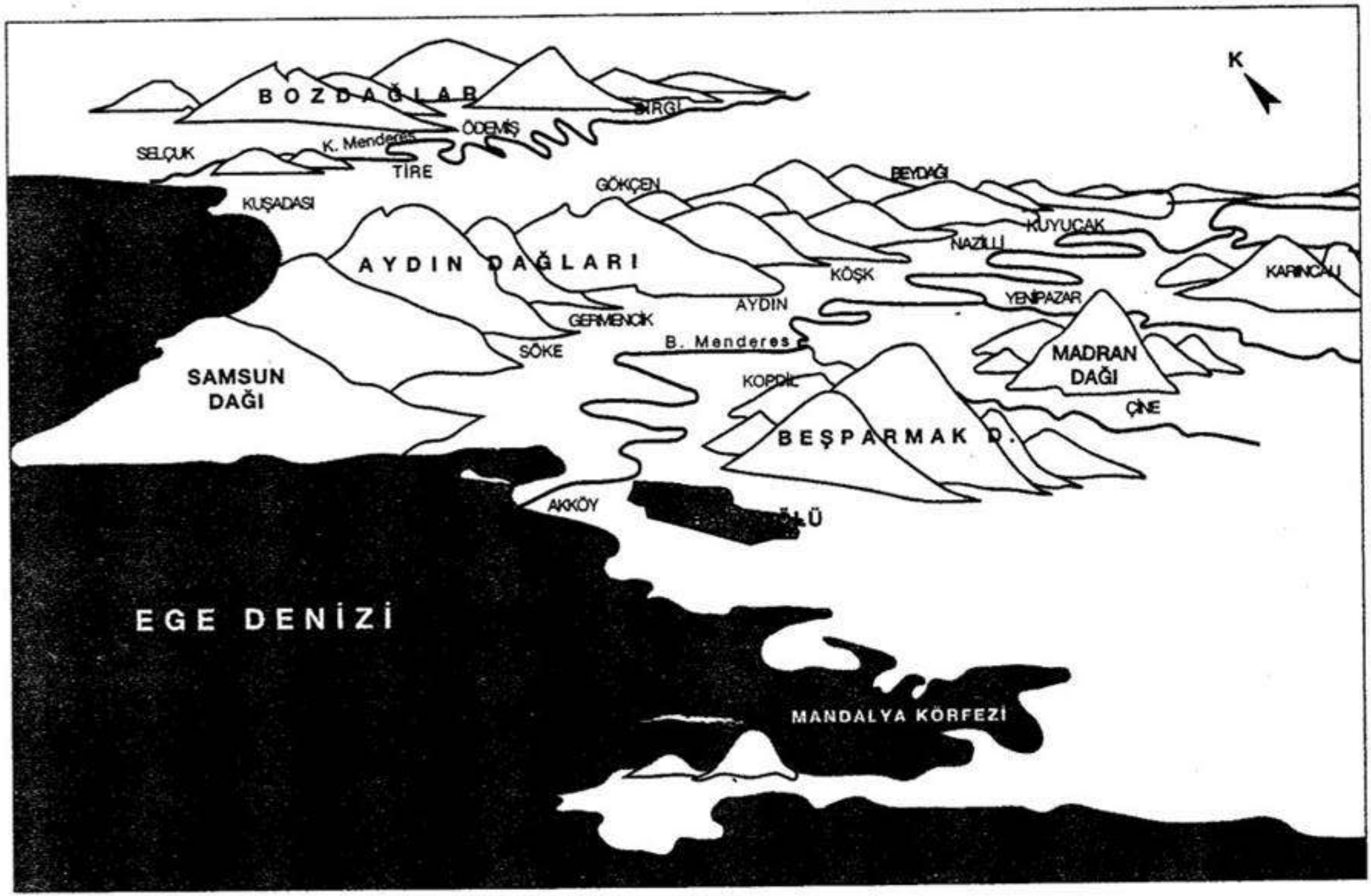

Aydın vilayetinde eşkıyaların yoğun olarak bulundukları yörenin topografyası.

da yolcu gibidir. O, günün güçlülerinin geliştiği tiyatronun dekoru olan ovada duraklamaktadır; o da yakın ve yüksek dağlara tırmanmaya hevesli görünmemektedir. Kentleri ve arşivlerini asla terk etmemiş tarihçilerden çoğu, bunları keşfettiğinde şaşıracaktır. Fakat can sıkıcı aktörler olan şu yarı vahşi dağları nasıl olur da görmezden gelebiliriz? Dağlıları bu bağlamda nasıl bilmezden gelebiliriz? Dağlı, bütün Akdeniz edebiyatı tarafından bilinen ve işlenen bir insan tipidir."[78]

Bu anlayış doğrultusunda konumuza bakarsak, Batı Anadolu'nun dağlı insanını ve eylemlerini irdeleyeceğimizden; bölgenin dağlarını ve yapısını bilmek zorundayız. Aydın vilayetinin, yani Batı Anadolu'nun rölyef yapısı, doğu-batı doğrultusunda uzanan dik dağları ve yumuşak vadileriyle; bu vadileri bağlayan ırmaklar şeklindedir. Ege bölgesi dağlarının arasından Büyük ve Küçük Menderes nehirleri akar. Bu nehirlerin açtığı uzun vadilerde oluk şekilli "çukur ovalar" yer alır, bölgedeki dağ sıraları bu çukur ovalar üzerinde birden yükselir.[79] Vilayetin doğusunu yüksekliği 2.380 m'ye varan Babadağı kaplar. Aydın ilinin sınırları içinde, Büyük Menderes nehrinin kuzeyinde Çamlık, Oyuk, Karlık, Malgaç ve Cevizli dağları vardır. Bu dağların en yükseklerinden biri 1.730 m. olan Çamlık, diğeri Oyuk, Karlık ve Malgaç tepelerini meydana getiren ve yüksekliği 1.535 m. olan Karadağ'dır.

Bölgede Büyük Menderes'in güneyini Menteşe dağlık kitlesi oluşturur. Bunlar arasında yüksekliği 1.700 metreyi bulan Karıncalı, Madran, Gökbel, Beşparmak ve Çubuk önemli dağ sıralarıdır. Küçük Menderes'in kuzeyinde, vilayetin en büyük sıradağı olan Bozdağ başta olmak üzere Geyikli, Kartal, Mahmut ve Çalıbaba dağları vardır.[80]

Bu dağlar, çok yüksek olmamakla beraber, gayet sarp ve diktir. Dağlara çıkıp inmek çok güç olduğundan büyük birliklerin hareketine ve eşkıya takiplerine elverişli değildir. Ayrıca Aydın, Menteşe ve Bozdağlar, karaçam ve kayın ağaçlarından oluşan sık ormanlarla kaplıdır.[81] 1307 (H) tarihli salnamede, Aydın vilayetinin yüzölçümünün 53.798 km² olduğu belirtilirken, 6.337 km²'lik de ormanlık alandan söz edilir.[82]

Başta Bozdağlar olmak üzere, Babadağ, Madran, Karıncalıdağ ve Beş-

78 Braudel, *a.g.e.*, s. 6.

79 Darkot-Tuncel, 1978, s. 5.

80 Ege bölgesindeki, bilhassa dönemin Aydın vilayetindeki dağlar ve yapıları için bkz. *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1307 (H), c. III, s. 628-631 ve 1314 (H), s. 538 ve Ali Nazmi, 1332, s. 65-76 ve Mehmed Nasrullah-Mehmed Rüşdü-Mehmed Eşref, 1325, s. 52-57.

81 Darkot-Tuncer, *a.g.e.*, s. 38-39.

82 *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1307 (H), s. 623.

parmak dağları hem eşkıya yatağı oldu, hem de Batı Anadolu'nun bu dil yamaçları ve yaylaları yüzyıllar boyu göçebe Türkmen aşiretlerine yurt görevi yaptı.[83] Hayvancılığı ve tahtacılığı kendilerine meslek edinen Alev Türkmenlerin içinden ünlü "sosyal" haydutlar -başta Çakırcalı Mehmet, İnce Mehmet, Tekeli, Kamalı efeler vb.- çıktığı gibi, dağların gerçek sahipleri olan ve sistemle bütünleşemeyen bu insanlar, her zaman dağlardaki haydutların en önemli yardımcıları oldular.

Ege bölgesinin iklimi tanıtılırken; kışları ılık ve yağışlı, yazarları sıcak ve kurak tanımı kaynaklardaki klasik bir söylem haline gelmiştir. Isı açısından; eşkıyalığın yoğun yaşandığı ve Bozdağlar kitlesinin egemen olduğu Salihli, Alaşehir, Ödemiş ve Bayındır'ın iklimi incelenirse, aylık ortalama sıcaklık 6,5°C civarında, yüksekliğin 1.500 m'yi geçtiği Bozdağlar'ın esas kitlesinde yıllık ortalama sıcaklık 7°C'nin altındadır.[84] Bu verilerden yola çıktığımızda, Ege'de eşkıyalık takviminin mart ortasından kasım ayı ortalarına kadar devam ettiği ve hızlı sezonun ortalama sekiz ay kadar sürdüğü anlaşılır.

İletişim ve Ulaşım: Merkezi yönetimin gerçekleştirilebilmesi ve asayişin sağlanabilmesi için gerekli unsurlardan biri de sağlıklı ulaşım ve iletişim ağının varlığıdır. Osmanlı Devleti, Tanzimat'la birlikte gerçekleştirmeye çalıştığı merkezileşme hareketine destek olmak için iletişim ve ulaşıma büyük önem veriyordu.[85]

Devlet, kendi haberleşmesini sağlamak için ilk girişimi 1841'de yaptı, Posta Nezareti'ni kurdu. Posta Nezareti'nin örgütlenmesi, öncelikle vilayet merkezleri bazında oldu, İzmir'deki kuruluşu ise 1845 yılında gerçekleşti. İmparatorluk merkezinin İzmir ile haberleşmesi, Posta Nezareti kurulmuş olmasına rağmen, geleneksel yapısını koruyor; posta, eskiden olduğu gibi karayoluyla ve hayvan sırtında taşınıyordu. İstanbul'dan haftada bir kez, çarşamba akşamı çıkan posta 87 saat gibi çok uzun bir sürede İzmir'e ulaşıyordu. Postacılığın bu ilkelliği 1865 yılına kadar devam etti.[86] İmparatorluğu merkezi bir idareye oturtmaya çalışan İstanbul, valilerin yapacağı her hareketi İstanbul'a danışmalarını öngörmüştü. Acil bir durum karşısında valinin İstanbul'la haberleşmesi bu ilkel iletişim mekanizmasıyla haftalar süreceği, bu yüzden başarıya ulaşamayacağı açıktır.

---

83 Daniel Goffman, "17. Yüzyıl Öncesi İzmir", *Üç İzmir*, İstanbul, 1992, s. 84.

84 Koçman, *İklim*, s. 66-67 ve 71.

85 Ortaylı, *Yüzyıl*, s. 103-104 ve Ortaylı, *a.g.m.*, s. 231.

86 Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Posta örgütü", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. VI, s. 1636-1645 ve Karal, *a.g.e.*, c. V, s. 156-157.

1880-1881 tarihlerinde on ay kadar Aydın valiliği yapan Mithat Paşa, vilayette bulunan otuz üç kazanın yirmisinde telgraf merkezi ve hattı olmadığını bildirerek buralara telgraf hattı çekmek için hazırlıkların yapıldığını, ancak paraya ihtiyaç olduğunu dile getiriyordu.[87] Aydın vilayetinde, sancak ve kaza merkezlerinin tamamına telgraf hattı 1891 yılında ulaşmıştı. Ancak bu hatların çalışmaları son derece yetersizdi ve telgraf merkezlerinde yalnızca birer memur görevlendirilebilmişti.[88] Vilayetin sancak ve kaza merkezlerine telgraf gelmekle birlikte, çok geniş ve 2.988 köyü olan vilayette "merkezkaç" yapı devam etmekte ve iletişim bir türlü sağlanamamaktaydı. Son derece yoksul olan ve çok sarp yerlerde kurulmuş dağ köyleri ile irtibat bir türlü kurulamıyor, bu bölgelerde asayişsizlik hızla artıyor; haberleşme noksanlığından dolayı yeterli önlemler alınamıyordu. 20 Kasım 1895 tarihli bir belgede; vilayetin asayişinin sağlanmasının gece gündüz haberleşmenin gerçekleşmesiyle mümkün olabileceği, bunun için de komisyonlar kurulduğu, fakat taşradan sağlıklı ve hızlı haberler gelmediği için bir türlü başarılı olunamadığı belirtiliyordu.[89] Aydın vilayetine telgraf gelmişti, ne var ki sağlıklı haberleşme yine sağlanamıyordu. 1907 yılında bile telgraf hatları bir türlü yaygınlaşamamış ve geliştirilememişti. Vilayetin en büyük kazalarının, Alaşehir, Nazilli, Tire ve Ödemiş'in bile birbirleriyle doğrudan haberleşemediğini, hattın bir tek telden ibaret olup, İzmir aracılığıyla ve birçok merkezden aktarma yapmak suretiyle haberleşmenin sağlandığını, bu yüzden önemli gecikmeler ve zorluklarla karşılaşıldığını görmekteyiz. 1907 yılı, Aydın vilayetinde eşkıyalığın doruğa çıktığı bir yıldır. Bu tarihte asayişsizliğin en yoğun yaşandığı bölgeler, yukarıda belirttiğimiz kazalar olup bunların birbiriyle ilişkisi kurulamamıştı. Özellikle Ödemiş'e bağlı Kilas (Kiraz), Balyanbolu, Birgi gibi nahiyeler tam bir eşkıya kaynağıydı ve buralara 1907 yılında bile bir telgraf merkezi açılamamıştı.[90] İletişim teknolojisinin o dönem için en gelişmişi

87 *B.O.A., Y.E.E*, No: 79-119/40-106. Ayrıca Mithat Paşa'nın Aydın valiliğindeki çalışmaları için bkz. Arıkan, 1986, s. 132. Mithat Paşa'nın bu girişimi sırasında vilayet dört sancaktan oluşuyordu ve Denizli sancağı henüz vilayete bağlanmamıştı. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1298 (H), s. 113 vd.

88 *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1307 (H), s. 225-226.

89 *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 1313-C-60, (2231-1905).

90 *Ahenk*, 20 Haziran 1907-7 Haziran 1323. Ayrıca devletin iletişim noksanlığı ve acizini göstermesi açısından ilginç bir örnek! Çakırcalı Mehmet Efe 1903 yılında çetesiyle birlikte af edilmiştir. Çete af halinde ama pür silah Yenipazar kazasına gelir. Ancak kaza halkı af olayını bilmediğinden evlerine kaçar; daha da ötesi jandarmalar ve hükümet memurları da korkularından dairelerine kapanır. Bkz. Yaşar Kemal, 1991, s. 65.

olan telefon ise İzmir dışına çıkamamıştı.[91] Kısacası, Aydın vilayetinde iletişim sorunu çözülememiş dolayısıyla eşkıya ile mücadelede hayati bir unsurdan yoksun kalınmıştı.

Devlet, asayişin sağlanması için karayolunun önemine inanıyor, yol yapımı için girişimlerde bulunuyor, ancak içine düşmüş olduğu mali bunalımdan dolayı yol yapımı için kaynak yaratamıyordu. Meclis-i Vâlâ, hazırladığı birçok raporda karayolu yapımının zorunlu olduğunu vurguluyor,[92] ancak belirli bir program ve bütçeye oturtamıyordu. Sonuçta yol yapımı için yine halka yükleniliyor, bu angaryalar da huzursuzluğa neden oluyordu.

Aydın vilayetindeki mevcut yollara baktığımızda, durum son derece iç karartıcıdır. 53.798 km²'lik araziye sahip olan vilayette, 1894 yılı sonu itibarıyla tamamlanmış şose yolun toplam uzunluğu 789.27 km'dir. Bu tarihte yapımı planlanmış ve yapılmaya başlanmış yolun uzunluğu ise 132,4 km'dir. Yapılmış ve yapılmakta olan yolların vilayetteki dağılımına baktığımızda, sadece sancak merkezlerinden büyük kazalara doğru uzanan en fazla 25-30 km'lik yolları görürüz.[93] Vilayetin karayollarına ilişkin sayısal veriler açıkça ortaya koymaktadır ki, imparatorluğun en gelişmiş vilayeti, 19. yüzyıl sonunda karayolu açısından gerçekten acınacak bir durumdadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Anadolu'nun en eski demiryolu, İngiliz sermayesi ile yapılıp 1866'da işletmeye açılan 130 km. uzunluğundaki İzmir-Aydın demiryoludur.[94] Osmanlı hükümeti, Aydın demiryolunun yapımına önce ekonomi, sonra da asayiş açısından ilgi duyuyor ve yardımcı oluyordu. Batı Anadolu bölgesi sürekli karışıklıklara ve başkaldırmalara sahne olmaktaydı. Ulaşım aracı olmadığı için kuvvetlerin olay yerine varması gecikiyordu. Bu olaylar bölgenin ekonomik hayatını olumsuz yönde etkiliyor, çoğu kere, çetelerin korkusundan evlerinden dışarı çıkamayan köylülerin ürünlerini toplayamamasına neden oluyordu. Demiryolu sayesinde daha çok sayıda asker ve zaptiye daha kısa bir sürede yer değiştirebileceği için, bölgede asayişi sağlamak kolaylaşacak ve bölge ekonomisinin daha düzenli bir biçimde çalışması sağlanmış olacaktı.[95] İzmir-Aydın demiryolunun inşasından sonra, Fransız sermayesiyle kurulan ve 93 km.

---

91 1912 yılında Menemen kaymakamlığına atanan Hilmi Uran, İzmir'den sadece 30 km. uzakta olan ilçeye telefon getirebilmek için ne gibi zorluklarla karşılaştığını hatıralarında dile getirmiştir (1959, s. 55).

92 Karal, *a.g.e.*, c. VII, s. 267.

93 *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1313 (H), s. 544-547.

94 Darkot, "Aydın", *İA*, c. II, s. 61-62.

95 Kurmuş, *a.g.e.*, s. 64-66.

uzunluğundaki İzmir-Kasaba demiryolu da çalışmaya başlamıştı. Bu iki ana hattan ayrılan yan kollarla vilayetteki önemli kazaların ulaşım sorunu çözülmeye çalışıldı. Özellikle, vilayette asayişin bozuk olduğu yörelerin ulaşımına önem verildi.[96]

Eşkıyalık ve Ceza

Devlet denilen merkezi organizasyon, düzene karşı çıkan, toplumsal yapıyı ve asayişi bozan, yani kişilerin mal, can ve ırz güvenliğine saygı göstermeyenleri yönetimin güvenlik güçleriyle ele geçirip, cezalandırır. Tarihsel gelişim sürecinde, suçlu karşısında cezalandırıcı toplum ya da devlet birçok yöntem geliştirmiş, bunlar bir yere kapatmak, sürgün etmek, suçu mali yükümlülüğe dönüştürmek, teşhir etmek, işkence vb. gibi uygulamalar şeklinde karşımıza çıkmıştır.[97]

Osmanlı Devleti'nin yöneticileri, halkın koruyucusu sıfatıyla ortaya çıkıp, kendilerini adaletin dağıtıcısı olarak nitelendirmişlerdir. Osmanlı devletinde ceza kavramının içeriği, "adalet ve bu adalet için kaçınılmaz cezalar"dır. Adalet dağıtmak için cezanın kaçınılmaz olduğu fikri de, toplum nezdinde geniş bir onay bulmuştur. Osmanlı Devleti'nde, kuramsal olarak en ağır suç ve cezalandırılması gereken en ağır hallerden biri, halkın malını çalmak, zulüm yapmak, yani eşkıyalık eylemini gerçekleştirmektir.[98] İmparatorlukta Tanzimata kadar eşkıyalara uygulanan cezalar idam, kısas, sürgün, kalebend, cezirebend ve küreğe koymak şeklindeydi. Eşkıyalara yataklık, yardımcılık, kılavuzluk edenlere sürgün cezası verilir, daha ağır suç işlemeleri halinde küreğe konulurlardı. Ayrıca eşkıyaların malları da müsadere edilirdi.

İslam hukukuna göre, eşkıyaların başlarının kesilerek teşhiri caiz değildir.[99] Ne var ki Osmanlı Devleti'nde bu kurala kesinlikle uyulmamış ve devlet eşkıyalara "demleri heder"dir gözüyle bakarak, sorgusuz sualsiz öldürülmelerini emretmiş[100] ve eşkıyaları, "siyaseten katl" cezasını uygulayarak öldürttükten sonra kafalarını teşhir ettirmiştir.[101]

---

96 Aydın vilayetinde demiryolları güzergâhları için bkz. *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1314 (H), s. 530 ve vilayette eşkıyalığın çok yoğun yaşandığı yerlerin bazılarının trenle İzmir'e olan uzaklığı ise şöyleydi: Ödemiş 4 saat, Salihli 4 saat, Alaşehir 6 saat, Tire 3 saat, Bayındır 50 dakika. Bu kazalara bağlı nahiyelerin uzaklıkları ve daha geniş bilgi için bkz. *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1307 (H), s. 562-582 ve Besim Darkot, "Birgi", *İA*, c. II, s. 632-634.

97 Foucault, 1992, s. 57.

98 Mumcu, 1985/2, s. 53.

99 *Hukuk-ı İslamiye ve* 1951, c. V. s. 442-445.

100 Akdağ, *a g.e.*, s. 220.

101 Mumcu, 1985/2, s. 134-140 vd.

Osmanlı Devleti'nde idam cezaları genellikle "teşhir" amacıyla halka açık olarak infaz edilmiş, devlet gücünü ispatlamak ve halkı yıldırmak için suçun cezalandırma kısmını bir gösteriye dönüştürmüştür.[102] İnfaz yeri kural olarak olayın geçtiği yer olması gerekirken, tehdit ve korku amacıyla mahalli meydanlarda yapılmış ve cesetler infazın gerçekleştirildiği yerlerde teşhir edilmiştir.[103] İdamın dışında eşkıyalara teşhirli ve işkenceli ölüm cezaları da uygulanırdı ki, bunlar "çarmıh" ve "çengel" cezalarıydı. Eşkıyalar için verilen böylesi ağır cezalar eşkıya türkülerinde de anonim olarak dile getirilmiştir.[104]

Eşkıyalara verilen ağır cezalar, Tanzimat dönemine kadar devam etmiş, Tanzimat'ın ilanıyla hazırlanan Ceza Kanunu'nda, eşkıyalığa verilen idamlar derecesine göre çeşitli hapis cezalarına çevrilmiştir. Ancak ölümle sonuçlanan eşkıyalık olaylarında yine idam cezası uygulanmıştır.[105]

İncelediğimiz dönemdeki eşkıyalık ve benzeri hareketlerin suçlularının cezalandırılması, 15 Haziran 1862 tarihli Ceza Kanunu gereğince gerçekleştirilmiştir. Ceza Kanunu'nda eşkıyaların cezalandırılması oldukça ağırdır. Bunlar başta idam olmak üzere, prangaya vurulmuş olarak kürek ve kalebent cezaları olup, en hafif ceza ise sürgündür. Uygulamada cezanın alenen yapılmasına ve teşhir yoluyla halka ibret olmasına önem verilmiştir.[106]

Tanzimat'la birlikte, "kanun devleri" olma yolunda adımlar atmaya çalışan imparatorluk, 19. yüzyılın sonlarında bile eşkıyalığa klasik dönemdeki bakışıyla bakmaktadır. Ege'de eşkıyalığın yoğunlaşmaya başlaması üzerine 15 Aralık 1883'te çıkarılan "Takib-i Eşkıya Hakkında Bazı Teda-

---

102 Suç ve cezalandırma konularında geniş araştırmalarda bulunan Michel Foucault "Teşhir herhalde miğde bulandırıcı bir sahne olsa gerek" diyerek; "cezanın seyirlik bir tören olmaktan çıkarılması gerektiğini vurguluyor ve "cezalandırma, ceza sürecinin en gizli parçası olmalıdır." diyor. Foucault ayrıca, idam cezalarında halka ders olsun bu suçu işlemesin diye yapılan gösteriye ters bir mantıkla bakılırsa, cellat ve hâkimin rolü ters dönmekte, cellat bir caniye, hâkim bir katile dönüşmektedir, diyor. (1992, s. 50 vd).

103 Akçam, *a.g.e.*, s. 50 vd., ve Mumcu, *a.g.e.*, s. 141.

104 Celali İsyanları döneminde eşkıyalara verilen cezaların anlatıldığı türküler için bkz. Uluçay, *c. XIII, 1958, s. 89 vd.* Ayrıca müthiş acılarla sona eren işkenceli ölüm cezalarının, özellikle çarmıh ve çengel cezalarının ayrıntısı için bkz. Akçam, *a.g.e.*, s. 72. Bu cezalara ilişkin gravürler için de bkz. "Osmanlı Toplum Yaşayışıyla ilgili Belgeler-Bilgiler: Suçlar ve Cezalar", *Tarih ve Toplum*, 7-8, (1984), s. 28-35 ve s. 8-13.

105 Mumcu, *a.g.e.*, s. 178.

106 *Düstur* (Tertib-i Evvel), c. I, s. 85.98 ve *B.O.A., Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi, (A.DVN. MHM.)*, No: 9-30/1.

bir-i Fevkaledeye Dair" başlıklı kararnamede; "eşkıyaların demlerinin heder olduğu" savunulmuştu; öldürülen ya da idama mahkûm edilen eşkıyanın "hukuk-ı şahsiyeleri" olamayacağından malları "müsadere edilecek" ve varisleri de hiçbir hak iddia edemeyeceklerdi.[107]

Eşkıyaları "demleri heder" ve vücutlarını "gayr-i münker"[108] olarak nitelendiren Osmanlı Devleti, ele geçirdiği eşkıyaları ve özellikle reisleri Ceza Kanunu'nun 62. maddesinin zeyline dayanarak idama mahkûm ediyordu. Ancak devlet idam için mutlaka "katl" fiilini arıyordu.[109] 1887 yılında Ege'de eşkıyalık yapan Rum eşkıyasından Vasili çetesi birçok eylemde bulunmuş, bu arada cinayet de işlemişti. Yakalanan Vasili için Adliye Nazırı Cevdet Paşa davaya müdahale ederek idamla yargılanmasını istemiş[110] ve dava nazırın isteği çerçevesinde sonuçlanmış, Vasili 31 Ekim 1892'de İzmir'de idam edilmişti.[111]

İdam cezaların infaz edilmesi için mutlaka padişahın iradesine gerek duyulmaktaydı. Bu cezalar genellikle onaylanırken, bazen ömür boyu kürek cezasına çevrildiği de görülüyordu.[112] Ele geçirilemeyen büyük çeteler ve reisleri de "gıyaben" mahkûm ediliyorlardı.[113]

Eşkıyalık yapan ancak cinayet işlemeyen çete mensupları ile bunlara yardımcı olup, yataklık edenlere kürek, kalebent ve sürgün cezaları verilirdi. Bu cezalar, farklı isimler altında görülmekle beraber, uygulamada birbirleriyle iç içe geçmişti. Ayaklarından demire vurularak "hıdemat-ı şakka"da çalıştırılmak kaydıyla kürek cezasına çarptırılanlar, aynı zamanda teşhir, sürgün ve kalebent cezaları da alıyorlardı. Nitekim Ege eşkıyalarından kürek cezasına çarptırılanların pek çoğu ayaklarında prangalarıyla teşhir edildikten sonra cezalarını çekmek için Kıbrıs ve Bahri-i Sefid'e cezirebent ve Fizan ve Trablusgarp'a kalebent olarak sürülmüşlerdi.[114] Sürgün

---

107 *B.O.A., Y.A.Res*, No: 24-48.

108 1 Nisan 1905 tarihli bir belgede ileri sürülen bu görüş için bkz. *B.O.A., Y.S.K.P*, No: 86-24/2318.

109 *B.O.A., İrade Divan-ı Ahkam-ı Adliye*, No: 253.

110 *B.O.A,, Y.Mtv.*, No: 29-70.

111 *Hizmet*, 2 Teşrin-i Sani 1892-19 Teşrin-i evvel 1308.

112 *B.O.A., İrade Adliye ve Mezahib*, No: 1327-Za-7.

113 Bu döneme ilişkin yargılamalar ve cezalandırmaların geniş bir incelemesi için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 267-269.

114 Söz konusu cezalandırmalara ilişkin belgeler için bkz. *B.O.A., B.E.O., A.D.*, No: 812, s. 26, 38, 75, 83, 110, 136 ve 196.; B.O.A., *B.E.O, Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ kısmı (A. MKT-MVL.)*, No: 77-21; *B.O.A. Meclis-i Vâlâ*, No: 20-35; *B.O.A., B.E.O., A.V.G.D.*, No: 106, s. 14 ve 16. ve *B.O.A., A.MKT-UM.*, No: 197-10. Ayrıca bu belgelerin değerlendirilmesi için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 269-270.

:ezası, eşkıya çetelerinin yakınlarına da uygulanırdı ve bu durum büyük ikâyetlere yol açmıştır.[115]

Takipte öldürülen eşkıyaların cesetleri ya da kafaları hükümet binaları önünde, meydanlarda ve ahalinin yoğun olduğu pazar yerlerinde teşhir edilirdi.[116] Cezaların böylesine seyirlik hale gelmesi, İzmir'deki konsolosların tepkisine neden olmuş ve bunlar hükümete başvurarak bu tip uygulamaların halkın moralini bozduğunu iddia ederek, cezalandırma yönteminde değişiklik yapılmasını istemişlerdi.[117]

II. Meşrutiyet sonrasında da Ege'de tükenmeyen eşkıyalık konusunda devletin cezalandırma anlayışında hiçbir değişiklik olmamış idam, kürek, sürgün ve teşhir cezaları aynen uygulanmıştı.[118] 1909'da Aydın vilayetinde uygulamaya konan "Men-i Şekavet Kanunu"[119] gereğince "divan-ı harpler" kurulmuş ve eşkıyalar burada yargılanmışlardır. Divan-ı harpler, son derece hızlı yargılama yapıyor, yukarıda belirtmeye çalıştığımız esaslar çerçevesinde cezalar veriyorlardı. Ancak şurada bir saptama yapmak zorunluluğu vardır ki, bu mahkemelere yöneticiler müdahale etmekte ve istedikleri kararları aldırtmaktaydı. Çakırcalı'nın taslak çetesi olan Kara Ali'nin yargılanıp idama mahkûm edilmesi ilgi çekici bir örnektir.[120]

İnfazları yine ibret için açık yapılıyor,[121] cesetler teşhir ediliyordu. Örneğin, eşkıya Yılık Abdi'nin kesilen başı kulaklarından ağaçlara çivilenerek teşhir ediliyor, Koca Ali'nin çatışma sonucu ele geçirilen cesedindeki kurşun yaraları görülsün diye vücudun belden yukarısı çıplak olarak, Bayındır'da boynundan çınar ağacına asılıyor,[122] Çakırcalı'nın kızanlarından

---

115 Sürgünlerden şikâyetler için bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-21/2933; 86-25/2421; 86-26/2559 ve 86-28/2758. Ayrıca, *B.O.A., Y.Mtv.*, No: 258-104; *B.O.A., Y.A.Hus.*, No: 469-35 ve *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 1324-Za-40.

116 Cesetlerin nasıl teşhir edildiğini ve binlerce insanın toplanıp seyrettiğini anlatan bilgiler için bkz. *Ahenk*, 15 Mart 1906-2 Mart 1322; *Ahenk*, 2 Mart 1906-8 Mart 1322 ve *Ahenk*, 30 Ağustos 1906-17 Ağustos 1322. Ayrıca, *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2581.

117 *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 70709.

118 Yargılamalar ve cezalandırmaların ayrıntısı için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 272-273.

119 Kanun metni için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 312 vd.

120 Konunun ayrıntısı için bkz. Yetkin, *a.g.t*, s. 273. vd.

121 İdam cezaları sürekli halka açık olarak gerçekleştirilmiştir, örneğin 19 yaşındaki genç bir haydut olan Kuyucu Ali'nin İzmir'in Ali Paşa meydanında idam edilişini tüm ayrıntılarıyla anlatımı için bkz. *Köylü*, 31 Nisan 1910-18 Nisan 1326. İdamın belgesi için bkz. *B.O.A, DH-MUİ.*, No: 87-1/43.

122 *Ahenk*, 21 Mayıs 1909-8 Mayıs 1325.

Çamlıcalı Mehmet ile Kör Mehmet'in cesetleri 1911 yılı sonunda İzmir hükümet konağı önündeki ağaçlara çakılan levhaların üzerine gerilerek teşhir ediliyordu.[123]

Osmanlılar, tarihi boyunca cezalandırmayı "ibret" amacıyla yapmış ve böylece halkı korkutup, suç işlemesini engellemeyi hedeflemişti. Acaba imparatorluk, yarattığı bu kanlı, iğrenç görüntülerle halkı korkutup, halkın suç-işlemesini önleyebilmiş miydi? Vereceğimiz yanıt, elbette hayırdır. İmparatorluğun sosyal tarihi sürecine baktığımızda, bunun bir anlamda bitmek tükenmek bilmeyen halk isyanları ve eşkıyalık tarihi olduğunu görürüz.

123 *Anadolu*, 13 Kanun-ı evvel 1911-30 Teşrin-i Sani 1327. Böylesine dehşet verici, iğrenç kanlı manzaların oluştuğu bir tablodan insanların ruhları doğaldır ki etkilenecektir. Ama hangi yönde? Ünlü hiciv ustası Neyzen Tevfik, niçin "protest" bir şair olduğunu anlatırken, "çocukluğunda Bodrum'da öldürülen eşkıyaların kesik kafaları yo da cesetleri pek feci bir şekilde teşhir edilirdi. Devletin tüm yöneticileri eşkıyadan daha zalim iken, bu fakir insanların böylesine teşhir edilmesi ruhumu isyan ettiriyordu" demekteydi. Bkz. *Cumhuriyet Kitap*, 144, (1992).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EGE'DE EŞKIYALIK

Anadolu coğrafyasının imparatorluk öncesi ve imparatorluk döneminin tarihsel boyutuna, sosyal tarih gözlüğüyle baktığımızda, genel olarak bir huzursuzluk, asayişsizlik sürecinin yaşandığına tanık oluruz. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nda sürekli var olan bu "sosyal olgu", yani eşkıyalığın tarihi, belirli birkaç eser dışında henüz derli toplu kaleme alınamamış, yazılabilen eserler ise tarihçiliğin ulaştığı noktanın gerisinde kalmışlardır. Yapılan çalışmalar daha çok destansı, eşkıyalığı "övmek" amacıyla, ya da bu hareketler "kerim devleti yıkmaya matuf" bir hareket olarak nitelendirilerek "yergi" biçiminde yazılmıştır. Gerçekten sınırlı da olsa, yapılan çalışmaların kaynaklarına baktığımızda, kullanılan malzeme devlet merkezli belgeler ve bir anlamda bu belgelerle eşgüdümlü kronikler ya da vakanüvislerin çalışmalarıdır. Olaylara bakış devlet açısından olup, işin sosyal boyutu, ekonomik boyutu ve olguyu hazırlayan diğer etkenler göz ardı edilmiştir.[1]

Eşkıyalık tarihine ilişkin malzemeler, dönemlere göre farklı bir yoğunlukta karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, türeyen eşkıyalar hakkında 16., 17. ve 18. yüzyıl arşiv belgeleri, kadı sicilleri ve vakayinamelerde oldukça önemli bilgiler vardır. Fakat malzeme açısından 19. yüzyıl, eşkıyalığın imparatorluk coğrafyasında ve özellikle Batı Anadolu'da yaygınlaşmaya başladığı dönem olmasına rağmen, eşkıyalık tarihi açısından karanlıkta kalmış bir dönemdir. Gerçi Cevdet Paşa, yüzyılın ilk çeyreği hakkında bilgiler verir ama bunlar çok yetersizdir.[2] Yüzyılın bir

1 Yukarıda belirtmeye çalıştığımız düşünceleri, sınırlı da olsa yakalamayı başarabilmiş ve olaylara sosyal açıdan bakabilmek için farklı malzemelere de başvurulması gerektiğini göstermesi açısından bkz. Uluçay, 1958, s. 85-100.

2 Ahmet Cevdet Paşa, 1309, c. X, s. 223-224.

diğer tarihçisi olan Ahmet Lütfü Efendi'nin tarihinde de durum aynıdır.[3] Bu kitaplar 19. yüzyılın tek kaynağı sayılabilir; yani 19. yüzyıl kaynakları, diğer yüzyıllara göre eşkıyalık konusunda zengin değildir.

Ege'de Erken Dönem Eşkıyalık

16. yüzyıl boyunca imparatorlukta eşkıyalık hareketleri yaygındı.[4] Batı Anadolu bölgesi de bu oluşumdan etkilenmeye başlamış, özellikle yüzyılın ikinci yarısında Anadolu vilayetinin Saruhan, Menteşe, Aydın, Hamit ve Teke sancakları hükümet için sürekli bir huzursuzluk yuvası haline gelmişti. 1559 yılında Şehzade Bayezid olayının halka yansıması ve aynı yıl ekonominin iyice bozulması üzerine söz konusu bölgelerde yoğun bir kargaşa başlamıştı. Yöreden gelen raporlarda durumun bir "facia" halini aldığı anlatılıyordu. Suhtelerce gerçekleştirilmeye başlanan bu hareketler, 1565 yılına gelindiğinde iyice artmıştı. Devletin gücünü yanında hissedemeyen halk ise eşkıya çetelerine yataklık ederek onlara sahip çıkıyordu.[5]

Batı Anadolu'da haydutluğun bu derece artması, bölgenin demografisini de etkilemeye başlamıştı. Nitekim eşkıya baskınları ve kolluk kuvvetlerinin eziyetleri yüzünden, köylüler ekili topraklarını terk edip büyük yerleşim merkezlerine göç ediyorlardı. Kırsal yerleşim bölgelerinin nüfusu azalırken, başta İzmir olmak üzere diğer şehirlerin nüfuslarının artmasının nedenlerinden biri de bu göçlerdir.[6]

16. yüzyıl içinde Batı Anadolu'da eşkıyalık hareketlerine bakarken, deniz eşkıyalığı olarak adlandırdığımız korsanlığı ve bu hareketin sonraki boyutlarını da göz önünde tutmamız gerekir. Osmanlı İmparatorluğu Akdeniz'in doğu ve batısına yayılırken devlet denizciliğinin dışında bir Türk korsan gücü de Akdeniz'de gelişmeye başladı ve bunlara "Cezayir

---

3 Ahmet Lütfü, 1292, c. II, s. 169-170. Ahmet Lütfü Efendi kitabın bu sayfalarında "Zuhur-ı Keloğlan" başlığı ile Atçalı Kel Mehmet olayını işleyerek; "... padişahın fıkaraya taaddi olunmasına rızası yokdur diyerek halkı başına cem ile ol-havaliye püsküllü bela olmuş idi..." der.

4 Osmanlı imparatorluğu'ndaki genel ayaklanmalar için bkz. Akdağ, *age*, ss. 14-26 ve Yetkin, *a.g.t.*, ss. 3-8.

5 Akdağ, *a.g.e.*, s. 165, 177 ve 293 ve Ressamoğlu, 1952, s. 24-25. *B.O.A., M.D., Mühimme Defteri* No: 78, s. 891-899 ve belgenin matbu dizimi için bkz. İnalcık, 1965, s. 126. Ayrıca eşkıyalığa son vermesi gereken görevlilerin halka yaptıkları eziyet, insanların direnç noktalarını aşmıştı: "... ehl-i fesad ele getürmek bahanesiyle... mübalağa atlu ile bir canibden vilayet üzerine çıkub devr eyleyüb... reaya ve berayanın at ve katır ve deve ve kul ve emval ve erzakın ve mekulat kısmın müft ü meccanen çeküb alub ve her karyeyi ayda otuzar ve kırkar altun ve guruşa kesüb cebren ve kahren cem eyleyüb..." Görüldüğü gibi devlet görevlilerinin de eşkıyadan hiç farkı yoktu. Bkz. *B.O.A., M.D.*, No: 78, s. 891 vd. Ayrıca, İnalcık, 1965, s. 123 ve 128.

6 Goffman, 1992, s. 81.

Korsanları" adı verildi. Akdeniz'de korsanlık yapan reisler, Batı Anadolulu Türklerdi. Bu reisler, Ege kıyılarında yaptıkları "firkate", "karamürsel" vb. gemilerine Saruhan, Menteşe, Aydın, İzmir, Hamit ve Teke sancaklarının çiftçi ve göçebe Türkmen halkından yazdıkları tayfaları doldurarak denize açılırlar, Hıristiyan ticaret ve yolcu gemilerini ele geçirip Kuzey Afrika kıyılarındaki üslerine dönerlerdi. Büyük tehlikeleri göze alarak yapılan bu deniz eşkıyalığı, gerek tayfalara (leventlere), gerekse korsan reislerine iyi bir geçim sağlıyordu.

Korsanlık, Batı Anadolu'nun gençlerine iş kapısı olmuş, işsiz dinamik nüfusu, bir anlamda asayişsizlik ortamının hazırlayıcısı ve kaynağı olabilecek potansiyel genç nüfusu, geçici bir süre için "asimile" etmişti. Bu durum Kanuni'nin saltanatının sonlarına kadar sürdü ve ondan sonra, korsan ocağı Akdeniz açıklarında yabancı gemi avlama gücünü yitirerek ikiye bölündü. Bir kanadı Cezayir'de varlığını korumaya çalışırken,[7] öteki kanadı çıkış kaynakları olan Ege'de iç korsanlığa yani eşkıyalığa dönerek kendi devletinin şehir, kasaba ve köylerini vurmaya başladı.[8] Yüzyılın ikinci yarısından sonra deniz korsanlığından, kara korsanlığına geçenler, Batı Anadolu'da yaklaşık üç buçuk yüzyıl sürecek eşkıyalık hareketlerinin temellerini atıyorlardı.

19. Yüzyıl Başında Ege'de Eşkıyalık

19. yüzyıla gelindiğinde, imparatorluk, her açıdan "en uzun yüzyılına" giriyordu. Yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti, çok önemli olaylar yaşadı. II. Mahmut'un saltanatının ilk yıllarında, Osmanlı-Rus Savaşı'nın bitmesinden sonra, 1821 yılında Mora ihtilali başladı. Bu ihtilal 1830 yılına kadar sürdü. Bu arada 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırıldı. 1827'de Navarin'de Osmanlı donanması yakıldı. 1828-29 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı oldu ve hemen ardından Fransa, Cezayir'i işgal etti. Bu olaylar imparatorluğun ekonomik ve mali bünyesini sarstığı gibi, Batı Anadolu'da eşkıyalık hareketlerini oluşturan önemli nedenleri de gündeme getirdi.[9]

Örneğin 1829-30 yıllarında Aydın İhtilali olarak adlandırılan hareket ortaya çıktı. Bu hareketin önderi olan Atçalı Kel Memet'in,[10] bir anlamda

---

7 Koloğlu, (1986).

8 Akdağ, *a.g.e.*, s. 144-149.

9 Batı Anadolu'da 19. yüzyıl öncesi yoğun olarak yaşanmış birtakım eşkıyalık olayları bazı çalışmalarda işlenmiştir. Bkz. Uluçay, 1944 ve Uluçay 1955.

10 Atçalı Kel Memet üzerindeki araştırmalar için bkz. Uluçay, 1968, Sertoğlu, 1982/3; Öymen, 1977 ve bu olayı tarihi dokuya uygun olarak ele alarak tiyatroya uygulayan Asena, *Atçalı Kel Memed*, (Ts. ve Bs.y.). Ayrıca Atçalı hakkında bazı bilgiler Baykara, (1961), s. 59'da verilir.

kendisini sınırsız bir gücün sahibi olarak görüp mührüne "Vali-yi vilayet Atçalı Kel Memed" yazısını kazıtarak devlet kurmuş gibi hareket etmeye başlaması, eşkıyalık bölgesi olan Atça ve Aydın civarında, korumasız insanları ezen, sömüren ayan ve eşrafa karşı mücadeleye girişerek adaleti sağlamaya çalışması, zenginden alıp fakire vermesi, on binlerce insanı peşinden sürüklemesi, ölümüne inanamayan halk için tükenmeyen bir umut olması ve benzeri olgular onun bu eyleminin "sosyal eşkıyalık" tanımına girmesini gerektirmektedir. Bu hareket, Ege bölgesindeki sosyal eşkıyalığın belki de ilk örneğidir.

Mora ihtilali ve ardından Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması da, Batı Anadolu'daki eşkıyalığı birçok yönden etkilemişti. Mora yarımadası, yüzey şekilleri açısından yaşamanın ve üretim yapabilmenin oldukça zor olduğu bir bölgeydi ve geçim daha çok denizcilikle sağlanıyordu. Mora insanı, bağımsızlıktan sonra adalarda yaşayanlar ile birleşip, geçimini sürdürebilmek için Batı Anadolu kıyılarına çıktı ve Ege bölgesinde "Rum eşkıyası" olarak, yaklaşık bir yüzyıl boyunca bölgenin asayişini ihlal etti.[11]

1828-29 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşı'nın getirdiği ağır yükün, bu savaştan dönen gençleri bölgedeki eşkıyalık hareketlerinin insan kaynağı durumuna getirdiğini de bilmekteyiz. Ayrıca bu dönem üzerinde çalışan araştırmacıların gözden kaçırdığı bir olay, yani Fransa'nın Cezayir'i işgali üzerinde de durulmalıdır. 16. yüzyıldan itibaren Garp Ocakları'nda on beş bin civarında Anadolu, özellikle Batı Anadolu delikanlısının görev yaptığı bilinmektedir.[12] Bu ocaklara hemen hemen her sene emekli olan, ölen ya da sakat kalanların boşalttığı kadrolar için İzmir'deki Cezayir hanından birkaç bin genç gönderilmekteydi. Bu işsiz ve topraksız dinamik gençlerin, potansiyel eşkıya çetelerinin bölgeden "ihracı", bir anlamda Batı Anadolu'da asayiş ortamının sigortasıydı. Ancak, Fransa'nın Cezayir'i işgaliyle İzmir'deki Cezayir hanı faaliyetini durduruyor ve bu handan gerçekleştirilen delikanlı gönderme işlemi de sona eriyordu.[13] Böylece iş ve ekmek kapıları kapanan genç nüfusun, Batı Anadolu'daki nüfus fazlalığı dolayısıyla çoğu kez eşkıya olmaktan başka çareleri kalmıyordu.

Eşkıyalıkta Zeybekliğin Rolü

Ege bölgesinde 19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra, özellikle Yeniçeri

11 Batı Anadolu'da "Rum eşkıyaların" yaptığı eylemlere ilişkin oldukça bol malzeme vardır; bu hareketlerin oluşum nedenleri çok farklıdır. Ancak bu konuyu daha geniş ele almamız hem teknik nedenlerden, hem de konumuzun ağırlık noktası eşkıyaların "sosyal" boyutlu eylemleri olduğundan çalışmanın amacını aşmaktadır.

12 Koloğlu, *a.g.m.*, 34, (1986), s. 33.

13 Koloğlu, *a.g.m.*, 36, (1986), s. 30.

Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte; eşkıyalığın kökleşmeye başladığını görürüz. Bu hareketi gerçekleştirmeye başlayan kitleye "zeybek" ve onların reislerine "efe" adı verildiğini biliyoruz; imparatorluğun bu coğrafyasında zeybekler eşkıyalığa çok şiddetli bir boyut vermişler ve bu eylemlerini imparatorluğun yıkılışına kadar aralıksız sürdürmüşlerdir.[14]

Zeybek kelimesini sözlükler, Batı Anadolu'da özellikle dağlık yerlerde yaşayan, iyi savaşçı, asayiş ve yolların muhafazasından sorumlu ücretli askerler olarak tanımlıyor.[15] Zeybek kimdir, nasıl ortaya çıkmıştır, kökenleri nedir, eylemleri ve töreleri neye dayanır? Bu konularda, çalışan yerli ve yabancı araştırmacıların vardıkları çok farklı sonuçları özetlersek, zeybekler, en eski çağlardan beri çeşitli insan topluluklarına ait kültürel, sosyal ve etnik özellikleri birleştirip, varlıklarını sürdüren eylem insanlarıdır.[16] Zeybekleri, eylem adamı ve ücretli asker olarak tanımladığımızda, Celali İsyanları'ndan itibaren ortaya çıkan bölükbaşıların hemen hepsinin zeybek olduğu kendiliğinden anlaşılır.[17] Zeybekler paşa kapısında yaşarlar, kapısız kalınca da yeni bir yere kapılanıncaya kadar dolaşıp eşkıyalık yaparlardı. Batı Anadolu'da, eşkıyaların yoğun oluşunun önemli nedenlerinin başında bu gelir. 18. yüzyılda bölgede ayanlığın yükselmeye başlamasıyla birlikte, kapısız kalan zeybekler kır bekçiliği, derbentçilik yaparak ve yol üzerindeki kahveleri işleterek geçimlerini sağlıyorlardı. Zeybekler, özellikle İzmir, Afyon, Kuşadası, Manisa yolları üzerinde birbirine birer saat uzaklıkta açtıkları kahvelerde, tüccarlardan onları eşkıyalardan korumalarının karşılığı olarak palamut, mazı, kökboya vb. eşyadan yük başına beşer para, üzüm, incir vesair kuruyemiş, peynir, sadeyağ ve zeytinyağı yüklerinden ayni olarak yarımşar kıyye, koyun ve sığır sürülerinden geçit akçesi namıyla beşer para, yolcuların her birinden kahve parası diye on beş-yirmi para alıyorlar, böylece geçimlerini sağlıyorlardı.[18] Ancak yolcular, zeybeklerin aldığı paraların çokluğundan ve yolsuzluklarından hükümete sürekli şikâyette bulunuyorlardı. Hükümet de halkın şikâyetlerini göz önünde bulundurup, 1792-93 ve 1821 yıllarında çıkardığı fermanlarla kahveleri kapatmaya ve zeybeklerin bu paraları almasını yasaklamaya

14 Uluçay, 1955, s. 57.

15 Özbek, "Zeybek", *İA*, c. XII, s. 545 ve Hüseyin Kâzım Kadri, "Zeybek" (Mad.), *Türk Lügati* ve Ş. Sami, *a.g.e.*, (Zeybek ve Zeybekce Maddeleri), s. 693 ve Ahmet Vefik Paşa, "Zeybek" (Mad.), *Lehce-i Osmani*, 1876.

16 "Zeybeklik" ve "Efelik", Batı Anadolu'da eşkıyalık ile özdeşleşmiş bir olgudur. Bunlar hakkında yorumlar çok farklıdır ve konuya ilişkin net bir şey söylemek çok zordur. Geniş bilgi için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 77 vd.

17 Uluçay, 1968, s. 18.

18 Uluçay, 1955, II, s. 26-27.

uğraşmış, ama yeniçerilerle işbirliği içinde olan zeybeklere bir şey yapamamıştı.[19]

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla, kendini güçlü hissetmeye başlayan II. Mahmut, desteklerini yitiren zeybekleri "tedip" etmek amacıyla 31 Ekim-8 Kasım 1828 tarihli bir ferman çıkardı. Bu fermanda, İzmir'den Aydın ve Kuşadası'na kadar yollar üzerindeki "zeybek haşaratı"nın usulsüzce aldığı paranın "men" edilmesi belirtiliyordu.[20] Ferman gereğince zeybek kahvelerinin kapatılmasıyla, belki sayıları binleri aşan eli silahlı zeybek açıkta kaldı.[21] Geçimlerini yitiren bu insanlar, eşkıyalığa başladı.

Diğer yandan 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması, devletin asker ihtiyacını artırdı. Yeniçeri Ocağı kaldırıldığı için, asker eksiği Aydın vilayetindeki zeybeklerden karşılanmak istendi ve Vali Hasan Paşa'ya, yaklaşık 1.500 nefer göndermesi emredildi. Ancak savaşa gitmek istemeyen zeybeklerin bir kısmı ordudan kaçarak dağlara sığınıp, eşkıyalık yapmaya başladı.[22] 1829 yılında zeybeklerin iyice artan eşkıyalığına karşı devlet, belgeler aracılığıyla hakaret etmekten başka bir şey yapamadı.[23]

Devlet, eşkıyalarla mücadele edeceği yerde, zeybeklerin kıyafetleriyle mücadele ediyordu. 1838'de Aydın valiliğine atanan Çengeloğlu Tahir Paşa, hükümete gönderdiği yazıda zeybek kıyafetlerinin "ahlaka ve dine mugayir" olduğunu, bu kıyafetlerin giyilmesi önlenirse eşkıyalığa engel olunabileceğini belirtiyordu. Bu öneriye, II. Mahmut 1838 Aralık ayında olumlu cevap verdi ve zeybek elbisesi giyme yasağı getirildi.[24] Ancak, zeybeklerin büyük direnciyle karşılaşıldı. 1863'te Anadolu'yu gezen Moustier, "zeybeklerin inadının kırılamadığını" söylemektedir.[25]

Zeybekler, 1854 Kırım Savaşı'nda devletin yanında görev almayı da bilmişlerdi. Ancak, savaş sonrası imparatorluğun dengelerinin iyice sarsılması ve ekonomik bunalımın en üst safhaya ulaşması yüzünden savaştan dönen efelerin durumları iyice kötüye gitti ve bölgede eşkıyalık faaliyetle-

---

19 Uluçay, 1968, s. 19; Yinanç, "Aydın", *İA*, s. 62-63.

20 Uluçay, 1955, s. 26-37'de fermanın tamamı vardır.

21 Keppel, 1831, s. 124-125 ve Lord Arundell, 1834, s. 213.

22 Yavi, 1991, s. 13-14.

23 1829 yılı ekim ayına tarihlenebilen bazı belgelerde şu sözleri görmekteyiz: "Zeybek taifesinden pespayeden Zeybek Memed". *B.OA., H.H.*, No: 22833/F, "Zeybek haşaratı", *B.O.A., H.H.*, No: 22833/A; "Zeybek eşkıyaları", *B.O.A., H.H.*, No: 22833, "Zeybek zümresinden Kel Memed nam şekavetpişe", *B.O.A., H.H.*, No: 22833/İ, ve "Derme çatma zeybek makulesi", *B.O.A., H.H.*, No. 22818.

24 Baykara, *a.g.m.*, s. 60 ve Yinanç, *a.g.m*, s. 62-65.

25 Moustier, 1864, s. 263.

rini artırmaya başladılar. Bu hareketler 1860'larda yaygınlaşmış, zeybekler Ege bölgesinden geçen ticaret kervanlarına baskın düzenlemeye başlamışlardı.[26] Bu vurgunlar zaten iyice sarsılmış olan ülke ekonomisini daha da kötüleştiriyor, bölgedeki ticari ilişkileri sekteye uğratıyordu.

Rum Eşkıyalar

19. yüzyılın ortasında Ege'de Rum eşkıyanın da at oynattığını görmekteyiz. Bu çetelerin en ünlüsü "Katırcıyani" çetesidir.[27] Katırcıyani'nin en çok rastlanan eylemi kervan ve posta baskınlarıdır.[28] Çete bu vurgunlarının yanı sıra bölgedeki tüccarları ve çiftçileri dağa kaldırıp, külliyetli miktarda fidye alıyordu. Halk eşkıya korkusundan kapı dışına çıkamıyordu; tarım ve ticaret durma noktasına gelmişti.[29] İzmir ve civarında emniyet ve asayiş, bu çetenin eylemlerinden dolayı oldukça zayıflamıştı. Nitekim 1852 yılında İzmir'e gelen Alman gezgini Julius Heinrich Petermann; şehirde bir gün kaldığı halde, İzmir ve çevresinde eşkıyalık hareketleri olduğunu öğrenmiş ve gezi notlarında bu olayları aktarmıştır: "... (11 Temmuz 1852) İzmir'in çevresinden şehre gelenler bellerinde tabanca ve bıçak taşıyorlardı, söylendiğine göre çevre oldukça tehlikeliymiş... ve büyük bir eşkıya çetesi varmış".[30] Devlet, Katırcıyani çetesini yakalayabilmek için başta takip olmak üzere birçok önlem almıştı.[31] Bu önlemlerin içinde en ilginç olanı ise devletin kendi yapamadığını halka yaptırmak istemesiydi: İzmir ve civarındaki köylerin ahalisi birbirlerine "kefalet-i müteselsile" ile bağlanmış ve köylerine eşkıya çetesi geldiğinde bunların yakalanması görevi köylülerin uhdesine devredilmiş, hatta bu iş için köylülerden senetler de alınmıştı.[32] Ancak bir başarı elde edilemedi. Bunun nedenlerinin başında, Katırcıyani'nin çok geniş bir "yatak" ve "kılavuz" şebekesi oluşturması geliyordu. İzmir ve civarındaki yollar üzerinde nere-

---

26 Kasaba, *a.g.e.*, s. 61-62.

27 İzmir ve civarını perişan eden bu çete hakkında, yapılan araştırmalarda hemen hiçbir bilgi yer almazken, arşiv belgeleri Katırcıyani konusunda oldukça zengindir. Özellikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 1850-1855 yıllarını kapsayan, *İrade-i Dahiliye, İrade Meclis-i Vala Mazbataları* ve *Bab-ı Ali Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Umum Vilayat Kısmı* kataloglarında konuya ilişkin çok ilginç belgeler vardır. Ayrıca çok az bilgi için bkz. Baykara, 1974, s. 8.

28 *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 17393/1 ve *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 18652 ve *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 17767/2 ve *B.O.A., A.MKT.UM.*, No: 106-82.

29 *B.O.A., İrade Meclis-i Vala*, No: 9289.

30 Pınar, (1994), s. 12.

31 *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 17393/1-a ve *B.O.A., A.MKT.UM.*, No: 207-58.

32 *B.O.A., İrade Meclis-i Vala*, No: 9289.

deyse bütün hancı, bakkal ve kahveciler çetenin yardımcısı olup, takip işleri ve gelip geçecek kervan ve postalar hakkında tüm bilgileri çeteye ulaştırıyor, çetenin bu bilgiler çerçevesinde hareket etmesini sağlıyorlardı.[33] Ayrıca İzmir'de Katırcıyani çetesine yardımcı olan "muteber" İngiliz tüccarların varlığı da bilinmektedir. 1853'te "dehalet" eden [sığınan] Katırcıyani, İzmir'de yapılan sorgulamaları sırasında İzmir ve civarındaki bazı İngiliz tüccarların kendisine yardım ettiğini, hatta onların Buca ve İzmir'deki evlerinde konuk olduğunu açıklamış; ancak isimlerini vermemiştir.[34] Bu arada Katırcıyani'nin "dehalet" ettiğini öğrenen birçok yabancının yanı sıra, İzmir'deki yabancı ülke konsolosları ve tercümanları vilayet binasına gelerek çete reisini ziyaret etmiştir.[35]

Rum Çetelerin Yabancılara Yönelik Eşkıyalık Hareketleri

Rum çetelerin Ege'deki yabancılara yönelik eşkıyalık hareketleri yüzyılın son çeyreğine doğru artmaya başlamıştı. *Çakıcı Efe* adlı Ege eşkıyalığına ilişkin bir kitabı 1930'lu yıllarda kaleme alan İzmir'li gazeteci Besim Sun'un çalışması[36] için ünlü halk edebiyatçısı Pertev Naili Boratav, Türkiye'de sosyal tarih alanındaki ilk deneme diyordu.[37] İşte bu kitabın yazarı Sun'a göre Rum çetelerini "Etniki Eterya" eşkıyalığa teşvik edip, dağlara çıkartıyordu.

"Megalo idea"nın savunuculuğunu üstlenmiş olan Etniki Eterya yaygın asayişsizliği daha da pekiştirmek için siyasal eşkıyalık yapma yolunu seçmişti. Bu tip girişimlerle İzmir ve hinterlandını Makedonya'ya benzetip, büyük devletlerin müdahalesini gerçekleştirmeyi ve böylece emellerine ulaşmayı düşlüyorlardı. Cemiyet, idealine ulaşabilmek için Karabacak, Karayot oğlu Nikola, Hambriko oğlu Penayot, Nikola, Kaptan Andreya, Kaptan Aleko ve Kaptan Foti gibi Rum çetelerini dağlara çıkartıyor, İzmir'deki Rumlar da bu çetelere her türlü yardımı sağlıyorlardı. Etniki Eterya, bölgedeki yerli Rum çetelerini örgütlemenin yanı sıra, Yunanistan'dan da bazı çeteleri Ege'ye çıkartmaktaydı: Kaptan Sokrat, Kaptan Ulaho ve Kör Mina çeteleri bunların başlıcalarıydı.[38] Ege bölgesinde faaliyet gösteren Rum çeteleri, kurban olarak imparatorluktaki yabancıları

---

33 *B.O.A., İrade-i Dahiliye,* No: 17393.

34 *B.O.A., İrade-i Dahiliye,* No: 17639 ve *B.O.A., İrade-i Dahiliye,* No: 17639/4 ve *B.O.A., İrade-i Dahiliye,* No: 17537/4.

35 *B.O.A., İrade-i Dahiliye,* No: 17639/3.

36 Sun, 1934. s. 122 vd.

37 Boratav, 1991/2 s. 128-130.

38 Sun, *a.g.e.*, s. 123-124.

hedef seçmişti. Bunun nedeni Batı kamuoyunun dikkatini çekip, bölgeye yapılacak müdahaleyi hızlandırmaktı. Ayrıca, yabancıların fidye için dağa kaldırılması Avrupa kamuoyunun sert tepkisine yol açacağından, yerli olayları jandarma takibiyle çözümlemeye çalışan yönetimin, yabancıların kaçırılmasının yaratacağı politik sorundan huzursuz olup, yanlışlık yapacağı varsayılıyordu. II. Abdülhamit, bu sorunun çözümünü, yabancılar için istenen fidyeyi devletin ödemesinde buldu. Ancak bu uygulama, Avrupalı insanın "üstünlüğü" gibi anlayışı gündeme getirerek halktaki huzursuzluğu artırdığı gibi, eşkıyaları daha da cesaretlendirdi, planlı, anlaşmalı adam kaldırmalar da başladı.[39]

Yüzyılın son çeyreğinde Aydın vilayetinde dağa kaldırılan ilk yabancının -ulaşabildiğimiz belgelere göre- Fritz Charnaud olduğunu görürüz. Bu kişi Salihli'den dağa kaldırılmıştı; eşkıyalar on sekiz bin kuruş fidye istemiş, ancak bin beş yüz kuruş almışlardı.[40] Söz konusu olaydan birkaç ay sonra Abdullah Ağa çiftliğinden ve Bornova'dan isimleri belirtilmeyen iki yabancı dağa kaldırılmış, fidyeleri maliyeden karşılanıp esirler kurtarılmıştı.[41] Bu olay duyulup, yabancı basında siyasi malzeme konusu yapılınca yerli basın bu tip hareketlerin eşkıyalık olmadığını iddia etmeye başlamıştı:

> ... Eşkıya dediğimiz kimlerdir, nerede zuhur etmişlerdir. Emin olsunlar ki bu adamlar eşkıya değildirler. Belki bunlar işsiz güçsüz çapkın makulesi heriflerden ibaretdir. Temin-i maişetini halkı ızrarda arayan şu habisler esasen şurada burada çapacılık etmek üzere buraya toplanıp her nasılsa fırsat bularak şu iki adamı dağa kaldırmış oldukları işidilmişdir. Daha doğrusu bunlar Yunan meselesinde gönüllü olarak bulunub hudud boyunda Osmanlı kahramanlarından yedikleri sille-i tedibin acısını çıkarmak fikr-i sakımiyle buraya kadar gelebilesi birçok Yunan kayıkcılarıdır ki gündüzleri şunun bunun bağında bağçesinde hizmetkârlık ederek geceleri silahlanıb kura-yı mütecavire kenarlarında dolaşarak gözlerine kesdirdiklerini dağa aşırmak istiyorlar.[42]

---

39 Dağa kaldırılan yabancıların "fidye-i necat"larının devlet tarafından ödenmesi için bkz. Koloğlu, *a.g.e.*,s. 333 ve Y. Kemal, 1991, s. 80 ve Dursun, 1994, s. 40.

40 Aydın vilayetindeki yabancı tebaya karşı yapılan eşkıyalık hareketlerini İngiliz, Fransız ve İtalyan konsolosluk raporlarına göre inceleyen bir çalışmada da bu dönemdeki ilk olayın yukarıda sözünü ettiğimiz olay olduğu belirtilmektedir. Bkz. Schmidt, 1992, s. 3. Ayrıca bu kişiyi dağa kaldıran çetenin bazı fertlerinin bir buçuk sene sonra yakalanışı için bkz. *Hizmet*, 8 Kanun-ı sani 1888-27 Kanun-ı evvel 1303.

41 *Hizmet*, 24 Teşrin-i sari 1886-11 Teşrin-i sani 1302 ve *Hizmet*, 11 Kanun-ı evvel 1886-29 Teşrin-i sani 1032.

42 *Hizmet*, 8 Kanun-ı evvel 1886-26 Teşrin-i sani 1302.

Vilayette Rum eşkıyaların faaliyetleri devam etmekte ve hükümetin başını iyice ağrıtmakta iken, 1887 yılı mayıs ayında jandarmanın bir başarısı görüldü. Yaklaşık on iki-on üç sene boyunca vilayette eşkıyalık yapan ve halkı canından bezdiren meşhur eşkıya Kaptan Andreya ele geçirildi.[43] Ancak 24 Eylül 1887'de Bornova'da İzmir'in ünlü Levanten aileleri Whitall ve Wilkinsonlar'ın dört çocuğu ile iki yardımcısı, Kaptan Foti çetesi tarafından dağa kaldırıldı.[44]

Çete elindeki esirler için 800 lira fidye istedi. Kılavuzlar aracılığıyla yapılan pazarlıkta 750 liraya anlaşıp, paranın maliyeden ödenmesi kararlaştırılmışken,[45] Rişar Whitall gizlice parayı çeteye götürüp çocukları kurtardı. Bu olayın dışında kalan ve bilgilendirilmeyen güvenlik güçleri gerekli önlemleri alamamıştı. Bu yüzden çete kaçtı.[46] Takip için peşlerinden elli kişilik bir jandarma gücü gönderildi ve çeteye mensup bir eşkıya ile onlara kılavuzluk eden iki kişi yakalandı.[47]

İngiliz Levanten ailelerinin çocuklarının bu şekilde dağa kaldırılması, Londra'yı harekete geçirdi, İstanbul sefaretine gönderdiği bir emirle konsoloslarından vilayetteki eşkıyalığın boyutu, buna karşı alınan önlemler, memurların, adli yapının ve askeri teşkilatın durumuna ilişkin ayrıntılı bir rapor hazırlamalarını istedi. Meclis-i Vükela, sefaret ve konsolosların bu girişimini "idare-i hükümete müdahale" olarak yorumlayarak İzmir'e gönderdiği sert bir emirle, vilayetteki eşkıyalığın "Avrupa evrak-ı havadisine sermaye-i bahs ve makal" olduğunu ve müdahalenin gündeme gelebileceğini belirtip, yerel yöneticilerden eşkıyalığın önünün bir an önce alınmasını istedi.[48]

---

43 *Hizmet*, 11 Mayıs 1887-29 Nisan 1303. Kaptan Andreya'nın yakalanıp, teşhis edilmesi, hapsedilmesi, sorgulanması, mahkemesi ve idama mahkûm edilmesi basının büyük ilgisini çekmiştir. Bunların basına yansıması ise, aşağıdaki gibi olmuştur: *Hizmet*, 14 Mayıs 1887-1 Mayıs 1303; *Hizmet*, 28 Mayıs 1887-15 Mayıs 1303; *Hizmet*, 4 Ağustos 1887-21 Temmuz 1303; *Hizmet*, 8 Ağustos 1887-25 Temmuz 1303 ve *Hizmet*, 28 Eylül 1887-15 Eylül 1303. Vilayette bu başarı büyük mutluluk yaratırken *Moniteur Oriental* gazetesi İzmir ve civarında birçok Rum çetenin dolaştığını bildirmekteydi. *Hizmet* gazetesi bu haberin doğru olmadığını, bunların basit çapulcular olduğunu yazmaktaydı. Bkz. *Hizmet*, 16 Ağustos 1887-3 Ağustos 1303.

44 Schmidt, *a.g.m.*, s. 5 ve *B.O.A., Y.A. Hus.*, No: 207/31.

45 *B.O.A., B.E.O., A.V.T.D.*, No: 923, s. 15, Hüküm No: 17 ve *Hizmet*, 5 Teşrin-i evvel 1887-22 Eylül 1303.

46 *B.O.A., Y.A. Hus.*, No: 207/31 ve *Hizmet*, 8 Teşrin-i evvel 1887-25 Eylül 1303.

47 *B.O.A, B.E.O.-A.V.T.D.*, No: 923, s. 17, Belge No: 22 ve *Hizmet*, 8 Teşrin-i evvel 1887,25 Eylül 1303. Çetenin reisi ve bir kısmı ise olaydan altı ay sonra yakalanmıştır. Bkz. *Hizmet*, 12 Mayıs 1888-29 Nisan 1304.

48 *B.O.A., Y.A.Res.*, No: 40/6.

Yöneticiler, gerekli önlemleri almalarına rağmen, bir türlü Rum çetelerin faaliyetlerini önleyemiyorlardı. Olaylardan en çok ses getirenleri İzmir'in zengin Levanten ailelerine karşı olanlardı. Örneğin Forbesler'in meyankökü işletmesini basan çete oldukça yüklü bir para kaldırmıştı.[49] Yine Rum çeteler Fransız girişimci Waligorsky'i Turgutlu'da dağa kaldırdıktan[50] sonra yüzyılın sonlarında işi iyice azıtarak İzmir'in dibindeki Buca,[51] Bornova[52] ve Balçova'dan[53] en tanınmış tüccar ve Levanten ailelerin yakınlarını dağa kaldırmışlardı. Bu yabancıların kurtuluş fidyeleri, her zamanki gibi devlet tarafından ödenmiş ve esirler kurtarılmıştı.[54]

Hükümet, vilayette asayişin sağlanması için yerel yöneticilere sert emirler göndermekteydi; ancak yöneticilerin tüm çabalarına karşın bir başarı elde edilemiyordu. Başarısızlığın en önemli nedenlerinden birisi; çetelerin Ege denizindeki adalardan bölgeye gelmesiydi. Çeteler bölgeye geliyor, eylemi gerçekleştirdikten sonra yine adalara kaçıyor, bu yüzden ele geçmiyorlardı. Vilayetin bu konuda büyük bir sorunu vardı. Oldukça uzun bir kıyı şeridine sahip olan Ege, tamamen denetim dışıydı. Bu olumsuz durumun önüne geçilmesi gerekliydi. Aynı dönemde vilayette yaşanan tütün ve silah kaçakçılığının önlenmesi için Reji şirketi,[55] sahilleri denetim altına almak için altı vapur ile yirmi üç sandalı hizmete soktu.[56] İmparatorluk, kıyılardaki eşkıya giriş-çıkışını önlemek için Reji şirketi ile anlaşarak söz konusu deniz araçlarından yararlanmaya başladı,[57] bunun

49 *Hizmet*, 1 Nisan 1891-18 Mart 1307.

50 Schmidt, *a.g.m.*, s. 4-5.

51 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-8/735.

52 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-8/777 ve 778; ayrıca bkz. Schmidt, *a.g.m.*, s. 5. yüzyılın son çeyreğinde İzmir ve çevresinin güvenliği için bkz. Bilen, 1988.

53 *B.O.A., B.E.O. A.V.G.D.*, No: 105, s. 331, Belge No: 178 ve *Ahenk*, 7 Kânun-ı sani 1901-25 Kânun-ı evvel 1316 ve Schmidt, *a.g.m*, s. 5-6.

54 *B.O.A., B.E.O.-A.V.G.D.*, No: 105, s. 331, Belge No: 179, ve *B.O.A., B.E.O.-Aydın Vilayeti Giden Evrak Defteri*, No: 109, s. 173, Belge No: 157 ve *B.O.A., Y.A.Hus.*, No: 412/136; *B.O.A., İrade-i Hususiye*, No: 711/28; *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-12/1147. Bu konuya basın da büyük ilgi göstermiş ve her gelişmeyi yansıtmaya çalışmıştır. Bkz. *Ahenk*, 9 Kânun-ı sani 1901-27 Kânun-ı evvel 1316; *Ahenk*, 16 Kânun-ı sani 1901-3 Kânun-ı sani 1316; *Ahenk*, 18 Kânun-ı sani 1901-5 Kânun-ı sani 1316; *Ahenk*, 26 Kânun-ı sani 1901-13 Kânun-ı sani 1316; *Ahenk*, 26 Şubat 1901-13 Şubat 1316; Ahenk, 2 Teşrin-i evvel 1901-19 Eylül 1317.

55 Reji şirketinin kuruluşu ve Aydın vilayetindeki çalışmalarına ilişkin bir çalışma için bkz. Gökdemir, 1994.

56 Thobie, 1977, s. 188 ve Erkson, 1954, s. 97.

57 *B.O.A., B.E.O.*, No: 11805, 15323, 16525, 17132, 19040, 23736, 50154, 75298, 83464, 84758, 204093 ve 209477.

yanı sıra Reji kolcularından da destek alarak[58] eşkıyalığın önüne geçmeye çalıştı. Bu girişimde devlet bir nebze de olsa başarıya ulaşmış ve 20. yüzyılın ilk yıllarında, Rum çetelerin hareketlerinin hızı kesilmişti.

Yabancı Ülkelerin Rolü

Ege bölgesi, 19. yüzyıldan itibaren yarı sömürgeleşme sürecine giren imparatorluk coğrafyasında yabancı sermayenin yoğun yatırım yaptığı ve doğal olarak da büyük çıkarlar beklediği bir bölge olmuştu. Özellikle 1825 yılında "Levant Company"nin dağılmasıyla Türkiye'deki İngiliz tüccarlar, şirketin boşaltmış olduğu yeri doldurmak için hemen işe girişmiş ve kurdukları aile şirketleriyle İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu ile olan ticaretine egemen olmuşlardı. 1811'de İzmir'e yerleşen ve bir şirket kuran Whitaller'i, Lee ve Barker şirketleri izlemiş, ardından İngiliz tebasından Charnaud ve La Fontaine adlı Fransızlar da söz konusu şirketlerle ortak çalışmaya başlayınca Ege bölgesinin dış ticaretini neredeyse bir "tekel" haline getirmişlerdi.[59]

Ticaretten büyük para kazanmaya başlayan bu şirketler, daha sonra İngiltere'nin de desteği ile Ege bölgesinde büyük yatırımlara girişip, mülk edinmeye başladılar. Ege'ye sermaye yatıran güçlü ailelerin gelirlerinin artması ve sürekliliğinin sağlanması düşüncesinde olmaları gayet doğaldır. Bu yüzden de Levanten aileler, çıkarları için bölgede eşkıyalık olaylarını desteklemişler ve bölgeye yabancıların müdahale etmesini istemişlerdir.

19. yüzyıl ortalarında Ege bölgesinde türeyen ve devleti uzun yıllar uğraştıran ünlü Katırcıyani çetesine, yabancı tüccarların destek verip, yataklık ettiğini daha önce belirtmiştik.

Ege bölgesindeki eşkıyalık hareketlerine yabancıların destek verdiğine ilişkin tartışmalar özellikle İngiltere'ye yakınlığıyla tanınan Kamil Paşa'nın Aydın valiliği döneminde türeyen ünlü Çakırcalı çetesi zamanında yoğunlaşmıştı.

İmparatorluğun resmi belgelerinde de vurgulandığı gibi, Aydın vilayetinde asayişsizliğin devam etmesi, yabancı yatırımların garantisi için müdahaleye olanak tanıyacaktı.[60] Belgenin belirttiğine göre ortam da uygundu. Çünkü vilayetin başında İngilizci Kamil Paşa ve oğlu Sait Paşa vardı. Özellikle Sait Paşa, başta Whitaller olmak üzere Levanten aileleler ile çok yakın bir ilişki içindeydi.

---

58 *B.O.A., İrade-i Dahiliye,* No: 1318-Z-1.

59 Kurmuş, *a.g.e.,* s. 28-29.

60 *B.O.A., Y.E.E.,* No: 1474/31-158.

II. Meşrutiyet öncesi Çakırcalı ve çetesi, Avrupa'da özellikle Londra'da çok tanınmış bir eşkıyadır. Avrupa basınının Çakırcalı'ya büyük ilgi gösterip eylemlerini haber yapmasının yanı sıra Avam Kamarası'nın bile Çakırcalı'ya ilgi duyması Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi için olağanüstü bir olay sayılmalıdır.

İzmir'de yaşayan ünlü İngiliz Levanten aile Whitaller ile Çakırcalı arasında büyük bir yakınlık olduğu bilinen gerçeklerdendir. Bozdağlar'dan sümbül soğanı toplayarak bunları Avrupa'ya ihraç eden[61] ve Ödemiş civarında cıva madeni işleten[62] bu aile nasıl olmuş da Çakırcalı ile bir yakınlık kurmuştu? Hatta bu yakınlık öylesine ilerlemişti ki, Çakırcalı'ya silah ve cephane tedarikinde yardım edenlerin başında Whitaller gelmekteydi.[63] Ayrıca dağlarda sümbül soğanı toplayan Whitall'in adamları çeteye kılavuzluk etme görevini üstlenmişlerdi. Çakırcalı'nın af şartlarını konuşmak için bu Levanten aileyi arabulucu olarak seçmesi ve ona güven duyması da oldukça ilginçtir.

Çakırcalı afta iken, İngiltere'nin Aydın konsolosu Mr. Hatkinson, efe ile sohbet etmiş, hatta şakalaşmıştır.[64] Bir dağ adamı ile bir İngiliz konsolosu, nerede, ne zaman ve nasıl tanışıp, bu kadar yakın sohbet etme imkânı bulmuşlardır? Bu da son derece ilginçtir.

Aydın Rum metropoliti Tarasos Efendi de, Çakırcalı'nın önemli yataklarından biriydi.[65] Tarasos Efendi aynı zamanda keskin bir Megalo İdea'cı olup, örgütçülük işlerini siyasal amaçlarla yapıyor ve bölgede sürekli asayişsizlik istiyordu.

Çakırcalı ise, kendisine yardımcı olan bu yabancıların, efeliğine sevgi ve saygı duyduklarını sanıyordu. Hangi nedenlerden olursa olsun, merkezi yapısı güçsüz hale gelen imparatorlukta büyük yatırımlar yapan yabancıların gelirlerinin sürekliliğini sağlamak için eşkıyaya destek verip, asayişsizlik istedikleri kesindir. Ancak, Kemal Tahir gibi "Osmanlıcılık" yaparak Osmanlıyı kurtarma sevdası uğruna Çakırcalı'yı İngiliz ajanı olarak gösterip[66] kolaycılığa kaçarak olumsuzlukların kaynağını dışarıda aramak gibi basit sonuçlara ulaşmak son derece yanıltıcıdır.

Nitekim Kamil Paşa ve oğlu Sait Paşa'nın görevden alınmasından son-

---

61 Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 61.

62 Taçalan, *a.g.e.*, s. 84.

63 Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 72.

64 Sun, *a.g.e*, s. 363.

65 Sun, *a.g.e*, s. 371.

66 Bayrak, *a.g.e.*, s. 101.

ra da uzun yıllar Çakırcalı, imparatorluğun başına bela olmayı sürdürmüştür. Ege bölgesindeki eşkıyalık olaylarında, özellikle Çakırcalı olayında, dış etkilerin varlığını hissetmekteyiz. Ancak bu oluşumu teknik olanaksızlıklardan ötürü belgelerle ispatlama konumunda değiliz. Bu gelişmeleri yalnızca İngiltere'nin yayılma ve Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayarak, Ege gibi son derece verimli ve zengin bir bölgeyi "özerkleştirme" politikası olarak değerlendirme durumundayız.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYIL BİTERKEN EGE'DE EŞKIYALIĞIN YAYGINLAŞMASI

Ege dağları dağ olalı belki de hiç eşkıyasız kalmamıştı. Ancak yüzyılın ikinci yarısından sonra eşkıyalık korkunç bir boyuta ulaşmış, devlet eşkıyalığı önlemek ve suçluları yakalamakta acze düşmüştü.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi Aydın vilayetini betimleyen bir belge, eşkıyalığın çok yoğun olarak yaşandığını şöyle anlatıyor:

> Memalik-i Osmaniye'nin en mühim bir kıtasını teşkil eden Aydın vilayeti itidal-i ab ve havasıyla da mümtaz olduğu gibi ahalisi vüsat-ı maişete malik ve dağlık ve ormanlık mahallerindeki sekenesi rencberlik ve çobanlıkla iştigal ederek ekserisi dahi "silahşorluğa" salikdir. Ancak "zeybek" demekle maruf olan ve ötedenberü kendilerine mahsus gayetle "cüst-ü çalake" kıyafetleri bulunan birtakım delikanlılar bi'l-hassa Ödemiş, Tire, Bayındır, Nazilli, Çine ve Milas taraflarındaki "cibal-i mürtefia" eteklerinde iskân eden halkdan ibaret olub bunlardan bazıları mine'l-kadim yekdiğere taarruzdan hali kalmamışlardır bu suretle çarpışmalar bi'l-ahare şekaveti intac edib adeta sari bir hastalık şeklini alan bu sakat mezmumesine göre vakit vakit ziyadece intişar ve ebna-yı sebile o nisbetde isal-i dest-i hasar edegelmişdir. Teşkilat-ı adliyeden ol Aydın vilayetinin hemen her cihetinde kesretli şakiler türemiştir...[1]

Çetelerle başa çıkamayan devlet, 14 Eylül 1873'te çıkardığı bir beyanname[2] ile eşkıyalığın çok kötü bir şey olduğunu söyleyip insanların eşkıyalığa yönelmemelerini istemekten başka bir şey yapamıyordu.

1 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-38/3746.

2 *B.O.A., Cevdet Dahiliye*, No: 6834.

Eşkıyalığa ilişkin beyanname, devletin eşkıyalık hareketlerine bakışındaki dar açıyı ve önlem almadaki aczini ortaya koyar. Eşkıyalık, sosyal ve ekonomik unsurlardan kaynaklanan, "yaşama ilişkin", dünya ile ilgili bir olgu iken Osmanlı Devleti, bunu kavramaktan çok uzaktı. Eşkıyalık yapanları doğuştan "kötü nefsli" insanlar olarak niteleyip, olguya "metafizik" açıdan yaklaşıyordu. Ayrıca yakalanabilen eşkıyaların idam, hapis, sürgün, pranga ve kürek cezaları verileceğini vurgularken, ele geçirilemeyenlerin ise "ahiret"te cezalandırılacağını dile getirerek halkı korkutabileceğini zannedip, bu sosyal hareketin oluşum nedenlerini gidermeden, "nasihat" ederek eşkıyalığı önlemeye çalışıyordu.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Eşkıyalığın Tırmanışı

I. Meşrutiyet öncesi devletin bu girişimlerine rağmen eşkıyalık Ege bölgesinde dehşet verici bir boyuta ulaşmıştı. 1876'da Kanun-ı Esasi'nin ilanıyla oluşturulan Meclis-i Mebusan'da yapılan tartışmalar ülkenin zayıflaması, içinde bulunduğu zor durum ve asayişsizlik üzerineydi. Meşrutiyet'in hemen ardından patlak veren Osmanlı-Rus Savaşı üzerine devlet, iyice zor günler yaşamaya başlamıştı: Bir yandan savaşın getirdiği bunalım, öte yandan Ege'deki bitmek bilmeyen eşkıyalık. Bölgedeki eşkıyalık, devleti iki yönden olumsuz etkilemekteydi. Birincisi çetelerle mücadele edebilmek için sürekli asker görevlendirme zorunluluğu, ikincisi bölgeden savaşa gerekli askerin alınamaması. Sonunda hükümet, aczini ifade ederek eşkıyalarla uzlaşma yoluna gitti ve "afv-ı umumi" ilan ederek dağlardaki çeteleri savaşa gitmeye ikna etti.[3]

Dağlardaki zeybekler savaş sırasında silah altına alındı, bir müddet talim yaptırılıp sonra da cepheye gönderilmek için Aydın'dan İstanbul'a sevk edildiler ve Maslak'taki askeri karargâha yerleştirildiler. Sultan II. Abdülhamit, zeybeklerin niçin eşkıyalık yaptığını ve sıkıntılarının ne olduğunu öğrenmek için Davutpaşa ve Maslak karargâhına gidip, zeybeklerle görüştü.[4] Zeybekler, kendilerine ayan, eşraf ve devlet görevlilerinin yaptı-

3 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-38/3746. Af üzerine İzmir'den savaşa gönderilen "zeybek"lerin sayısı için bkz. *Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Osmanlı Rus Harbi (1877-78) Kolleksiyonu Kataloğu (ORH-I)*, No: 629-4/ 210, 1500 zeybekin cephelere nakli (5 Nisan 1877) ve *ATASE., ORH-I.*, No: 939-4/22, İzmir vilayetinde toplanan 900 zeybek süvarisinin İstanbul'a sevki (31 Nisan 1877), *ATASE., ORH-II.*, No: 1182-24/119, 150 zeybeğin Balkan Kumandanlığı emrinde görevlendirilmek için sevkedildiği (25 Temmuz 1877) ve *ATASE., ORH-II.*, No: 2389-22/170, 186 zeybeğin daha İstanbul'a gönderildiği (12 Eylül 1877).

4 Ziya Şakir, 1950, s. 128. Ayrıca İzmir'den cepheye gönderilmek için İstanbul'a sevk edilen zeybeklerin Davutpaşa kışlasında iskân edilmeleri için bkz. *ATASE., ORH-II.*, No: 731-32/12.

ğı zulmü, soygunları ve adaletsizlikleri dile getirerek, bunların giderilmesini istediler. II. Abdülhamit ise ülkenin başındaki savaş belasının giderilmesinden sonra, ülkede yaşanmakta olan tüm kötülükleri gidereceği ve ıslahat yapacağı sözünü verdi.

Silah altına alınan zeybekler, pek çok cephede görevlendirildiler ve bu çarpışmalarda gerçekten büyük başarılar elde ettiler. Ancak savaşın sonu korkunç bir yenilgi oldu ve devletin bütün dengeleri bozuldu.

Savaştan bölgelerine dönen zeybekler, uzunca bir süre sultanın vermiş olduğu sözü tutmasını beklediler. Kendilerine verilen sözlerin tutulmadığını ve tutulmayacağını anlayınca geleneksel yaşam biçimlerine, bir başka deyişle eşkıyalığa döndüler.[5]

1879'da bu hareketler salgın haline gelmişti.[6] Bölgede bir türlü huzur sağlanamıyor, Aydın vilayetindeki valiler ise hiçbir şey yapamıyordu. Bu tarihte görevde bulunan Vali Hamdi Paşa'nın deyişiyle; "... zeybekler... maa-mafih mürur-ı zaman ile tedricen şiraze-i intizamdan çıkdılar şurada burada yine başka başka eşkıya çeteleri teşekkül edib... her tarafı yine havf ve dehşet istimal ederek kimse kapı dışarı çıkamaz bir hale gel(di)...".[7] Sorunu Vali Hamdi Paşa'nın çözemeyeceğini anlayan hükümet, valiyi görevden alıp, yerine Mithat Paşa'yı Aydın valiliğine atadı.

Mithat Paşa'nın Aydın Valiliği ve Sonrasında Bölgede Eşkıyalık

1880'de İzmir'e gelen Mithat Paşa'yı çok önemli sorunlar bekliyordu; bu sorunların başında da vilayetin güvenliğinin sağlanması gelmekteydi.[8] Gerçekten bu tarihte, gerek İzmir içinde, gerekse vilayetin tamamında güvenlikten eser kalmamıştı.[9] Mithat Paşa göreve başladığında Yıldız Sarayı vilayette meydana gelen olayların neden kaynaklandığını tespit etmesini istedi. Vali, yaptığı incelemeler sonrası, başkitabete gönderdiği layihada, vilayetteki güvenliğin bozulmasında sosyal ve ekonomik dengesizliğin ve 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra vilayete gelen göçlerin etkili olduğunu belirtiyordu.[10]

Mithat Paşa, vilayette işlenen suçları ve asayişsizliği tespit edebilmenin çok zor olduğunu belirtiyor, bunların zaptiyenin ve idari memurların ye-

---

5 *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 62540, Ziya Şakir, *Eski Efeler*, İstanbul, (T.s.), s. 11-12 ve Şakir, 1950, s. 218 ve Özbek, *a.g.m.*, s. 545.

6 *B.O.A., İrade Şura-yı Devlet*, No: 2792.

7 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-38/3746.

8 Arıkan, *a.g.m.*, s. 135.

9 *B.O.A., Y.E.E.*, No: 79-6/40-106.

10 *B.O.A., Y.E.E.*, No: 79-23/40-106 ve savaş sonrası Aydın vilayetine yapılan göç için bkz. Bilal Şimşir, 1968-72, c. I, s. 320.

tersizliğinden kaynaklandığını ileri sürüyor ve işlenen suçların düzenli biçimde kaydedilmediğini vurguluyordu.[11] Vali paşa, vilayeti tanımak ve olayları yerinde tespit etmek için yaptığı tahkikat ve oluşturduğu istihbaratla aldığı haberler sonucu, Aydın vilayetinde asayişin ortadan kalktığı ve yaşamın durma noktasına geldiği sonucuna ulaşmıştı:

> "... Umumen sekene-i vilayetin birinci derecede muhtac olduğu şey emniyet meselesi olub eşkıya ve kat-ı tarik güruhunun taraf taraf katl-i nüfus etmek ve adam soymak ve halkın evladını kapub akça talebiyle dağa kaçırmak misillü yevmiye ve her saat her tarafdan gelen haberler dürlü vukuat-ı şenia ile umum emniyet münselib olmuş ve kasabalara bir çeyrek ve yarım saat mesafede vaki bağlarına bile gitmeğe kimsede takat ve cüret kalmamışdır".[12]

Asayişsizlik, son derece kozmopolit bir yapısı olan vilayetteki yabancı ülke konsoloslarının da olaya müdahale etmesine neden oluyordu. İzmir'deki tüm konsolosların imzasını taşıyan ve vilayete sunulan bir takrirde, vilayetin emniyet ve asayişinin bir an önce sağlanmasını devletin "taahhüt ve temin" etmesi istenerek, bu istemleri gerçekleşmediği takdirde gerekli önlemlerin -ki bu önlemlerin neler olacağı söylenmiyordu- kendileri tarafından alınacağı belirtilmekteydi.[13]

Eşkıya sorununun çözülmesi için klasik takip yöntemleri kullanılıyor, ancak çeteler "tedip" olacağı yerde iyice azıtıyordu. Nitekim çoğu Rus Savaşı'na katılan ve savaş sonrası terhis olan ya da cepheden kaçan asker kaçakları ile eski zeybeklerin oluşturduğu çeteler, 1883'te birleşerek çok büyük bir eşkıya grubu halinde Milas'ın Güllük iskelesini basmışlar, vapurdan inen yabancı kırk kişiyi dağa kaldırmışlardı. Birleşen çeteler, en tanınmışlardan Yörük Osman, Çakırcaoğlu Ahmet, Deli Mehmet, Büyük Cerit, Küçük Cerit, Çallı Veli, Koca Arap, Parmaksız Arap, Harputlu Ömer, Kürt Mustafa, Bakırlı ve Piç Osman çeteleriydi.[14]

Büyük eşkıya çetesi, kaçırdıkları kırk kişilik esir grubuyla birlikte Güllük civarındaki Kazıklı ormanına saklanarak, bir hafta esirlerle birlikte dolaştı, on bin lira "fidye-i necat" aldıktan sonra esirleri serbest bıraktı.[15] Bu olayın meydana çıkması üzerine vilayette tam bir panik yaşandı. Sefaretlerin yoğun şikâyeti üzerine hükümet telaşlanıp ilk önlem olarak Vali Ali

---

11 *B.O.A., Y.E.E.*, No: 79-34/40-106 ve Arıkan, *a.g.m.*, s. 136-137.

12 *B.O.A., Y.E.E.*, No: 79-23/40-106 ve 79-34/40-106.

13 *B.O.A., Y.E.E.*, No: 79-28/40-106.

14 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-38/3746 ve birleşen çetelerin isimlerinin tam tespiti için bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 13-16.

15 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-38/3746 ve *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 70541 ve *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 70575.

Paşa'yı görevden aldı,[16] o tarihlerde Evkaf-ı Hümayun Nazırı olan Mehmet Kamil Paşa'yı vali vekili olarak Aydın vilayetine atadı (1883).[17]

Kamil Paşa'nın Geçici Valiliği

İzmir'de iki ay görevde kalan Kamil Paşa, bu süre içerisinde pek çok eşkıyayı yakalatmıştı.[18] Paşa, bu görevi sonrasında hazırladığı bir raporda yaşanan büyük eşkıyalık hareketinin ardından vilayetin genel durumunu anlatmaya çalışmıştı.

Bu rapora göre, vilayet halkı çok büyük panik ve korku içindeydi, evlerinden dışarıya çıkamıyordu. Ayrıca İzmir'deki zengin Levanten aileler, yaz mevsimi dolayısıyla gittikleri Bornova ve Buca'daki sayfiyelerinden eşkıya korkusu nedeniyle İzmir'e dönmeye başlamışlardı. Bu durumu önemli gören konsoloslar, kendi başkentlerini haberdar ederek ülkelerinin dikkatli olmasını istemişlerdi. Ayrıca İzmir'deki konsoloslar, adliye teşkilatının zayıf olduğunu vurgulayıp, yakalanan eşkıyaların yargılanmalarının sürüncemede kalacağını ileri sürerek vilayette "idare-i örfiye" ilan edilip, "divan-ı harp" kurulmasını öneriyorlardı. Kamil Paşa ise, bu gibi önlemlerin olayların boyutunu abartacağını ve dış müdahalelere zemin hazırlayacağını ileri sürerek, konsolosların olağanüstü önlem taleplerini reddetti. İzmir'deki Yunan konsolosu, vilayetin durumunun çok kötü olduğunu, özellikle Rum tebaaya yönelik eşkıya tehdidinin arttığını söyleyerek, konsolosluğun eline geçtiğini iddia ettiği iki tehdit mektubunu İzmir'de Rumca çıkan iki gazetede yayımlattı. Konsolosun bu çabaları, vilayette gerginliği artıracağından söz konusu gazetelerin matbaaları geçici olarak kapatıldı ve Yunan konsolosu valiliğe çağırılarak Kamil Paşa tarafından uyarıldı.

Vali, vilayetin asayişinin sağlanması için birtakım önlemler almıştı. Yaptığı ilk iş, son derece yetersiz ve bilgisiz olan jandarma alay beyi ile tabur ağalarının ikisini ve polis müdürünü görevden alarak, yerlerine daha güve-

16 Aydın vilayetinin kuruluşundan, 1906 yılına kadar vilayette valilik yapanların göreve geliş ve ayrılış tarihleri için bkz. *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1326 (H), s. 86-87.

17 Kamil Paşa'nın vali vekilliğine atanma kararnamesi aşağıdaki gibi hazırlanmıştı: "... Nezaret uhdesinde kalmak ve Adliye Nazırı Asım Paşa vekâlet etmek üzere zuhur eden eşkıyanın tenkili için 15 Receb 1300'de (1883) üç yüz lira harcırah ile Aydın vilayeti vali vekâletine nasb olundu." Bkz. İnal, c. III, 1982/3, s. 1351. Ayrıca Kamil Paşa, eşkıyaları dağıtmak için İzmir'e geliş tarihinin 23 Mayıs 1883 olduğunu belirtmektedir. Bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-1/76.

18 İki ay içerisinde yakalanan eşkıyaların sayısına ilişkin rakamlar çok farklıdır. *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 70705'de 80 kişi, *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-1/76'da 94 kişi ve *B.O.A., Y.E.E.*, No: 1883/31-58 ve *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-21/1860'da 195 kişidir.

nilir kişileri getirmek oldu. Ayrıca eşkıyaların yoğun olduğu yörelere takip kolları sevkedildi ve bütün vilayette gezici müfrezeler görevlendirildi.[19]

Mehmet Kamil Paşa, iki aylık geçici valiliği sırasında bazı incelemelerde bulunmuş, 10 Ağustos 1883 tarihli layihasında vilayetin durumunun çok kötü olduğunu vurgulayarak ıslahat yapılmasının kaçınılmaz olduğunu dile getirmişti. Kamil Paşa'nın layihasında bölgedeki eşkıyalık hareketlerinin nedenleri ana hatlarıyla şöyle veriliyordu:

- Vilayette asayişin sağlanması için gerekli önlemler alınmamış ve bu olaylar önemsenmemiştir.
- Mülki idarecilerin "yolsuzlukları" had safhada olup, ayrıca vilayetin büyüklüğü ve işlerinin yoğunluğuna oranla memurlar son derece yeteneksiz ve cahildir.
- Vilayetin dağ ve ormanlarında genellikle Yörükler ve aşiretler yaşamakta olup, bu göçebe halkı bir türlü iskân edilememiştir. Bu göçebeler çetelere her türlü yardımı sağlayıp, yataklık yapmaktadırlar.
- Aydın vilayetinde görevli jandarma taburları sayıca çok az olup, hiçbir işe yaramamaktadırlar.[20]

Mehmet Kamil Paşa, eşkıya çeteleriyle de büyük bir mücadeleye girişmiş, birçok eşkıyayı ele geçirmişse de, görev süresinin azlığından dolayı bütün çeteleri yakalayamayacağını anlamıştı. Bunun üzerine devlet, "acziniin" ifadesi olan af mekanizmasını işletti. Tire'nin en büyük eşrafından Hacı Ali Paşa'nın aracılığıyla çetelerle ilişki kuruldu ve eşkıyalar "af" edildi. Ancak "istiman" eden eşkıyaların silahlarının toplanması mümkün olamadı. Bu işlemden sonra Kamil Paşa'nın görevi sona erdi, valiliğe de Hacı Naşit Paşa atandı.

Hacı Naşit Paşa'nın Valiliği (1883-85) ve Çetelerin Katli

Naşit Paşa, göreve başlamasıyla birlikte vilayette affi kabul etmeyen çetelerle mücadeleye girişti. Adnan Bilget valinin çalışmalarını şöyle anlatıyor:

> Hacı Naşit Paşa'nın valiliği zamanında İzmir vilayetinde asayiş mefkuttu. Şehir ve ilçeler eşkıyanın ve zorbanın tahakkümü altına girmişti. Paşa İzmir'i şakilerden temizlemek için bizzat bunların takibine gider ve her defasında beş-on eşkıya kellesini beraberinde getirir ve hükümet konağı önünde teşhir ederdi.[21]

Valinin yerli eşkıyalarla mücadelesini hızlandırdığı ve yoğunlaştırdığı

19 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-1/76.

20 *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 71084.

21 Bilget, 1949, s. 79.

bu dönemde, Ege'deki Rum eşkıyalar ise önceki bölümde belirttiğimiz gibi kelimenin tam anlamıyla cirit atıyordu: Çeşme Alaçatı'da Karabacak, Gülbahçe'de Karayot oğlu Nikola, Bayındır'da Hambriko oğlu Panayot, Menemen Seyrekköy'de Nikola ile ünlü Levanten aileler Whitaller ile Patersonların baş belası olan Kaptan Andreya, Kaptan Aleko, Kaptan Foti ve Kaptan Sokrat Ege dağlarında "icra-yı şekavet" ediyorlardı.[22] Kamil Paşa'nın geçici valiliği döneminde silahlarıyla affedilen yerli çeteler, "kır serdarı" olarak, Rum çetelerini takip işiyle görevlendirilmişti. Ancak hükümet bu silahlı zeybeklerin, bir gün yeniden eşkıyalığa dönecekleri korkusuyla vilayete gizli bir emir gönderdi ve aftaki çetelerin öldürülmelerini emretti.

Vali Hacı Naşit Paşa, çok gizli bir örgütlemeyle çeteleri ortadan kaldırmaya yönelik bir plan yaptı. Bu plana göre çeteler bulundukları bölgelerde takip müfrezeleriyle Rum çeteler işini görüşmek üzere toplantı yapacaklardı. Bu toplantı aynı gün ve aynı saatlerde gerçekleşecekti. Bu iş için Yörük Osman ve Harputlu Ömer çeteleri İzmir'e çağırılıp hükümet konağında öldürüldüler. Aynı anda Çakırca Ahmet çetesi Ödemiş Ayasuret'de, Küçük Cerit çetesi Tire'de, Büyük Cerit çetesi Bayındır'da, Piç Osman çetesi Akhisar'da, Kürt Mustafa çetesi Söke'de ve diğer bazı çeteler çeşitli yerlerde ortadan kaldırıldılar.[23]

Vali Hacı Naşit Paşa'nın hükümetin bu emrini yerine getirmesi; Ege bölgesinin Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde geçecek süreç için tüm yaşamını etkileyecek bir dönüm noktası oluşturuyordu. Hükümet yine sözünü tutmamış, halk diliyle "Osmanlılığını" yapmış, haksızlık ve adaletsizliğini sergilemişti. Nitekim bu çetelerden sağ kalabilenler ya da ölen çetelerin ardında bıraktıkları çocukları -ki Çakırca Ahmet'in oğlu Çakırca Mehmet-, bölgede neredeyse Cumhuriyet rejimine kadar eşkıyalığı sürdürecekti.

Halil Rıfat Paşa'nın ve Nazif Paşa'nın Valiliği

1885'te Aydın vilayeti valiliğine atanan Halil Rıfat Paşa, on beş aylık görev süresinde 497 eşkıyanın bir kısmını öldürmüş, bir kısmını sağ ele geçirmişti.[24] Ancak bu dönemdeki eşkıyalık hareketleri hakkında sağlıklı bilgilere sahip değiliz. Dönem, II. Abdülhamit'in istibdat dönemiydi.

---

22 Asarcıklı, 1973, s. 19.

23 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-38/3746 ve Asarcıklı, *a.g.e.*, s. 16-17, ve Sun, *a.g.e.*, s. 14-22 ve Sertoğlu, (Ts.), s. 56, ayrıca bkz. Şeref Üsküp, 1975, s. 9-23.

24 *Hizmet*, 1 Kânun-ı sani 1886-18 Kânun-ı evvel 1301. Ayrıca Halil Rıfat Paşa'nın yakaladığı eşkıyaların sayıları için bkz. *Hizmet*, 29 Kânun-ı evvel 1886-16 Kânun-ı evvel 1301 ve 22 Kânun-ı sani 1886 ve 9 Kânun-ı sani 1302.

Hükümetin yardımlarıyla ayakta durabilen basın[25] üzerinde yoğun bir baskı ve sansür vardı.[26] Bu yüzden yerel basına eşkıyalık hareketleri yansımaz; yer alan haberler ise sadece eşkıyaların yakalanması üzerinedir. Ayrıca, İzmir'de yayımlanan yabancı basında yer alan eşkıyalık haberlerini yalanlamak ve vilayette asayişin tam olduğunu savunmak, Türkçe basının neredeyse temel ilkesi haline gelmiştir.

Halil Rıfat Paşa'nın valiliği dönemini değerlendiren basına göre paşanın görev süresince birçok eşkıya yakalanmış, "ihlal-i asayiş ve insilab-ı emniyete asla meydan verilmemiş"ti.[27] Ancak vilayet, 12 Aralık 1886'da bölgedeki bütün köylülere eşkıya konusunda ağır sorumluluklar yükleyen bir "tenbihname" yayımlıyordu. Bu "tenbihname", devletin yapmakla yükümlü olduğu, ama yerine getiremediği sorumluluklarını halka devretmekle, ne kadar acze düştüğünü gösteriyordu. 13 Aralık 1886 tarihli "tenbihname"nin ana hatları şöyleydi:

- Para yokluğu nedeniyle hükümetten yeterli jandarma görevlendirilemediğinden, köylerin eşkıya baskınlarından korunması için bir bekçi görevlendirilecek, ancak bunların iaşesi ve ücretleri köylülerce karşılanacaktır.

- Köye eşkıya çetesi geldiğinde bunları ele geçirmek veya takiplerini gerçekleştirmek ahalinin görevi olup; ayrıca köylülerden çoban, bakkal, meyhaneci, hancı ve rençberlik gibi işlerle uğraşanlar eşkıyaya yataklık ve kılavuzluk etmeyeceklerine dair kefalet senedi vereceklerdir.

- Tenbihname, insanların yoğun olarak bulunduğu cami, kilise, havra, pazar gibi yerlere asılacak ve içerikleri halka ders gibi okutulacak ve bu işlerin yapılıp yapılmadığı mülki memurlarca denetlenecektir.[28]

Vali Halil Rıfat Paşa, bu tenbihname ile eşkıyalık olaylarının önlenmesi için halka ağır yükümlülükler getirmişti. Ancak paşa, yaklaşık bir ay sonra görevden alındı ve valiliğe Nazif Paşa atandı (1886). Nazif Paşa'nın valilik dönemini, Halil Rıfat Paşa'nın almış olduğu önlemlerin sonuç verdiği bir dönem olarak nitelendirmek zorundayız. On beş buçuk ay kadar görevde kalan Nazif Paşa, bu süre içinde üç bin dokuz yüz bir nefer eşkıya, yol kesici ve katilin ele geçirilmesini sağlamıştır.[29] Bu kadar çok eşkı-

25 Dönemin İzmir basını hakkında bilgi için bkz. Arıkan, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını", *TCTA*, c. I, s. 103-111. Ayrıca İzmir'de yayımlanan *Hizmet* gazetesinin kuruluşu için bkz. Uşaklıgil, 1969.

26 Osmanlı basınının yapısı ve basına uygulanan sansür için bkz. Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *TCTA*, c. I, s. 68-93. Ayrıca İzmir'de basın yayın yaşamına ilişkin bir çalışma için bkz. Serçe, 1990.

27 *Hizmet*, 29 Kânun-ı evvel 1886-16 Kânun-ı evvel 1302.

28 *Hizmet*, 15 Kânun-ı evvel 1886-2 Kânun-ı evvel 1302.

29 *Hizmet*, 17 Mart 1888-4 Mart 1304.

yanın yakalanmış olması, bölgede eşkıyalığın ne kadar yoğunlaştığını da göstermektedir. 1888 yılından itibaren vilayette eşkıyalık büyük bir hız kazanmıştır. Bu tarihten itibaren dağa adam kaldırmalar sıradan olaylar haline gelmiş; çeteler cüreti artırarak daha büyük eylemlere girişmiştir. Bunların en başında yol kesme ve yolcuları soyma[30] gelirken; çeteler köy,[31] istasyon[32] ve paralı köprüyü[33] bastıkları gibi, İzmir'den Isparta ve Burdur'a giden posta arabasını bile vurmuşlardır.[34]

Ne kadar önlem alınırsa alınsın devlet bu çetelerle mücadelede âciz kalıyordu, "af" olgusu tekrar gündeme geldi. II. Abdülhamit, 1893'te on sekiz yıldır eşkıyalık yapan zeybek İnce Mehmet başta olmak üzere, bölgedeki bazı çeteleri affetti. Af işini ise Aydın mutasarrıfı Ragıp Paşa ile Aydın'ın saygın eşrafından Kadızade Edhem Efendi hazırlamıştı.[35]

Ege Bölgesinde Eşkıyalığın Artışına Resmi Makamların Bakışı

Aydın vilayeti, eşkıyalığın yaygınlaştığı II. Abdülhamit döneminde kendisine tehlikeli olabilecek idarecilerin siyasi sürgün yerlerinden biriydi. İzmir, önce Mithat Paşa'nın, sonra da Kamil Paşa'nın paralı, görevli sürgün yeri olmuştu. Mithat Paşa, Aydın valiliğine başlayınca hazırladığı bir raporda, vilayetin en büyük sorununun asayiş olduğunu belirtiyordu. Sadrazamlıktan azledilip, Aydın vilayeti valiliğine 13 Kasım 1895'te atanan Kamil Paşa'nın[36] da karşılaştığı en önemli sorun emniyet ve asayişti.

İmparatorluğun son yüzyılda yetiştirdiği çok değerli, birikimli, entellektüel devlet adamlarından biri olan Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa 1896 yılında hazırladığı bir layihada; asayişin sağlanabilmesi için mülki, adli ve inzibati yapıda ıslahat yapılmasının kaçınılmaz olduğunu belirtiyordu.[37] Daha önce, 1883'te vilayetin asayişini düzeltmek için vekil olarak gelen

---

30 Yol kesme olayları için çeşitli tarihler seçilmiştir. Bkz. *Hizmet*, 21 Şubat 1888-8 Şubat 1303, *Hizmet*, 16 Teşrin-i sani 1889-3 Teşrin-i sani 1305, *Hizmet*, 9 Ağustos 1890-26 Temmuz 1306 ve *Hizmet*, 19 Teşrin-i sani 1892 ve 6 Teşrin-i sani 1308.

31 *Hizmet*, 17 Kânun-ı sani 1891- 4 Kânun-ı sani 1306.

32 *Ahenk*, 30 Eylül 1897-17 Eylül 1313.

33 *Hizmet*, 16 Nisan 1892-3 Nisan 1308.

34 *Hizmet*, 15 Temmuz 1892-2 Temmuz 1308. Çete yapmış olduğu posta soygunundan 104.000 kuruş almıştır. Bkz. *B.O.A., Y.A. Hus.*, No: 262-41.

35 *Hizmet*, 10 Teşrin-i sani 1893-28 Teşrin-i evvel 1309.

36 Paşanın atanma tarihi için bkz. *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1326 (H), s. 87 ve İnal, *a.g.e.*, c. III, s. 1368-1378 ve *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No:2139-969.

37 Bayur, *a.g.e.*, s. 186-187. Ayrıca Kamil Paşa'nın Aydın valiliğindeki çalışmaları için bkz. Aslan, 1988, s. 20 vd.

paşa, bu kısa dönemde oldukça başarılı olmuştu. Ancak asil vali olarak atandığı dönemde paşa, çetelerle başa çıkamıyordu.

Kamil Paşa vilayette eşkiyalığın neden başladığını ve arttığını anlatan dört, oğlu -ki Çakırcalı ile işbirliği yaptığı iddia edilir- Sait Paşa ise bir rapor hazırlamıştır. Hazırlanan beş raporda aşağı yukarı aynı görüşler ileri sürülür.[38] Bu raporlara göre, eşkıya çeteleri çok cesur, zeki ve zalimdir. Halk, bu yüzden onlara itaat etmektedir: "... bunların cesaret-i zulmkarilerinden muhteriz olan ehl-i kura hükümetten ziyade eşkiyayı saymakda olduklarından eşkıyanın yerlerine ve yataklarına dair malumat alamamakda olduğu cihetle basdırılıp ele geçirilmeleri müteasir olub..."[39] Bu raporlarda üzerinde önemle durulan bir başka konu ise, jandarma sorunudur. Jandarmanın sayısı azdır, maaşları çok düşüktür ve düzenli alamazlar. Tüfeklerinin yetersizliğinden dolayı eşkıyaya yaklaşamaz, bu yüzden telef olurlar. Mevcut jandarmalar son derece cahil ve işe yaramaz takımındandır. Takibe çıktıklarında halka olmadık eziyetler yapıp, halkı eşkıyaya yaklaştırmaktadırlar.[40]

Bu sorun daha önce de dile getirilmişti. Vali Hamdi Paşa daha 1879'da Babıâli'ye gönderdiği bir telgrafta, eşkıyaların güçlenmeye başladığından, acil olarak jandarma ve silah gönderilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Sadaretten vilayete gönderilen cevap olumsuzdu ve bu belge devletin tükenmiş olduğunun işaretiydi: Hazinede para yoktu, bu yüzden düzenli müfrezeler oluşturulamayacaktı; ancak maliye para bulduğu takdirde daha az paraya mal olan, üç-dört aylığına geçici olarak görevlendirilecek seyyar müfrezeler oluşturabilecekti.[41] Jandarmaların azlığından dolayı eşkıya takibine hız verilemiyor, bu da çetelerin cesaretini artırıyordu. Hapishaneler korunamıyor, çok zor yakalanabilen eşkıyalar firar edip çetelere katılıyor, asayişsizlik sürekli artıyordu.[42]

38 Kamil Paşa'nın yazdığı raporlar: *B.O.A., Y.A.Hus.*, No: 453-48, *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-19/1959, No: 86-36/5311 ve No: 86-38/3746 nolu belgedir.

39 *B.O.A., Y.O. Hus.*, No: 453-48 ve *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-19/1959.

40 Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasından sonra kolluk kuvvetlerinin gelişim süreci ve yaşadıkları sorunlara ilişkin genel bilgi edinebilmek için bkz. Tongur, 1946; Zafer Toprak "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Kolluk Kuvvetleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. V, s. 1269 vd.; Timur, 1989, s. 149 vd; Ezel Kural Shaw-Stanford Shaw, c. II, 1983, s. 271 vd., Ahmet Rasim, 1987, s. 135 vd.; Hüseyin Cahid, (1324), s. 267 vd; ayrıca, *Jandarma Nizamname-i Hümayunu*, İstanbul, 1320.

41 *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 62455.

42 *B.O.A., A. MKT. UM.*, No: 106-70; *B.O.A., B.E.O., A.D.*, No: 813, s. 94, Belge No: 465; *B.O.A., İrade-Şura-yı Devlet*, No: 2792; *B.O.A., Y.E.E.*, No: 79-38/40-106 ve Arıkan, *a.g.m.*, s. 141; *B.O.A, Y.E.E.*, No: 79-38/40-106.

Jandarma sayısı ise sürekli azalmaktaydı.[43] Merkezi idare bu olumsuzluğu gideremediğinden, 1889'da eşkıya takibi için nizamiye askerini görevlendirmeye başlamıştı[44] ve aynı yıl işe yaramayan jandarma sayısı azaltılarak, eğitimli ve yüksek maaşlı jandarmaların eşkıya takibinde görevlendirilmesi kararlaştırıldı.[45] Yeni önlemin uygulanmaya konmasıyla, 470 neferin görevine son verilmiş, vilayetteki jandarma sayısı 1893'te 1.900 kişiye inmişti.[46] Ancak gerekli önlem alınmadan gerçekleştirilen "tenkihat" işlemi sonucu, asayiş iyice sekteye uğramış ve hapishaneler dahi korunamadığından mahkûmlar firar ederek, çetelere katılmaya başlamıştı.[47]

1895 yılının sonlarında Aydın vilayeti, II. Abdülhamit'in gazabına uğrayan ve sürgüne gönderilen ikinci bir sadrazama valilik makamı oluyordu. Kamil Paşa göreve başladığında, karşısında yılların pekiştirdiği eşkıyalık dağı duruyordu. Vilayette emniyet ve asayiş bitmiş, polis ve jandarma kuvveti hayret edilecek kadar azalmıştı. Sürekli göç alıp, nüfus açısından büyüyen vilayette toplam 125 polis vardı. Yasa gereğince her nahiye merkezinde en az bir polis memuru olması lazım iken, kırk yedi nahiyede polis yoktu. Kamil Paşa işbaşı yaptığında, vilayette 2.500 jandarma olması gerekirken, 2.035 jandarma vardı. Eldeki jandarmalardan 80 nefer Bodrum hapishanesinin korunmasından, 53 nefer de Aydın ve Kasaba demiryollarının güvenliğinden sorumluydu. Ayrıca vilayetteki tütün kaçakçılığının araştırılması ve takibi görevi de Reji kolcularının yanı sıra jandarmaya verilmişti.[48] Vilayetteki güvenlik güçleri yukarıdaki görev yerlerinden başka, sancak ve kazalardaki hapishane ve tevkifhanelerin korunmasına, mülki ve adli rutin işlere de ayrılınca, asayişe ilişkin neredeyse kullanılacak jandarma kalmıyordu.

Kamil Paşa, valiliğe başladığında, asayişi bozuk bir vilayeti devralmıştı ve on iki yıl süren valiliği boyunca bölgenin asayişi her geçen gün biraz daha bozulmuş ve bütün çabalarına rağmen, güvenlik bir türlü sağlanamamıştır. Paşanın valiliğinin ilk yıllarında türeyen, vilayette eşkıyalığın boyutunun değişmesine neden olan başta Çakırcalı çetesi ve diğer çeteler, jandarmanın yetersiz oluşundan dolayı "tenkil" edilemiyordu. Vali paşa,

---

43 *Hizmet*, 23 Nisan 1887-10 Nisan 1303 ve 20 Teşrin-i sani 1887-7 Teşrin-i sani 1303.

44 *B.O.A., Meclis-i Vala Defteri, (M.V.)*, No: 49, s. 44.

45 *B.O.A., Y.A. Res.*, No: 50-9 ve *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 91065.

46 *B.O.A., Y. Mtv.*, No: 81-94.

47 *B.O.A., Y. Mtv.*, No: 70-4.

48 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-40/3983 ve Bayur, *a.g.e.*, s. 186-187. Ayrıca vilayetteki jandarmaların dağılımı için bkz. *Salname-i Vilayet-i Aydın*, 1314 (H), s. 50.

görev süresince neredeyse sadece jandarma sayısının ve kalitesinin artırılması için uğraş vermişti diyebiliriz.[49]

Jandarma ve Maaş Sorunu

İmparatorluk, içine düşmüş olduğu büyük mali kriz nedeniyle, ülkede asayişi sağlayacak kolluk kuvvetlerinin sayısını artıramadığı gibi, görevlendirmiş olduğu güvenlik güçlerini de doyuramıyordu. Jandarmaların son derece düşük ücretle çalıştırılması, asayiş konusunda büyük sıkıntı yaratıyordu. Eşkıya takip kollarında görev yapan bir zaptiyenin eline ayda yedi mecidiye civarında bir para geçmekteydi.[50] Bu kadar düşük bir ücretle çalışan bir zaptiyenin, psikolojik açıdan başarı sağlayamayacağı belliydi. Hele yaptığı işin ağırlığıyla, aldığı ücretin dengesizliği ve kelle koltukta girdiği serüvenin sonunda devletin kayıtsız kalacağını bilmesi, şevkini kırmaktaydı. Nitekim, Çakırcalı'nın öldürdüğü Boşnak Hasan Çavuş'un bu konuda söyledikleri ilgi çekicidir: "Biz canımızı yedi mecidiyeye satmışız. Hükümet bize ayda bu kadar para verir. Gece demez, gündüz demez, dağ, orman, dere, tepe eşkıyanın peşinden koşarız. Ben şimdiye kadar belki elli defa eşkıya ile müsademeye girdim. Vücudumda yirmi beş yara var. Günün birinde yine bir müsademede yiyeceğim kurşun can evime girecek olursa, hükümetin yapacağı şey, karakoldaki kalın zaptiye defterindeki ismimin üzerine bir çizgi çekmekten ibaret kalacaktır."[51]

Merkezi otoritenin izlediği düşük ücret politikası sonucu, geçimlerini sağlayamayan jandarmalar, "maişetlerinin istihsali gailesine" düştüklerinden görevlerinden istifa ediyor, ücretin azlığı nedeniyle ayrılanların yerine yenileri bulunamıyordu; bu yüzden taburlar sürekli eksik kalıyor ve eşkıya çeteleriyle ciddi mücadele edilemiyordu.[52] Ayrıca jandarmalara son derece düşük maaş verilmesi asayiş konusunda başka sıkıntılar da yaratıyordu. Alın teriyle az para kazanmak ve sürekli namlunun ucunda yaşamaktansa,

---

49 Vali Kamil Paşa 1898-1907 yılları arasında sürekli olarak jandarma sorunundan yakınmış ve bu yüzden eşkıyalığın önünü alamadığını dile getirmiştir. Konuya ilişkin Başbakanlık Osmanlı Arşivinde son derece bol belge bulunmaktadır. Bu belgelerin değerlendirilmesi için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 109-110.

50 *B.O.A., Y.E.E.*, No: 79-71/40-106.

51 Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 41. Çakırcalı'nın Hasan Çavuş'u öldürmesinden sonra takibe çıkılmış ve takipte jandarmaların telef olmaya başlaması üzerine, Tireli Kadri isminde bir nefer, takip kumandanı Yüzbaşı İlhami Efendi'ye giderek: "Ben devletin dostuna dostum ama düşmanına adam bulsun. Yedi mecidiyeye canımı veremem" diyerek isyan etmiş ve müfreze dağılmaya başlamıştır. Bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 35. Ayrıca buna benzer bir olayı, Çakırcalı'nın takibinde bulunan başçavuş Rıfkı Toksöz de anlatmaktadır: *Halkın Sesi*, 24 Ağustos 1938.

52 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2319.

jandarma olabilecek işsiz gençler eşkıya çetelerine katılarak, kolay yoldan para kazanmaya çalışmaktaydı. Bunun yanı sıra, düşük ücretle çalışan güvenlik güçleri, eşkıya takibi için gittikleri yerlerde, "meccanen" kendilerini ve hayvanlarını besletmekte, köylülere "yataklık" suçlamasında bulunmamak için para almakta; böylece fakir köylüleri devletten soğutarak eşkıyalara yakınlaştırıp, asayişizliği daha da artırmaktaydılar.

Osmanlı Devleti, yaşadığı mali sıkıntı nedeniyle çalıştırdığı sivil ve askeri personelin ücretlerini düzenli ödeyemiyor, ücretler genellikle uzun aralıklarla ve çok gecikmeli olarak alınıyordu.[53] Devlet, asayişle ilgili konularda çalışanların ücretlerini düzenli ödenmesini istiyordu: "Polis ve jandarma maaşatı... mah be mah tanzimen tertib ve itası..."[54] şeklinde düşünceler belgelerde ifadesini buluyor; ancak uygulamada, bu işlem gerçekleştirilemiyordu. Kamil Paşa'nın valiliği döneminde, üzerinde önemle durduğu konulardan biri jandarmaların maaşlarını düzenli alamamalarıydı: "... Jandarmalar muntazaman maaş alamamalarından dolayı eşkıyayı takib hususunda hizmetlerinden istifade olunamamaktadır."[55] Kamil paşa'nın 1903 yılında yazmış olduğu bu rapor sonrasında, devlet soruna bir çözüm getirememiş ve vilayette eşkıyalık gün geçtikçe artmaya başlamıştı; Paşa 1906'da aynı konuda bir rapor daha yazmaktan kendini alamamış ve durumun son derece ciddi olduğunu vurgulamaya çalışmıştı:

> ... Jandarmalara maaşları mah be mah verilmemesi sebebiyle bunlar hizmetten imtina ve istifa etmekde bulundukları ... (ve) dört sene zarfında on aylıkları tedahülde kalan jandarmaların asla hizmetlerinden istifade olunamamakda ve ba-husus şu esnada ekserisi ifa-yı vazifeden imtina etmekde oldukları gibi kura ve kasabatdan başka nefs-i İzmir'de bulunanlar dahi bu kere bir mahalde ictima ederek cümlesi birden terk-i hizmet eylemeği müzakere etdikleri bi'l-istihbar zabitleri vasıtasıyla icra-yı nasayih-i lazıme ve hemen tehiyye ve ifa olunacağına dair teminat-ı kaviye ile teskin edildikleri...[56]

Paşa, güvenlik güçlerinin maaşlarının acil olarak ödenmesi istemişti. Ne var ki, devlet hazinesi ödeme yapamıyordu. Takipte bulunan güvenlik güçleri isyan etmiş ve komutanlarını esir alarak, maaşları ödenmedikçe serbest bırakmayacaklarını bildirmişlerdi. Ayrıca, parasızlıktan dolayı dev-

---

53 Quataert, *a.g.e.*, s. 30,31.

54 *B.O.A., İrade-i Hususi*, No: 33-1319.

55 *B.O.A., Y.A. Hus.*, No: 453-48 ve aynı konuda Said Paşa yazmış olduğu raporda bu sorunu dile getirmiştir. Bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-38/3746. Ayrıca bu durum, bazı çalışmalarda da ifade edilmiştir. Bkz. Akşin, 1986, s. 27-28; Karal, *a.g.e.*, c. VIII, s. 369-370 ve Bilget *a.g.e.*, s. 13.

56 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2319.

let jandarmalara giysi ve sağlam çizme verememekte, kış günü takipçilerin üzerinde ince giysiler olduğundan takibe çıkamamaktaydılar. Bu yüzden çok önemli geçitler ve noktalar boş kalmakta, böylece eşkıya çeteleri dilediklerini gibi cirit atmaktaydılar.[57]

Jandarma ve Sosyal Güvenlik

Devlet, kolluk kuvveti olarak kendine hizmet edenlerin bir tek şeyini düşünmüştü; öldüklerinde defin harcamalarının karşılanması. Nitekim 10 Aralık 1893 tarihli irade, bu konuda devletin şan ve şerefine ne kadar düşkün olduğunu gösteriyor: "Takib ve tenkil-i eşkıya uğurunda terk-i hayat eden asakir-i zabtiyenin masarıf-ı techiziyelerinin muhallefatı esmanından tesviyesi muvafık-ı şan-ı ali olmadığından..." harcamaların alay tahsisatından karşılanması gerektiği vurgulanmaktadır.[58] Eşkıya ile yapılan çarpışmada ölenler bir bakıma şanslıydılar. Çünkü yaralananların işi çok daha zordu, hükümet bu insanların tedavisi konusunda son derece duyarsızdı. 1901 yılında Çakırcalı çetesiyle giriştiği çarpışma sonrası bacağından yararlanan Mustafa (Dirim), tedavi için İzmir "Gureba-yı Müslimin" hastahanesine getirilmiş, burada bir türlü tedavi edilememesi üzerine, saraya telgraf üstüne telgraf çekmiş ve böylece İstanbul Haydarpaşa hastahanesine nakledilmiştir. Mustafa (Dirim) ile burada üç ay boyunca hiç kimse ilgilenmemiş ve bir türlü ameliyat edilememişti. Bacağı kangren olunca, II. Abdülhamit'e çok sert bir mektup yazmış ve bundan sonra ameliyat olabilmişti. Yaralanmasından on sekiz ay sonra, bir ayağı sakat kalmak koşuluyla iyileşebilmişti.[59]

8 Aralık 1904 tarihli bir haberde, eşkıya ile yapılan çatışmada yaralanan askerlerin tedavi masraflarının karşılanacağı ve düzenli emekli maaşı bağlanacağı belirtilmektedir.[60] 10 Ocak 1905 tarihli bir başka haberde ise çarpışma sonrası ölen kolluk kuvvetlerinin ailelerine uygun miktarda maaş bağlanacağına ilişkin iradenin yürürlüğe girdiği dile getiriliyordu.[61]

---

57 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2316 ve *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2706; *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-22/2172 ve *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-29/2817. Elbise sorunu için belgelerde şu görüşler yer almaktadır: "Vilayet jandarma efradının elbisesi na-kabil-i iktisa bir hale gelib... jandarmalar bi'l-mecburiye başıbozuk elbisesi giyilemeyecek derecede fersude olmasıyla birçoğu şu hengâm-ı şitada Amerikan bezinden beyaz pantalon iktisa eylediklerinden bu çirkinliği..." bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-14/1345.

58 *B.O.A., İrade-i Askeri*, No: 1311-C-1 ve aynı belgenin basındaki haberi ise; *Hizmet*, 3 Mart 1894-18 Şubat 1309.

59 Mustafa Dirim'in anıları için bkz. *Halkın Sesi*, 10-11 Temmuz 1938.

60 *Ahenk*, 8 Kânun-ı evvel 1904-26 Teşrin-i sani 1320.

61 *Ahenk*, 15 Kânun-ı sani 1905-2 Kânun-ı sani 1320.

Jandarma ve Silah Derdi

Bir diğer sorun ise jandarmaların elindeki silahların yetersiz oluşuydu. Mithat Paşa, vilayetteki zaptiyelerin silahlarının son derece yetersiz olduğunu harbiye nezaretine bildiriyor ve taleplerinin yerine getirilmemesinden yakınıyordu:

> Mevcut zaptiye askerinin elindeki esliha eski kavaldan bozma şişhane olub ekserisinin dahi hiçbir güna silahı olmadığı ve halbuki dağlarda ve karyelerde icra-yı şekavet eden haydut ve eşkıyanın ekseriyeti üzerinde ellerinde vincester ve martin tüfenkleri bulunduğu cihetle yeni yapılacak jandarma için hiç olmazsa yedi sekiz yüz kadar tüfenk irsali dahi mükerreren arz edilmiş bulunduğu halde bunların hiçbirisine cevap verilmeyerek...[62]

1887 yılında valilikte bulunan Nazif Paşa, İstanbul'a gönderdiği bir telgrafta, dağlardaki eşkıyaların tüfeklerinin uzun menzilli, jandarmaların elindeki tüfeklerin ise kısa menzilli olduğunu, eşkıyaya mukavemette aciz kaldıklarını, hatta çarpışmalarda müfrezeler bozulduğu için silahların mutlaka değiştirilmesi gerektiğini belirtiyordu.[63]

Mehmet Kamil Paşa, valiliğe başladığında: "Vilayetin bütün jandarma alayı kapaklı tesmiye olunan kâr-ı kadim köhne tüfenklerle müsellah ve ekseri fişenkleri ateş almadığından bi-çare jandarmalar hiçbir iş göremedikten maada içlerinden bazılarının eşkıyanın kurşunlarına hedef olarak şehid ve bazılarının mecruh düşmesi eşkıyaya bir kat daha cüret olmuş ve kuva-yı takibiyenin aczi nümayan olub... en mükemmel martin tüfenkleriyle müsellah bulunan ve binaenaleyh jandarmaları kurşun menziline bile sokmayan eşkıya artık harekat-ı şekavete devam etmekde olduğu görülerek..."[64] dediği raporlarda jandarmaların elindeki silahların değiştirilmesi gereğine inanıyordu. Bunun için 7 Mart 1902'de seraskerliğe bir telgraf çekerek, vilayetteki jandarmalara verilmek üzere uzun menzilli tüfek istemişti. Serasker Rıza Paşa telgrafı alır almaz, 2 Nisan 1902 tarihinde çıkardığı bir emirle, Aydın vilayeti jandarma alayına verilmek için 2.134 adet şınayder tüfeğinin İzmir'e gönderilmesini emretti.[65] Ancak tophane-yi amireden silahlar gönderilmiyordu. Kamil Paşa bunun üzerine, seraskerliğe dört kez daha telgraf çekerek durumun acilliğini belirtmişti.[66]

---

62 *B.O.A, Y.E.E.*, No: 79-38/40-106 ve *B.O.A., Y.E.E.*, No: 79-73/40-106 ve Mithat Paşa'nın valiliği döneminde bu konuda yaşadığı sıkıntılara ilişkin bkz. Arıkan, *a.g.m.*, s. 142.

63 *B.O.A., Y.A. Res.*, No: 40-6.

64 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-38/3746 ve *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-40/3974.

65 *B.O.A., Y.Mtv.*, No: 227-124.

66 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-14/1306.

Şınayder tüfekleri İzmir'e gelmiş, müfrezelere hemen dağıtılmıştı. Ne var ki, ortada bir sorun daha vardı; eşkıyalar ellerindeki tüfeği martine çevirmişti, şınayderli jandarmalar yine kurşun menziline yaklaşamıyordu. Vali paşa 1902 Aralık ayında yine telgrafın başına geçmiş, seraskerlikten bu sefer martin tüfeği istemişti.[67] Serasker Rıza Paşa 7 Şubat 1903'te tekrar olur verdi,[68] ama yılın ortası olmuş silahlar hâlâ gelmemişti.[69] 30 Eylül 1903 tarihli bir belgede, martinli eşkıya ile çatışmaya giren şınayderli jandarmalar, çeteye yaklaşamamış ve sonuçta iki zabit ile birçok nefer ölmüş, bu olay jandarmaların moralini çökertmişti.[70] Kamil Paşa 3 ve 22 Ekim 1903'te iki kez daha martin tüfeği istemiş,[71] ne var ki seraskerlikten bir türlü olumlu yanıt alamamıştı.

Jandarmaların çok zayıf kaldığını anlayan çeteler,[72] cesaretlerini iyice artırmışlardı. Aralık 1903'te jandarmalarla karşılaşan bir çete, açtığı ateş sonucu takip kolunun bir kısmını firar ettirmiş, geri kalan büyük bir kısmını ise esir almıştı.[73] Bu olay vilayette bomba gibi patlamış, takip kollarının tüm cesaretini kırmıştı. Bu olaydan çıkartabilecek bir tek sonuç vardı: Çeteler, devletin ne kadar âciz kaldığını anlamış ve devletle alay etmeye başlamıştı.

Kamil Paşa, usanmadan İstanbul'a hâlâ yazılar yazıyor, silah istiyor, asayişi sağlamak için bu silahlara umut bağlıyordu.[74] 30 Mart 1904'te paşanın beklediği silahlar İzmir deposuna geliyor,[75] fakat 25 Haziran olmasına rağmen silahlar jandarmalara bir türlü dağıtılmıyordu.[76] Vali 10 Ekim'de depolardaki silahları tekrar istiyor,[77] 24 Ekim'de gelen cevapta martinlerin verileceği bildiriliyordu.[78] 1905 Mart ayı gelmiş, İzmir deposunda bulunan silahlar hâlâ jandarmalara dağıtılmamıştı. Silah konusu için bu kez, sarayın son derece güvenerek eşkıya takibi için İzmir'e gön-

67 *B.O.A., B.E.O., A.V.G.D.*, No: 105, S. 404, Belge No: 158/52 ve *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-14/1363.

68 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-18/1709.

69 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-19/1859 ve *B.O.A., Y.A. Hus.*, No: 453-48.

70 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-20/1917.

71 *B.O.A., Y. Mtv.*, No: 252-36 ve *B.O.A, Y.S.K.P.*, No: 86-20/1993.

72 Çetelerin bu kavrayışına güzel bir örnek müfreze zabiti Mustafa Dirim'in anılarında vardır: "Bizler vurulunca Çakırcalı yanımıza gelip silahları almak istedi. Silahları görünce, bunlar bir işe yaramazlar diye bıraktı", *Halkın Sesi*, 7 Temmuz 1938.

73 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-14/1380.

74 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-20/1993.

75 *B.O.A., Y. Mtv.*, No: 258-104 ve *B.O.A, Y.S.K.P.*, No: 86-21/2033.

76 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-22/2102

77 *B.O.A., Y. Mtv.*, No: 266-126.

78 *B.O.A., İrade-i Hususi*, No: 1322-Ş-37.

derdiği Kara Sait Paşa devreye girdi. 7-8 Mart 1905'te İstanbul'a telgraf çekti ve depolardaki silahları istedi.[79] Telgrafı alan Sadrazam Ferit Paşa, seraskerliğe silahların dağıtılması için 27 Mart 1905'te emir verdi[80] ve seraskerlik bu emirden bir gün sonra, İzmir deposundaki 200 martin tüfeğinin dağıtılmasına izin verdi.[81]

Eşkıyalık vilayette korkunç bir hal almıştı, ama gerekli silah ve cephanenin bir türlü sağlanamaması ve komik sayılacak kadar silahın jandarmalara dağıtılmasına izin verilmesi Kamil Paşa'yı isyan ettirmiş ve 31 Mart 1905'te mabeyne gönderdiği bir telgrafla sadrazamı ve diğer yöneticileri suçlamıştı:

> ... şimdiye kadar eşref-i cenab-ı hilafetpenahiden tayin buyurıldukları mühim memuriyetlerde ibraz-ı müessir-i sadakat buyurulmuş ve bazan infial dahi vukua gelmiş ise bu gibi abval her zaman inde'l-hace vukua gelen şeylerden bulunmuşdur vakıa Aydın vilayeti dahilinde zuhur eden eşkıya izam edilerek işe adeta bir politika rengini iktisab etdirilmeğe başlanılmışdır.[82]

Kamil Paşa böylesine sert bir çıkış yapmış, ancak sorunun çözülmesinde başarılı olamamıştı. Silah sorunu, Kamil Paşa görevden alınıncaya kadar devam etmişti.[83]

Peki, eşkıya bu silahlara nasıl ulaşabilmekte ve elde edebilmekteydi? En önemli kaynak vilayetteki silah kaçakçılığıydı. Vilayetin uzun sahil şeridi, jandarma sayısının azlığından dolayı denetlenemediği için kaçak silahlar bu yoldan vilayete gelmekte; bu kaçak malzemenin ancak % 10'u ele geçirilebilmekteydi.[84] Ayrıca imparatorluk, söz konusu dönemde kapitülasyonların ağır baskısı altında ezildiğinden, İzmir gibi büyük bir ticaret kentine gelen yabancı bandıralı gemileri ve yabancılara gelen malları denetleme olanağından yoksundu. Yabancı gemiler aracılığıyla gelen silahlar kolaylıkla eşkıya çetelerinin ellerine ulaşmaktaydı.[85] Kamil Paşa, silah kaçakçılığını önlerse, vilayetteki eşkıyalığın önüne geçebileceğine inanıyordu. Bu doğrultuda 1901 yılında "İzmir Muhafaza Müdüriyeti" kurulmuş ve bu teşkilata sahilleri denetlemek için sekiz tane de sandal alınmıştı.[86]

---

79 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-27/2681.

80 *B.O.A., Y.A. Hus.*, No: 485-101.

81 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2328.

82 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2334.

83 *B.O.A., B.E.O.-A.V.G.D.*, No: 105, s. 548. Belge No: 192, *B.O.A., İrade-i Hususi*, No: 86-24/2319.

84 Bayur, *a.g.e.*, s. 187.

85 Silah kaçakçılığının yabancı gemiler ve yabancı uyruklular eliyle sürdürülmesi ve eşkıya eline geçmesi için bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-12/1184 ve *Ahenk*, 31 Teşrin-i evvel 1900-18 Teşrin-i evvel 1316, *Ahenk*, 7-9 Haziran 1906-25-27 Mayıs 1322.

86 *Ahenk*, 20 Teşrin-i sani 1901-7 Teşrin-i sani 1317.

Ayrıca Reji İdaresi'nden de destek sağlandı. Ancak imparatorluğun yıkılışına kadar bu sorun çözülemedi.

Vilayetteki jandarmaların silahlarının yetersizliği, silah kaçakçılığı gibi sorunlardan başka, yöneticiler, eşkıyalığın en önemli nedeni olarak halkın elindeki silahları görüyor ve onu "bais-i fesad"[87] olarak kabul ediyorlardı. Eşkıyalık ve soygun olayları yükselmeye başlayınca yöneticiler, asayişsizlik ve güvensizlik ortamında yaşayan insanların silah taşımalarına izin verilmezse, olayların azalacağına inandılar. Yaptıkları ilk iş, silah teftişine çıkarak, halkın elindeki silahları toplamak oldu.[88] Vilayette 20. yüzyılın başında eşkıyalığın artmaya başlaması üzerine; yöneticiler klasik önlemlerini uygulamaya koyarak, halkın silah taşımasını yasaklamış ve silahları "müsadere" etmişlerdi.[89] Ne var ki, alınan bu önlem de bir sonuç getirmemiş, eşkıyalık olayları Aydın vilayetinde çözümlenemeyen bir sorun olarak varlığını sürdürmüştür.

Jandarmaların Yolsuzlukları ve Halka Yaptığı Baskılar

Eşkıya çeteleri varlıklarını, "yatakların" sağlamlığı ve halkın "desteği" ile sürdürebilirler. Halk niçin eşkıyaya destek verir? Nedenlerden biri jandarma müfrezelerinden, dolayısıyla devletten görmüş olduğu baskı ve eziyetten bıkmasıdır. Zeynel Besim Sun, Ege bölgesindeki eşkıyalık hareketleri için çok yerinde bir tespit yapmıştır:

> İstibdat devri zaptiyesi 'Layüs'el amma yef'al'[90] olduğu ve köylüye zulmden başka hiçbir halt etmediği için ekseriya maskara hareketleriyle içtimai nizamın ihlaline her zaman sebep olmuştur. Zaptiye ve tahsildarın halka zulmü ve yolsuzlukları o dönemde eşkıyalığı bir hüner sayan adamlar üzerinde fena hareketleriyle ekseriya müessir olmuş ve bu adamları o zamanın içtimai nizamına isyan ettirmiştir.[91]

---

87 Uluçay, 1955, s. 63.

88 Osmanlı İmparatorluğu'nun, süreç boyunca asayişsizlik başgösterince yaptığı ilk iş halkın elindeki silahları toplamak olmuştur. Bkz. Akdağ, *a.g.e.*, s. 214-215 ve Uluçay, 1944, s. 104-105. Nitekim 16. yüzyılda güvenliğin azalması üzerine, 5 Ağustos 1524 tarihinde çıkarılan bir hükümle halkın elindeki silahların toplanması istenmiştir. Aydın vilayetinde eşkıyalığın artmaya başlamasıyla, 20. yüzyılda devletin yine silah yasağına gitmesi, devletin yaklaşık dört yüz yıl sonra bile, bu tip olaylara bakışının pek değişmediğini göstermektedir.

89 *B.O.A., B.E.O.-A.V.G.D.*, No: 106, s. 13, Belge No: 293 ve *Ahenk*, 24 Mayıs 1902-11 Mayıs 1318.

90 "Layüs'el amma yef'al": Sorumsuz, soru sorulmaz: Tanrı. Bkz. Özön, *a.g.e.*, s. 458.

91 Sun, *a.g.e.*, s. 30. Ayrıca jandarma ve zaptiyenin zulmü ve yolsuzlukları nedeniyle Çine'de sıradan bir köy imamı iken sisteme isyan edip eşkıya olan Gâvur İmam için bkz. Sertoğlu, 1959, s. 22 vd.

Gerçekten istibdat dönemine ilişkin pek çok belge, jandarmaların halka rezilce davrandığını belirtirken, bu dönemde kaymakamlık yapan ve dönemin canlı tanığı olan Uzer de, aynı şeyleri söylemekten kendini alamaz: "... Köyleri şöyle bir dolaştım. Zaptiye ve jandarma zulmünden ve azabından başka bir şey görmedim. Bütün ahali bunlardan şikâyetçi idi."[92]

1881'de Mithat Paşa, vilayetteki jandarmaların "na-ehil", "başıbozuk" ve "irtikapçı" güruhundan olduğunu belirtiyordu.[93] Bu rapordan on sene sonra basına yansıyan bir haberde, Muğla jandarma tabur ağasının eşkıya gibi davrandığı ve halkın şikâyetleri anlatılıyordu.[94] Yine aynı gazetenin 31 Aralık 1892 tarihli nüshasında, Kasaba (Turgutlu) kazası jandarmalarının "ahali-i mahalliyeye iras etmekde olduğu mazarratın önü alınmasının ehemmiyetden olduğu" yazılmıştı.[95] 1891 yılında Köyceğiz-Dalyan civarında görev yapan jandarma yüzbaşısı Tevfik Bey ve efradı öldürdükleri çetenin gaspetmiş olduğu parayı zimmetlerine geçirip aralarında paylaşmışlar; olayı görenleri de tehdit etmişlerdi. Resmi soygunun anlaşılması üzerine yüzbaşı tevkif edilerek zimmetine geçirdiği para alındıktan sonra, iki ay hapis ve başka bir vilayete tayin gibi ağır bir cezaya çarptırılmıştı.[96] 1905'te buna benzer usulsüzlükte bulunup, görevini kötüye kullanan iki jandarma zabiti Selanik'e gönderilmiş, ancak hapsedilmemişti.[97] Devletin suçluları cezalandırmada böylesine kayıtsız ya da âciz kalması, halkın adalete olan inancını sarsmakta ve sisteme olan inançsızlığını pekiştirmekteydi.

Aydın vilayetinde uzun yıllar eşkıya takibinde bulunan Mustafa'nın (Dirim) istibdat döneminde mensubu olduğu jandarma örgütüne ilişkin oldukça ilginç görüşleri vardır: "Yöredeki takip kumandanları meğerse asayişizlik isiyorlarmış. Çünkü bunlardan kazançları varmış. Benim gece gündüz uğraşıp tuttuklarımı, Binbaşı Rıza, Erzurumlu Binbaşı Ahmet ve Hassa Nizamiye taburundan Binbaşı Ahmet beyler hemen serbest bırakıyorlardı."[98] Mustafa Dirim'in burada anlattıklarını anlamamız çok kolaydır. Bölgede asayişsizlik sürdüğü müddetçe, takip kumandanları, ellerindeki olağanüstü yetkiye dayanarak sınırsız ve sorumsuzca dilediklerini ya-

---

92 Uzer, *a.g.e.*, s. 31.

93 *B.O.A., Y.E.E.*, No: 79-38/40-106 ve No: 79-71/40-106.

94 *Hizmet*, 23 Eylül 1891-10 Eylül 1307.

95 *Hizmet*, 31 Kânun-ı evvel 1892-18 Kânun-ı evvel 1308.

96 *B.O.A., İrade-i Askeri*, No: 1310-B-5.

97 *B.O.A., İrade-i Hususi*, No: 1322-Z-6.

98 *Halkın Sesi*, 1 Temmuz 1938.

pabilme olanağına sahiptiler. Ayrıca bu kumandanlara -askerler hariç- asayişi sağlamaları için yüksek ücret ödendiğinden fakir bir ülkede rahat bir yaşam sürdürüyorlardı; bu kumandanların çetelerle işbirliği yapıp çetelerin ganimetlerinden "komisyon" aldıkları da bilinen gerçeklerdendir. Bu düşüncemizi desteklemesi açısından Dirim'in anılarına tekrar başvurmamız yeterlidir:

> Çolak Mehmet çetesini bir damda kıstırmıştık. Üç gündür peşlerinde takipte olduğumuzdan neferler perişandı ve müsademe devam ediyordu. Durumu Bozyaka köyünde bulunan binbaşılara bildirerek, asker, erzak ve cephane istedim. Gelen cevap ise tüyler ürpeticiydi ve verilen malzeme 63 fişek ile birkaç darı pestiliydi. Dama hücum etmeyiniz, şakiler bize haber gönderdiler, teslim olacaklar, şayet hücum ederseniz divanı-harbe veririz. Eli silahlı eşkıya nasıl affedilirdi, bunu aklımız alamıyordu.[99]

Söz konusu anılarda, jandarma-halk ilişkisini ve halkın devletten nasıl soğuyup eşkıyaya yakınlaşabileceğini gösteren bazı ipuçları da bulabiliriz:

> Bir köyden bir şahıs şahitlik için çağrılsın jandarma köye gidip şahsı alır. Jandarma atlı, köylü yaya nahiyeye gelir ve orada birkaç gün hapis -tabii bu arada dayak-, sonra kazaya, orada birkaç gün hapis, oradan sancağa derken zavallı şahit haftalarca haksız yere hapiste sürünür. Bundan sonra köylü hiçbir şekilde şahitlik ve muhbirlik etmez.[100]

Kolluk kuvvetlerinin "iflah" olmaz bir hastalığı, kendilerini bedava besletme ve misafir ettirmeleridir. Devlet 1905 yılında çıkardığı bir emirle bunu yasaklama yoluna gitmişti: "... Jandarma efrad ve zabitanın ahalinden meccanen yiyecek talebi suretinde ve diğer yolda tazyikat ve taaddiyat icra eylemekde bulundukları anlaşıldığından... mülhakata azimetlerinde şunun bunun hanesinde ihtiyar-ı misafiriyet misillü ahval-i gayr-ı örfiyeden tevakki eylemeleri zımnında tekiden tebligat-ı müessire ifası..."[101] Devletin bu istemi yerine getirilmiş midir? Halkın sürekli eşkıyaya yardım edip, devlete sırtını döndüğünü ve ileride işleyeceğimiz takip sorununda halkın "resmi haydutlar"dan çektiklerini görünce sorunun yanıtı kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

---

99 *Halkın Sesi*, 5 Temmuz 1938. Mustafa Dirim anılarında çarpışmayı böylesine anlatırken, resmi belgeler ise durumu çok farklı bir şekilde belirtmektedir. Bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-36/3511.

100 *Halkın Sesi*, 13 Temmuz 1938.

101 *B.O.A., DH-HMŞ.* No. 21-44.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇAKIRCALI MEHMET EFE

Çakıcı Efe olarak da bilinen Çakırcalı Mehmet Efe (1872-1911), Osmanlı tarihinin en büyük eşkıyalarından biri, belki de birincisidir.

Batılılarca Türkler'in "Robin Hood"u[1] ve "Dağların Kralı" (Roi des Montagnes-Melikü'l-Cibal)[2] olarak tanınan Çakırcalı, eşkıyalık döneminde Batı kamuoyunca ilgiyle izlenmiş; onunla ilgili yazılar İtalya, Fransa, İngiltere, İsviçre ve Macaristan basınında yer almış, hatta İngiliz avam kamarasında bile bu ünlü eşkıya reisi ile ilgili tartışmalar yapılmıştı. İzmir'deki Fransız konsolosları da Çakırcalı'ya ilişkin raporları sürekli Paris'e göndermişlerdi; özellikle başkonsolos Paul Blanc, Çakırcalı Efe'nin adi bir eşkıya olmadığını, yaptıklarının Alexandre Dumas'nın Üç Silahşörleri'nin serüvenlerini şüphesiz gölgede bıraktığını, yoksul köylüye yardım ettiğini, köprü ve yol yaptırdığını söylüyordu. Konsolos yardımcısı Mösyö Dollot ise; "Çakırcalı soylu bir eşkıyadır" demekteydi.[3]

Efe, 1883'te Aydın valisi Hacı Naşit Paşa'nın öldürttüğü zeybeklerden Çakıcı Ahmet'in oğludur.[4] Çakırcalı Mehmet, babası öldürüldüğün-

1 Schmidt, *a.g.m.*, s. 10-11.

2 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-32/1315 ve 86-40/3974.

3 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-31/3096 ve Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 92 ve Sun, *a.g.e.*, s. 501. Ayrıca bu referansların belirttiklerinin dışında Çakırcalı'nın yurtdışında tanındığı ve Onun hakkında Londra'da basılan *Wide World Magazin* dergisinin 109, (1908) sayısında bilgiler yer aldığı gibi; *Fransa Dış İşleri Bakanlığı Arşivi "Turquie: Politique Interieure Asie Mineur, Archipel*'in 67, 68, 69 ve 70. ciltlerinde İzmir'deki Fransız başkonsoloslarının Paris'e gönderdiği telgraf ve raporlarda Çakırcalı'ya ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler için bkz. Coşar, 1973.

4 Çakırcalı Ahmet Efe'nin hayatı ve öldürülüşü için bkz. Ödemişli Afif, (1341), s. 8-9

de 11 yaşındaydı. Yetim kalan Çakırcah'yı, babası Ahmet Efe'nin en önemli yatağı ve dostu olan Hacı Eşkıya yetiştirdi.[5]

Türkiye'nin ünlü yazın adamlarından, özellikle eşkıyalık konusunda yazdığı romanlarla dünya çapında tanınmış olan Yaşar Kemal, 1956 yılında *Çakırcalı Efe* kitabını hazırlarken yörenin insanlarıyla, hatta Çakırcalı'yı yakından tanıyanlarla ve takibinde bulunan komutanlarla görüşmüş, bilgi edinmiştir. Yaşar Kemal bu ilginç kitabında Hacı'nın, Mehmet'e babalık yaptığı sürece "Osmanlının kahpelik ve kancıklık" yapıp babasını öldürdüğünü söylediğini ve efelik töresince "Göl yerinde su eksik olmaz", "Yiğit yatağı boş kalmaz", "Ezelden beri kurt eniği kurt olur" gibi telkinlerde bulunup, onu eşkıyalığa hazırladığını anlatır.[6]

Çakırcalı Mehmet, eşkıyalıktan önceki gençlik dönemini Hacı'nın yönlendirmesiyle "ayıngacılık"la (tütün kaçakçılığı) geçirir. Reji İdaresi, Türk tütün üreticisinin en büyük sömürücüsüydü. Fakir genç köylülerin, bu yabancı sermayenin sömürü mekanizmasına karşı dirençleri ise, "tütün kaçakçılığı" şeklinde gerçekleşirdi.[7] Kaçakçılık, eşkıyalık için bir okuldu. Gerçekten pek çok efenin heybesinde, atının eyerinde tütün kokusu vardı. Tütün kaçakçılığı ile geçimini sağlayan ve bu sayede Bozdağlar, Madran, Karıncalıdağ ve Beşparmak dağlarını tanıyıp öğrenen gelecekteki "dağlar kralı"nın ilk "vukuatı" namus yüzündendi: Babalığı Hacı Eşkıya'yı aldatan eski karısını ve kadının yeni kocasını öldürdü.[8] Bu cinayet üzerine, Aydın jandarma taburu mülazımlarından Mustafa[9] ve babası Çakırcalı Ahmet'i öldüren Boşnak Hasan Çavuş tarafından yakalanarak yargılanmak üzere İzmir hapishanesine gönderildi.[10]

Çakırcalı'nın İzmir'de yargılanması büyük bir olay oldu. Kendisi he-

---

ve Asarcıklı, *a.g.e.*, s. 16-17, ayrıca Çakırcalı Mehmet'in kısa biyografisi için bkz. "Çakırcalı Mehmed Efe", *Meydan Larousse*, c. III, s. 213.

5 Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 12-23 ve 51.

6 Y. Kemal, *a.g.e*, s. 14 ve benzeri bilgiler için bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 23.

7 Ege bölgesinde tütün kaçakçılığının yaygınlığı için bkz. Gökdemir, *a.g.t.*, ss. 72-83.

8 Çakırcalı Mehmet'in ilk cinayeti için bkz. *B.O.A., Y. A. Hus.*, No: 453-48 ve *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-36/3511, 86-38/3746 ve 86-40/3974. Ayrıca, Sun, *a.g.e.*, s. 24-25, Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 24-25, Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 12-13, *Meydan Larousse*, c. III, s. 213 ve Üsküp, *a.g.e.*, s. 25.

9 Çakırcalı'yı ilk cinayeti sonrası yakalayan Mustafa (Dirim), daha sonra yüzbaşılıktan emekli olmuştur. Bu kişi uzun yıllar Çakırcalı ve diğer eşkıya çetelerini takip etmiştir ve dönemin jandarmaları hakkında çok ilginç bilgiler vermektedir. Mustafa (Dirim), hatıralarını Cumhuriyet döneminde *Halkın Sesi* gazetesinde yazı dizisi şeklinde yayımlamıştır. Bkz. "Çakıcı Efe", *Halkın Sesi*, 29 Haziran-9 Ağustos 1938.

10 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-40/3974 ve *B.O.A., Y.A. Hus*, No: 453-48 ve Sun, *a.g.e.*, s. 25.

nüz tanınmıyordu ama, babası Çakırcalı Ahmet Efe'nin namı unutulmamış, devletin yaptığı haksızlıktan dolayı oğlunun mutlaka onun intikamını alacağını bilen halk, bu davaya büyük ilgi duymuştu.[11] Davanın savcılığını Ahmet Bey yapıyordu. Cinayet o kadar ustaca işlenmişti ki, cinayeti işleyenin Çakırcalı olduğunu herkes biliyor, ancak yeterli delil bulunamıyordu. Çakırcalı'nın avukatlığını ise Bekir Behlül[12] Bey üstlenmiş, yaptığı savunma sonucu Çakırcalı Mehmet ve cinayetteki yardımcıları Hacı ve Çoban Mehmet beraat etmişlerdi.[13]

Davanın beraatla sonuçlanması hükümeti ve Boşnak Hasan Çavuşu telaşa düşürdü. Çakırcalı'nın yargılanma süresince bir yıl kaldığı İzmir hapishanesinden yayılan bir söylenti, hemen bütün vilayette duyulmuştu. Eli kana bulaşan bu insan, eşkıyalığa başlayacak ve babasının intikamını alacaktı. Korkuya düşen yılların eşkıya takipçisi Hasan Çavuş çok iyi biliyordu: Bir eşkıya en kolay dağa yeni çıktığı zaman ortadan kaldırılırdı. Çünkü eşkıya başlangıçta dağların, haydutluğun yabancısıdır ve yeterli yatağı yoktur. Genç eşkıya hemen takip edilmeli, dağ kanunu gereğince rast gelindiğinde hemen öldürülmeli ya da bir yolu bulunup tutuklanmalıydı.

Hasan Çavuş hapisten çıkan Çakırcalı'yı tevkif etmek için bir bahane bulmuş ve yıllar önce yapılan bir hırsızlığı ona yükleyerek, onu elde edeceğine inanmıştı. Bu inançla Çakırcalı'nın köyüne geldi, ama onu bulamayınca ailesine olmadık hakaret[14] ve eziyetlerde bulundu. Bu hareket bardağı taşıran son damlaydı. Bu cahil adamın yaptıkları yüzünden koskoca Ege bölgesi on beş yılı aşkın bir süre kana boyanacak ve bini aşkın insanın yaşamını tüketmesine neden olacaktı. Birçok insan yaşamını hapishane köşelerinde pranga-zincirbent, kalebent ve kürek cezalarıyla geçirecekti. Evinden bağından, çiftinden çubuğundan, ailelerinden uzak sürgünlerde bitmek tükenmek bilmeyen işkencelerle yaşamlar heba olacak ve

11 Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 13.

12 Davanın sürdüğü tarihlerde İzmir'deki Türk avukatların sayısı dokuz olup, bunların tanınmışlarından biri de Çakırcalı'nın avukatlığını yapan Bekir Behlül Bey'dir. Bkz. Taçalan, *a.g.e.*, s. 121 ve Asarcıklı, *a.g.e.*, s. 22.

13 Çakırcalı'nın hapisten salınıp, davadan beraat etmesi hakkında bkz. *B.O.A.*, *Y.S.K.P.*, No: 86-36/3511 ve 86-40/3974.

14 Boşnak Hasan Çavuş, İzmir'den gelen trenleri günlerce beklemiş, Çakırcalı'yı istasyonda ele geçiremeyince, Onun köyü olan Birgi'nin Ayasuret (kimi belgelerde Ayasuluğ) köyündeki evine gidip arama yapmıştır. Çakırcalı'yı bulamayınca, anası Hatçe'nin apış arasına tüfeği sokarak: "O puştu sen mi doğurdun?" "Nereden çıkardın o kahpe doğurduğunu, şuradan mı?" "Öyle köpek babadan, böyle kahpe anadan, bunun gibi zina meydana gelir. Söyle yerini!" diyerek hakaret etmiş ve ardından da akrabalarını falakaya yatırmıştır. Bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 27, Üsküp, *a.g.e.*, s. 26 ve Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 32-33.

köylüler eşkıya takipçilerinin elinde dayak, işkence, zulüm altında inim inim inleyecekti.

Erdemli eşkıya, yasadışı mesleğine haksızlığın kurbanı olarak, öç almak ve namusunu temizlemek için başlar, diyor ünlü tarihçi Hobsbawm.[15] Ege bölgesinde, söz konusu dönem için eşkıyalığı yaygın bir hale getiren Çakırcalı Mehmet Efe'nin, eylem adamlığına soyunma nedenine baktığımızda; Hobsbawm'ın sosyal haydutluğun başlangıç nedenlerine ilişkin yaptığı tanıma tam denk geldiğini tespit edebiliriz. Efe, eşkıyalığa gerçekten babasının öcünü almak ve anasının namusuna yapılan ağır hakareti temizlemek için başlamıştı. On beş seneyi aşkın bir süre Ege bölgesini titreten Çakırcalı, eşkıyalık serüveni boyunca bir ölüm makinesi gibi çalışmıştı. Ancak bu süreçte fakir halkın sevgilisi, kahramanı, babası gibi görülmüş ve bir anlamda yılgın, ezilmiş, edilgin köylünün hak arayıcısı ve sözcüsü olmuş; bu yüzden köylüden her türlü desteği görmüştü. Ulaşabildiğimiz tüm resmi belgelerde ve dönemin basınında çıkan yazılarda, ayrıca efenin yakınında bulunan kızanlarının ve takibinde bulunan subayların anılarında aynı düşünceler ifade edilmektedir. Özellikle anılardan çıkan sonuç, Çakırcalı'nın yüreğinin iyi ve sevgi dolu olup yaptığı işi, yani eşkıyalığı, adam öldürmeyi hiç sevmediğidir. O adam öldürmek, soymak, eşkıyalık yapmak zorunda bırakılmıştı. Uzun yıllar Çakırcalı'nın takibinde bulunan ve onu öldüren jandarma müfrezesinin kumandanı, albaylıktan emekli olan Rüştü (Kobaş) Bey, anılarında onun için şöyle diyordu: "... anlamıştım ki, Çakırcalı eşkıyalığı hiçbir zaman istememişti... O yiğit bir adam. O hiçbir zaman eşkıyalığı istemedi... Bu adam hükümet adamlarından her zaman fenalık ve haksızlık görmüştü".[16]

İzmir hapishanesinden tahliye olan Mehmet, kendisini yetiştiren, ba-

15 Hobsbawm, *a.g.e.*, s. 34.

16 Jandarma Albayı Rüştü Kobaş'ın anılarının tamamı için bkz. Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 156-200. Ayrıca yukarıdaki alıntı, Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 182-183. Metinde anlattığımız görüşler; Çakırcalı ile direk temasta bulunan kızanları ve onun takibini yapan kişilerin yayımlanan anılarından ulaştığımız sonuçlardır. Bkz. Mustafa Dirim, "Çakıcı Efe", *Halkın Sesi*, 29 Haziran-9 Ağustos 1938 ve Çakırcalı'nın takibinde uzun yıllar bulunan jandarma başçavuş B. Rıfkı Toksöz'ün anıları için bkz. "Çakıcı Efe", *Halkın Sesi*, 10-28 Ağustos 1938. Ayrıca rüştiye mezunu olup; Ödemiş'in Semit köyünde öğretmenlik ve cami imamlığı yaparken çeteye katılıp, efenin kâtipliğini yapan Tunç Efe'nin anıları için bkz. Tunç Efe, "Çakırcalı Efe", (Yay. Muammer Emirkan), *Efe*, 15 Şubat-22 Mart 1947 ve çok uzun yıllar Çakırcalı'nın takibini yapan ve efenin yıldığı tek takipçi olarak belirttiği ve Çakırcalı yüzde iken dost olup, birlikte eşkıya takibine çıktıkları ve efeyi çok iyi tanıyan ve hatta ölümünde başı, elleri, ayakları kesik ve derisi yüzülmüş cesedin Çakırcalı'ya ait olduğunu ilk tespit eden Bayındırlı Mülazım Mehmet Efendi'nin anıları için bkz. "Bayındırlı Mehmet Efendi Çakırcalı'yı Anlatıyor", *Hür Efe*, 6 Nisan-18 Mayıs 1951, aynı anılar Nisan-Mayıs 1951 tarihleri arasın-

basının en önemli dostu ve yatağı Hacı Eşkıya'ya haber göndererek dağa çıktığını, eşkıya olup intikam alacağını, bu yüzden gerekli malzeme ve paranın sağlanmasını istedi. Hacı Eşkıya da, Çakırcalı Ahmet'in eski destekçileri olan Ödemiş, Salihli ve Alaşehir'in büyük ağaları ve eşrafı olan Halil Bey, Kamil Ağa ve Tevfik Bey'e haber göndererek Çakırcalı'nın dağa çıktığını, "ihtiyacının" giderilmesini istedi. Bölgeyi kontrol edebilmek için her zaman eşkıya besleyen Ödemiş, Salihli ve Alaşehir'in "saygın" kişileri genç efeye ellişer altın ve bu paraya ek olarak silah ve cephane de gönderdiler. Halil Bey yazdığı mektupta "Efe, biz burada dururken sen hiç çekinme. Bir elin İzmir'de, bir elin Ödemiş'te, bir elin İstanbul'da padişahın sarayında demektir" diyordu.[17]

"Dağların Kralı" olacak Çakırcalı hemen yatak bulmak zorundaydı. Hacı Eşkıya, Çakırcalı dağa çıkarken hemen eski tanıdıkları olan Yörük obalarına ve beylerine haber uçurdu: "Bizim uşak varıyor, amanın mukayyet olun". Gerçekten efe Beşparmak dağlarına ulaşır ulaşmaz Yörükler onları karşıladı ve bölgedeki göçebe Türkmenlerin en saygın ağası olan Veli Mehmet'e getirdiler. Veli Mehmet ise Çakırcalı'ya korkmaması gerektiğini, her türlü ihtiyacının obasınca karşılanacağını ve bütün akrabalarına haber gönderdiğini, hepsinin ona yardım edeceğini söyledi. Ağa Çakırcalı'ya bir de öğüt verdi:

> Eşkıya demek yatak demektir. Yatağını belli eden eşkıya yaşamaz. Bura senin baş yatağın. Bir daha buraya ayak basmayacaksın... Baban öldü gitti, onun dostu kim, yatağı kim, kimse bilmedi. Esas yataklarını kimse, Allah'tan başka kimse bilmeyecek. O kadar çok yatağın olacak ki, ikinci, üçüncü, dördüncü derece yatağın, esas yatağın kim, herkes, hükümet, birbirine karışacak. Bu oba senin. Başın sıkışınca sana ulaşır. Yüreğine şüphe düşmesin.[18]

Göçebe Türkmenler niçin eşkıya yatağı olurlar? Bunun yanıtı ise çok basit: Sarp kayalıklarla çevrili, ormanlarla bütünleşmiş ıssız yerleşim birimlerinde yaşayan ve geçimlerini bu coğrafyadan sağlayan "izole" topluluklar olan çobanlar, dağların silahlı sahipleriyle uzlaşmak, güç yaşamı paylaşmak zorundadırlar. Göçebenin dağda eşkıyası olmazsa bir kanadı kırık demektir. Göçebe eşkıyasını çok tutar. Obanın şayet eşkıyası olmazsa, bir adi "çalıkakıcı" gelir, obayı soyar, soğana çevirir ve belki de öldürür. İşte Çakırcalı eşkıyalığa çıktığında bir anlamda yatakları da hazır sayılırdı.

---

da *Gökçen Efe* gazetesinde de yayımlanmıştır. Ayrıca Çakırcalı çetesinde uzun yıllar kızan olarak görev yapan, Çaylılı Mehmet Efe de çetecilik günlerindeki anılarını anlatmıştır. Bkz. "Çaylılı Mehmet Efe Anlatıyor", *Hür Efe*, 2-25 Haziran 1951.

17 Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 35.

18 Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 34.

Çakırcalı'nın dağa çıkmasıyla, istihbarat ağı da çalışmaya başladı. Efe Boşnak Hasan Çavuş'un yaptığı her hareketi, attığı her adımı günü gününe öğreniyordu ve çavuş da Çakırcalı'yı bulacağım diye dağ köylerini dolaşıyor, çete nerede diye sürekli köylüleri dövüyor, inim inim inletiyordu. Efe ise çavuşu vurma işini ağırdan alıyor, halkın zaptiyelerin zulmünden iyice ezilip tam düşman kesilmesini istiyordu. Çete de bu arada adını duyurma planları yapıyor, bunun için bir vurgun gerçekleştirmek istiyordu. Hedef bulunmuştu: Fakir fukaraya zulmeden, halkın malını gaspetmeye çalışan, katilleri ve çalıkakıcıları destekleyen, babasının eski düşmanı vilayetin zenginlerinden Mustafa Ağa. Hemen istihbarat ağı çalıştırıldı, gerekli bilgiler alındıktan sonra çete çiftliği bastı ve bin iki yüz altın lira gaspedildi. Bu haber bomba gibi patladı ve takipler hızlandırıldı, ancak çetenin izine bir türlü rastlanamıyordu. Çete ise bu arada Ödemiş-Aydın civarındaki dağ köylerini dolaşıp, fakir insanlara yardım ediyor, evlenemeyen genç kızlara çeyizlik, erkeklere başlık ve düğün parası vererek, mültezim, ağa soygunundan bıkmış, devletin eziyetinden, zulmünden yılmış insanları kendi saflarına çekmeye çalışıyordu. Bu konuda başarılı da olmuştu. Bütün Ege bölgesi efeyi konuşuyor yaptıkları dağ köylerinde yayılıyordu. Çünkü son yıllarda onun kadar yardımsever bir efe çıkmamıştı. Parası tükenen çete bir olay daha gerçekleştirdi, Ödemiş civarından Kızoğlu Mehmet Ağa'yı dağa kaldırıp yüklü bir fidye daha aldı.[19]

Çetenin vurgunları takipleri artırmış, halk için zor günler başlamıştı. Takip işi hızla devam ederken, vilayette başka çeteler de faaliyetlerini sürdürüyordu. Basında isimleri belirtilmeyen çeteler köy ve çiftlik basıyor, adam kaldırıyor, fidye alıyor, yol kesip zengin tüccarları soyuyorlardı.[20] Çakırcalı çetesi bu arada bütün vilayeti ayağa kaldırdı Çakırcalı adını kul-

---

19 *Ahenk*, 14 Kânun-ı evvel 1900-1 Kânun-ı evvel 1316. Bu haber, dönemin İzmir basınında Çakırcalı'ya ilişkin bulabildiğim ilk haberdir. Fransa'nın İzmir başkonsolosu Paul Blanc Çakırcalı'nın zengin ağaları soyup fakir halkı beslediğini Fransa Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda şöyle dile getirmiştir: "Halk onunla işbirliği halindedir, bu yüzden efe tam bir güvenlik içinde çalışmaktadır. Yoksul kimselere, âcizlere hiçbir kötülüğü yoktur ve onları besler, korur. Yalnız zenginlerin kötülerine, zalimlerine düşmandır. Efe gelirini muhtaç olanlara dağıttığı gibi köprü, çeşme yaptırıp yolları ve camileri tamir ettirmiştir". Bkz. Coşar, *a.g.m.*, 27 Mayıs 1973.

20 Köy baskını için bkz. *Ahenk*, 3 Nisan 1900-21 Mart 1316, çiftlik basıp adam kaldırma için bkz. *Ahenk*, 6 Teşrin-i evvel 1900-23 Eylül 1316 ve 6 Teşrin-i sani 1900-24 Teşrin-i evvel 1316 ve yol kesip tüccar soygunu için bkz. *Ahenk*, 19 Teşrin-i sani 1900-6 Teşrin-i sani 1316. Çetelerin isimlerini tespit edememizin asıl nedeni dönemin II. Abdülhamit dönemi olması nedeniyle basına uygulanan sansürdür. Nitekim Paul Blanc; "... Gazetelerin eşkıya faaliyetlerinden bahsetmeleri yasaklanmıştır. Ancak çok büyük ve gizlenmesi imkânsız olayları gazeteler nakledebilmekteydiler..." demekteydi. Bkz. Coşar, *a.g.m.*, 29 Mayıs 1973.

lanarak Yörük obalarını basan, hayvan ve para çalan ve kadınlara, kızlara sarkıntılık eden dokuz kişilik Arnavut çetesini diri diri yaktı.[21]

Mustafa Ağa, intikamını almak için, Köselioğlu adında birine çete kurdurup eşkıyalığa başlattı. Köselioğlu çetesinin hemen ardından Çakırcalı'yla kişisel düşmanlığı olan Kamalı Mehmet de bir çete oluşturup dağların yolunu tutuyordu. Kendine düşman çetelerin artmasından çekinen Çakırcalı da hem çetesini büyütüyor, hem de Yemen'den kaçan eski asker Kara Ali'ye bir çete kurdurtup, "taslak" çete olarak eşkıyalığa başlatıyordu.

Ege'de çetelerin sayısının hızla artışı hükümeti telaşa düşürmüştü, her çetenin ardından takip kolları gönderiliyor, ancak pek çok kola dağılmaktan dolayı zayıflayan müfrezeler çetelerle başa çıkamıyordu. Hükümetin buderece etkisiz kaldığını gören hapishane kaçkını Çamlıcalı Hüseyin de, bir çete oluşturup, soluğu Ödemiş dağlarında alıyordu. Çetelerin sayısının artmasıyla, Çakırcalı güvenliğini sağlamak için Hacı İlyasoğlu Çolak reisliğinde bir taslak çete daha kurdu. Dağlardaki üstünlüğü Çakırcalı'ya kaptıracağını anlayan Kamalı Mehmet, Gökdelioğlu Mehmet ve Küçük İsmail adlı taslak çetelerini kurup, dağlarda üstünlük yarışına girdi. Ortamın müsait olduğunu gören başka çeteler de kurulmakta gecikmedi ve art arda İnce Mehmet, Kör Ali ve Musa oğlu Hüseyin çeteleri de eşkıyalığa başladılar.[22]

20. yüzyılın hemen başlarında, imparatorluğun en gözde vilayetinin asayişi içler acısıdır. Aydın vilayetindeki dağları eşkıya çetelerinin doldurması, vilayette hükümetin nüfuzunu yok etmişti. Artık yöreye çeteler hâkimdi. 20. yüzyılın hemen başında vilayette artık hükümet yoktu: halkı idare eden, yönlendiren, asan, kesen, mahkeme eden, sorgulayan, soyan, mahveden, güldüren bu eşkıya çeteleridir.[23]

1901 yılında çeteler zenginlerin çiftliklerini,[24] değirmenlerini[25] bas-

21 Bu olay Çakırcalı üstüne yapılmış bütün çalışmalarda anlatılır, ancak çetenin ismi yoktur. Bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 6-14, Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 49 ve Üsküp, *a.g.e.*, s. 56-59 ve Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 28. Kanımca bu çete Salihli, Alaşehir tarafında çalışan ve rezilce hareketlerde bulunan Arnavut Kör Bayram çetesidir. Bu çetenin yaptıkları hakkında basında 1900 yılı ve Eylül 1901 tarihine kadar haberler yer alırken; anılan tarihten sonra, söz konusu çete hakkında hiçbir bilgiye rastlayamadım.

22 Çetelerin türemesi için bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-36/3511, 86-38/3746 ve 86-40/3974. Ayrıca bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 35-37.

23 II. Abdülhamit'in saltanatı döneminde, Aydın vilayetinde eşkıyalığın korkunç bir boyut aldığını görmekteyiz. Araştırmamı kapsayan (1876-1912) dönem içerisinde, ulaşabildiğim malzemeden, 400 civarında eşkıya çetesi tespit edilmiştir. Çetelerin listesi için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 303-309.

24 *Ahenk*, 6 Eylül 1901-24 Ağustos 1317.

25 *Ahenk*, 11 Mayıs 1901-28 Nisan 1317 ve *Ahenk*, 20 Teşrin-i evvel 1901- 7 Teşrin-i evvel 1317.

makta, dağa adam kaldırmakta,[26] takip müfrezelerini telef etmekteydi.[27] İşin daha da acı yanı, devletin resmi görevlileri Reji kolcuları, aşar mültezimini soymakta,[28] jandarma süvarileri baskın yapmaktaydılar.[29] Bu ortamda Çakırcalı Mehmet Efe sonunda arzusuna ulaşmış, intikamını almıştı: Eşkıyalığa başlamasına neden olan Boşnak Hasan Çavuş'un hayatına son verdi. Bu olay gerçekleşirken, takip koluna kumanda eden Mülazım Hüsnü Bey de yanlışlıkla öldürülüyordu.[30]

26 *Ahenk*, 22, 26, 27 Haziran 1901-9, 13, 14 Haziran 1317.

27 *Ahenk*, 16 Temmuz 1901-3 Temmuz 1317.

28 *Ahenk*, 3 Kânun-ı sani 1901-21 Kanun-ı evvel 1316.

29 *Ahenk*, 23 Mart 1901-10 Mart 1317.

30 *Ahenk*, 28 Temmuz 1901-15 Temmuz 1317 ve 6 Ağustos 1901-23 Temmuz 1317. Çete, takip müfrezesi kumandanı Mülazım Hüsnü Efendi'yi öldürmek istememişti. Özellikle Çakırcalı, Hüsnü Efendi'ye seslenerek "Seninle alıp vereceğim bir şey yok, çek git" dedi ama, mülazımın bindiği atın huysuzlanması üzerine, kızanlardan birinin korkutmak için attığı bir kurşun mülazıma geldi. Bkz. Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 50-51; Sun, *a.g.e.*, s. 42-43 ve Üsküp, *a.g.e.*, s. 36-37. Ayrıca Hüsnü Efendi'nin ölümü Ege eşkıyalık tarihi açısından önemlidir. II. Meşrutiyet sonrası afta bulunan Çakırcalı'dan ölen kardeşinin intikamını almak isteyen Binbaşı Rüstem Bey, II. Meşrutiyet döneminde eşkıyalığı tekrar patlatan bombanın fünyesini çekecektir.

ALTINCI BÖLÜM

20. YÜZYIL BAŞINDA DEVLET-EŞKIYA MÜCADELESİ

Çakırcalı çetesi intikamını aldıktan sonra, bölgedeki zengin ağaların başına tam bir bela olmuştu, sürekli onların çiftliklerini basıyor,[1] dağa adam kaldırıyor, fidye alıyordu. Çakırcalı çetesinin bu faaliyetlerinden başka, dağlardaki Çakırcalı'ya ait taslak çeteler ve diğer çeteler, vilayette asayişi ortadan kaldırmışlardı. Bu arada Çakırcalı'nın ününü iyice artıran, halkın korku ve sevgisini kazanmasına, takip müfrezelerinin ise psikolojik yönden çöküşüne neden olacak bir olay yaşandı. Çakırcalı'nın taslak çetelerinden Çolak çetesi, iki jandarma müfrezesi ile karşılaşıp, çatışmaya girmişti. Çatışma ve sonucunu dönemin valisi Kamil Paşa'nın kaleminden öğrenelim:

> ... Aydın valiliğinde bulunduğum zaman merkumun avanesinden ayrıca geştü güzara çıkan dört neferi Ödemiş kazasının Adagüme nahiyesinde takib koluna tesadüf ederek müsademe-i vakıada eşkıyanın biri maktul olub ikisi bir karye civarında vaki bir dama duhul ve tahassun eder üçüncüsü firaren gidib keyfiyet-i hali Çakırcaoğlu'na ihbar eylemesi üzerine merkum mahal-i vakıaya yetişib iki takib koluyla karye halkından birkaç yüz ahali muhasara olunan damın etrafını sarmış oldukları halde Çakırcaoğlu bağırarak -Yettim Osman teslim olma[2]- kalabalığı yarıp geçer ve dam derininde tahassun eden arkadaşlarını çıkarıb alır.[3]

Çakırcalı, arkadaşlarını kurtarırken; iki müfrezenin tamamını öldürmüş ve sağ bıraktığı müfreze kumandanı Mülazım Mustafa Efendi'nin ta-

1 *Ahenk*, 8 Şubat 1902-26 Kânun-ı sani 1317.

2 Bu olayın ayrıntısı için bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 37-44 ve Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 55.

3 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-36/3511.

ban derilerini yüzdürmüştü. Efe, yaptığı bu hunharca hareketle takip müfrezelerine hem bir mesaj, hem de bir gözdağı veriyordu: Takibime gelmeyin sonunuz böyle olur. Çakırcalı'nın bu olaydan birkaç kazancı daha olmuştu. Cesareti halkın gözünde destanlaşırken, psikolojik açıdan da halka baskı yapmış oluyordu. Halk çetenin aleyhinde çalışıp, "muhbirlik ve kılavuzluk" yaptığı takdirde sonunun ölüm olacağını anlamıştı. Böylece çete, halkın desteğini de kazanmaya başlıyordu.

Çakırcalı'nın taslak çetesindeki kızanların sayısı çatışma sonrası azalmıştı. Çetedeki boşluğu doldurmak lazımdı. O sırada dağa çıkmayı planlayan Posluoğlu Efe'ye[4] haber göndererek çetesine katılmaya davet etti. İki efe birleşme koşullarını görüşürken köylüler sürekli gelip bölgedeki ağalarla eşrafın büyük çiftliklerinde görevli Arnavut ve Çerkez kahyaların ve çobanların kendilerine yaptığı zulmü anlatıyor, dert yanıyorlardı. Çakırcalı kendince halkı Arnavut ve Çerkez zulmünden korumak için, Posluoğlu'na birleşmeyi önerdi ve birleştiler. Çakırcalı, sarayın kayırdığı bu adamlara ve daha önce kendi adını kullanarak eşkıyalık yapmaya çalışanlara çok kızgındı. Söylentiye göre çete, köylülerin intikamını almak için bir gece içerisinde, giysi ve şivelerinden Arnavut ya da Çerkez olduğunu zannettiği kırk kadar masum insanı öldürmüştü.[5]

Çetenin Arnavut ve Çerkez kıyımına girişmesi, bir kan davasının başlangıcıydı. Türkmen bir çetenin, saraya yakın insanları öldürmesi sarayda büyük huzursuzluk yarattı. II. Abdülhamit'in hassa ordusu, Arnavutlardan oluştuğu için bu kişiler, sultana olan yakınlıklarından dolayı saraya baskı yaparak, intikamlarının alınmasını istediler. Saray da iyice bunalmış olan Kamil Paşa'ya sert emirler göndererek bu olayların, dolayısıyla eşkıyalığın önlenmesini istedi. Kamil Paşa da takip müfrezelerini artırıp, takibi yoğunlaştırdı. Ancak çete o kadar pervasızlaşmıştı ki, gönderilen takip kollarını basıp, jandarmayı telef ediyordu.[6] Çakırcalı'nın daha önce iki müfrezeyi ortadan kaldırması ve son gerçekleştirdiği baskın jandarmaları iyice korkutmuş, eşkıyaların peşinden gitmemeye başlamışlardı. Ayrıca, bu ezikliklerinin faturasını baskı ve eziyet yaparak halka ödetmeye koyulmuşlardı. Kamil Paşa 19 Ağustos 1902 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir raporda, bu konuları açıklamaktan kendini alamamıştı: "...

4 Çeteye katılan bu efe daha sonra Çakırcalı'ya rakip olunca, Çakırcalı tarafından öldürülmüştür.

5 Sun, *a.g.e.*, s. 42 ve 51; Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 58 ve Üsküp, *a.g.e.*, s. 81-82. Bu olay hakkında sağlam bilgilere sahip değiliz. Dönemin basınında büyük bir sansür uygulandığından, konuya ilişkin sağlıklı bilgi edinememekle beraber bazı ipuçlarına rastlayabildik. Bkz. *Ahenk*, 20 Şubat 1902-7 Şubat 1317.

6 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-13/1243.

Jandarmalar ehl-i kurayı yataklık ile itham ederek kendi göremedikleri bir işi silahsız olan köylülere gördürmek isteyerek halbuki jandarmaların silahla üzerlerine varamadığı eşkıyayı köylülerin der-deste cesaret edemeyecekleri derkardır" dedikten sonra, raporun devamında; "... Çakırcaoğlu'nun riyasetinde bulunan bir takımı Menteşe sancağında zuhur ederek bir değirmende yirmi dört saatden ziyade kalıb yiyib içmekde olduklarına merkez livaca malumat ahzıyla derhal bir kol jandarma sevk olunmuş iken silahlarına güvenemeyen jandarmalar merkez livaya iki buçuk saat mesafede bulunan mezkûr değirmene ferdası gün eşkıyanın oradan savuşdukları haberini alınca varabilmişlerdir" diyerek, jandarmaların ne kadar aciz olduğunu vurguluyordu.[7]

Takip konusu dışında Aydın vilayeti, jandarma kumandanı Tevfik Paşa'dan dolayı da büyük sıkıntılar yaşamaktaydı: Tevfik Paşa, kâtiplikten yetişme olduğu için, "inzibati" konulardan hiç anlamayan, tecrübesiz, yaşlı ve vücutça hastalıklı bir kişiydi. Paşa bu olumsuzluklarından dolayı bizzat takibe çıkamadığından ve köylüler devlet desteğini yanlarında göremediğinden "...ehl-i kura hükümetden ziyade eşkıyayı sayıb takib kollarına delalet ve muavenetden çekinmekde" idiler.[8] Halk devletin aczinden dolayı eşkıya çetelerine iyice yaklaşıyordu.

Takip işlerinden başarılı bir sonuç alınamayınca, valilik yeni önlemler getirdi. Bunlardan ilki, çeteyi ölü ya da sağ ele geçirenlere iki bin mecidiye gibi büyük bir para ödülü vermekti.[9] Devlet bir eşkıya çetesi için büyük para ödülü koydu mu, çetenin günleri sayılı demektir. Ancak, Çakırcalı gibi halkın desteğini sağlamış, güçlü istihbarat ve yatak ağını oluşturmuş çeteler için böylesine önlemler, pek bir şey ifade etmiyordu. Para ödülünden başka, alınan diğer bir önlem de gönüllü müfrezeler oluşturmaktı. Bu müfreze için yüz elli gönüllü delikanlı toplanmıştı; ne var ki araziyi tanımayan gençler de hiçbir netice elde edemiyorlardı.

Çakırcalı çetesini yakalamak konusunda vilayette yapılan bütün girişimler sonuçsuz kalıp, bir türlü başarıya ulaşılamazken, intikam duygusuyla yanıp tutuşan Arnavutlar, saraya baskı yapıp takibi kendileri yapmak istemişlerdi. Bu iş için aylık kırk beşer mecidiye maaşla,[10] seksen seçme Arnavut bahadırı İzmir'e gönderildi.[11] Müfrezeye İzmir'den yüz yirmi

7 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-14/1306.

8 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-40/3903 ve bunlara benzer görüşler için bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-13/1243 ve No: 86-14/1306.

9 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-14/1306.

10 Arnavutlara 45 mecidiye maaş bağlanması, maaşları 7 mecidiye olan, ancak bunu düzenli alamayan jandarmaları huzursuz etmiştir.

11 *B.O.A., Y.A.Hus.*, No: 453-48 ve *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-19/1759.

gönüllü Arnavut daha katıldı ve bunlar iki yüz kişilik büyük bir müfreze halinde Arnavut Hayrettin Bey'in kumandasında Ödemiş'e özel bir trenle geldiler. Müfrezenin Ödemiş'e gelişi pek ihtişamlıydı; Arnavut takipçiler, sırmalı giysileri, pür silah ve kibirli tavırlarıyla kazada dolaşıp, çeteyi nasıl yakalayıp öldüreceklerini anlattılar. Müfrezenin Ödemiş'e gelişinin ikinci günü inanılmayacak bir olay gerçekleşti: Arnavutlar gece bir kahvede takip planlarını yapıp, çeteyi yakalayınca neler yapacaklarını konuşurken, Çakırcalı Ödemiş'e inip kahveyi bastı ve ceza olsun diye feslerinin püsküllerini keserek, ilk posta ile vali paşaya yolladı. Ayrıca müfrezenin İzmir'e püskülsüz feslerle gitmesi için önlem alarak bölgedeki püskülleri toplattı.[12] Çakırcalı yaptığı bu hareketle devleti ciddiye almadığını göstererek bir anlamda devletle açıkça alay ediyordu. Kamil Paşa'nın asayişi sağlamak için aldığı tüm önlemler boşa çıkmıştı ve ne yapacağını bilemiyordu. Derhal bir şeyler yapılması gerekmekteydi.

Devlet Çakırcalı çetesinin dışındaki diğer çeteleri "affa" davet etti. Böylece takip kollarını tek çeteye sevk edebilecek, ayrıca "istiman" ettireceği çetelere "kır serdarı" unvanı ve maaş vererek, eski çeteler sayesinde Çakırcalı çetesini ortadan kaldırabilecekti. Bu planın gerçekleştirilebilmesi için önce Çakırcalı'nın düşmanı olan Köselioğlu, Kamalı çeteleriyle birlikte Pesilioğulları, Arap Ömeroğlu, Dağdelenoğlu Mehmet ve Yörükoğlu çeteleri 1902 yılında affedildi.[13]

Devletin kendine düşman olan çeteleri affedip, kendi üzerine gönderecek olması Çakırcalı'yı iyice kızdırmıştı. 6 Ekim 1902'de affa uğrayan Köselioğlu çetesine pusu kurup, çetenin büyük bir kısmını öldürdü.[14] Efe bu olaydan sonra gemi iyice azıya almıştı; çetesiyle birlikte Ödemiş'te fabrika basıyor, Tire'ye gidip kazanın en zengin ağasının evine girip, çok yüklü para alıyor, zaptiyeleri ve halka zulmedenleri öldürüyordu.[15] Artık hükümet ortadan silinmiş gibiydi. Zulüm gören, yoksulluğa düşen, arazisi elinden

---

12 Olayın ayrıntısı için bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 45-48 ve Üsküp, *a.g.e.*, s. 86-88.

13 Çetelerin devletle pazarlıkları uzun sürdüğünden, affları farklı tarihlerde olmuştur. Bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-38/3746 ve No: 86-40/3974 ve *Ahenk*, 5 Teşrin-i evvel 1902-22 Eylül 1318, 8 Teşrin-i evvel 1902-25 Eylül 1318; 6 Teşrin-i sani 1902-24 Teşrin-i evvel 1318 ve 23 Kânun-ı sani 1902-10 Kânun-ı sani 1318.

14 *Ahenk*, 16 Teşrin-i evvel 1902-3 Teşrin-i evvel 1318. Durumdan haberdar olan Şair Eşref ise derhal şu dörtlüğü söylemiştir:
"Biz tevarihte emsalini pek gördük
Eden elbette bulur ettiğini çok gitmez
Eşkıya seyf-i hüdadan serini kurtaramaz
Çünkü affetse hükümet, Çakıcı affetmez"
şiir için Bkz. Dursun, *Hatıralar*, s. 17.

15 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-14/1363.

alınan, kavgası olan, kız kaçıran hükümete değil efeye geliyordu. Çakırcalı bir mahkeme, bir maliye, kısacası bağımsız küçük bir devlet gibi çalışıyor ve sosyal haydut tiplemesine uygun düşen rolleri eksiksiz oynuyordu.

Çakırcalı Affa Uğruyor

Merkezi otorite çetelerle başa çıkamayınca, yenemediği güç grubuyla uzlaşmak isteyecektir. Uzlaşma, yani af mekanizmasının işletilmesi, devletin çaresizliğinin tanımıdır. İmparatorluk tarihi boyunca, devletin etkisizliğinden ötürü "devlet-eşkıya" pazarlığının kurumlaştığı ve sistemleşerek "resmi" bir nitelik kazandığı ulaştığımız sonuçlardan biridir.

Nitekim Çakırcalı çetesi için de af mekanizması işletilmeye başlamıştı. Konuya ilişkin ulaşabildiğim ilk belge, 28 Temmuz 1903 tarihlidir. Ödemiş kaymakamı Şakir Efendi, çetenin affa ilişkin görüşlerini almak için Çakırcalı'nın ailesi ile ilişki kurdu.[16] Ancak çete af konusunda hiçbir yanıt vermemiş ve eşkıyalığını sürdürmeye devam etmişti. Durumun iyice kötüleşmesi üzerine, Vali Kamil Paşa, sadarete gönderdiği bir raporda devletin eşkıyalara karşı aciz kaldığını belirtiyordu:

> ... Çakırcaoğlu eşkıyasının dehaletine tavassut edenler olduğu halde kabulü şan-ı devlete layık görülmediğinden... (ancak) şekavete nihayet verilmek için Çakırcaoğlu'nun dehaletini kabulden başka çare kalmayıb ancak merkumun bu vilayetden çıkıp tayin kılınacak diğer bir vilayetde ikameti şartıyla dehalet-i istidaası kabul ve arz olunabilir.[17]

Af girişimlerinin başlaması, pazarlık kapısını da açmıştı. Valilik, çete affedildiği takdirde, çeteye düşman olan ve kin duyanların intikam amacıyla aftakilere saldırabileceklerini, huzurun bozulacağını düşünüyor, çetenin Şam, Halep ya da Diyarbakır'da ikamet ettirilmesini öneriyordu.[18] Ancak Çakırcalı, aftaki çetelere devletin yaptıklarını ve sözünde durmadığını çok iyi biliyordu. Zaten eşkıyalığa başlamasının nedenlerinden biri de bu değil miydi? O yüzden devlete hiç güvenmiyordu ve başka bir vilayete naklini sürgün gibi gördüğünden, bu teklife yanaşmıyordu. Pazarlığın kilitlenmesi üzerine, çetenin güvenini kazanabilmek için eski bir zeybek sülalesinden gelen ve zeybeklik töresini iyi bilen saray ibrikdarı Zeybek Mustafa Efendi İzmir'e gönderildi.[19] İzmir'den Ödemiş'e geçen Mustafa

---

16 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-19/1860.

17 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-20/1917.

18 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-12/1162. Bu öneri üzerine hükümet çeteden cevap beklemeden hemen af iradesini çıkarmıştır. *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 1321-Za-28 ve bu affa ilişkin haber için bkz. Ahenk, 8 Teşrin-i sani 1903-26 Teşrin-i evvel 1319.

19 Karal, *a.g.e.*, c. VIII, s. 330.

Efendi, çetenin kurmaylarından Hacı Mustafa ile görüşerek çetenin Konya'da oturmayı kabul etmesi halinde hemen affedileceğini bildirdi.[20] Çakırcalı çetesi ise gönderdiği yanıtta, Zeybek Mustafa Efendi'yi tanımadığından bu kişiye güvenmediğini, kendisinden haber gelmeden irade çıkarılıp olay oldu bittiye getirildiği için devlete güven duyamadığını ve çetesi dağıtılmamak, silahları kendilerinde kalmak ve köylerinde oturmak koşuluyla affi kabul edebileceğini söyledi.[21] Bu yanıta rağmen, hükümet işi bir an önce bitirmek ve baskı unsuru yaratabilmek amacıyla 6 ve 11 Ocak 1904 tarihli iki irade ile önce Konya'da, sonra da Ankara'da ikamet ettirilmek koşuluyla çeteyi affetti.[22] Fakat Çakırcalı pazarlık tamamlanmadığı için affa uymadı, eşkıyalığını iyice artırarak büyük bir baskın düzenleyip yirmi iki kişiyi öldürdü.[23] Çetenin son eylemindeki amacı, devleti iyice yılgınlığa düşürüp, af için isteklerini kabul ettirmekti. Son gelişmeler üzerine yöneticiler, çeteye Ankara'da ikameti kabul etmesini, yoksa üzerine asker gönderileceğini bildirdi.[24]

Bu son haber üzerine Çakırcalı, devletle restleşerek eylemlerini iyice tırmandırmaya başladı. Durum öylesine "vahim" bir hale gelmişti ki, kaza merkezlerinde oturan zengin ağalar ve ileri gelenler Çakırcalı korkusundan İzmir'e göç etmeye başladılar.[25] Bu arada Çakırcalı çetesinden başka Kamalı ve Gökdeli çeteleri de, kelimenin tam anlamıyla azgınlaşmıştı. Çetelerin eylemlerinden dolayı koca vilayette asayiş ve huzurdan eser kalmamıştı. Devletin eli kolu bağlanmıştı, tüm çabalarına rağmen daglardaki çeteleri ele geçiremiyordu. Kamil Paşa'nın, bütün girişimleri sonuçsuz kalmaktaydı. Bu yüzden ele geçiremediği Kamalı ve Gökdeli çetelerinin aile ve akrabalarını Ege adalarına sürgüne göndermeye başladı.[26] Devlet, yataklık yapabilecekleri düşüncesi ile suçsuz insanları mahkemesiz cezalandırıyordu.

Kamil Paşa, mabeyne gönderdiği 9/10 Mart 1904 tarihli bir raporda; artık çaresiz kaldığını, Çakırcalı'nın affi için baskı yapılması gerektiğini vurguluyordu.[27] Çakırcalı ise bu gelişmeleri yakından takip ediyor ve ken-

---

20 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-20/1960 ve 86-21/2049.

21 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-20/1977.

22 *B.O.A., İrade-i Hususiye*, 1321-L-74 ve *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, 1321-Za-28.

23 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-20/1993.

24 *B.O.A., B.E.O.*, A.V.G.D., No: 105, s. 460, Belge No: 240/77 ve *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-21/2017.

25 *B.O.A., Y. Mtv.*, No: 258-104.

26 *B.O.A., Y.A. Hus.*, No: 469-35 ve *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-21/2033.

27 *B.O.A., Y.E.E.*, No: 1883/31-158.

dini son derece güçlü hissederek, devleti bile tehdit etmekten geri kalmıyordu. Nitekim peşindeki takip kollarına ilişkin gönderdiği bir mektup ilgi çekicidir:

> Said Beğ ve Nazilli Kaymakamı ve Hacı Şeyhzade Hacı Ahmed Efendiye;
> Pazar karyesi ve Aşağı Nazilli'ye gelen adamları yerlerine sevk edesiniz veyahud etmediğiniz halde artık icabına bakarız beş on gün zarfında cevabınızı sevk etmediğiniz halde sonra eyü gelmez bu kadar kâfidir. 20 Mart 322 Çakırcalı Mehmet bendeleri.[28]

Çakırcalı pervasızlaşmıştı; çetenin mutlaka "yüze"[29] indirilmesi gerekiyordu. Pazarlığın yapılması için hükümet tarafından bir heyet oluşturularak af şartlarının görüşülmesi istendi. Heyette bulunacak kişileri ise bizzat Çakırcalı belirledi. Buna göre heyet, Mösyö Whitall, Ödemiş kaymakamı Hilmi Bey ve eşraftan Arif Ağa'dan oluşacaktı.[30] Adı geçen kişilerden oluşan heyet Çakırcalı ile görüşmeye gitti. İşte Çakırcalı amacına ulaşmış hükümeti pes ettirerek ayağına getirtmişti. Böylece efe hem tüm şartlarını dikte ettirecek, hem de halkın gözünde daha da büyüyecek ve devleti mağlup etmiş olacaktı.

Efe, heyete şartlarını şöyle belirtmişti: Her şeyden önce Mösyö Whitall devlete karşı kendisine kefil olacaktı. Ardından Çakırcalı ve avanesi tamamen affedilip, hiçbir sebepten hiçbir suçları kalmayacaktı. Çakırcalı ve adamları silahlarını bırakmayacak, gerekirse eşkıya takibinde bulunacaklardı. Çete Çine'nin Akçaova köyünde oturacak, bu köye, köyün yakınına hükümete mensup ne jandarma, ne tahsildar, hiç kimse gelemeyecek, vergileri Çakırcalı toplayıp hükümete teslim edecekti. Yüze çıkma Birgi'de olacak, affi yalnız padişah yapacak, başka hiçbir af şekli kabul edilmeyecek.[31] Görüldüğü gibi çetenin ileri sürdüğü şartlar son derece ilginç ve devlet için oldukça ağırdı. Bu koşulların kabulüyle, Çakırcalı bir anlamda bağımsız bir yerel yönetici gibi yaşayacaktı.

Çakırcalı gelen heyetle uzun uzun konuşup, şartlarını belirtti; Kamil Paşa durumu İstanbul'a bildirdi ve padişahtan af çıktı. Çakırcalı'nın bütün şartları kabul edilmiş ve aylık beş altın maaşla kır serdarı tayin edilerek affedilmişti. Ancak efenin son bir şartı daha vardı. Af törenine Kaymakam

---

28 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2790.

29 Eşkıyalık jargonunda "yüze inmek" affedilmek demektir.

30 Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 63. Whitall'in Çakırcalı'nın affı için devreye girmesine ilişkin bilgiler ve bu konuda Whitall ile yapılan bir röportaj Londra'da yayımlanan *Wide World Magazine* dergisinin 1908 yılında basılan 108. sayısında yer almıştır. Bu olayın gelişimi için bkz. Coşar, *a.g.m.*, *Milliyet*, 28 Mayıs 1973.

31 *B.O.A., Y. Mtv.*, No: 240-1 ve Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 63.

Hilmi Bey ve takip komutanı Binbaşı Ahmet Efendi de katılacaktı.[32] Çakırcalı bu isteği ile hem kendini güvenceye alıyor hem de devleti yine ayağına getirtiyordu. Sonuçta 26 Mayıs 1904'te af töreni önce Birgi'de sonra da Ödemiş'te çok kalabalık bir izleyici kitlesi önünde gerçekleşti.[33] Çakırcalı artık aftaydı ve devlet böylece başındaki bu büyük belayı giderdiğine inanıyordu.

Aftaki Çakırcalı ve Bölgede Eşkıyalık

II. Abdülhamit Çakırcalı çetesini affetmişti, ancak vilayette huzur bir türlü sağlanamıyordu. Aydın vilayeti, bu dönemde neredeyse eşkıya çeteleri üreten bir fabrika gibiydi. Eşkıyalık töresine göre büyük bir çete yüze indirildi mi, diğer büyük çeteler soluğu dağda alırdı. Töre yine işliyordu ve Çakırcalı'nın büyük düşmanlarından Kamalı Mustafa çetesi, Çakırcalı'nın yüze indirileceğini öğrendiği andan itibaren çeteciliğini ve vurgunlarını artırmaya başlamıştı. Kamalı, Çakırcalı'nın yokluğunu hiç hissettirmiyor, sanki Ege dağlarının eşkıyasız olamayacağını ispatlamaya çalışıyordu. Çete güpegündüz Alaşehir'e girip eşraftan Helvacı Çeltikoğlu'nun çocuklarını dağa kaldırıyor,[34] Kamalı "taslak" çetesi Gökdeli ile birleşerek yine gündüz Ödemiş'in Bademiye köyünü basıp eşraftan para istiyor ve bu sırada sekiz kişiyi öldürüyordu.[35] Ardından Tire'nin zenginlerinden Alyoti'lerin çiftliğini basıp para, silah ve cephane istiyordu.[36] Kamalı çetesi tam bir terör havası estirirken, Koca Hüseyin, Koca Mehmet ve Yılık Abdi çeteleri de eşkıyalığa soyunarak vilayeti karmakarışık ediyorlardı.[37]

Hükümet, bölgede yine aciz kalmıştı ve dağdaki en güçlü çete olan Kamalı çetesine af teklif etmiş, şayet çete affı kabul etmezse, kır serdarı olan Çakırcalı Mehmet ve avanesine takip ettirileceğini bildirmişti.[38] Çete, hükümetin bu teklifine olumlu yanıt vermeyince, zaten eski düşmanı olan Çakırcalı hemen takibe çıkarak eski eşkıya olmanın getirdiği avantajla Kamalı çetesini kıstırarak tamamını ortadan kaldırdı.[39] Çakırcalı'nın gerçekleştirdiği önemli başarı sayesinde, yönetim biraz soluk alır gibi olmuş-

---

32 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-21/2082.

33 *Ahenk*, 27 Mayıs 1904-14 Mayıs 1320.

34 *Ahenk*, 10 Nisan 1904-29 Mart 1320 ve 12 Nisan 1904-31 Mart 1320.

35 *Ahenk*, 8 Mayıs 1904-25 Nisan 1320.

36 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-21/2090.

37 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-21/2012; *Ahenk*, 14 Haziran 1904-1 Haziran 1320 ve 17 Haziran 1904-4 Haziran 1320.

38 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-21/2064.

39 *Ahenk*, 22 Haziran 1904-9 Haziran 1320. Çetenin Çakırcalı tarafından takibi ve çatışmanın ayrıntısı için bkz. *Ahenk*, 26 Temmuz 1904-13 Temmuz 1320.

tu; dağlarda pek çok çete bulunmasına rağmen o kadar güçlü değillerdi. Takip müfrezeleri avantajlı durumdan yararlanarak, 1904 yılının ikinci yarısında, vilayette eşkıyalık yapan pek çok çeteyi ele geçirmeye başlamıştı.[40]

Yüzde bulunan Çakırcalı ise, afta elde ettiği haklara dayanarak yaşıyor; bir anlamda devlet gibi çalışıyordu. Başı sıkışan, arazisini zengine kaptıran, mültezimin zulmüne uğrayan, soluğu efenin yanında alıyordu. Çakırcalı da efe olmanın sorumluluğunu taşıyarak, haksızlıkları gidermek için çaba gösteriyor, adalet dağıtan mahkeme gibi hareket ediyordu. Çakırcalı'nın bu davranışları, zarar gören ağaların, nüfuzlu eşrafın keyfini kaçırıyordu. Ne yapıp yapıp Çakırcalı'yı ortadan kaldırmalıydılar. Böyle sorunları çözmek için alışılmış çareleri vardı: Çakırcalı'yı çekemeyen, ona düşman hangi efe var? Eski efelerden Çamlıcalı Hüseyin bulundu, kışkırtılarak çete kurduruldu ve ihtiyacı görüldü. Bu çeteyi kim ya da kimler kışkırtmıştı? Çakırcalı'nın çalışmalarından en çok zarar gören eşraftan Hacı Ali Paşa ve oğlu Sadık Bey. Görülmekte ki, vilayette yaşanan eşkıyalığın ardında, eşrafın nüfuz çatışması yatmaktadır.[41]

Çamlıcalı Hüseyin'in, dağa çıkar çıkmaz yaptığı ilk iş Çakırcalı'nın kız kardeşi ile kardeşinin oğlunu öldürmek oldu. Çamlıcalı'nın amacı, Çakırcalı'yı tahrik edip peşine düşürmekti. Rakip çete kaçanın kazandığını çok iyi biliyordu. Bu yüzden Çakırcalı'yı takibe mecbur edip, uygun bir yerde pusu kurarak onu yok etmeyi planladı. Kır serdarı olan Çakırcalı da takipte başına gelebilecekleri biliyordu, bu yüzden yanına iki takip kolu daha alıp Çamlıcalı'nın peşinden gitti. Çıkan ilk çatışmada Çakırcalı'nın en gözde efradından Küçük Osman öldü. Bu ölüm üzerine Çakırcalı'nın tüm şevki kırıldı, korktuğu başına gelmişti. Çamlıcalı'nın peşinden bir iki kez daha gitti ancak bir başarı elde edemedi. Öte yandan Çamlıcalı da hem eşkıyalık yapıyor, hem de bir fırsatını bulup Çakırcalı'yı öldürmeyi planlıyordu. Ne var ki o da başarıya ulaşamadı.[42]

Biri afta, diğeri dağdaki iki çetenin çatışmaya başlamasıyla birlikte fırsat bu fırsattır diyen onlarca çete Ege dağlarını kasıp kavurmaya başladı. Gerçekten vilayet, çetelerin denetimi altına girmişti. Kır serdarı Çakırcalı Mehmet, resmi görevli olmasına ve devletten maaş almasına rağmen, yönetimin emirlerini dinlemiyor, başına buyruk çalışıyor ve nerede bulunduğunu kimse bilemiyordu.[43] Üstelik Çakırcalı devlete emir veriyor, Ar-

40 Ele geçirilen çetelerin isimleri ve yakalanma tarihleri için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 128.

41 Aftaki Çakırcalı'nın faaliyetleri ve ağaların tavırları için bkz. Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 69-70.

42 Olayların ayrıntısı için bkz. Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 70-72

43 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2364 ve No: 86-27/2693.

navutlara olan düşmanlığından dolayı, dolaştığı yerlerde Arnavut görevli bulundurulmamasını istiyordu.[44] Çakırcalı takipçi olarak Çamlıcalı çetesine bir şey yapamamanın acısını halktan çıkarıyor, resmi haydut gibi davranarak, soruşturma yapıyorum diye adam dövüyor ya da öldürüyor, halkın şikâyetçi olmaması için de onları tehdit etmekten geri kalmıyordu.[45] Nitekim bölgedeki eşkıyalık olaylarını araştırmak için İstanbul'dan gönderilen kaymakam Servet Bey, Çakırcalı'nın afta iken son derece pervasız davrandığını, kır serdarı olan efeye yapması gereken işleri emretmek için kaymakam, binbaşı ya da yüzbaşının ayağına gittiğini anlatıyordu. Çakırcalı takip görevini zeybek kıyafetiyle sürdürdüğünden, kaymakam hazırladığı raporda, bu kıyafeti giymemesini rica ettiğini belirtmiş, Çakırcalı'nın eşkıya gibi davranıp sorumlu olduğu bölgede bağımsız çalıştığını yazmıştı.[46] Ancak Çakırcalı eşkıya gibi davranırken, bazı yararlı işler de yapıyor; Bayındır'ı basacağını bildiren Araplı Halil çetesinin[47] yakalanmasına yardımcı oluyor ve Salihli civarında eşkıyalık yapan İsmail çetesini de takip ediyordu.[48]

Dağlardaki Çetelere Büyük Af

1905 yılında devlet, otoritesini çeteler üzerinde hissettiremeyince ve vilayetin asayişini sağlayamayınca, aczinden dolayı hiç kapatamadığı af kapısını sonuna kadar açarak, dağlardaki büyük çeteleri affa uğratmayı planladı. Böylece vilayetin asayişi sağlanmış olacaktı.[49] Plan uygulamaya kondu ve Alaşehir eşrafından Tevfik Bey'in aracılığıyla, Gökdeli çetesi kır serdarı olarak 8 Mart 1905'te yüze indirildi.[50] Bu çetenin hemen ardından, Çakırcalı'yı ortadan kaldırmak için eşraf ve ağaların kışkırtmasıyla dağa çıkan Çamlıcalı çetesi, yine kendini dağa gönderen Sadık Bey ve Vali Kamil Paşa'nın siyasal rakibi Kaymakam Refik Bey'in aracılığıyla kır serdarı olarak affediliyordu.[51] Kaymakam Refik Bey, II. Abdülhamit'in jurnalcisi olup, Kamil Paşa'yı izlemek için İzmir'de görevlendirilmişti. Aynı zamanda vali-

44 *B.C.A., Y.S.K.P.*, No: 86-22/2160.

45 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2364 ve No: 86-24/2368.

46 *B.O.A., Y. Mtv.*, No. 275-109.

47 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2345.

48 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-35/3413.

49 *B.O.A., B.E.O., A.V.G.D.*, No: 105-18/6.

50 *B.O.A., B.E.O., İrade-i Hususi*, No: 382-8/105, Belge No: 553/84 ve *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2349 ve No: 86-27/2699.

51 *B.O.A., B.E.O., İrade-i Hususi*, No: 382-8/195, Belge No: 943-145, *B.O.A., İrade-i Hususi*, No: 145-58, *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2367, No: 86-24/2370 ve *Ahenk*, 25 Nisan 1905-12 Nisan 1321.

nin siyasi rakibi olduğundan, Çamlıcalıyı affa çıkardığında, Çakırcalı gibi büyük bir eşkıyanın tekrar dağa çıkacağını biliyordu, Aydın vilayetinde eşkıyalığın devam etmesini, böylece rakibi vali paşanın başarısız olup zorda kalmasını ve görevden alınmasını istiyor, Çamlıcalı çetesinin affi için aracı oluyordu. Söz konusu iki büyük çetenin affedilmesi diğer çetelere de cazip gelmiş, 1905 Nisan-Ekim ayları arasında on ayrı çete affa uğramıştı.[52]

Eşkıyalık olaylarının yaşandığı dağlarda, efeler kanunu hüküm sürer. Büyük efeler aynı sırada dağda bulunmazlar. Biri hükümetten af alıp, yüze indi mi, diğeri dağa çıkar. Öbürü dağdan inerse bu sefer, önceden yüze inmiş olan, yeniden adamlarını toplayıp dağ yolunu tutar. Çamlıcalı çetesinin kır serdarı olarak affedilmesi üzerine Çakırcalı, hükümetin kendisine oyun oynadığı kuşkusuna düştü ve akrabalarının intikamını almak üzere affa uğrayan Çamlıcalı çetesini pusuya düşürdü. Çıkan çatışmada, Çakırcalı çetesi, Çamlıcalı Hüseyin çetesini, reisi dışında neredeyse tamamen telef etti.[53] Bu çatışmada, Çakırcalı en sevdiği kızanlarından Çoban Mehmet'i kaybetti;[54] bu ölümün intikamını almak için çete çok kan dökecektir. Çetelerin birbirleriyle çarpışması üzerine, hükümet Çakırcalı çetesinin üzerine takip müfrezesi göndererek, onları tekrar eşkıya ilan etti.[55] Çakırcalı artık ikinci defa Ege dağlarındaydı.

Aydın vilayetinde çetelerin yüze indirilmeye başlanması ve bu olayların hemen ardından Çakırcalı çetesinin yeniden eşkıyalığa dönmesi üzerine, vilayetteki eşkıyalığın nedenlerini tespit ve af olaylarını teftiş etmek üzere görevlendirilen Kaymakam Servet Bey, 3 Mayıs 1905'te İzmir'e geldi.[56] Servet Bey, eşkıyalık bölgelerinde yaptığı incelemeler sonrası hazırladığı raporda, aflar nedeniyle, devletin halkın gözünde son derece âciz bir konuma düşürüldüğünü belirterek, gerçekten çok ilginç görüşler ileri sürmüştü.

Çetelerin af işini Alaşehir eşrafından Mütevellizade Tevfik Bey üstlenmişti ve aracılığıyla Gökdeli çetesi Alaşehir'de affa uğradı. Ancak aftan yerel yöneticilerin haberi yoktu. Affa uğrayan çete pür silah olduğu halde kazaya gelerek, hükümet konağını "bi-edebane ve etvar-ı hadd-ı nâ-şinasane" şeklinde bir anlamda "istila" etti; çetenin zeybeklerinden bazıları silahlı olarak sokaklarda nöbet tutuyorlardı. Bu bir af töreniydi.

---

52 Affedilen çetelerin ayrıntısı için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 131.

53 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2347 ve No: 86-24/2382.

54 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2324.

55 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-25/2406.

56 *B.O.A., İrade-i Hususi*, No: 140-50, *B.O.A., B.E.O., İrade-i Hususi*, No: 382-8/105, Belge No: 871-140 ve *B.O.A., B.E.O., Dahiliye*, No: 104-3/53, Belge No: 191601-566.

Affa uğrayan çete, pür silah halde "muzaffer" bir ordu gibi kasabada dolaştı; Alaşehir'in ileri gelenleri çeteye ziyafetler verdi, resimlerini çekti, hatta vilayet erkânı kazayı teftişe geldiğinde çete bunların huzuruna çıkarıldı. Bu gelişmelerden dolayı çete iyice şımarmıştı; kazada jandarmaların dolaşmasının yasaklanmasını istediler. Çatışmaya ortam yaratmamak için eşkıyanın bu isteği de yerine getirildi. Ancak bu gelişmeler güvenlik güçlerinin prestijini ve moralini sıfıra indirmişti.

Alaşehir eşrafından Mütevellizade Akif ve Raşit beylerin aracılığıyla İnce Mehmet, Musaoğlu ve İsmailoğlu çeteleri de affedildi. Bu çeteler de silahlarını bırakmamışlardı; pervasızca kazada yaşamaya başladılar. Halk bu çetelere itibar gösteriyor, hatta kazadaki büyük düğünlere konuk ediliyorlardı. Raporda bu durum şu cümle ile yer almıştı: "... mahalli handandan Edhem beğzadelerin bir hafta imtidad eden büyük düğünü var idi. Cemiyetde ıyş ü işret ederek çalgılar zeybek havası çalıb pür silah şakiler köpürerek oynadıkca meduvin ve zevar-ı mevcude alkışda devam ederler."

Raporda anlatılan ilginç olaylardan bir diğeri ise, Çamlıcalı çetesinin Aydın'da gerçekleştirilen af törenidir. Çetenin "istiman"ını izlemek isteyen çok büyük bir kalabalık, şehri doldurmuştu. Çete hükümet konağına gelip, mutasarrıfın huzuruna çıkarken ne olup bittiğini anlayamayan nöbetçi Arnavut zabitler eşkıyaya selam durmuşlardı.

Servet Bey raporun sonunda, gelişmelerden dolayı halkın eşkıyaya gösterdiği saygının, özellikle çocukların bilinçaltına yerleştiğini, bunun çok kötü bir gelişme olduğunu ve buna afların neden olduğunu dile getirmişti:

> ... Müstemen namını alan müsellah eşkıyanın çarşılardan mürurlarında dükkânlarda oturan ahali-yi mutia-yı hazret-i padişahi tazimen ayağa kalkmakda ve bir dükkâna girince "efem ne emr edersiniz ..." demekde ve sokaklarda çocuklar dahi "eşkıya oyunu" namıyla kimisi sergerde ve kimisi dağa kaldırılmış köylü kıyafet ve heyetini taklid ve iltibas edib daha o yaşlarda irae-i tavr-ı şekavete yeltenmektedirler ki müstemen-i eşirranın halk üzerinde ve ba-husus efkar-ı etfalde bu yolda bir tesir-i diğer husule getirmekde olması hep emr-i istimanda vilayetce müttehiz tedabirin netayic-i seyetinden (dir)...[57]

Servet Bey'in teftişi ve hazırladığı rapor sonrasında, bölgeye gönderilen "askeri teftiş komisyonu"ndan İbrahim ve Mehmet beylerin hazırladığı 17 Haziran 1905 tarihli bir raporda ise; af işleminin gerçekleştirilmesinin, halkı eşkıyalığa özendirdiği belirtilmektedir:

> ... İzmir şakilerinin cebren elde edilmelerine kuvvet-i hükümet kafi değilmiş

57 *B.O.A., Y. Mtv.*, No: 275-109.

gibi vilayetçe bir tarz-ı acibede kabul-ü istimanları ve müstemenleri diğer çetelerin takibine memuriyetleri cihetine gidilerek ve bunların silah ve cebhaneleriyle çarşı ve pazarlarda gezmelerine müsaade olunarak havali-i mezkure ahalisi nazarında eşkıyanın ehemmiyeti artdırılmış ve manen şekavete bir tarik-i teşvik açılmış olması.... hikmet-i hükümete menafi bulunduğundan bu yolsuzluğun bir an evvel ıslahı lazımeden olarak vilayetin Menteşe ve Söke ve Ödemiş cihetlerinde olan mevcud bulunan eşirranın kamilen der-dest (olunması)...[58]

Çakırcalı'nın İkinci Kez Eşkıyalığa Çıkışı

1905 Nisan ayında çetelerin yüze inmeye başlamasıyla, Çakırcalı Efe eşkıyalığa geri döndü. Çetenin yeniden eşkıyalığa başlama tarihi, ilginçtir ki, eşkıyalık mevsimine denk geliyordu. Efenin eylemlere başlamasıyla birlikte bölgeden valiliğe "... Çakıcı Mehmet'in yine taarruzat-ı şekavetkâraneden geri durmadığı ve bu yüzden muamelat-ı ticariyenin sektedar olduğu..."[59] haberleri geliyordu. Çakırcalı çetesi, ikinci kez dağa çıkışında çekilmez olmuştu. Zenginler, eşraf, ağalar elinden kan ağlıyordu. Bunun nedenlerinden birisi, çetenin yüzde iken elindeki sermayesini tüketmiş olmasıydı. İçinde bulunduğu mali sıkıntıdan dolayı normal müfrezelerine dahi maaş veremeyen devlet, aftaki çeteye de vaat ettiği paraları ödeyememiş, çete iyice parasız kalmıştı. Bunun için vurgun yapıp, ganimet elde ederek yataklarını ve adamlarını beslemesi gerekiyordu. Diğer bir neden de ağaların çeteye oyun oynamış ve düşmanı olan çeteleri affettirerek, onu tekrar dağa çıkmaya zorlamış olmalarıydı. Bütün bu nedenlerden ötürü, Çakırcalı zenginlere aman vermiyor ve zenginler de durumu sürekli vilayete bildiriyorlardı.[60]

Çetenin yeniden eşkıyalığa dönmesiyle eşkıya takibine önem verilmeye başlanmıştı ve yönetim, takip konusunda bu sefer titiz davranmaya özen gösteriyordu. Takip kollarının önceki dönemlerde halka yaptıkları baskı ve eziyetin halkı devletten soğutarak eşkıyalara yaklaştırdığının bilincine varılarak eski yanlışlıkların tekrar edilmemesi isteniyordu:

... Efrad-ı mülukanenin daima vazifesi başında bulunmaları elzem olub gerek kasaba dahilinde ve gerek esna-yı takibde yollarda ve karyelerde terbiye ve intizam-ı askeriyelerini son dereceye kadar muhafazaya gayretle ahali-yi mutiyeden hiçbirini katiyen incitmemeğe ve ötekinin berikinin bağ ve bağçemende ve sairesine asla zerre kadar hasar iras etmemeğe ve şikâyeti mucib ahvale

58 *B.O.A., Y. Mtv.*, No: 275-109.

59 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2360.

60 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-25/2489 ve No: 86-26/2505.

meydan vermemeğe ve aksi halde mütecasirleri ve bunları men'e dikkat etmeyen zabitleri mesul tutulacakdır.[61]

Asayişin sağlanması için gerekli önlemler alınıyor, takip düzenleniyor, ama amaca bir türlü ulaşılamıyordu. Aksine Çakırcalı çetesine ek olarak Alcı Osman, Köşklü İbrahim ve Kırlı Hüseyin gibi yeni çeteler dağa çıkarak,[62] asayişi iyice ihlal ediyorlardı. Bunun üzerine Kamil Paşa, vilayet mektupçusu Tahir Kenan Bey'i Ödemiş ve civarına göndererek eşkıyalığın nedenlerini ve niçin önlenemediğini araştırmakla görevlendirdi. Tahir Kenan Bey 9 Kasım 1905 tarihli raporunda bölgedeki eşkıyalığın nedenlerini çeşitli başlıklar altında toparlamıştı.[63] Bunlardan ilki mülki memurların yetersiz olmaları ve rüşvet almalarıydı:

> ... bu bela adalet işi, icraat işi, kese-i irtikablarını doldurmakdan başka emeli olmayan... insaf ve merhametden nasibi bulunmayan bi'l-cümle memurin-i kaza derhal değişmeli!.. Kazanın eşkıya ile malı olduğu bir vakitde, yeniden dürlü dürlü şakiler yetişdirmeğe en ziyade memurin-i hükümet sai etmişdir. Haydi mevcut habislerin vücudları izale olunmuş, kaza külliyen temizlenmiş bulunsun. Memurlar yine yetişdirmeğe muktedir oldukdan sonra ne hayır beklenir?... Nahiye müdürleri içinde yalnız Kilas müdürü matlubumuz vechle iş görmekde olub diğerleri yok hükmündedir. Balyanbolu ile Birgi'ye hakikaten değerli, namuslu, bozulmamış birer müdür lazımdır. Düşündüm böyle iki müdür der-hatır edemedim. Hiç olmazsa mekteb-i idadiden çıkanlardan ve fakat birer ikişer nahiyede birer müddet müdürlük edenlerden iki müdür seçib hemen izam etmeli yahud zabıtadan polis komiserlerinden emniyet olunur iki kişiyi müdür vekili göndermeliler ki icraat yolunda cereyan edebilsinler.

Tahir Kenan Bey'in raporundaki ikinci neden, mülki yapının temeli olan dairelerin işlememesiydi:

> ... Ağlamamak kabil değil, hiçbir dairede muntazam bir kayıd yok. Mahkeme ne kadar maznun, ne kadar mahkûm, firari olduğunu bilmez, polis dairesi evrak-ı perişandır. Mana çıkaramaz, nüfus dairesi asker muamelesi bilirse de firarileri haber vermez. Cihet-i askeriyeden gelen esami pusulası nakıs, her gün ordulardan cihet-i mülkiyeye gelen muharreratda gösterilen firarilerin ne olduğu künyeleri nerede bulunduğu meçhul, tahrirat kalemi de bunlardan gafil... Eşkıya denilen heriflerin cümlesi bu kabilden olarak bi'l-ahire şekavete süluk etmişlerdir.

Raporda yer alan üçüncü neden, takipteki güçlüklerdi. Görevli müfrezelerin komutanlarının işe yaramazlığı ve affedilmiş çetelere takip işi

61 *B.O.A., Y. Mtv.*, No: 275-109.

62 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-27/2647.

63 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-26/2566.

verildiğinden, bunlardan yarar beklemenin "abes" olduğu belirtilmiştir. Tahir Kenan Bey gibi, Aydın vilayetinin üst düzeydeki bir memurunun hazırlamış olduğu rapor, Osmanlı İmparatorluğu'nun tükenmişliğini ve vilayette asayişin sağlanamayacağını belgeliyordu. Gerçekten takibe gönderilen müfrezeler ve eski çeteler hiçbir iş beceremiyor,[64] Cabiroğlu Ahmet, Tekelioğlu Mehmet, Koca Ali, Koca Hüseyin gibi çeteler peş peşe dağa çıkıyordu.

Vilayet yöneticileri asayişi sağlamakta yine çaresiz kalmıştı. Alınan önlemlerden biri, Osmanlı Devleti'nin klasik yöntemiyle halkı "nezre" bağlayıp, çetelerden haber vermek ve yakalanmasında yardımcı olmak üzere, köy ihtiyar heyetlerini "müteselsil kefalete" sokmak olmuştu.[65] Yeterli zaptiye ve jandarması bulunmayan hükümetin, eşkıya takibi için elinde silahı bile bulunmayan sivil halktan askeri iş beklemesi son derece garipti. Hükümet bu yanlışlığını anlayarak, eşkıyanın takibinde halkın kullanılamayacağına karar vermişti.[66] Kolluk kuvvetlerinin son derece yetersiz kalması üzerine, devlet bir girişimde daha bulunarak jandarmalara yardımcı olmak üzere, bölgedeki Reji kolcularından da yararlanmaya başladı.[67] Eşkıyalığın artması, uzaması ve çetelerin başarılı olmasıyla, takip şiddetlendi. Bu da köylünün hayatını zindana çevirdi. İşte bu sırada jandarmaların haydut gibi davranıp sorgulama yapıyorum diye köylüleri dayaktan öldürmeleri de rastlanan olaylardandı.[68]

Takip Kumandanlığında Bir Despot: Kara Sait Paşa ve Çakırcalı'nın Takibi

Ege bölgesinde haydutluğun en üst noktaya tırmanması, vilayette yaşayan yerli-yabancı herkesi tedirgin etmişti; şikâyetler ayyuka çıkmaktaydı. Bunun için 1906 yılı başında hükümet, Aydın Vilayeti Umum Takip Kumandanlığı'na Kalkandelenli Arnavut Kara Sait Paşa'yı atadı. Kara Sait Paşa, sarayın güvendiği bir askerdi. Sait Paşa, İzmir'e bir tümen, takip alayı ve müfrezelerle gelmişti; ayrıca Çakırcalı'nın düşmanı olan çeteler de takibe katılacaktı.

Eşkıya takipte sıkıştırıldı mı, yaşayabilmesi için çeteye nehir gibi para akması, o paranın da çete tarafından yine nehir gibi akıtılması gerekir. Ni-

---

64 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-27/2682.

65 *B.O.A., İrade-i Hususi*, No: 1321-S-41.

66 *B.O.A., İrade-i Hususi*, No: 1321-Ca-62.

67 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-26/2587 ve No: 86-22/2143.

68 1905 yılında, Salihli'nin Derbent köyüne eşkıya takibi için giden Arnavut Yahya Çavuş, üç kişiyi öldürmüştür. *B.O.A., B.E.O., Dahiliye*, No: 104-3/53, Belge No: 193582-812.

tekim Çakırcalı, "eşkıyanın hayatı para ile kaimdir ve para verecek yerleri çoktur. Eşkıya ele geçirdiği parayı hayatını korumak için hemen lazım gelen yerlere dağıtır" diyordu.[69] Kara Sait Paşa'nın takibe çıkması ve çeteleri sıkıştırmaya başlaması, özellikle Çakırcalı çetesinin para ihtiyacını artırmıştı. Bu yüzden çete 1906 yılı başında önce Tire'yi basarak, kazanın zenginlerinden yüklü miktarda para kaldırdı.[70] Hemen sonra, Alaşehir'e yönelip, yöre zenginlerine yazdığı mektuplarla silah ve para istedi.[71] Kara Sait Paşa ise, durmadan dinlenmeden Çakırcalı'yı takip ediyor, fakat küçük bir ize bile rastlayamıyordu. Gün geçmiyordu ki Çakırcalı'nın yeni bir eylemiyle karşılaşılmasın. Çakırcalının böylesine fütursuzca eşkıyalığı sürdürmesi, paşayı sinirlendiriyordu.

Çakırcalı da yaptığı planlarla paşayı iyice şaşırtıyordu. Planı ise, kendine bağlı "taslak" çeteleri dağa salıp, kendi adına eşkıyalık yaptırmaktı. Nitekim kendine bağlı Kara Ali ve Tekelioğlu çetelerini de "meydan-ı şekavete" sokmuştu. Çakırcalı ile birlikte, diğer iki çetesi de birbirinden çok uzak yerlerde eylemler yapıyor[72] gerçekleşen eylemlerin "faili" hep Çakırcalı olarak görünüyordu. Sait Paşa, Çakırcalı çetesinin ev, eşya ve hayvanlarını müsadere etmek ve akrabalarını İzmir'e sürmekle işe başladı.[73] Ardından köylüler ve yatak olmalarından şüphe edilen kişiler de sürgüne gönderildi.[74] Bu şekilde sürgüne gönderilenler, vilayete şikâyetçi olup bir an önce affedilmelerini istediler. Nitekim Çakırcalı'nın Tire'ye baskın yapmasından sonra, yataklık suçuyla sürülen iki kişi vilayete bir dilekçe de göndermişlerdi: Hasımlarının suçlamaları üzerine, hiçbir ciddi araştırma ve soruşturma yapılmaksızın sürüldüklerini iddia ediyorlardı. Bu yüzden aileleri, hayvanları, tarlaları perişan olmuş, zelil bir hale gelmişlerdi. Telafisi mümkün olmayan yanlışlıkların giderilip, mağduriyetlerine son verilmesini istiyorlardı.[75] Sürgünlerden dolayı insanlar perişan olurken, takip müfrezeleri de, takip ve tahkikat yapıyoruz diye köylülere olmadık zulüm

---

69 Bu görüş ve alıntı için bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 313, 315 ve 500.

70 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-41/4021.

71 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2357.

72 Hemen hemen aynı tarihlerde Çakırcalı, Tire ve Alaşehir civarında eşkıyalık yaparken, Kara Ali çetesi Salihli'nin Sart ılıcası civarında köy bastıktan sonra, Sart ılıcasının sahibi Hamit Ağa'yı tehdit edip para istiyordu. Bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-27/2659. Tekelioğlu çetesi ise bu dönemde Ödemiş yakınlarında Ayan Hacı Süleyman'ın konağını basıp, yüklüce para kaldırıyordu. Bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2753.

73 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-41/4021.

74 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-27/2642 ve No: 86-28/2794.

75 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-27/2650.

yapıyorlardı. Kara Sait Paşa'nın ve onun efradının zulmü, çetelerin zulmünü çoktan geçmişti. Bizzat tahkikatta bulunan paşa, halkı konuşturacağım diye köylüleri insafsızca dövmekte; tabanlarını yarıp, kemiklerini kırmakta idi.[76]

Devlete her şeyini veren, cephelerde ölen, tarımı ile, vergisi ile devleti ayakta tutan köylüler; kendilerine yabancı, yolsuz ve haksız davranışlarda bulunan resmi görevlilerden, dolayısıyla hükümetten (Osmanlı'dan) nefret ederken, bunlara bir de zulmün eklenmesi, kendini insandan saymayan idareye olan bu nefreti pekiştiriyor ve onları eşkıyaya yakınlaştırıyordu. Bu, psikolojik bir durumdur ve sosyal psikoloji açısından değerlendirilmelidir. Nitekim Yaşar Kemal, *İnce Memed* adlı romanında bize eşkıya psikolojisi hakkında ip uçları veriyor: "Eşkıyayı korku ve sevgi psikolojisi yaşatır".[77] Çeteler halkı psikolojik olarak etkiler ve kendisini hiçbir şekilde ihbar etmemesini sağlamak için öncelikle korkutur. Ardından da halkı ezen, soyan ağa ve resmi görevlileri cezalandırarak halkın sözcülüğünü üstlenip, edilgin insanlar için umut olurlar, onların sevgisini kazanırlar. Ancak, bu iki duyguyu eşkıya bir arada götüremezse dağlarda yaşayamaz. Yalnız sevgi tek başına zayıftır. Yalnız korkuysa kindir. Başarılı ve uzun süre yaşayan çete, halkın sevgisini kazandığı kadar, korku salmasını da bilendir.

Osmanlı Devleti'nin dağ köylüklerinde, köylü ve göçebe ahali, hükümeti daima bir "heyula" olarak görür ve halkın başına "musallat" bir bela şeklinde düşünürdü. Bu yüzden de köylüler eşkıya gibi, katil gibi hükümet için "haric ez-kanun" olanlara yardımı adeta bir insanlık görevi sayardı. Söz konusu anlayış, Anadolu'da ezilmiş kitlelerin eski bir geleneğidir. Gerçekten sevilen eşkıyanın yerini hiç kimse kolay kolay bulamazdı. Durum Ege bölgesinde de aynıydı. Umum Takip Kumandanı Kara Sait Paşa ve hükümet oyunu zaten baştan kaybetmişti ve yaptıkları haksız ve insafsız uygulamalar bölgede eşkıyalığı iyice pekiştiriyordu.

Çakırcalı, 1906 yılı başında Tire ve Alaşehir taraflarındaydı; taslak çeteleri görevlerini eksiksiz yapıyor, takip kolları bu çeteleri dar bir alana kıstırmaya çalışıyordu. Bu arada Çakırcalı, Aydın sancağına geçerek, üç sene önce kendisine oyun oynayan ve yörenin en zengin kişisi olan Barutçu İstavri Efendi'nin fabrikasını basıp, bin lira parasını aldı.[78] Çakırcalı

---

76 Sun, *a.g.e.*, s. 100. Son derece sinirli ve zalim bir yapısı olan Sait Paşa, İzmir-Karşıyaka'da gezerken atının çamur sıçratması üzerine, Karşıyaka belediye reisine sinirlenerek ayağına getirtmiş ve reisi bayıltıncaya kadar dövmüştü.

77 Y. Kemal, *İnce Memed*, c. I, s. 67-68. Aynı düşünceyi Bulgar komitacılarının başarısında gören görüş için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul, 1984, c. I, s. 509-510.

78 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-27/2653.

böylece intikamını alırken, isteklerini yerine getirmeyenlere ve oyun oynamaya kalkışacaklara gözdağı veriyordu.

Çakırcalı'nın Aydın Çiftekahveler'deki fabrikayı basması üzerine, Kara Sait Paşa komutasındaki takip kolları derhal çetenin peşine düştü. Takip yoğunlaşmıştı, ancak çeteyi bir türlü kıstıramıyorlardı. Çakırcalı dağları avucunun içi gibi biliyor, ancak paşa da yılmadan takip ediyordu. Çakırcalı onun bu azminden korkmaya başladı. Takip böyle şiddetli devam ederse bir yerde kıstırılabilirdi. Çakırcalı kararını verdi; Sait Paşa'yı pusuya düşürecekti.

Çakırcalı üzerine yapılan çalışmalarda ayrıntılı olarak anlatılan olay şöyledir: Çete son derece sarp ve kayalık olan İkizdağı'na çekildi ve müfrezeye bir yolla haber uçurttu. Pusuyu kurdukları boğaz kayalık ve sarptı. Kayaların boğaz yanı bıçakla kesilmiş gibi dikti. Ve İkizdağı'na gidecek paşa buradan geçmek zorundaydı. Çakırcalı kızanlarına kesin bir talimat vermişti: O ateş etmeden kimse ateş açmayacaktı.

Sait Paşa ve ordusu görünmüş, pusuya düşmek üzereydi. Fakat Çakırcalı silahını ateşlememiş, paşa silahın önünden geçip gitmişti. Efe sonradan yüzdeyken niçin paşayı vurmadığını şöyle anlatmıştı: "Güzel, yiğit bir adam. Ne kadar da genç bir paşa! Fidan gibi, bir türlü elim varmadı."

Bu arada Sait Paşa, ihbar yapılan yerde Çakırcalı'yı bulamayınca aynı yoldan geri dönmüş ve ikinci kez namlunun önünden geçmişti.

Çakırcalı, daha sonra paşa'ya bir mektup yazarak iki kez namlunun önünden geçtiğini, fakat kendisini öldüremediğini belirtmiş, yiğit bir adamsınız beni takipten vazgeçiniz, dağlar can pazarıdır, diyerek bir daha karşısına çıkarsa öldüreceği tehdidiyle mektubu paşaya ulaştırmıştı.

Paşa mektubu alınca sinirden köpürdü, ancak efeden korkmuştu da. Bir müddet daha çekinerek takibe devam etti, ancak Çakırcalı'nın izine kesinlikle rastlayamadı. Yılgın, yıkık bir şekilde, sağlık nedenlerini ileri sürerek görevden istifa etti.[79]

Kara Sait Paşa'nın Ardından Afların Gündeme Gelişi

Çete, paşaya pusu kurduktan sonra vakit yitirmeksizin Menteşe sancağına geçti ve 8 Mart 1906'da Milas'ın zengin ailelerinden Manolaki Hacı Porduromus'un iki oğlunu dağa kaldırarak dört bin lira fidye talep etti.[80] Çete, elinde esirlerle gelecek parayı beklerken, 11-12 Mart 1906'da Kuyucak civarında postayı da vurdu.[81] Çakırcalı'nın yabancı uyruklulara karşı

---

79 Olayın ayrıntısı ve Çakırcalı'nın yazdığı mektubun metni için Bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 110-122, Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 76-79, Üsküp, *a.g.e.*, s. 163-166 ve Asarcıklı, *a.g.e.*, s. 55-59.

80 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-27/2691 ve No: 86-27/2701.

81 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-27/2694.

eşkıyalık hareketlerine girişmesi, Kara Sait Paşa'nın görevden çekilmesi ve ardından posta vurgunu ve eşkıyadan dönme takipçilerin hiçbir iş becerememesi, yönetimi iyice yıldırmıştı. Gündeme yine "af" geldi.

Çakırcalı'nın eniştesi aracılığıyla 12 Mart'ta haber gönderilerek, af için düşüncesi öğrenilmek istendi. Çakırcalı affi kabul edebileceğini, ancak önce istediği fidyenin ödenmesi gerektiğini belirtti. Efeye fidye olarak bin lira gönderilince, efe gazaba gelerek verilen sözler tutulmadığından istediği para gönderilmez ve af gerçekleşmezse "esirlerin kellelerini" göndereceğini bildirdi.[82] Çetenin ağır tehdidi üzerine, geri kalan para tedarik edilerek gönderildi. Parayı alan çete, esirlerden birini bıraktıktan sonra diğerini yanında dolaştırarak, af için gerekli pazarlığı yapmaya çalıştı.[83]

Vilayet, Çakırcalı'yı ikinci kez yüze indirmek için klasik tekliflerini ileri sürdü. Buna göre, Ankara, Konya ve Adana'da ikameti kabul ettiği takdirde, maaş bağlanıp affedilecek, ancak eşkıya takipçiliği caiz olmayacaktı.[84] Bu arada, af işi ile Kamil Paşa'nın oğlu Mirliva Sait Paşa, vilayet mektupçusu Tahir Kenan Bey, İzmir'in Levanten ailelerinden Forbes ve Whitaller ilgilenmekteydi.[85] Çakırcalı iyice zorda olan hükümetin durumunu biliyor, bu yüzden ilk affindaki şartlardan daha ağırını kabul ettirmeye uğraşırken, sürgüne gönderilen akrabalarının geri gelmesini ve müsadere olunan evi, eşyaları ve hayvanlarının da iadesini istiyordu.[86]

Af için pazarlığın yoğunlaştığı nisan ayının başında, bölgedeki diğer çeteler de eşkıyalık için uygun mevsimin gelmesiyle faaliyetlerini artırmaya başlamışlardı. 4 Nisan'da Koca Ali, Tire'de Subaşı çiftliğini basarken,[87] ismi belirtilmeyen bir başka zeybek çetesi aynı tarihte, II. Abdülhamit'e ait Torbalı'daki "çiftlikat-ı hümayun"u basıyor[88] 5 Nisan'da Koca Hüseyin çetesi Alaşehir civarında köy basıp, muhtarın oğlunu dağa kaldırıp fidye isterken,[89] 6 Nisan'da Ali Molla çetesi takip kollarıyla çarpışıyor[90] ve birleşen iki çete 7 Nisan'da Nazilli civarında yol kesiyordu.[91] Vilayet çok

---

82 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-24/2325. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2734. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-27/2696, No: 86-28/2709, No: 86-24/2737, No: 86-26/2576 ve 2577.

83 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2762 ve No: 86-28/2769.

84 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2725 ve No: 86-28/2781.

85 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-27/2696 ve No: 86-28/2780 ve No: 86-28/2781.

86 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2748.

87 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-30/2940.

88 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2797.

89 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2779.

90 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2784.

91 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2787.

zordaydı. Vali, af işini görüşen Tahir Kenan Bey'e gönderdiği bir yazıda, eşkıyalığın arttığını, diğer çetelerin elde edilebilmesi için Çakırcalı'nın bir-iki sene süreyle affının sağlanmasını istiyordu.[92] Devletin iyice "acze düştüğünü" gören Çakırcalı, çok ağır şartlar ileri sürmüş[93] ve şartlarını kabul ettirmişti. 16 Nisan 1906'da af iradesi çıkartıldı. Efe ikinci defa yüze iniyordu.[94]

Çakırcalı af pazarlığında elde ettikleriyle, bölgesinde yine tek otorite olmuştu ve hükümet bir parça olsun rahatlayacağına inanıyordu. Ne var ki Çakırcalı'nın taslak çetesi olan Kara Ali, "istiman"ın kabul edildiği gün, daha önce tehdit etmiş olduğu Sart Ilıcası sahibi Hamit Ağa'dan istediği parayı alamadığı için Salihli'deki bu çok ünlü ılıcayı yakmıştı.[95] Demek ki, Çakırcalı affa giderken devlete güvenemiyor ve kendine bağlı çetelerin faaliyette bulunmasını istiyordu. Kara Ali 16 Nisan'da ılıcayı yaktıktan sonra, 2 Haziran'da Salihli taraflarından Hacı Emin ve Hacı Mehmet ağaları dağa kaldırıp, fidye aldı.[96] 28 Temmuzda da Gölcük yaylasındaki zenginleri tehdit edip para aldı.[97] Öte yandan Çakırcalı'nın diğer taslak çetesi Tekelioğlu da "icra-yı şekavetine" devam ediyor, Ödemiş'in Balyanbolu nahiyesinden iki zengini fidye için dağa aşırıyordu.[98] Vilayetin asayişinin sağlanması için dağdaki en önemli çete yüze indirilmişti, fakat onun yardımcı çeteleri eşkıyalıklarını sürdürüyordu. Bunlardan başka Ali Molla, Kara Mehmet, İnce Mehmet ve Tokalıoğlu Halil İbrahim çeteleri de çiftlik basıyor, adam ve çocuk kaldırıp fidye alıyor, birbirleriyle çatışıp Ege bölgesini her açıdan perişan ediyorlardı.[99]

Çetelerin faaliyetlerinin artması üzerine, Çakırcalı'nın affından dolayı görece rahatlayan takip kolları, görevlerine ağırlık vererek bölgedeki küçük ve isimleri pek duyulmamış çetelerin üyelerini ya öldürüyor ya da yakalıyorlardı. Ancak bunlar, çıkan çatışmalarda ölen ya da tek tek ele geçen

---

92 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-28/2786.

93 Çakırcalı'nın af için ileri sürdüğü şartlar için bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 215-216 ve Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 84-85.

94 *B.O.A., İrade-i Hususi*, No: 1324-S-74 ve *B.O.A., B.E.O.*, No: 109, s. 303, Belge No: 12 ve *B.O.A., B.E.O., İrade-i Hususi*, No: 382-8/105, Belge No: 1513-202 ve *Ahenk*, 18 Nisan 1906-5 Nisan 1322.

95 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-29/2809.

96 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-29/2873.

97 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-30/2951.

98 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-29/2874.

99 Mayıs-Ağustos 1906 döneminde yaşanan eşkıyalık olayları için bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-29/2830, No: 86-29/2864, No: 86-29/2870, No: 86-29/2974, No: 86-30/2978, No: 86-30/2985 ve *B.O.A., B.E.O., A.V.G.D.*, No: 105, s. 557, Belge No: 41.

kişilerdi.[100] Bu arada takip kollarının büyük bir başarısı olmuş, 1905 affıyla yüze inen İnce Mehmet, gazetenin anlatımıyla, "... hükümet-i seniyyeye arz-ı istiman ederek mazhar-ı afv-ı ali-i padişahi olmuş iken hamir-i hilkatı şekavetle yoğrulmuş olduğu cihetle hayatına muadil olan nimet-i uzma-yı afvın kadir ve kıymetini takdir etmeyib mukteza-yı fıtratını yeniden izhar ile..." eşkıyalığa dönmüş ve takip kollarıyla giriştiği çatışma sonrası çetesiyle birlikte öldürülmüştü.[101] Devlet elde edilen başarılara dayanarak, vilayette asayişi sağlama çabasını sürdürüyordu; bunun için başına bela olan Kara Ali çetesini de yüze indirmek istedi ve afta bulunan Çakırcalı'nın aracılığıyla, efenin taslak çetesi de affedildi.[102]

1906 yılının ikinci yarısını yüzde geçiren Çakırcalı, bu dönemde önemli kişiler ile görüşmeler yapmıştı. Çakırcalı'nın ilk görüştüğü kişi Aydın valisi Kamil Paşa'dır. Paşa Ödemiş'e giderek, tahkikatta bulunacaktı. Paşanın Ödemiş'e geleceğini öğrenen efe, karşılama töreninde hazır bulundu ve bir geceyi birlikte geçirdi.[103] Paşa, Çakırcalı'yı son derece vahşi bir adam zannetmekteydi. Ancak onu nazik, utangaç, ufak tefek bir adam olduğunu görünce şaşkınlığa uğramıştı. Aralarındaki görüşme sırasında paşa, efenin tekrar dağlara dönmemesi ve hükümetin başına iş açmaması için telkinde bulundu. Paşanın İzmir'e dönüşünden sonra, Çakırcalı'yı Baron Wanotelli adında bir İtalyan generali ile Laufon Gais adlı bir İtalyan gazeteci ziyaret etti.[104] Bu misafirlerin ardından İngiliz ve Fransız gazeteciler de Çakırcalı'ya misafir olmuştu. Çakırcalı çetesinin koskoca Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tek başına direnmesi ve devleti parmağının ucunda oynatması Batı kamuoyunun ilgisini çekmiş ve gazeteciler onunla görüşerek, bu ilginç haydutu kendi ülkelerinde tanıtmaya çalışmışlardı. Çakırcalı yabancı konuklarını ağırladıktan sonra, vilayette dolaşmaya çıkmış, pek çok ağa ile görüşmüş, Milas'ta daha sonra mebus olacak olan ünlü devlet adamı Halil (Menteşe) Bey'in de konuğu olmuştu.[105]

---

100 6 Haziran-20 Eylül 1906 tarihleri arasında İzmir basınına yansıyan haberlere göre ele geçirilen eşkıyanın sayısı on altı kişidir. Bkz. *Ahenk*, 6 Haziran 1906-24 Mayıs 1322/20 Eylül 1906-7 Eylül 1322.

101 *Ahenk*, 29 Ağustos 1906-16 Ağustos 1322.

102 *B.O.A., Y.A. Res.*, No: 144-20 ve *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-30/2983.

103 Sun, *a.g.e.*, s. 243-248.

104 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-30/2922 ve Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 92.

105 Sun, *a.g.e.*, s. 262-263 ve Asarcıklı, *a.g.e.*, s. 150-151. Halil Bey'in evinde kalırken kendine pusu kurulduğu korkusuna kapılan Çakırcalı, Halil Bey'i kısa bir süre için gözaltına almıştı. Ancak böylesine bir olay Halil Bey'in anılarında yer almamıştır. Bkz. *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, (Yay. İsmail Arar), İstanbul, 1986, ss. 1-154.

Genel Af ve Af Sonrası Eşkıyalığın Artışı ve Önlemler

1906 yılında, II. Abdülhamit'in cülusunun otuzuncu yılı nedeniyle, "genel af" ilan edilmişti. Yönetim bir yandan asayişi sağlamak için var gücüyle çalışıyor; diğer yandan ele geçirip mahkûm ettiği kişileri tekrar suç işlemek için meydana bırakıyordu. Nitekim İtalya'nın İzmir konsolosu sadarete gönderdiği 5 Eylül 1906 tarihli bir raporda, Aydın vilayetinde genel aftan sonra birçok eşkıyanın mevcut olduğunu, sayılarının birkaç yüzü aştığını, ahalinin endişede olup eşkıyaların nahiye ve köylere tecavüzlerinin arttığını bildiriyordu.[106]

Bunun üzerine 1906 Eylül'ünden itibaren, yönetim pek çok kez uygulayıp en ufak bir başarı elde edemediği "takip yöntemini" tekrar uygulamaya koydu. Kara Sait Paşa 19 Eylül 1906'da bir kez daha göreve getirildi.[107] Sait Paşa bu kez iddialıydı, Sakız'da görevli nizamiye askerleri ile Makedonya'da beraber görev yaptığı askerleri de bölgeye getirmiş, onlara güçlü Karadağ silahları vermişti. Paşa göreve başlar başlamaz, 27 Eylül 1906 tarihini taşıyan bir beyannameyi vilayetin her tarafına dağıtıp içeriğinin herkesçe bilinmesini ve buna uyulmasını istedi. Aksi halde en ağır cezaların uygulanacağını bildirdi. Beyannamenin birinci bölümü takip kuvvetlerini, ikinci bölümü ise halkı ilgilendiriyordu.

Beyannamenin takip kollarını ilgilendiren bölümünde üzerinde önemle durulan konu, zaptiyelerin kendilerini ve hayvanlarını ahaliye besletip konaklatma gibi yüzyıllardır sürdürdükleri kötü alışkanlıklarından vazgeçmeleriydi. Köylere giden takipçiler, köylüden aldıkları her şeyin parasını tamamen ödeyecekler ve ödemede bulunduklarına dair köy ihtiyar heyetinden bir ilmühaber alacaklardı. Bu işlemi yerine getirmeyenler ise şiddetle cezalandırılacaktı. Beyannamenin bu bölümünün amacı, halkı kazanmaktı.

Kara Sait Paşa'nın beyannamesinin ikinci bölümünün muhatabı ise yılgın halktı. Beyanname, ilk olarak, eşkıyalık bölgesindeki halkın tüfek, tabanca ve bıçak gibi silahları bulundurmasını tamamen yasaklıyordu. Böylesi malzeme ile görülen ya da yakalananlar emre "adem-i itaat" şeklinde nitelendirilerek eşkıya sayılacaklardı. Halkın silah taşımasını yasaklayan beyanname, herhangi bir kasaba ya da köyü eşkıya bastığında, eşkıyayı yakalama işini halka yüklüyordu. Yakalayamadıklarında ise zavallı halkı "ha-

---

106 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-30/2984. Fransa'nın İzmir başkonsolosu 31 Ekim 1906'da ülkesine gönderdiği bir telgrafta; "... havalide 1.000 kadar eşkıya vardır. 1.000 kadar da asker kaçağı eşkıyalık yapmaktadır..." diyordu. Bkz. Coşar, *a.g.m.*, 29 Mayıs 1973.

107 *B.O.A., B.E.O.*, No: 109, s. 320, Belge No: 18.

mi-i eşkıya" olarak görüp cezalandıracaktı. Silahsız halkın köyüne çete geldiğinde, bunlara yiyecek, içecek vermesi ve onları hemen ihbar etmemesi halinde ahali "eşkıya yatağı" sayılacak ve yine cezalandırılacaktı.[108]

Sait Paşa, takibe çıkarken yayımladığı beyannameye dayanarak, kır serdarı göreviyle afta bulunan Çakırcalı ve efradından da ellerindeki silahlarını teslim etmelerini istedi.

Çakırcalı'nın yanıtı sert oldu: "Erkek kısmı elindeki silahı vermez. İstersen gelir alırsın".[109] 3 Kasım 1906 tarihli bir jurnal, çetenin toplanmaya başlayıp, dağa çıkmak için hazırlık yaptığını belirtiyordu.[110] Nitekim çete 6 Kasım'da Aydın sancağının dibindeki Erbeyli tren istasyonunu basarak telgraf makinesini imha ettikten sonra, Osmanlı-Aydın Demiryolu Kumpanyası'na ait, İzmir-Aydın seferini yapan treni durdurup talan etti.[111]

Çakırcalı üçüncü kez dağa çıkmıştı. Baskın yapıyor, ağa kaldırıyor, adam öldürüyor, peşinde çok kuvvetli takip olmasına rağmen pervasızca eşkıyalığını sürdürüyordu.[112] Bu arada eski yöntemlerine başvuruyor, aftaki taslak çetesi Kara Ali'yi de yeniden dağa gönderiyordu.

Sait Paşa, Çakırcalı'yı dört bin kişilik müfrezesiyle durmadan takip ederken yine sürgünler yapılmakta,[113] müfrezelerin bölünmemesi amacıyla bazı çeteler affedilmekte[114] ve bazı "çalıkakıcılar" yakalanmaktaydı.[115]

108 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-31/3003.

109 Sun, *a.g.e.*, s. 284 ve Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 95.

110 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-31/3033.

111 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-31/3037 ve No: 86-31/3038.

112 Çakırcalı'nın tekrar eşkıyalığa çıkmasıyla birlikte, sansürden dolayı basında, yaptıklarına ilişkin haberlere rastlanamamaktadır. Ancak 2 Aralık 1906 tarihli bir belgede: "... üçüncü defa olarak şekavete çıkmış olan Çakırcalı'nın yeniden halka havf ve endişe verib on beş gün içinde beş vukuatın zuhuru..." denmektedir. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-31/3052.

113 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-29/2858. Sait Paşa'nın pek çok kişiyi yatak diye sürgüne göndermesi ya da tutuklaması üzerine valilikten Sait Paşa'ya bir emir gönderilir: "... Yataklık maddi, ihtiyari ve zaruri mi olduğu anlaşılarak eşkıyayı redde muktedir olmayarak mecburen hanelerine kabul edenlerin beyhude tevkif ve tebidleriyle mağduriyetlerine meydan verilmemesi..." Bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-31/3049.

114 Büyük çetelerden Ali Molla çetesi Trablusgarp ve Fizan'da oturmaları kaydıyla 13 Şubat 1907'de affedilmişlerdi. *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 1325-M-4 ve *B.O.A., B.E.O., A.V.G.D.*, No: 106, s. 10-11, Belge No: 207-285 ve *B.O.A., B.E.O.*, Zaptiye Defteri, (Z.D.), No: 663-21/14, Belge No: 222895-214. Ayrıca Ali Molla çetesinin dehalet ettirilip, daha sonra Fizan'a gönderilişlerinin gelişimi için bkz. Dursun, *Hatıralar*, s. 41.

115 İzmir basınında, çetelerin yaptıklarına ilişkin hemen hemen hiçbir haber yer almazken, isimleri ve yaptıkları hiç duyulmamış kişilerin adları "der-dest-i eşkıya" başlığıyla yayımlanmaktadır. Bkz. *Ahenk*, 8 Teşrin-i sani 1906-25 Teşrin-i evvel 1322 ve 23 Teşrin-i sani 1906-10 Teşrin-i sani 1322.

Çakırcalı, bu arada taslak çetesi Kara Ali'yi -kanımızca- lojistik destek ve istihbarat sağlamak için 1907 yılı başlarında yüze indirtmiş,[116] kendisi faaliyetlerini aksatmamıştı.

1907 yılında Kamil Paşa gibi bir devlet adamı durumu şöyle dile getiriyordu: "... bugünkü gün hükümetden hali olan Aydın vilayeti Çakırcaoğlu'nun tehdid-i tahtında(dır)".[117] Kamil Paşa, bu döneme ilişkin hazırladığı raporlarda Çakırcalı'nın korkunç derecede zalimleşip üç ayda altmış kişiyi öldürdüğünü belirttikten sonra, çetenin köylüleri kendilerini ihbar etmemeleri için tehdit ettiğini, ihbar edenleri öldürdüğü için, yöreden muhbir ve kılavuz temin edilemediğini söyler. Aynı yazıda, Çakırcalı'nın yabancı uyruklulara olan taarruzları ve hatta kimilerini yıllık "haraca" bağlamasından dolayı, konsolosların valiliği sürekli sıkıştırdıkları, yabancı müdahalesinin telaffuz edilmeye başlandığı; vilayette asayişsizlik yaratılarak, Makedonya'ya oynanan oyunların Aydın vilayetine de uygulanmaya başlandığı dile getiriliyordu.[118]

Sun, bundan sonraki olayları şöyle nakleder: Vali, vilayetin "vahim" durumu ve konsolosların sıkıştırması üzerine Kara Sait Paşa'yı çağırtarak, "Dinleyin Paşa! Bu Çakıcı meselesi devletin, milletin haysiyeti bahasına uzayıp gitmektedir. Artık ne zat-ı şahane, ne de vilayet makamı bu işin daha uzun müddet sürüncemede kalmasını istemiyorlar. Siyasi meselelerimizde bile karşımıza bu Çakıcı işi dikilmektedir. Rumeli'deki vaziyetler etrafında düvel-i muazzamaya teminat vermek isterken bize söyledikleri, bir Çakıcı çetesini dahi tenkil edip asayişin iadesine muvaffak olamadınız. Size Rumeli kıtasının emniyet ve asayişinde nasıl inanalım"[119] dedikten sonra Çakırcalı'yı ne kadar sürede yakalayabileceğini sorar, şayet yakalayamayacaksa tekrar affetmekten başka çarelerinin kalmadığını, bu yüzden büyük baskı altında olduğunu söyler. Sait Paşa'nın yanıtı ise, çeteyi bir ay içinde yakalayacağı şeklinde olur ve paşa daha da ileri giderek, çeteyi bir ay içinde yakalayacağına ilişkin gazeteye ilan verir. Sait Paşa takibe girişir, ancak aylar geçmesine rağmen bir sonuç alamaz ve rahatsızlığını "bahane" ederek İzmir'e döner. "... bir ayda değil hatta bir senede bile eşkıyanın istisali kabil olamayacağı bedihi bulunmuş olmağla..."[120] diyerek, çete karşısında başarısız olmasının suçunu emrinde çalışan jandarmalara yükler, jandarma subay ve neferlerinin son derece yeteneksiz ve yetersiz oldu-

116 *B.O.A., Y.A. Res.*, No: 144-20.

117 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-32/3115.

118 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-32/3115 ve No: 86-27/2609.

119 Sun, *a.g.e.*, s. 358.

120 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-23/2279.

ğunu seraskerliğe rapor eder.[121] Vali Kamil Paşa, Said Paşa'ya kızgınlık duymakta ve vilayetin asayişsizliğine üzülmektedir:

> ... Said Paşa merkumu ahaliye tutdurub veyahud telef etdirib kendisi iş görmüş olmak fikriyle bu babda verdiği emrin icrasıçün ehl-i kurayı tazyik ve dayak ile taannud etmesinden ahali bi-zar ola dursun tekrar meydan-ı zuhura gelen eşkıya gailesi (hakkında)[122]... vilayetin umur-ı inzibatiyesinin merkez kumandanı Arnavud Said Paşa'ya havale ve doğrudan doğruya kendisine muhabere ederek nihayetü'l-emr paşa-yı mümaileyh bazı icraat-ı zalimane ile beraber taht-ı itaatde yaşamakda bulunan merkum Çakırcaoğlu'nu kışkırdıb tekrar şekavete çıkmasına sebebiyet vermiş ve bunun takibinden bir netice hasıl olmadıkdan başka yerli ve yabancı diğer eşkıya çeteleri dahi meydan-ı zuhura gelerek yerli ve ecnebi ehl-i yesarı dağa kaldırıb külliyetli fidye-i necat almakda ve bazılarını katl etmekde olmalarından dahil-i vilayetde bir kimsenin can ve malından emin olmaması keyfiyeti tabian cümlenin şikâyetini mucib olmuştur.[123]

Kamil Paşa, gelişmeleri tamamen siyasal çıkarlara bağlamakta ve vilayette eşkıyalığın sürekli artması için, rakibi olan sadrazam tarafından birtakım oyunlar çevrildiğini iddia etmekteydi. Paşa, Sadrazam Ferit Paşa'nın amacı, "men-i rekabet için bi'l-külliye kadro haricine çıkarılmaklığım"[124] idi, diyordu. Bu düşüncenin gerçekleşmesi için de Kara Sait Paşa, Sadrazam Ferit Paşa'dan gizlice aldığı emri uygulayarak, afta bulunan Çakırcalı'yı yeniden eşkıyalığa dönmesi için kışkırtmıştı. Kara Sait Paşa'nın bu girişimi üzerine, aftan dönmek istemeyen Çakırcalı, zevcesini İzmir'e göndermiş, Kara Sait Paşa'nın, emniyetini "münselib" ettiğini, bir süre için uzak bir yerde oturacağını vilayete haber vermişti. Çakırcalı, kendisini paşanın düşmanlığından "tecrit" için Milas'a gitmeye karar vermiş, kararını uygularken Sait Paşa ardından takip müfrezesi göndermişti. Durumdan haberdar olan Çakırcalı, Kamil Paşa'nın anlatımına göre: "... kendisi mazhar-ı afv-ı ali olub arkadaşlarıyla beraber Milas kasabasına gitmek üzere olub kimseye bir zararları olmadığından takibinden sarf-ı nazar olunmasını bir karye muhtarı vasıtasıyla takib kolu zabitine ihbar eylemiş olduğu

---

121 *B.O.A., Y.A. Res.*, No: 141-63.

122 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-36/3511.

123 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-32/3115.

124 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-36/3511. Aynı konuda Paul Blanc 1906 yılı sonunda Fransa'ya gönderdiği bir raporda; "... Sadrazam Arnavut Ferit Paşa, İzmir'deki rakibi valinin başını yemek ister. Bölgeye adamı Arnavut Kara Sait Paşa'yı gönderir" Bkz. Çoşar, *a.g.m.*, 29 Mayıs 1973. Bu arada Çakırcalı'nın pek çok Arnavut'u öldürdüğünü ve sadrazamın öldürülen Arnavutların intikamını almak isteyebileceğini de unutmamamız gerekir.

halde yine kendisini kemiyetgaha düşürmek tedbirinde olduklarını kesb-i vukuf etmesiyle kendisi pusuya yatıb üzerine gelmekde olan kol üzerine ateş ederek dört neferi telef etdikten sonra bu kola kumanda eden Söke jandarma yüzbaşısını yanına çağırıb maktulleri irae ile bunların katline ve kendisinin tekrar eşkıyalığa çıkmasına sebeb kendisi olduğunu bi'l-beyan"dı.[125]

Kamil Paşa'nın, bu olaya ilişkin görüşleri şöyledir: Kara Sait Paşa, Sadrazam Ferit Paşa'nın verdiği emri uygulayarak amacına ulaşmış ve Çakırcalı çetesini dağa çıkartmıştı. Ancak, Kara Sait Paşa görevini yerine getirmeyerek; eşkıyalığa döndürdüğü çeteyi yakalamak için çalışmada bulunmuyor, böylece vilayetin asayişi iyice bozuluyordu. Bunun üzerine Vali Kamil Paşa, Sadrazam Ferit Paşa'nın girişimleriyle görevinden azledilmişti. Valilikten azledilme gerekçesi ise vilayette eşkıyalığın önlenememesi ve bu yüzden yabancı ülke müdahalesinin gündeme gelişiydi. Aynı belgeye göre eşkıya ile işbirliği yaptığı iddia edilen Sait Paşa ve vilayet mektupçusu Tahir Kenan Bey de görevlerinden alınmıştı.[126]

Valilikten azledilen Kamil Paşa'nın yerine Faik Paşa atandı. Faik Paşa, asayişsizliğin en üst noktaya tırmandığı bir vilayette göreve başlamış ve hemen eşkıya takibine büyük önem vermişti. Ancak o da Çakırcalı çetesine karşı hiçbir şey yapamadı. Bunun üzerine, devlet af kapısını tekrar açtı ve Çakırcalı çetesi üçüncü defa affedildi. Çakırcalı çok ağır şartlar ileri sürerek affı "tenezülen" kabul etti. Çakırcalı'nın üçüncü kez affedildiğini hükümetine bildiren Fransa'nın İzmir Başkonsolosu Paul Blanc şunları diyordu:

---

125 *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-36/3511.

126 Bölgedeki eşkıyalık nedeniyle Kamil Paşa ile oğlu Sait Paşa'nın suçlanmaları ilginçtir. Nitekim bu belgelerden birinde Kamil paşa "hain" olarak nitelendirilmiş asayişsizliği körükleyip bölgeyi İngilizlere devrederek kendisinin de müstakil vali olacağı söylenmiştir. Bkz. *B.O.A., Y.E.E.*, No: 1474/31-158. Bir başka belgede Sait Paşa'nın rüşvetçi ve çok kurnaz bir kişi olup babasını parmağında oynattığı, gerçekte vilayeti yönetenin o olduğu belirtildikten sonra, Sait Paşa'nın Çakırcalı ile ortak olduğu, çetenin vurgunlarından komisyon aldığı, eşkıyalığa yönelik alınan tüm tedbirleri hemen çeteye bildirdiği, hatta 1905 yılında Çakırcalı'nın takip müfrezelerince yakalandığı, ancak Sait Paşa'nın efeden beş bin lira alarak onu serbest bıraktığı da anlatılmaktadır. Bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-27/2601. Bu suçlamalara Kamil Paşa'nın çok uzun cevapları vardır. Ayrıntısı için bkz. Yetkin, *a.g.t.* s. 151-157. Söz konusu tartışmalar, yabancı gazetelerin de ilgisini çekmişti. Örneğin Pester Lhyd adlı bir Macar gazetecinin haberi için bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-31/3096. Kamil Paşa'nın azline ilişkin belgeler *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 1324-Za-40 ve İnal, *a.g.e.*, c. III, s. 1381-1385. Olayın ayrıntısını anlatması için bkz. *B.O.A., Y.S.K.P.*, No: 86-36/3511, ayrıca konuya ilişkin çalışmalar hakkında bkz. Bayur, *a.g.e.*, s. 203 vd., ve İsmail Subhi-Mehmed Fuad, *Salname-i Servet-i Fünun İlavesi*, İstanbul, 1326, s. 14.

... Hükümet Çakırcalı Mehmet Efe'ye teslim oldu. Acınacak durum, inanılmayacak şey. Fakat hakikat. Aptal bir vali, korkak bir tümen kumandanı ve en adi cinsten entrikacı bir hafiye ile başka türlü neticeye ulaşılması imkânsızdı!.[127]

1907 yılında gerçekleşen af olayının ardından, vilayette "Eşkıya-ı Takibiye Kumandanlığı" oluşturularak Mart-Ağustos 1907 tarihleri arasında Ege dağlarındaki birçok küçük eşkıya çetesi ele geçirildi.[128]

Çakırcalı'nın üçüncü kez afta olduğu dönem, yani 1907-1908 yılları, İttihat ve Terakki cemiyetinin İzmir'de en aktif olduğu dönemdir. Cemiyetin İzmir ve civarında örgütlenmesini üstlenen kişi, İkiçeşmelik'te tütün bayiliği yapan ve Yakup Ağa olarak tanınan Dr. Nâzım Bey'dir. Nâzım Bey, Çakırcalı Efe'nin imparatorluğu tek başına parmağında oynattığını görür ve gerçekleştirmeyi planladıkları ihtilal için böylesi bir adama örgütün ihtiyacı olduğunu hisseder. Bunun için Nâzım Bey, Çakırcalı'nın aftayken yaşadığı Ödemiş'in Kayaköyü'ne giderek efeyi gizlice ziyaret eder ve onu örgüte üye olması için ikna etmeye çalışır. Gizlice gerçekleşen görüşme sonrasında efe, siyasetten anlamadığını ileri sürerek, Nâzım Bey'in teklifine olumsuz yanıt verir.[129]

127 Coşar, *a.g.m.*, 5 Haziran 1973.

128 Mart-Ağustos 1907 tarihleri arasındaki *Ahenk* gazetesinde "Tedabir-i Takibiye" başlığı altında ele geçen eşkıyaların isimleri bolca yer almaktadır. Fakat bu isimler içerisinde, tanınmış eşkıyaların hemen hemen hiçbiri yoktur.

129 Sun, *a.g.e.*, s. 364-368 ve Asarcıklı, *a.g.e.*, s. 203-206.

YEDİNCİ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edildi ve çok uzun süren tartışmalar sonucunda, 23 Temmuz 1908 tarihinden önce işlenen tüm suçlar için genel af çıkarıldı. Bu affa uğrayanlar altı sene boyunca suç işlemezlerse suçlarından tamamen arınmış sayılacak; aksi takdirde cezaları ikiye katlanacaktı.[1]

Af kanunlarının çıkması ve uygulanması sonucunda, Ege bölgesindeki hapishanelerde bulunan pek çok mahkûm da serbest bırakıldı. Serbest bırakılanlar arasında eşkıyalar ile bunlara yataklık, yardımcılık ve kılavuzluk yapanlar da vardı. Meşrutiyet'in ilan edildiği tarihte bazı büyük eşkıya çeteleri, başta Çakırcalı olmak üzere, aftaydı. Ancak Ege dağlarında eşkıyalık hâlâ devam ediyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce eşkıyalar, istibdat döneminin kurbanı olarak görülüyordu. Bunun için, bu kara leke ortadan kaldırılmalı ve eşkıyalar topluma kazandırılmalı, vilayet asayişsizlik belasından kurtarılmalıydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir şubesinin öncülüğünde, Ege'deki diğer şubelerinin de ortaklığıyla, vilayetin her yerinde duyurular yapılarak eşkıya çetelerinden silahlarını bırakmaları istendi ve bu girişim odukça başarılı oldu. Cemiyet, silah bırakan ve hapisten çıkan çeteler için, 22 Ağustos 1908 tarihinde Ödemiş'te bir yemin töreni düzenler ve bir daha eşkıyalığa dönmeyeceklerine dair şu yemini ettirir:

> Dinim, vicdanım, namusum üzerine yemin ederim ki vatan ve milletin selameti için gerek hükümet ve gerek cemiyet tarafından bana gösterilecek her vazi-

1 *B.O.A., İrade Adliye ve Mezahib*, No: 1326-B-1. ve *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridele-ri (M.M.Z.C.)*, c. I, İctima (İ), 137, 5 Ağustos 1325, s. 530-532 ve s. 533-538. Ayrıca kanunun yayımlanması ve maddeleri için bkz. *Takvim-i Vekayi*, 14 Şubat 1327-17 Ağustos 1325 ve *Düstur (Tertib-i Sani)*, c. I, Dersaadet, 1329, s. 650-651.

feyi doğrulukla yapacağım. Vatan ve millet için lazım olursa canımı da feda edeceğim. Herkese karşı son derece nezaketle muamelede bulunacağım ve hiçbir kimseye fenalık etmeyib doğrulukdan ayrılmayacağım. Allahımın emri peygamberimin kavli üzerine Hıristiyan ve Yahudi vatandaşlarımızı katiyen incitmeyib anlarla el ele vererek şu toprağa son nefesime kadar hidmet edeceğime ve bu kanunu millet elinden kapdırmamak için kanımın son damlasını bile akıtmağa hazır bulunduğuma da yemin ederim.[2]

Ödemiş'te gerçekleştirilen yemin törenine afta bulunmasına rağmen Çakırcalı Efe de kendiliğinden katılarak yemin etmiş ve hareketiyle halka iyice güven vermiştir. Çakırcalı'nın tören sırasında son derece mülayim ve pişman bir halde gözükmesi halkın dikkatini çekmiş; ayrıca efe, cemiyet yöneticileriyle konuşarak kendisini hasımlarıyla barıştırmalarını da istemiştir.[3]

II. Meşrutiyet'in getirdiği olumlu hava, asayiş konusunda Ege bölgesinde de yaşanmaya başlamıştı. Vilayette geçici bir süre için eşkıyalığın önü alınmıştı. Nitekim, Meşrutiyet'in ilanından 13 Ekim 1908 tarihine kadar geçen süre içinde Ege'de eşkıyalık olaylarına ilişkin hiçbir bulgu ve belgeye rastlayamadım. Bu sükûnet döneminden sonra, Meşrutiyet'le birlikte affa uğrayan çetelerin yeniden eşkıyalığa dönmeye başladığı görülür. Tespit edebildiğime göre dağa çıkan çetelerin ilki Yanık Hüseyin,[4] ikincisi ise Sarı Ali[5] çetesidir. Bu çetelerin üzerine hemen takip kolları gönderilir, ancak eskiden olduğu gibi çetelerin takibinde zayıf kalınmış ve izleri bulunamamıştır. Affedilenlerin tekrar eşkıyalığa çıkması üzerine, takip kollarına kumanda eden kaymakam Mehmet Bey, af konusunda yapılan yanlışlığı eleştirmekten kendini alamamıştır: "...Binlerce asker şehid ve birçok masraflar ihtiyar edilmesiyle ele geçirilmiş olan bunca şakinin habshaneden tahliyesi münasebetsizliği el-yevm yalnız Ödemiş kazasında sekiz yüz kadar caninin silah bedest olarak her bir fenalığa müheyya bulunmasına sebebiyet vermişdir...".[6]

Eşkıyalık tekrar canlanmıştı. Devletin resmi gazetesi bile, kışa girerken eşkıyalığın başladığını, para bulunup bunlar ele geçirilmezse, baharda eşkıyalığın önünün alınamayacağını belirtiyordu.[7] Nitekim on beş kişilik bir çete Ödemiş kazasının dibindeki Kilas (Kiraz) nahiyesinin hükümet konağını basıp jandarmaları saf dışı bıraktıktan sonra nahiyede soygun yapı-

2 *Ahenk*, 23 Ağustos 1908-10 Ağustos 1324.
3 *Ahenk*, 23 Ağustos 1908-10 Ağustos 1324.
4 *Ahenk*, 13 Teşrin-i evvel 1908-30 Eylül 1324.
5 *Ahenk*, 25 Teşrin-i evvel 1908-12 Teşrin-i evvel 1324.
6 *Ahenk*, 30 Teşrin-i evvel 1908-17 Teşrin-i evvel 1324.
7 *Takvim-i Vekayi*, 6 Z 1326-17 Teşrin-i sani 1324.

yor,[8] intikam almak için eski hasımlarını öldürüyor,[9] çeteler birleşerek çiftlik[10] ve köy basıyordu.[11]

Eşkıyalıkla baş etmek için eski yöntemlere başvurularak takip işleri sürdürülüyor, bu dönemde halkın da desteğini kazanmaya başlayan müfrezeler bazı başarılar elde ediyordu. Nitekim Mehmet Bey kumandasındaki kol, kısa bir sürede kırk civarında eşkıyayı yakalamıştı.[12] Bu arada afta bulunan Çakırcalı Mehmet ise, hükümete bağlılığını bildirmek için, dağda bulunan Yanık Hüseyin ve Kel Hasan çetelerini pusuya düşürüp ortadan kaldırmış; hükümete gönderdiği haberde de, eşkıyalığın kaldırılması için yemin ettiğini ve verilecek her görevi eksiksiz yapacağını bildirmişti.[13]

Basında Yarışma

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Ege bölgesinde eşkıyalığın ivme kazanması üzerine, II. Abdülhamit döneminde uzun yıllar sansüre uğramış ve baskı altında yaşamış olan basın, soruna çözüm bulabilmek amacıyla, hürriyetin getirdiği olumlu havanın avantajından yararlanarak, sorunu yüksek sesle tartışmaya başlamıştı. *Ahenk* gazetesi, vilayette eşkıyalığın oluşma nedenlerine ve bu hareketin nasıl önlenebileceğine ilişkin, herkesin görüşlerini belirtebileceği bir yarışma düzenler. Yarışmaya yazı gönderme süresi iki ay olarak belirlenmiş ve en iyi önlemleri içerecek yazıya da on beş lira para ödülü konmuştur.[14]

Ahenk gazetesinin düzenlediği yarışmaya katılmak için hazırlanmış dört tane uzun makale tespit edebildim. Yazarı belirtilmeyen ilk yazıda bölgede "idare-i örfiye" ilan edilerek, çok güçlü bir ordu getirilmesi, böylece ahaliye baskı yapılarak gözünün korkutulması gerektiği savunulmuştur.[15]

Yarışmaya gelen ikinci yazı, *Ahenk* gazetesinin köşe yazarı İdris Şinasi'nin imzasını taşımaktadır. Ona göre eşkıya çeteleri hep inzibati tedbirlerle bastırılmaya çalışılmış, ama hiç başarılı olunamamıştır. Bu işin önüne silahla, güçle geçilemez. Eşkıyalığı önlemek için "cesaretin sembolü" sa-

---

8 *Ahenk*, 9 Kânun-ı evvel 1908-26 Teşrin-i sani 1324.

9 *Ahenk*, 19 Kânun-ı sani 1909-6 Kânun-ı sani 1324.

10 *Ahenk*, 6 Kânun-ı evvel 1908-23 Teşrin-i sani 1324 ve 9 Kânun-ı evvel 1908-26 Teşrin-i sani 1324 ve 10 Kânun-ı evvel 1908-27 Teşrin-i sani 1324.

11 *Ahenk*, 19 Kânun-ı sani 1909-6 Kânun-ı sani 1324.

12 *İttihad*, 20 Teşrin-i sani 1908-7 Teşrin-i sani 1324.

13 *Ahenk*, 27 Kânun-ı sani 1909-14 Kânun-ı sani 1324.

14 *Ahenk*, 28 Teşrin-i sani 1908-15 Teşrin-i sani 1324.

15 *Ahenk*, 8 Kânun-ı evvel 1908-25 Teşrin-i sani 1324.

yılan zeybek giysileri yasaklanmalıdır. Yazara göre, eşkıya çeteleriyle değil,giysilerle mücadele edilmelidir.[16]

Üçüncü yazıyı, jandarma yüzbaşısı Saadettin Bey kaleme almıştır. Bu yazıda, eşkıyalığın özünde yatan eğitimsizlik unsuruyla, halkın çetelere yakınlığı ve efeliği onurlu bir durum saydığı vurgulanarak, halkın desteğinin sağlanması ve doğal olarak halka iyi davranılması gerektiği savunulmuştur.[17]

Gazetede yayımlanan son yazıyı, Denizli Reji Ziraat Kontrol Memuru Şevket Haki Bey yazmıştır. Yazının ağırlığını, takip işleri ve jandarma sorunu oluşturmaktadır. Yazara göre, takibe çıkan jandarmalar son derece cahil, yeteneksiz ve çok yaşlıdır, bu yüzden hiçbir iş yapamamaktadırlar. Ayrıca memurlar da son derece yetersizdir.[18]

Valilik Sorunu

Durumun gittikçe kötüleşmeye başlaması halkın feryadına neden oluyordu. Nitekim 8 Ocak 1909 tarihli gazetelerde "vali paşa hazretlerine açık mektup" başlığını taşıyan ve halkın feryadını dile getirdiğini iddia eden bir yazı yayımlanıyordu. Yazı, koskoca Ege bölgesinin hükümetsiz, kanunsuz kaldığını çok sert bir dille belirttikten sonra aşağıdaki düşüncelerle sona eriyordu:

> "...Biz şikâyetimizi, feryad ve istimdadımızı bu gibi vekayiin memur-ı mesulü, vilayetimizin en büyük amiri olan vali paşa hazretlerine arz etmek isteriz. Utana utana diyoruz ki memleketimizde zabıta yokdur, müdhiş bir hicab içinde itiraf ediyoruz ki... zavallı (vilayet) eşkıyalara melce ve saha-yı şekavet oldu. Daha ziyade tahammüle sabır ve takat kalmadı. Bir gün evvel mabe't-tatbik olmasını memurların vazifeşinas olmalarını, artık hükümetden feryad-ı iştikaya meydan verilmemesini, hürriyet ve hukuk-ı umuminin her türlü tecavüzden masun kalmasını makam-ı vilayetden istirham ederiz. Hatta taleb eyleriz. Bu bizim hakk-ı sarihimizdir.[19]

Basında bu yazının çıkması üzerine, Aydın vilayeti mebusları, sorunu Meclis-i Mebusan'a getirerek, çare bulma arayışına girerler. Saruhan Mebusu Şekip Bey, dahiliye nazırının yanıtlaması için verdiği soru önergesinde,[20] eşkıyalığın artması karşısında Vali Rauf Paşa'nın hiçbir işe yaramadığını belirtir ve niçin görevden alınmadığını sorar.

---

16 *Ahenk*, 9 Kânun-ı evvel 1908-26 Teşrin-i sani 1324.

17 *Ahenk*, 10 Kânun-ı evvel 1908-27 Teşrin-i sani 1324.

18 *Ahenk*, 15 Kânun-ı evvel 1908-2 Kânun-ı evvel 1324.

19 *İttihad*, 8 Kânun-ı sani 1909-26 Kânun-ı evvel 1324. Bu gazetenin, İttihat ve Terakki'nin İzmir'deki sözcüsü olduğu unutulmamalıdır.

20 *M.M.Z.C.*, c. I, İ. 9, 29 Kânun-ı evvel 1324, s. 122. Şekip Bey'in bu girişimi, ertesi

Çeşitli tartışmalardan sonra Dahiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa, 14 Ocak 1909 tarihinde gerçekleşen oturumda, soru önergesini sözlü olarak yanıtlar. Paşa, konuşmasında bölgedeki eşkıyalığın çok eskiden beri yaşandığını itiraf ettikten sonra, endişe verici bu durumun bahara doğru daha da artacağı kuşkusunu taşıdığını dile getirir.

Nazır Paşa, konuşmasının devamında eşkıyalığın kısa sürede önünün alınamayacağını ve asayişsizliğin bir süre daha devam edeceğini söyler. Ayrıca, Vali Rauf Paşa'ya başarılı olabilmesi için süre tanınması gerektiğini de bildirmiş, oldukça yetersiz ve muğlak açıklamalar yapmıştır.[21] Dahiliye nazırının yaptığı yetersiz konuşma üzerine önergenin sahibi olan Şekip Bey söz almış, konunun geçiştirilmeye çalışıldığını iddia ederek, "tafsilat vermeye mecburum" dedikten sonra oldukça uzun bir konuşma yapmıştır.

Şekip Bey konuşmasına, bölgede yaşanan eşkıyalığın kısa bir tarihçesiyle başlayarak vilayetin perişan bir halde olduğunu dile getirmiş, büyük harcamalar yapılmasına rağmen binlerce masum insanın öldürülmesine engel olunamadığını belirtmiştir. Konuşmasına yönetimin çok büyük yanlışlar yaptığını söyleyerek devam eden Şekip Bey, "tenkil-i eşkıya" işinin halka yüklenmesinin affedilmeyecek bir hata olduğunu vurguladıktan sonra, bu çok büyük yanlış nedeniyle halk-hükümet kopukluğunun yaşandığını söyler. Şekip Bey, Rauf Paşa'nın çok yaşlı, hiçbir işe yaramayan bir kişi olduğunu ve eşkıyalığı kesinlikle önleyemeyeceğini bu yüzden de bir an önce görevden alınıp yerine genç, yetenekli bir valinin tayin edilmesini isteyerek konuşmasına son verir.[22]

Şekip Bey'den sonra söz alan İzmir mebusu Nesim Mazliyah Efendi, konuşmasında, takip sorununu işleyerek jandarmaların davranışlarının rezilce olduğunu, hatta bunların eşkıyaya yardım dahi ettiklerini ve halka baskı yaptıklarını belirttikten sonra, dahiliye nezaretini suçlayarak, vilayetten gelen layihalara hiç önem verilmediğini ve bunların içeriklerinin uygulamaya konulmadığını ileri sürer.[23]

Aynı oturumda söz alan, bir başka İzmir mebusu Seyyit Bey de ko-

---

gün Resmi Gazete'de haber olarak yer alır. Bkz. *Takvim-i Vekayi*, 17 Z 1326-30 Kânun-ı evvel 1324 ve çeşitli tartışmalar için bkz. *M.M.Z.C.*,, c. I, İ. 10, 30 Kânun-ı evvel 1324, s. 152.

21 *M.M.Z.C.*, c. I, İ. 12, 1 Kânun-ı sani 1324, s. 194.

22 *M.M.Z.C.*, c. I, İ. 12, 1 Kânun-ı sani 1324, s. 194-196. Ayrıca, Şekip Bey'in konuşmasında valinin yaşlılığından söz edince, valinin meclisteki yandaşları, valiye "bunak" dendiğini iddia ederek hakaretin geri alınması için tartışma çıkarmışlardı. Bkz. *Takvim-i Vekayi*, 26 Z 1325-6 Kânun-ı sani 1324.

23 *M.M.Z.C.*, c. I, İ. 12, 1 Kânun-ı sani 1324, s. 196.

nuşmasında, valilik sorununa değinerek, İzmir ve civarının perişan bir halde olduğunu, ancak buna rağmen yaşlı Rauf Paşa'nın hiçbir şey yapamadığını, bu yüzden halkın valiyle alay ettiğini belirterek, bölgede devletin varlığının hissedilmesi için, genç dinamik ve yetenekli bir valinin tayin edilmesini ister.[24]

Aydın vilayetindeki eşkıyalık konusuna ilişkin son sözü Menteşe mebusu Halil Bey almıştır. Halil Bey konuşmasında, kendinden önce konuşma yapan bölge temsilcilerinin sözlerini değerlendirdikten sonra, Aydın vilayetinde eşkıyalığın bu şekilde devamına tahammül kalmadığını belirterek, hızlı ve kesin sonuç verecek önlemlerin alınmasını ister.[25] Meclisteki tartışmaların ağırlık noktasını, Vali Paşa'nın yaşlı ve yeteneksiz olması oluştururken, dönemin entellektüel isimlerinden biri olan Avukat Milaslı Gad Franko, yazdığı bir makalede, eski valilerden Kamil Paşa, Faik Bey ve dönemin valisi Rauf Paşa'yı değerlendirerek, hiç kimsenin dile getirmediği ya da getirmekten çekindiği "acı gerçeği" aşağıdaki gibi vurguluyordu:

> ... Eşkıya meselesi bir valinin idaresizliğinden ziyade memleketin temelini yıkan, hükûmetin her şubesini kemiren zehr-i inhitatın netice-i tabiiyesinden ibaret(dir).[26]

Eşkıyalığı Önlemek İçin Yeni Çabalar

Meclis-i Mebusan'da eşkıyalığın önlenmesi için tartışmalar yapıladursun, çeteler eylemlerini pervasızca sürdürüyorlardı. Nitekim Koca Ali ve Sarı Halil çeteleri birleşerek, ortak çalışmaya başlamışlardı. Bu çete, Tire'nin Çavuşlar köyünü basıp, halka pek çok eziyet ettikten sonra, köyün ağasını dağa kaldırıp fidye aldı. Çete, halkın hükümete yaklaşmaya başlaması ve eşkıyaları ihbar etmesi üzerine, halkı cezalandırmak ve desteğini yine kazanmak için Belevi köyünü basmış, ahaliyi feci şekilde dövdükten sonra, ellerindeki yumurta paralarına varıncaya kadar almıştı.[27]

Vilayette olayların tırmanması üzerine vilayet "kuvve-i takibiye" kumandanlığına kaymakam Mehmet Sadık Bey atanmıştı. Mehmet Sadık Bey'in göreve başlar başlamaz yaptığı ilk iş, kendinden önceki kumandanların izinden giderek bir "beyanname" yayımlamak olmuştu. 28 Ocak

---

24 *M.M.Z.C.*, c. I, İ. 12, 1 Kânun-ı sani 1324, s. 197.

25 *M.M.Z.C.*, c. I, İ. 12, 1 Kânun-ı sani 1324, s. 198. Meclis-i Mebusan'da vilayetin asayişi yapılan toplantının tutanakları, İzmir basınında yayımlanmıştır. Ancak bazı yerlerde konuşmalara sadık kalınmamış, basın valiye karşı yargılarını da dile getirerek, paşaya "bostan korkuluğu" bile demiştir. Bkz. *Ahenk*, 17 Kânun-ı sani 1909-4 Kânun-ı sani 1324.

26 *Ahenk*, 1 Kânun-ı sani 1909-18 Kânun-ı evvel 1324.

27 *İttihad*, 15 Kânun-ı sani 1909-2 Kânun-ı sani 1324 ve *Takvim-i Vekayi*, 20 M 1327-30 Kânun-ı sani 1324.

1909 tarihli beyanname, Meşrutiyet ilkelerine ters düşen ve halkın yaşamını zorlaştıracak bir belge niteliğindeydi.

Beyanname, bir giriş ve dört maddeden oluşmaktaydı. Girişte, eşkıyalığın çok kötü bir şey olduğu belirtilerek, eşkıyaların hükümete sığınmaları tavsiye ediliyordu. Birinci maddede, eşkıyanın yaptıklarından sonra ele geçmemesinin temelinde halkın onlara yardımcı olmasının yattığı belirtiliyor ve bunun önlenmesi için askerlerin bulunduğu kasaba ve köylerde halkın gece saat üçten sonra fenersiz dolaşması yasaklanıyor, aksini yapanlara "muamele-i şedide-i askeriye" icra edileceği bildiriliyordu. İkinci maddede, eşkıyalara gizli pusular kurulacağından halkın bir tehlikeyle karşılaşmaması ve müfrezelerin yerlerinin belirlenmemesi için halkın gece saat birden sonra sokağa çıkması yasaklanıyordu. Üçüncü maddede, her cins silahı taşımanın yasak olduğu belirtilerek, köy, kasaba ve kırlarda "dur" ihtarına uymayanların üzerine ateş açılacağı bildiriliyordu. Dördüncü madde ise, eşkıyalığın önlenmesinde her türlü sorumluluğu halka yüklüyor; elde etme, takip ve ihbar gibi sorumluluklar ahalinin asli görevi sayılıyor ve muhbirlerin kesinlikle "ifşa" edilmeyeceği vaat ediliyordu.[28]

Beyannamenin son maddesinde eşkıyayı ihbar etmenin halkın görevi olduğu, bu "hayırlı" işi yapanlara para ödülü verileceği gibi, "Tanrı'nın" da bu gibileri ödüllendireceği söyleniyor; aksi durumda, halkın "muamele-i tedibiyeye" yani cezalandırılmaya "müstahak" olduğu belirtiliyordu. Nitekim, hem devlete destek olmak, hem de "vaat" edilen ödülü almak için Abdi Beyoğlu İbrahim çetesini ihbar eden ve çeteyle çarpışma sağlayan Hacı Hasanoğlu Memiş'in başına gelenler "ibret" vericidir. Muhbirlik yapan kişi, çeteyi bizzat takip etmiş, çatışmada bulunmuş, yaralanmış ve evi yakılmıştı. Bu kişi bunca fedakârlığına karşın, vaat edilen parayı aylarca alamadığı gibi, verilecek ödül de, "komik" bir rakamda kalmıştı.[29]

Yeni Vali ve Komutanlar

Ocak 1909'da Meclis-i Mebusan'da, Aydın vilayetinde eşkıyalığın önlenememesi konusundaki tartışmalarda, valinin yaşlı ve yetersiz olduğu ileri sürülüyordu. Mebusların girişimleri sonucu, Rauf Paşa dahiliye nezaretince görevden alınmış, yerine Aydın valiliğine 7 Mart 1909'da Galip Bey atanmıştı.[30] Galip Bey daha görevine ısınamadan ay sonunda (niçin

28 *İttihad*, 4 Şubat 1909-21 Kânun-ı sani 1324.

29 Yaşanan bu olayı *Ahenk* gazetesi şöyle eleştirmiştir: "... Hani vaad ve vaadler! Bir çetenin tenkiline delalet eden adam 1.000 guruşla mı mükafatlanacak! Çete haber vermek ölümü göze alarak hükümete hidmet etmek demektir. Bin guruş için ölümü göze alacak insan mı bulunur?" (21 Mart 1909-8 Mart 1325).

30 *Ahenk*, 7 Mart 1909-23 Şubat 1324.

görevden alındığını tespit edemedim) azledilerek vilayete vali vekili sıfatıyla Mehmet Ferit Paşa atandı. Mehmet Ferit Paşa, atama kararı üzerine İstanbul'dan yaptığı bir açıklamayla, "... Aydın vilayetinin ahvalini bilirim. İşte bu sebebden dolayıdır ki, en birinci düşüncem şekavetin takibiyle imhası olacakdır. Memleketin bu şaibeden kurtulması lazımdır" diyerek valiliği kabul etmiş, eşkıyalığı ortadan kaldıracağı iddiasıyla İzmir'e gelmişti.[31] Bu arada Aydın vilayeti mebuslarından Nesim Mazliyah Efendi ve Seyyit Bey, vilayette eşkıyalığı ancak Kara Sait Paşa'nın giderebileceğine inanıyorlar, onun yeniden kuvve-i takibiye kumandanlığına atanmasını istiyorlardı.[32] Mebuslar bu girişimlerinde başarılı olmuş ve Kara Sait Paşa'yı 31 Mart 1909'da yeniden vilayete tayin ettirmişlerdi.[33]

Mehmet Ferit Paşa ve Kara Sait Paşa yeni görevlerine iddialı gelmişlerdi ve mebuslar eşkıyalığı vilayetten tamamen kaldıracaklarına inanıyorlardı. Bu doğrultuda, eşkıyaların yakalanabilmesi için vali vekili Ferit Paşa, vilayetteki tüm mutasarrıf ve kaymakamlara tebliğ edilmek üzere, bir dizi önlemi içeren bir "izahname" hazırlamış ve bu "izahnameyi" basın yoluyla kamuya duyurmaya çalışmıştı.[34]

Mehmet Ferit Paşa'nın hazırladığı izahname, imparatorluğun eşkıyalığı önlemek için yüzyıllar boyunca uygulamaya çalıştığı "klasik" önlemleri içermektedir. Bu izahname imparatorluğun, Tanzimat, Islahat ve Meşrutiyet dönemlerini yaşamasına rağmen, yöneticilerin "zihniyetinde" ileriye ve sorunları çözmeye yönelik bir değişme ve gelişme gerçekleşememiş olmasının bir göstergesidir. Bu izahnamenin içeriği, yine silah yasağı ve ahaliye eşkıya yakalanması konusunda getirdiği yükümlülüklerle ilgilidir. İmparatorlukta eşkıyalık olaylarının artması üzerine, Uluçay'ın çok haklı olarak dile getirdiği gibi, yöneticiler tek suçlu olarak, zavallı insanların kendilerini korumak için ellerinde bulundurduğu silahı görüyor ve çareyi bunları yasaklamakta buluyordu. Gerçekten Meşrutiyet dönemi yöneticileri de, asayişsizlik konusunda zavallı halkı ve onların elindeki silahı tek suçlu saymaktaydılar.

Yeni atanan vali ve takip komutanlarının ilk hevesiyle çetelere karşı bazı başarılar sağlanmıştı. Nitekim çeteler arka arkaya ele geçiriliyordu. İlk yakalanan Mehmet Çavuş ve Çerkez Kazım çeteleriydi.[35] Tekelioğlu çetesine mensup bazı eşkıyalar da yakalandıktan sonra,[36] Kargalı Hasan çetesi

31 *İttihad*, 30 Mart 1909-17 Mart 1325 ve *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 9845-394.
32 *M.M.Z.C.*, c. I, İ. 12, 1 Kânun-ı sani 1324, s. 196 ve 197.
33 *Ahenk*, 31 Mart 1909-18 Mart 1325.
34 *Ahenk*, 1 Mayıs 1909-18 Nisan 1325.
35 *Ahenk*, 11 Nisan 1909-29 Nisan 1325 ve *Takvim-i Vekayi*, 21 Ra 1327-30 Mart 1325.
36 *Ahenk*, 14 Mayıs 1909-1 Mayıs 1325.

imha edilmiş ve Koca Ali çetesinin bazı efradı da ele geçmişti.[37] Bu arada, afta bulunan ünlü eşkıya Çakırcalı Mehmet ve çetesi de takiplere katılıp hükümete yardımcı olmuş ve yaptığı takip sonrasında Sarı Ali çetesini tamamen ortadan kaldırmıştı.[38]

Vilayette bu çalışmalar devam ederken, vali vekili Mehmet Ferit Paşa mayıs ayı başında görevden alındı. Dahiliye nezaretinin bu hareketi vilayette tepkilere yol açtı ve konu basında tartışılmaya başlandı.[39] Aydın valiliğinin bu şekilde boşalması üzerine, valiliğe Müşir Kâzım Paşa atanmış ve 16 Mayıs 1909'da görevinin başına gelmişti.[40] Kazım Paşa da, göreve başlar başlamaz, klasik yöntemi uygulamak istemiş, daha önce pek çok kez denenmesine rağmen, başarıyla uygulanamayan silah yasağını tekrar gündeme getirmiştir. Vali paşanın bu girişimi üzerine, *Ahenk*'in yazarlarından Hüseyin Fehmi, Paşa'nın bu önlemini desteklemek için yazdığı silah yasağı, silah kaçakçılığı ve eşkıyalık konusundaki makalede şöyle diyordu:

> ... Hükümetin teşkilindeki makasıddan biri de cinayatı ve şekaveti men etmek mühimmesi olduğuna göre bila-istisna halkın elinde silah bulundurmamak memurin-i aidesi için bir vazife teşkil etmez mi? Bir hükümet ahalinin silah taşımasını men edemezse hiçbir cinayeti de men'e muktedir değil demekdir. O vakit kendi hayatına, malına, ırzına zabıta memurluğu yapmak için kaffe-i ahalinin müsellah bulunması iktiza eder ki, bu takdirde hükümetin kuvve-i müsellaha teşkilatına lüzum kalmaz.[41]

Vali Kâzım Paşa'nın da valilikteki ilk icraatı silah yasağıydı. 1 Haziran 1909 tarihinde yayımladığı bir nizamnamede, eşkıyalığın engellenmesi için gerekli önlemleri belirledikten sonra, nizamnameyi Türkçe ve Rumca olarak bastırıp vilayetteki bütün liva, kaza ve köylerde halkın göreceği yerlere astırmış ve ihtiyar heyetlerine okutarak halka duyurulmasını sağlamıştı.[42] Paşanın eşkıyalığın önünü almak için hazırladığı nizamnamenin 9. ve 10. maddeleri, eşkıyaların yakalanması konusunda halkı "mükellef" tutuyordu.[43]

---

37 *İttihad*, 15 Mayıs 1909-2 Mayıs 1325.

38 *Takvim-i Vekayi*, 4 Ra 1327-13 Mart 1325.

39 *İttihad*, 3 Mayıs 1909-20 Nisan 1325,

40 *İttihad*, 17 Mayıs 1909-4 Mayıs 1325 ve *Ahenk*, 18 Mayıs 1909-5 Mayıs 1325. Ayrıca bkz. *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 9992/33.

41 Hüseyin Fehmi, "Silah ve Silah Kaçakçılığı", *İttihad*, 21 Mayıs 1909-8 Mayıs 1325.

42 *Ahenk*, 2 Haziran 1909-19 Mayıs 1325.

43 *İttihad*, 21 Haziran 1909-8 Haziran 1325 ve *Ahenk*, 23 Haziran 1909-10 Haziran 1325.

Aydın vilayetinde eşkıyalığın önlenmesi için yapılan bu çarpık girişim, II. Meşrutiyet'in kazanımı olan düşünce özgürlüğünden yararlanan basında mülki görevliler hakkında oldukça sıkı bir eleştiri kampanyasının başlamasına neden oldu. 19 Haziran 1909 tarihli bir yazıda, eşkıyalığın artışının suçlusu olarak maliye, zaptiye ve adliye çalışanları gösterilmiş ve bu durumdan halkın büyük ızdırap duyduğu ve şikâyetlerinin gittikçe arttığı iddia edilmişti.[44] Basında mülki yönetime yapılan eleştiriler içinde, özellikle nahiye müdürlerinin atanma usulüne ilişkin olanlar dikkat çekicidir.[45]

31 Mart 1909 tarihinde takib-i eşkıya kumandanı olarak İzmir'de göreve başlayan Kara Sait Paşa, yaklaşık üç ay görev yaptıktan sonra, 2 Temmuz 1909'da bu görevinden alınarak Selanik'e tayin edildi.[46] Paşa, Selanik'e gittiğinde, *Yeni Gazete* kendisiyle bir mülakat yaptı. Paşa mülakatında mülki memurları suçluyordu: "... Mirliva Said Paşa... Aydın'da eşkıyanın ekserisinin tenkil edildiğini ancak esasdaki fenalık baki olduğunu, vilayetdeki memurlar mühim bir kemiyetde çetelerin vasıta-yı irtişası olduklarından adliye tensikatı icra edilmez, hükümet hakkıyla tevzi-i adalet edemez ise bu fenalıkların yakında yine tahaddüs edeceğini söylemişdir".[47]

Aydın vilayetinde eşkıyalığın önünün alınamamasından dolayı, hükümet bir anlamda şaşkınlık içerisindeydi. Çözüm olarak düşünebildikleri ve uygulayabildikleri tek şey vali ve takip komutanlarını değiştirmekti. 16 Mayıs 1909'da valiliğe başlayan Kâzım Paşa, yaklaşık üç ay görevde kaldıktan sonra ağustos ayının ortalarında görevden alındı.[48] Boş kalan Aydın valiliğine de Mahmut Muhtar Paşa atandı ve 6 Eylül 1909'da İzmir'e gelerek göreve başladı.[49]

II. Meşrutiyet'in ilanından Eylül 1909'a kadar, yaklaşık bir yıllık bir süre içerisinde Aydın vilayetinde altı vali değişti ama bu da bir işe yaramadı.

---

44 *Ahenk*, 19 Haziran 1909-6 Haziran 1325.

45 *Ahenk* gazetesi, 1876 yılında hazırlanan nizamnamedeki nahiye müdürlerinin yerli ahaliden seçilmesi yöntemini eleştirmekte ve nizamname gereğince görevlendirilen bu kişilerin cahil, yeteneksiz ve kötü niyetli olduğunu iddia etmektedir (6 Temmuz 1909-23 Haziran 1325).

Gazetenin köşe yazarlarından İdris Şinasi de, nahiye müdürlerini eleştirirken, bu görevlilerin maaşlarının çok az, işlerinin çok ağır olduğunu belirtir. Bu yüzden rüşvet almaya eğilimli olup görevlerini kötüye kullanırlar ve yörelerinde asayişe hiç dikkat etmezler, der. *Ahenk*, 26 Teşrin-i sani 1909-13 Teşrin-i sani 1325.

46 *İttihad*, 3 Temmuz 1909-9 Temmuz 1325.

47 *Ahenk*, 22 Temmuz 1909-9 Temmuz 1325.

48 *İttihad*, 28 Ağustos 1909-15 Ağustos 1325.

49 *Ahenk*, 7 Eylül 1909-20 Ağustos 1325. Ayrıca yeni valinin atanması için bkz. *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 10133-1216.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ÇAKIRCALI VE MEN-İ ŞEKAVET KANUNU

Meşrutiyet'ten önce devletin "istiman" teklif etmesi, istibdat döneminin Çakırcalı karşısında aciz kaldığını ifade etmekteydi. Çakırcalı, devletin bu teklifi karşısında çok ağır şartlar ileri sürmüş ve bir anlamda affı "tenezzülen" kabul etmişti. Çakırcalı, II. Meşrutiyet'e afta iken girmiş ve bu dönemde afta kalacağını hükümete bildirerek, devlete yardımcı olacağını söylemiş, hatta kır serdarı olarak bazı çeteleri yok etmişti. Bu arada, Çakırcalı'nın taslak çetelerinden olan ve 1907 yılında affedilen Kara Ali çetesi, Meşrutiyet sonrasında da af durumunu sürdürürken, 1909 yılı ocak ayında tutuklandı. Bunun üzerine, vilayet halkı paniğe kapılarak Çakırcalı'nın tahrik edildiği için tekrar dağa çıkacağı korkusunu yaşamaya başladı. Nitekim temmuz ayında Çakırcalı'nın yeniden eşkıyalığa başladığı rivayeti vilayeti sarsıyordu. Ancak söz konusu rivayet hemen yalanlanarak, Çakırcalı'nın Ödemiş'te af halinde bulunduğu belirtildi.[1]

Çakırcalı'nın eşkıyalığa dönmediğine dair basında yer alan haber doğrudur. Ancak bu haberden kısa bir süre sonra, 11 Eylül 1909 tarihinde Çakırcalı "feci" bir olay gerçekleştirir: Manisa Jandarma Alayı binbaşılarından Rüstem Bey'i ve on iki kişilik takip müfrezesini pusuya düşürerek, Binbaşı Rüstem Bey'i ve sekiz neferini öldürmüştür.[2]

Çakırcalı'nın öldürdüğü Binbaşı Rüstem Bey, efenin ilk eşkıyalığa çıkışında babasının intikamını almak için Boşnak Hasan Çavuş'u öldürür-

1 *Ahenk*, 11 Temmuz 1909-28 Haziran 1325 ve *İttihad*, 12 Temmuz 1909-29 Haziran 1325.

2 *İttihad*, 12 Eylül 1909-30 Ağustos 1325 ve *Ahenk*, 12 Eylül 1909-30 Ağustos 1325.

ken, kaza ile vurulup ölen Mülazım Hüsnü Bey'in ağabeyiydi. Rüstem Bey, Tekelioğlu çetesini takip etmekteydi ve müfreze Çakırcalı'nın afta bulunduğu Ödemiş'in Kayaköyü'ne girmişti.[3] Çakırcalı'nın af için devletle yaptığı sözleşmeye göre, kendisinin bulunduğu yöreye jandarma kuvvetleri kesinlikle girmeyecekti. Bu olayı, bugüne kadar hiçbir nüshası elde edilemeyen keskin dilli *Mülhakat* gazetesinin başyazarı Kantarağasızade Selahattin şöyle anlatıyordu: "...(Çakırcalı), Kayaköyü'nde gûşegüzin-i istirahat olması, ve orayı gerek hükümet-i müstebide ve gerek hükümet-i meşruta ile ba-mukavele! bir cumhuriyeti müstakile haline getirmiş(di)... Köyde vali ve kaymakamdan ziyade icra-yı hükm ve nüfuz eder ve köylüler arasındaki her dürlü davaları hal ve fasl eylerdi!"[4] Rüstem Bey sözleşmeyi çiğneyerek köye girmişti. Çakırcalı gibi hiçbir zaman devlete güvenmeyen bir efe ve çetesi için böylesine bir hareket "istiman" şartlarını bozmak demekti. Ancak Çakırcalı, Rüstem Bey'in bu hareketi üzerine, Çakırcalı hakkında yapılan hemen hemen bütün çalışmalarda belirtildiği üzere -aftan caymamak için- köy dışına çıktı ve köyün muhtarı aracılığıyla müfrezeyi kendi evinde konuk edip mükellef bir ziyafet sofrası kurdu. Binbaşının, bu ağırlamayı Çakırcalı Efe'nin yaptığını öğrenir öğrenmez, masayı devirip tükürmesi ve "ben, kardeşimi öldüren o... namussuzun yemeğini yemem" demesi, Çakırcalı için bardağı taşıran son damla oldu. Demek ki tüm iyi niyetlerine rağmen, müfrezenin niyeti kötüydü. "Osmanlı" yine sözleşmeyi çiğniyor ve çeteyi tekrar eşkıyalığa döndürmek istiyordu.[5] Çakırcalı, Binbaşı Rüstem Bey ve müfrezesini öldürdükten[6] sonra dağa çıktı. Artık yeniden eşkıya olmuştu.

Çakırcalı çetesinin 11 Eylül 1909'da dağa çıkışı, bir daha affa uğramamak üzere son kez olmuştu. Bölge artık yıllarca tek çete yüzünden perişan olacak, devlet bütün kaynaklarını tek bir çete ile başa çıkabilmek için Ege'ye aktaracak, ancak başa çıkamayacaktı. Sosyal ve ekonomik yaşam felç olacak, insanlar yine eziyet, işkence ve sürgünlere maruz kalacak, hayatları zehir olacaktı.

---

3 *Ahenk*, 14 Eylül 1909-1 Eylül 1325. Çakırcalı'nın yeniden dağa çıkışı hakkındaki en sağlıklı yorumu *Nea Smyrni* gazetesi yapmıştır. Bu yazının çevirisi için bkz. *Ahenk*, 24 Eylül 1909-11 Eyül 1325.

4 *Mülhakat*, 21 Teşrin-i sani 1909-8 Teşrin-i sani 1325.

5 Sun, *a.g.e.*, s. 375-377, Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 45 vd., Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 124, Üsküp, *a.g.e.*, s. 224-227 ve Sertoğlu, *Çakırcalı Efe Nasıl Vuruldu?*, s. 5-8.

6 Çakırcalı pusuya düşürdüğü müfrezeden ölenlerin başlarını keserek göğüslerinin üzerine oturtmuştu. Bu vahşiliğinin anlamı, devlete gözdağı vermektir. Sun, *a.g.e.*, s. 377 ve Üsküp, *a.g.e.*, s. 227. Ayrıca, Çakırcalı'nın Binbaşı Rüstem Bey'i öldürmesi olayını anlatması bakımından bkz. Samih Tiryakioğlu, "Saltanat Döneminin Kârlı Mesleği-Eşkıyalık", *Ulus*, 23 Ekim 1938.

Aydın valiliğine başlayışının hemen birkaç gün sonrasında, Çakırcalı gibi dünyaca ünlü bir haydutun eşkıyalığı ile karşılaşan ve bu çete ile mücadele etmek zorunda kalan Vali Mahmut Muhtar Paşa, ilk önlem olarak, Çakırcalı ve Tekelioğlu çetelerinin başlarına büyük para ödülü koydu. Bu girişimini basın yoluyla ilan ettikten sonra, afiş bastırıp vilayetin her yerine astırdı. Çakırcalı'yı öldürecek ya da yakalayacaklara bin lira, Tekelioğlu için ise iki yüz lira paranın ödül olarak verileceği hükümet namına ilan ediliyordu.[7]

Çakırcalı bu haberin doğru olup olmadığını öğrenmek için, 20 Eylül 1909'da Aydın sancağının yanı başındaki Erbeyli kazası tren istasyonuna giderek, haberi istasyon memuruna tasdik ettirdi. İstasyon memurunun anlattığına göre, ödülün gerçek olduğunu öğrenen Çakırcalı; "kellesinin bu derece kıymet bulmasından memnuniyetini ima eder suretde hınzır vahşet olmuştur".[8] Çakırcalı bir gün sonra, gece vakti Erbeyli kazasına girerek, halkın teravih namazını kıldığı merkez camisini bastı ve yüzlerce kişinin gözü önünde, büyük incir bahçeleri sahibi Yörük Sarı Bey'i kaldırdı. Yanlarında esirleri olduğu halde Erbeyli'nin zenginlerinden Hacı İbrahimoğlu Molla Mehmet'in konağını basarak, onu da kaldırdıktan sonra, Aydın belediye başkanlığı başkâtibi Osman Efendi'nin de bahçesini bastı ve onu da yanına alarak dağa kaçtı.[9]

Çetenin son eylemi halkı çok korkutmuştur: Bu çete korkusuzdu ve her dilediğini yapabiliyordu. Bölgenin en yoğun iş zamanıydı. Bölgenin en önemli zenginlik kaynağı olan incirler kurutulmakta, bağbozumu yapılmaktaydı. Bahçelerinde son sürat çalışan halk, eşkıyanın son eylemi üzerine korkudan bahçelerini terk ederek evlerine kapanmaya başladı. Bahçelerin böylesine bırakılmasının bölge ekonomisine vuracağı darbe, elbette oldukça büyük olacaktı.

Çakırcalı çetesi ise dağa kaldırdıkları esirlerden, Yörük Sarı'dan üç bin lira, Başkâtip Osman Efendi ve Molla Mehmet'ten de üçer yüz lira olmak üzere toplam üç bin altı yüz lira fidye istemişti. Daha sonra yapılan pazarlıklar sonrasında çete, iki bin beş yüz lira fidye alarak esirleri serbest bıraktı.[10] Çetenin Erbeyli'den adam kaldırması üzerine, takip müfrezeleri bölgeye gönderildi. Ancak Erbeyli'den takip kollarına ilişkin gelen haberler son derece ilginçtir:

---

7 *Ahenk*, 16 Eylül 1909-3 Eylül 1325 ve bu habere ilişkin bilgi vermesi açısından bkz. Sertoğlu, *Nasıl Vuruldu*, s. 35.

8 *Ahenk*, 25 Eylül 1909-12 Eylül 1325.

9 *Ahenk*, 23 Eylül 1909-10 Eylül 1325.

10 *Ahenk*, 26 Eylül 1909-13 Eylül 1325.

"...Çakırcalı'nın takibine memuren bu taraflara gelen müfrezelerin tekmili şimdilik 40 neferdir. Bir kuvvet teşkil etdiği ve bunların başında 5 zabit bulunduğu görülüyor. Fakat teessüf olunur ki bunlar hala Erbeğli iskelesinde mihman olup bol bol karpuz kavun yemekde, gidecek yolu, takip edecekleri izi düşünmekle meşguldürler.[11]

Çakırcalı'nın on gün içerisinde iki çok büyük baskın gerçekleştirmesi ve yukarıdaki haberde de görüldüğü gibi takip kollarının olaylara "kayıtsız" kalması Meşrutiyet'le birlikte halkın yönetime karşı duymaya başladığı güvenin sarsılmasına neden olmuştu.

Eşkıyalığın vilayette tekrar artmaya başlaması üzerine, basın, sorunun nasıl çözülmesi gerektiği hakkında çeşitli görüşler ileri sürdü. Vali Mahmut Muhtar Paşa'nın eşkıyalığı önlemek için vilayette "idare-i örfiye" ilan edilebileceğini belirtmesi üzerine, *İttihat* gazetesi, valinin bu önerisini destekleyerek, bir an önce uygulama sahasına konulmasını savundu.[12] *İttihat* gazetesinin bu önerisine, *Ahenk* gazetesi şiddetle karşı çıkarak, "idare-i örfiye"nin Meşrutiyet rejimine uygun düşmeyeceğini, böylesi bir hareketin olayı daha çok büyüteceğini savundu, halkın büyük baskıya maruz kalacağını iddia etti,[13] o tarihlerde Meclis-i Mebusan'da Rumeli'deki eşkıyalığın önlenmesi için hazırlanmakta olan[14] ve basında Çeteler Kanunu olarak adlandırılan kanunun Aydın vilayetinde de uygulanmasını istedi.[15] Her iki gazete, Kara Sait Paşa'nın yeniden takip kumandanı olarak görevlendirilmesini de istemişti.[16]

Çetenin pervasızca çalışmaya başlamasından sonra, Vali Mahmut Muhtar Paşa, eskiden uygulanmış önlemleri tekrar gündeme getirerek, eşkıyayı en iyi eşkıya bilir düşüncesiyle, istibdatın son yıllarında affedilmiş olan eski çetelerden Koca Mehmet, Çamlıcalı Hüseyin ve Gökdeli çetelerini "kır serdarı" unvanıyla yeniden Çakırcalı'nın takibine göndermeye çalışıyordu. Valinin bu girişimine basın sert çıkmış, bu yöntemin yararından çok zararı olan ve pek eski bir yöntem olduğunu, hiçbir zaman başarı elde edilemediğini iddia etmişti.[17]

Vilayette eşkıyalığın önlenmesine yönelik öneriler tartışıladursun, 10 Eylül 1909'da eşkıyalığa dönen Çakırcalı, on gün arayla iki büyük baskın

---

11 *Ahenk*, 24 Eylül 1909-11 Eylül 1325.

12 *İttihad*, 22 Eylül 1909-9 Eylül 1325.

13 *Ahenk*, 23 Eyül 1909-10 Eylül 1325.

14 *M.M.Z.C.*, c. I, İ. 13, 28 Teşrin-i sani 1325, s. 244.

15 *Ahenk*, 24 Eylül 1909-11 Eylül 1325.

16 *Ahenk*, 26 Eylül 1909-13 Eylül 1325.

17 *Ahenk*, 30 Eylül 1909-17 Eylül 1325.

gerçekleştirdikten sonra, 2 Ekim 1909 tarihinde unutulmayacak bir iş yapıyor, Barutçu Kardeşler'in Aydın Kırkahveler'deki muhteşem fabrikasını yakıyordu. Kereste, çırçır, un ve yağ bölümlerinden oluşan fabrika Aydın'a on mil uzaklıktaydı ve otuz bin liraya tesis edilmişti. Son derece geniş bir arazide kurulmuş olan bu tesisin yanı sıra, depolarda bulunan beş bin kıyye zeytinyağı ve yüz bin travers de yanmıştı. Baskın, *Osmanischer Lloyd* gazetesinin iddiasına göre fabrikada çalışan yüz amele ile civarda yaşayan bin kadar köylünün gözünün önünde olmuş ve hiç kimse çeteye müdahale edememişti. Çakırcalı Mehmet, fabrikayı yaktıktan sonra, Barutçu Kardeşler'e haber göndererek, beş bin lira ödemedikleri takdirde, Aydın'ın Cumalı mevkiindeki diğer fabrikalarını da yakacağını bildirmiş ve tehdit etmişti.[18]

Çakırcalı çetesinin böylesine korkusuzca hareketleri üzerine, kolluk kuvvetleri takip işlerine büyük önem vererek çalışmalara başladı. Kolluk kuvvetlerinin halka sert davranması, kendini besletmesi gibi sorunlar tekrarlanınca basın, takip kollarının eski hastalıklarını sürdürdüğünü iddia etti ve böyle davrananlar sert bir biçimde eleştirildi. Basında bu eleştirilerin yer alması üzerine, gazetelere "Bir Asker" imzalı "Şaki-i Şerir Çakırcalı Hakkında Gazete Ser-Muharrirlerine" başlıklı bir yazı gönderildi. Son derece sert kaleme alınan yazıda, soruşturma sırasındaki dövme olaylarının gazeteciler tarafından abartıldığı, gazetecilerin dedikoduları haber yaptığı öne sürülüyordu. Bu anlayıştan vazgeçilmesi uyarısında bulunulduktan sonra, askerlerin halka düşmanmış gibi gösterildiği, bu yazıların altında halk ve hükümeti bölme anlayışının yattığı iddia edilmişti.[19]

Aydın vilayeti, 1909 yılında bu durumdayken, Ege'deki eşkıyalık sorununun çözülmesi için, bölge insanının yaşamını derinden etkileyecek unsurları içeren yeni önlemler alınacaktı.

Men-i Şekavet Kanunu ve Aydın Vilayeti

II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı Devleti Rumeli'de Bulgar İhtilal Komiteleri'nin isyanları, Makedonya, Arnavutluk ve Malisor olaylarıyla uğraşırken, imparatorluğun güneyinde Yemen ve Havran'daki sorunlar kronikleşmişti. Öte yandan Güneydoğu Anadolu'da Kürt isyanları aralıksız devam ediyordu ve Adana katliamları da gündeme gelmişti. İmparatorluktaki direniş hareketleri, siyasal, ulusal, dinsel ve yöresel hareketler ola-

18 *Ahenk*, 5 Teşrin-i evvel 1909-22 Eylül 1325 ve *Ahenk*, 14 Teşrin-i evvel 1909-1 Teşrin-i evvel 1325 ve *B.O.A., Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Kalemi Evrakı, (DH.MUİ.)*, No: 2-3/33.

19 *Ahenk*, 7 Teşrin-i evvel 1909-24 Eylül 1325.

rak ayrılırken, sosyal ayaklanmalara ilişkin bir örneği de Ege bölgesi oluşturmaktaydı.

Hükümetin işi çok zordu, sorunları çözecek kaynakları da kısıtlı olduğundan sıkıntılar içinde boğuluyordu. Hükümet yaşadığı asayişsizliği gidermek ve özellikle Avrupa'nın baskısından kurtulmak için, ilk önce Rumeli sorununu çözmeye girişti. 21 Eylül 1909 tarihinde "Rumeli Vilayeti'nde Şekavet ve Mefsedetin Men'i ve Mütecasirlerinin Takib ve Tedibi Hakkında Kanun Layihası" çıkartıldı ve bu kanunun ilgili maddelerine dayanılarak vilayette "divanı harpler" kuruldu.

Söz konusu kanunun Rumeli'de uygulanmaya başlamasıyla birlikte, meclisteki Aydın mebusları, Aydın vilayetinde eşkıyalığın ürkütücü boyutlara ulaştığını iddia ederek bu kanunun Aydın vilayetlerindeki çetelere de "teşmil" olunmasını isterler.[20] Mebusların girişimleri üzerine 3 Ekim 1909 tarihli irade ile Men-i Şekavet Kanunu olarak adlandırılan kanun, Aydın vilayetinde de uygulamaya koyulur.

Men-i Şekavet Kanunu'nu, Aydın vilayetinde de uygulamaya koyan irade ile[21] Çakırcalı çetesinin "çok mühim" bir eşkıya çetesi olduğu devletin en üst kademelerinde bile kabul ediliyordu. Hatta tek bir çetenin adına izafeten, çok önemli bir kanun koca bir vilayette uygulanacaktı.

Aydın vilayeti için düzenlenerek tatbik edilmeye başlanan Men-i Şekavet Kanunu, dört bölümde otuz iki maddeden oluşur. Kanunun birinci bölümü takip kuvvetlerine ilişkindir. Bu birliklerin özel kuvvetler halinde düzenleneceğini ve çalışma yöntemlerinin neler olacağını belirtir. İkinci bölüm, köylerin ve yolların korunma esaslarını açıklar. Üçüncü bölümde, halka yüklenen görevler belirtilirken, neredeyse bütün takip işleri, eşkıyanın tutulması, ihbar edilmesi gibi tüm sorumluluk halka yüklenmiştir. Dördüncü ve son bölüm ise, cezalara ilişkindir. Cezalar, çok ağır para ve hapis cezaları, idam ve sürgün cezaları şeklinde düzenlenmiştir. Ancak bu cezalar eşkıyaya değil halka yöneliktir ve halkı potansiyel suçlu olarak gören bir anlayışın ürünüdür. Cezalar bölümü, ayrıca, divanı harplerin kurulmasına olanak tanımaktadır. Bu olağanüstü mahkemelerin vereceği idam dışındaki cezaları, vali onaylayıp yürütmeye koyacaktır. Bu mahke-

---

20 *Ahenk*, 26 Eylül 1909-13 Eylül 1325 ve *B.O.A., DH.MUİ.*, No: 13-2/44.

21 *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 1327-N-40, kanunun Aydın vilayetinde de uygulanmaya başladığını belirten ilk haberler için bkz. *Ahenk*, 5 Teşrin-i evvel 1909-22 Eylül 1325 ve 7 Teşrin-i evvel 1909-24 Eylül 1325. Ayrıca kanunun yayımlanması için bkz. *Takvim-i Vekayi*, 29 N 1327-1 Teşrin-i evvel 1325 ve *Köylü*, 14 Teşrin-i evvel 1909-1 Teşrin-i evvel 1325 ve *Düstur, (Tertib-i sani)*, c. I, Dersaadet, 1329, s. 767-773. Yine bu kanunun uygulanmaya başlamasından sonra Meclis-i Mebusan'da oylanıp, onaylanması için bkz. *M.M.Z.C.*, c. I, İ. 23, 28 Kânun-ı evvel 1325, s. 475.

melerde savunma hakkı olmakla birlikte, verilen cezalar "istinaf ve temyiz" edilmeyip aynen uygulanacaktır.[22]

Aydın vilayetinde eşkıyalığın önlenmesi için hazırlanan kanun, genel olarak son derece sert ve her an insan hakları ihlalleri doğurabilecek bir kanun olarak değerlendirilebilir. Kanunun yaptırımları, istibdada tepki olarak doğan II. Meşrutiyet'in "hürriyet, musavat, adalet ve uhuvvet" gibi ilkelerinin ruhuna tamamen aykırıdır. Eşkıyalığın önlenmesi için uygulama sahasına giren kanun, eşkıyalığı önleme konusunda tüm sorumluluğu, elinde silah bulunmayan sivil halka yüklüyor; başarısızlık halinde yine halkı sorumlu tutarak, en ağır şekilde cezalandırma yollarını açıyordu. Bu kanun, II. Abdülhamit'in istibdadı ve eşkıyalık olaylarının sıkıntısı altında ezilmiş insanların hayatını daha da zorlaştırıyordu. Kanunun tamamı için iddia edebileceğimiz bir görüş varsa, o da tam bir "despotik" zihniyeti yansıttığıdır.

3 Ekim 1909 tarihinde Aydın vilayetinde de uygulanması kabul edilen Men-i Şekavet Kanunu'nun 27. maddesi, eşkıya ve yardımcılarının yargılanması için "Divan-ı Harb-i Örfi"lerin kurulmasını öngörmekteydi. Kanunun amir hükmü gereğince, 14 Ekim 1909'da "Çeteler Divan-ı Harbî" kurulmuştur.[23] Divanın çalışma yerinin tespiti kanunun 29. maddesi gereğince valilerin sorumluluğuna bırakılmış, Aydın valisi Mahmut Muhtar Paşa da divanın görev yerini Aydın sancağı olarak belirlemiştir. 30. madde, divanın en az beş kişiden oluşmasını emretmekteydi. Aydın Divan-ı Harbi ise yedi kişilik bir kuruldan oluşmuştu. Bu divan, Aydın Miralayı Osman, Kol Ağası Cafer, Kol Ağası Gani, Yüzbaşı Şükrü, Merkez Müdde-i Umumisi Enver, Aydın Ticaret Mahkemesi Reisi Edhem ve Aydın Ceza Mahkemesi azalarından Süleyman beylerden oluşmaktaydı. Divan üyelerinin dördü asker, üçü ise Mülkiye kökenlidir. Divanda görev yapacak üyelerin asker kökenli olanlarının bir fazla olmasını kanunun 30. maddesi emretmiştir.

14 Ekim 1909'da kurulan Aydın Divan-ı Harbi, 18 Ekimde göreve başladı. Göreve başlayan divan, ilk iş olarak, kurulma nedenlerini, çalışma esaslarının neler olacağını ve halkın sorumluluğunu belirtmek için, 18 Ekim 1909 tarihinde bir beyanname yayımladı. Beyannameyle birlikte eşkıya sorununun çözümü bütünüyle halkın sırtına yüklenmekte ve bir başarı elde edilememesi durumunda oldukça ağır bir cezalandırma yoluna gidilmekteydi.[24]

---

22 "Şekavetin Men'i ve Mütecasirlerinin Takib ve Tedibi Hakkında Kanun Layihası"nın metni için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 312-317.

23 *Ahenk*, 14 Teşrin-i evvel 1909-1 Teşrin-i evvel 1325.

24 *Ahenk*, 27 Teşrin-i evvel 1909-14 Teşrin-i evvel 1325. Ayrıca divan-ı harbin beyannamesinin tam metni için Bkz. Ekler.

Peki, hiç eğitim almamış cahil köy insanı, uygulamaya konan kanunun ve beyannamenin içeriğini anlayabilecek ve sorumluluklarını yerine getirebilecek miydi? Konunun ciddiyetini sezen İdris Şinasi, "Divan-ı Harbin Beyanname-i Umumisi Münasebetiyle: Köy İmamları" başlıklı ilginç bir yazı hazırlamıştı.

Yazıda öncelikle, köylerin geriliği anlatıldıktan sonra, söz konusu beyannamenin okunup anlaşılması konusuna, temelde köy ve köylülerin eğitim sorununa değinilmişti. İdris Şinasi, köyde eğitim işini üstlenen imamların çocuklara okuma yazma öğretme yerine, yalnızca namaz surelerini körü körüne ezberlettiğini, gayet düzgün yazılmış bir yazıyı bile okuyup anlayacak bir kişiye tesadüf edilemeyeceğini iddia ediyordu. Ayrıca köyün tek okur yazar kişisi geçinen imamların da yönetimin böylesi yazılarını okuyup anlayarak halka anlatmaktan uzak, oldukça cahil ve yeteneksiz kişiler olduğunu vurguluyordu.[25]

Bu arada, takip işlerine de hız verilmeye başlanmıştı. Nitekim, 25 Ekim 1909'da, takip kolları Bayındır'ın Lütuflar köyü civarında Çakırcalı çetesini kıstırarak, çatışmaya girmişlerdi.[26] Çarpışmada çeteden üç kişinin çok ağır yaralandığı ve yaralananlardan birinin çetenin reisi Çakırcalı, diğerinin ise çetenin kurmaylarından Hacı olduğu bildirilmişti. Ayrıca, gelen haberlerde, çetenin yaralı arkadaşlarını alıp, gece karanlığından yararlanarak kaçtıkları, çetenin ele geçirilmesinin an meselesi olduğu da vurgulanmaktaydı.[27]

Takip müfrezelerinden böylesi haberler gelmesi ve Çakırcalı'nın öldürüldüğünün ilan edilmesi üzerine, halk çok sevinip büyük kutlamalara girişmişti.[28] Vilayetten yapılan resmi açıklamada da Çakırcalı'nın ve çetesinden bazılarının yaralandığı, takip müfrezesinden de iki kişinin öldüğü ve dört kişinin yaralandığı bildirilmekteydi.[29] Ancak bu haberden bir gün sonra, Çakırcalı çetesi, Ödemiş'in Çamlıca köyünü basarak, eski can düşmanlarından Çamlıcalı Hüseyin'in dört akrabasını öldürüp üç evi de yakmıştı.[30]

Çete bu eyleminden bir gün sonra, Ödemiş'in Kurucaova köyünü basar ve burada yine eski düşmanlarından Kamalı Mustafa ve Şaki İsmail'in

25 *Ahenk*, 29 Teşrin-i evvel 1909-16 Teşrin-i evvel 1325.

26 *Ahenk*, 26 Teşrin-i evvel 1909-13 Teşrin-i evvel 1325.

27 *Ahenk*, 27 Teşrin-i evvel 1909-14 Teşrin-i evvel 1325.

28 *Ahenk*, 28 Teşrin-i evvel 1909-15 Teşrin-i evvel 1325 ve *Köylü*, 13 Teşrin-i sani 1909 ve 31 Teşrin-i evvel 1325.

29 *Ahenk*, 29 Teşrin-i evvel 1909-16 Teşrin-i evvel 1325.

30 *Ahenk*, 30 Teşrin-i evvel 1909-17 Teşrin-i evvel 1325 ve *Köylü*, 13 Teşrin-i sani 1909-31 Teşrin-i evvel 1325.

akrabalarını öldürüp bir ev daha yaktı.[31] Bu olayın hemen ardından çete, Atça'nın ünlü tüccarlarından Yunan uyruklu Esife Çoplu (?) ve Savuplo'ya tehdit mektubu göndererek dörder yüz lira para ile cephane ve tüfek ister.[32]

Kıstırıldığı iddia edilen Çakırcalı çetesi, söylenenlerin aksine tüm hızıyla faaliyetlerini sürdürmekteydi. Harbiye Nezareti de Aydın vilayetinde eşkıyalığı önlemeye "muktedir" bir kumandan olduğunu düşündüğü Kara Sait Paşa'yı görevi kabul etmesi için iknaya uğraşmaktaydı.[33] Sonunda paşa görevi kabul ederek, 10 Kasım 1909'da İzmir'e gelmişti.[34] Kara Sait Paşa'nın takip işleri konusunda, Meşrutiyet öncesi yaşanan sıkıntılar yine devam etmekte. Çakırcalı'nın bastığı bir köye soruşturma yapmak için giden Ödemiş savcı yardımcısı "... eşkıyanın vukuat yapdığı köyün kurbinde diğer bir köyde bulunmakda olan bir müfreze vukuatı duyduğu halde hareket etmemiş ve Keremli köyüne uğramış olan bir müfrezenin iki koyun kesmiş ve kurşunla bir manda vurmuş ve efrad-ı ahaliye birçok eza ve cefa etmiş olduklarını ve ahalinin sızlanıb iştikada bulunduklarını..." vilayete rapor etmişti.[35] Takip müfrezeleri, görevlerini aksatıp halka eziyet ederken, Çakırcalı'nın amansız düşmanlarından olan Arnavut takipçiler, çeteyle çarpışmaya girecekleri yerde kendi içlerinde çatışıp birbirlerini öldürüyorlardı.[36] Bu hareketleriyle de hem halkı korkutmuşlar, hem de takip işlerine şüpheyle bakılmasına neden olmuşlardı.

Valilik makamı, vilayetteki eşkıyalık olaylarının boyutunu tespit etmek için tüm kaza ve sancaklara yazı çıkartarak çetelerin işlediği cinayetlerin, öldürdüğü insanların ve çaldığı paraların listesini yapmalarını istedi.[37] Ayrıca valilik, Men-i Şekavet Kanunu'na dayanarak, 14 Kasım 1909'da Aydın'dan sonra İzmir'de de bir divan-ı harp kurmuş ve başkanlığına da Miralay Arif Bey'i getirmişti. Bu arada vilayetin mülki memurları da köyleri dolaşarak halkın kanunu iyice anlayıp anlamadığını tespit etmeye çalışıyorlardı.[38]

---

31 *Ahenk*, 31 Teşrin-i evvel 1909-18 Teşrin-i evvel 1325.

32 *Ahenk*, 2 Teşrin-i sani 1909-20 Teşrin-i evvel 1325.

33 Sait Paşa'ya görev 8 Ekim 1909'da teklif edilmiştir. Paşa bu teklife ayın on dokuzunda olumsuz yanıt vermiş, ancak 9 Kasım 1909'da görevi kabul etmiştir. Bkz. *Ahenk*, 8 Teşrin-i evvel 1909-25 Eylül 1325, 19 Teşrin-i evvel 1909-6 Teşrin-i evvel 1325 ve *Köylü*, 9 Teşrin-i sani 1909-26 Teşrin-i evvel 1325.

34 *Ahenk*, 11 Teşrin-i sani 1909-29 Teşrin-i evvel 1325 ve *B.O.A., DH-MUİ.*, No: 2-3/67.

35 *Ahenk*, 9 Teşrin-i sani 1909-27 Teşrin-i evvel 1325.

36 *Köylü*, 14 Teşrin-i sani 1909-1 Teşrin-i sani 1325.

37 *Köylü*, 14 Teşrin-i sani 1909-1 Teşrin-i sani 1325.

38 *Ahenk*, 14 Teşrin-i sani 1909-1 Teşrin-i sani 1325.

Aydın'da, valiliğin eşkıyalığı engellemek için aldığı bir dizi önlem Çakırcalı'nın eylemlerini durduramıyordu. Nitekim çete, 22 Kasım 1909'da Nazilli'nin Sinekçiler köyünü basarak eski yataklarından dört kişiyi öldürüp iki de ev yakmıştı.[39] Çakırcalı, işlediği son cinayetle halka psikolojik baskı uygulayarak gözdağı vermekte ve halkın kendisini ihbar etmesinin yollarını kapatmak istemekteydi.

Çakırcalı, 1909 yılının sonlarındaki bu eylemlerinden sonra, kış geldiğinden bir anlamda tatile girmişti ve nerede olduğunu kimse bilmiyordu. Takip kollarının tüm çabalarına rağmen izi bulunamıyor, Babıâli ise çetenin bir an önce yakalanmasını istiyordu.[40] Bu arada, İstanbul basını da, Çakırcalı çetesinin nerede olduğunu araştırmaya girişmiş, *İkdam* ve *Sabah* gazeteleri birbirinden çok farklı haberler yayımlamaya başlamışlardı. *Sabah* gazetesi, çetenin vilayet dışına çıktığını Afyon'un Dinar kazası civarında bulunduğunu iddia ederken; *İkdam* Çakırcalı çetesinin sıkıştırılarak "muhasara" edildiğini bildiriyordu. İzmir'de yayımlanan *İttihat* gazetesi de, *Sabah* gazetesiyle ortak görüş bildirip çetenin vilayet dışında olduğunu ileri sürüyordu.[41] Basında böylesine farklı haberlerin yer alması üzerine, *Köylü* gazetesi, çetenin gerçekten nerelerde bulunabileceğini sağlıklı biçimde tespit edebilmek için, takipten yeni dönen Kara Sait Paşa ile bir röportaj yapmıştı. Sait Paşa konuşmasında, basında yer alan haberlerin yanlışlığını, çetenin farklı yerlerde gözükmesinin Çakırcalı'nın desiseleri olduğunu ve bu hareketleriyle Babıâli'yi ve basını yanıltarak müfrezeleri yanlış yerlere sevk edip kendisini rahatlatmaya çalıştığını ve şu an için yerinin bilinemediğini itiraf etmişti.[42]

Görüldüğü gibi, takipten en üst düzeyde sorumlu kişi bile, Çakırcalı çetesinin nerede olduğunu bilememekteydi. Kara Sait Paşa, gazete ile yapmış olduğu bu görüşmeden kısa bir süre sonra çetenin yakalanması konusunda başarısız olduğunu görerek "Takib-i Eşkıya" kumandanlığından istifa etti ve vilayetten ayrıldı.[43]

Sürgünler-Müsadereler

Vilayetin 5 Ocak 1910 tarihli resmi açıklamasında, eşkıyalığın önünün takip gibi klasik yöntemlerle alınamayacağı belirtilerek, çetelerin halktan

---

39 *Köylü*, 23 Teşrin-i sani 1909 - 10 Teşrin-i sani 1325 ve *Ahenk*, 23 Teşrin-i sani 1909-10 Teşrin-i sani 1325.

40 *B.O.A., Dahiliye Nezareti Hukuk Kalemi Evrakı*, (DH.H.), No: 14-1/30 ve 14-1/31.

41 *İttihad*, 15 Kânun-ı sani 1910-2 Kânun-ı sani 1325.

42 *Köylü*, 20 Kânun-ı sani 1910-7 Kânun-ı sani 1325.

43 *Ahenk*, 28 Kânun-ı sani 1910-7 Kânun-ı sani 1325 ve *B.O.A., DH.MUİ.* No: 2-5/15.

destek almamaları için ailelerinin, akrabalarının ve köylerdeki yakınları tutuklanıp sürgüne gönderilecekleri bildirilmişti.[44] Vilayetin resmi açık masından birkaç gün sonra, 11 Ocak 1910 tarihli ve Sadıkzade Şerif İlh mi imzalı bir yazıda, vilayetin, kanunun vermiş olduğu yetkilere dayar rak yaptığı "icraatlar" anlatılmaktadır:

1. Eşkıya takibine hız verilmiş ve ele geçirilen eşkıyalar divan-ı harpl de hızla yargılanıp idama mahkûm edilmiş ve yine kısa sürede infaz gerçekleştirilmiştir.

2. Çakırcalı ve Tekeli'nin sayısı oldukça fazla olan ve en emin yatakl olarak görülen kişiler çok ağır cezalara çarptırılmaktadır.

3. Eşkıyaların ana, baba, kardeş, amca, kayınbirader, enişte, damat, e lat vb. gibi yakınları sürgüne gönderilmiştir.

4. Eşkıyaların ve ailesinin tüm malı mülkü haczedilmiştir.

5. Eşkıyaya yataklık etmelerinden korkulan Yörüklere ait tüm çadır yıkılmıştır.

6. Çakırcalı'nın kırk kişilik akrabası Fizan'a sürülmüştür.[45]

Vilayetin uygulamaları, görüldüğü gibi son derece ağırdı. Suç ve cez nın kişiselliği gibi hukukun temel ilkeleri çiğnenmişti. Gerçekten, yatak yaptığı düşünülen pek çok insan (ki kimin zorda kalarak, kimin bir çık karşılığı yataklık yaptığını tespit edebilmek olanak dışıdır) tutuklanıp ağır cezalara çarptırılmış, hiçbir suç işlememiş insanlar, çetelerde yakınl olduğu gerekçesiyle sürgüne gönderilip evlerinden barklarından uzakl tırılmış; geleneksel geçim tarzlarını sürdüren Yörüklerin yaşam şansl zora sokulmuştu. Bu uygulamalar halkın şikâyetlerine neden olunca v yardımcısı Nurettin Bey yaptığı inceleme sonucu hazırladığı 27 Şub 1910 tarihli bir raporu Dahiliye Nezareti'ne gönderdi.

Raporda, İzmir hapishanesinde "müzdahim" bir şekilde tutulan eşkı akrabalarının sürgünlerinin kanuna aykırı bir şekilde yapıldığı vurgular yor ve sürgün işleminin insanların eski mesken ve yaşamlarına "muadi yapılması gerekirken, "... bu günkü manzara(da) gadr ve sefaletin vücu bulacağı asla hatıra getirilmemiş iken İzmir gibi bir yerde böyle bir hal vukuu calib-i esef-i azim olmuşdur..." deniliyordu.[46]

Belgenin içeriğinden de anlaşıldığı gibi, vilayette yapılan uygulamala kanuna aykırı ve insanlara eziyet verecek biçimdeydi. Bu yüzden Nurett Bey, bu konumda bulunanların tahliyesi için izin isterken, vali Mahm Muhtar Paşa söz konusu rapordan bir gün sonra dahiliye nazırına gönde

---

44 *Ahenk*, 5 Kânun-ı sani 1910-23 Kânun-ı evvel 1325.

45 *Ahenk*, 11 Kânun-ı sani 1910-29 Kânun-ı evvel 1325.

46 *B.O.A.*, DH. H., No: 14-1/1.

diği bir yazıda, tutuklama ve sürgün gibi uygulamaları savunarak "... inzibat ve asayişin muhafazası için müessir bir tedbir olduğu halde tekrar serbest bırakılmalarının pek ziyade su-i tesir hasıl edeceği..."ni belirtmiş ve bu konumda bulunanların kesinlikle serbest bırakılmamalarını istemişti.[47]

Aydın ve Rumeli vilayetinde kanunun uygulanmasıyla faaliyete geçen divan-ı harplerin çalışmalarından, suçsuz insanların buralarda yargılanıp cezalara çarptırılmasından rahatsız olan on dokuz mebusun imzasını taşıyan ve sadarete sunulan bir belgede, "... divan-ı harb-i örfiler muhakematın hafiyen icra olunması, ikame olunan şühud muvacehe-i tarafeynde istima olunmayarak maznun-ı aleyhlerin hakk-ı müdafaadan mahrum edilmeleri ve yalnız şayan-ı itimad olmayan birtakım kimselerin şikâyat-ı adiye ve ihbarat-ı kazibe ve garazkâranelerine binaen ve sırf şübhe ve tevehhüme istinaden ita-yı hükm olunması suretiyle nice namuslu aile reislerinin ve bi-günah evlad-ı vatanın mağduriyet ve perişaniyetine sebebiyet vermişlerdir..." denilerek, adaletsizliğin ve mağduriyetlerin giderilmesi için böylesi durumda bulunanların affedilmeleri istenmişti.[48] Meclis-i Mebusan'da ve vilayetlerde eleştiriler artarken, böylesi cezalandırmalara uğrayanlar, sürgünde sefil olmuşlardı. Özellikle Çakıcalı'nın yakınları ve akrabaları olduklarından yataklık suçlamasıyla yargılanan, beraat ettikleri halde önce Trablusgarp'a, sonra da Selanik'e sürülen aileler buralarda aç ve sefil kalmış, işleri sağlanamamış olduğundan bin bir müşkilatla karşı karşıya kalmışlardı. Aydın vilayetinden kaldırılıp Selanik'e sürgüne gönderilen elli üç kişinin imzasını taşıyan, 20 Ağustos 1910 tarihli bir belgede son derece ilginç görüşler ileri sürülmektedir:

> On iki senedenberi eşkıyalıkta dolaşan Çakıcalı, istibdat döneminin ürünü olup, tüm kainatça tanınmış bir hayduttur. Çakıcalı istibdat döneminde ne zaman bir olay gerçekleştirse, kolluk kuvvetleri eşkıyanın peşinden gitmeyip, sanki suçu işleyenler zavallı köylülermişcesine olmadık zulümlerde, işkencelerde bulunup, "siz onlarla müştereksiniz" diyerek zindanlara tıkılırdı. Eşkıyayı elde edemeyen takipçilere, üstler soru sorduğunda, verdikleri yanıt şudur: "... bunun hısım akrabası burada durdukça tutulmayacağı meydanda." Bunun üzerine, yataktır diye namuslu, işinde gücünde yüzlerce aile sürgünlere, hapislere gönderilirdi. Azaplar içindeki bu zavallı aileler yollarda kaybolmuş, parçalanmış hatta evlatları telef olmuştur. Sürgünler ve zulümler istibdatta yapılırken, Meşrutiyet'te de devam etmektedir. Şimdi bütün aileler sürgünde sefildir, ama Çakıcalı hâlâ tutulamıyor; her halde bütün Anadolu onun yatağı olsa gerektir. Kolluk güçlerinin zavallı köylüleri yataklıkla suçlamaları haksızlık-

47 B.O.A., DH. H., No: 14-1/1.

48 B.O.A., *Dahiliye Nezareti, Muhaberat-ı Umumiye Dairesi Siyasi Evrakı, (DH. SYS.)*, No: 51-1/17.

tır. Çünkü dağ başındaki hangi köye veya çiftliğe bir çete gelse, ihtiyacı olan her şeyi rahatlıkla alır, aksi halde korumasız köylü canını yitirebilir. Bu olayı haber veren köylünün işi daha da zordur. Jandarma, haberi getirene yatak gözüyle bakar. Önce, onun ortağısın diye dayak atar, sonra, kaç kişiydiler, ne tarafa gittiler, haydi bizi onlara götür diyerek dağdan dağa gezdirir. İşte köylüler bu iki güç arasında ezildikçe ezilmektedir. Zira müfrezeler ve komutanlar Çakırcalı'yı dürüstçe takip etmezler ki başarılı olsunlar. Bunlar adam dövmek, öldürmek ve keselerini doldurmaktan başka bir şey yapmazlar. Bütün paşalar ve adamları Çakırcalı'yı biliyoruz, akrabasıyız diye bizleri dayaktan telef ettirdiler ve yerimizden yurdumuzdan sürdüler. Ama yine de Çakırcalı yakalanamıyor. Bizleri senelerden beri sürgünlerde "aç bi-ilaç" rezil etmektense hepimizi denize atıp öldürmeniz daha evladır. Şayet bunu yapmazsanız adalet isteriz. Ya memleketlerimize geri gönderin ya da memleketlerimizdeki mallarımıza denk mallar verip düzenli yerlere iskân edin.[49]

Bu arada ailesindeki erkeklerin sürgüne gönderilmesinden dolayı sefalete düşen yaşlı bir kadının feryatlarını içeren 17 Eylül 1910 tarihli şikâyetnamesi ilgi çekicidir. Şikâyetçi olan yaşlı kadının eşi, Çakırcalı çetesinin kızanlarından Hüseyin Efe'nin yakınıdır. Bu akrabalıktan dolayı kadının eşi ve dört oğlu önce Trablusgarp'a sonra da Selanik'e sürgüne gönderilmiştir. Sürgünlerden dolayı kimsesiz ve sefil bir halde kalan yaşlı insan kendine bakamamaktadır, perişan olmuştur. Perişanlığının sona erdirilmesi için yaşlı kadın, sadece küçük oğlunun af edilmesini istemektedir.[50]

Sürgündekilerin, beraat etmelerine rağmen sürgüne gönderilmelerinden doğan şikâyetleri gün geçtikçe artmaya ve halk, Meşrutiyet rejiminden şüphelenmeye başlamıştı. Ancak yönetimden tahliye taleplerine gelen yanıt kesindi: Sürgünde bulunanların asayişi bozmamaları için kesinlikle salıverilmemeleri.[51]

Bu arada Çakırcalı'nın ailesine uygulanan bir ceza da, hukuk devleti normlarına pek uymayan "müsadere"dir. Nitekim, Çakırcalı Mehmet'in üç, çetenin kurmaylarından Hacı Mustafa'nın iki ve Çakırcalı'nın yakın akrabası olup sürgünde bulunan Hacı İbrahim'in bir eşinden aşağıdaki mallar "müsadere" olunmuştu: 387 adet lira-yı Osmani, 17 adet beşibirlik, 68 adet beşlik altın, 217 adet onluk altın, 179 adet yirmilik altın, 80 adet otuzluk altın, 49 adet altmışlık altın, 8 adet yüzlük altın, 2 adet kıymetli küpe, 2 adet gümüş köstekli saat ve 1 adet kısrak.[52] Çete ailelerin-

49 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/8.

50 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/14. Ayrıca Selanik'e sürülen diğer insanlar için bkz. *B.O.A., DH.MUİ.*, No:2-7/19.

51 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/8.

52 *B.O.A., DH. H.*, No: 69/71.

den jandarmalar ve takip müfrezeleri aracılığıyla "müsadere" olunan mallar, ileride asıl sahiplerine verilmek üzere Osmanlı Bankası'nın İzmir şubesine yatırılmıştı. Ancak imparatorlukta kronikleşen para sıkıntısı, II. Meşrutiyet döneminde de çözülememişti ve takip işlerini de sekteye uğratmaktaydı. Jandarmaların elbise ve postalları yıprandığından bu malzemelerin onarılması ve ödenemeyen maaşların karşılanması için, devletin çete ailelerinden müsadere etmiş olduğu paralar harcanmıştı, bu da hukuk dışı bir uygulamaydı.[53]

Halk-Eşkıya Yakınlaşması ve Takip Sorunları

Kara Sait Paşa'nın Ocak 1910'da görevden ayrılmasıyla basının iddiasına göre, eşkıyalık tekrar artmaya başlamıştı. Paşa görevde iken sinmiş olan Alioğlu Ali çetesi tekrar faaliyete geçmiş ve Alaşehir civarında köy basıp halka işkence yaparak para gaspetmişti.[54] Sait Paşa'nın görevi bırakmasıyla eşkıyalığın yükseldiği iddiaları ve vilayette eşkıyaların takipsiz kaldığı görüşleri üzerine Aydın vilayeti takib-i eşkıya kumandanlığına eski Zaptiye Nazırı Ferik Ali Paşa atandı.[55] Ali Paşa'nın vilayete atanması üzerine, basında Paşa'nın çok cesur ve yetenekli olduğu belirtilerek, bu kişinin Bitlis valisi iken yörenin en meşhur isyancılarıyla uğraşıp başarı kazandığı vurgulandı. Ali Paşa'nın gelişinden ötürü bir umut doğmaya başlamıştı. Yeni takib-i eşkıya kumandanının göreve başlamasından iki gün sonra (herhalde şansından olsa gerek) Nazilli ve civarında eşkıyalık yapan Deli Ahmet çetesi köylülerce öldürüldü.[56] Bu arada, takip müfrezeleri oldukça önemli bir iş başarmış, Çakırcalı'nın en önemli taslak çetelerinden Tekelioğlu Mehmet ve çetesini Kula civarında kıstırmışlardı. Müfreze ile çete arasında çıkan çatışmanın sonucunda, çetenin reisi Tekelioğlu ve iki kızanı öldürüldü.[57] Takip müfrezeleri için, Çakırcalı'dan aşağı kalmayan böyle bir çetenin yakalanması gerçekten büyük bir başarıydı.

Çetelerin bu şekilde ortadan kaldırılmaya başlanması üzerine, halka

53 Güvenlik güçlerinin sürgüne gönderdiği ailelerden müsadere edilen paraların, soygunda elde edip edilmediğini tespit edebilmek son derece zordur. 1911 yılının sonunda Çakırcalı Mehmet Efe'nin öldürülmesinden sonra, ailesi "müsadere" olunan mallarını geri almak için başvuruda bulunur. Bu talep üzerine valiliğin ileri sürdüğü görüşler oldukça ilginçtir: Bunun için Bkz. *B.O.A., DH.H.*, No: 69-71. Ayrıca bu müsaderedeki bazı yolsuzlukları için de bkz. *Mülhakat*, 21 Teşrin-i sani 1909-8 Teşrin-i sani 1325.

54 *Köylü*, 2 Şubat 1910-20 Kânun-ı sani 1325.

55 *Ahenk*, 10 Şubat 1910-28 Kânun-ı sani 1325.

56 *Ahenk*, 12 Şubat 1910-30 Kânun-ı sani 1325.

57 *Ahenk*, 17 Şubat 1910-4 Şubat 1325.

güven gelmişti. Nitekim, takip müfrezeleriyle girdikleri çatışmadan kaçarak Dereköy'e sığınan eşkıya reislerinden Alioğlu Ali ile kızanı Osman Pehlivan köylülerce ele geçirilip öldürüldükten sonra başları yerel yöneticilere teslim edildi.[58]

Meşrutiyet hükümetinin çalışmaları ve Men-i Şekavet Kanunu'nun zorlamalarıyla, halk asayiş konusunda yönetime yardımcı olmaya başlamışken bile Çakırcalı çetesi halkla olan yakınlığını sürdürmekteydi. 2 Mayıs 1910 günü Bozdoğan'a bağlı, Yeniköy'de çok ilginç bir olay yaşanmıştı. Bu olayı *Köylü* gazetesinin haberinden takip edelim:

> 19 Nisan Pazar günü Yeniköy'de okutulan mevlide çok kalabalık katılmış, bunlar civar köylerden imiş. Çakırcalı dahi bu mevlide dokuz arkadaşıyla katılmış, mevlid sonrası yapılan duada "Allah Çakırcalı Efe'mizi takib kolları şerrinden, takib kurşunlarından, düşman şerrinden muhafaza buyursun, korusun!" sözleri söylendiği zaman dinleyen yüzlerce köylü "amin!" diye cevab vermişlerdir" Gazete, haberi bu şekilde verdikten sonra şu yorumu yapar: "Muhtarlar ile hocalar kılavuzluk ve yataklık ederler, yüzlerce kişi de mevlitte sağlığı için okunan duaya "âmin!" derler ise vay halimize!.[59]

Dönemin İzmir basını, yaşanan sorunların nedenini tespit edebilmiş ve meşrutiyet rejiminin, belki de, tek kazancı sayılabilecek basın özgürlüğü sayesinde düşüncelerini aşağıdaki gibi söylemiştir:

> ... Bu gün takibde bulunan efradın kısm-ı ekseri ruh-ı askeriyi kayb etmiş bir sürü silahlıdan başka bir şey değildir. Takibi idare edenlerin çoğu ise sultan Mahmud yeniçerisi maneviyatında zorbaları andırıyor.
> ... Ez-cümle (adam döğmek) usulü o derece vahşiyane bir şiddetle hükümferma ki, insanın memurin-i takibiyeyi memleketi istila etmiş Ecnebi kuva-yı işgaliyesine benzedeceği geliyor. Öyle olsa bile şu hareket insanca değildir... İtiraf edilmelidir ki, takib memurları Çakırcalı'dan her halde daha müşfik! Çünkü Çakırcalı öldürüyor, onlar ise yalnız kan kusduruncaya kadar döğmekle iktifa ediyorlar!
> Koğanın var mı kaçandan farkı
> Bu havalide kaç Çakırcalı var![60]

Bu sırada, gönüllülerden Arnavut ve Çerkez destekli Teşkilat-ı Mahsusacı Kuşçubaşı Eşref'in komutasındaki takip kolları Çakırcalı'nın evini yakıp bahçelerini parçaladılar ve ailesini hapsedip sürgüne gönderdiler.[61]

---

58 *Köylü*, 3 Nisan 1910-21 Mart 1326.

59 *Köylü*, 11 Mayıs 1910-28 Nisan 1326.

60 *Köylü*, 22 Eylül 1910-9 Eylül 1326.

61 Sun, *a.g.e.*, s. 395 vd, Y. Kemal, *a.g.e.*, s. 124-125, Asarcıklı, *a.g.e.*, s. 214 vd., Üsküp, *a.g.e.*, s. 166 ve Sertoğlu, *Nasıl Vuruldu*, s. 22 vd. Ayrıca Kuşçubaşı Eşref'in

Devletin eşkıyayı elde edebilmek için uyguladığı yöntem, tam bir eşkıya yöntemi olup devlet olma niteliklerine uygun olmayan hukuk dışı bir davranıştı. Çakırcalı, Ödemiş kaymakamına yazdığı bir mektupta ailesinin serbest bırakılmasını ve zararının tazmin edilmesini istedikten sonra, istemleri yerine getirilmezse akıllara gelmeyecek işler yapacağını bildirdi. Çakırcalı, kaymakama gönderdiği tehditkâr mektuptan bir süre sonra, gerçekten akla gelmeyecek bir iş yapmış, Muğla'ya gitmekte olan "resmi postayı" Çine civarında vurarak, postada bulunan 595.000 kuruş gibi çok büyük bir parayı gaspetmiş ve bu arada postayı korumakla görevli jandarmaları da esir almıştı.[62] Çetenin postayı vurması, vilayette büyük yankı uyandırmış, halk paniğe kapılmıştı. Yönetim ise hemen klasik takip yöntemine girişerek, çetenin "muhasara" edildiğini yinelemekten başka bir şey yapamamıştı. Bu sözler, bir "temenninin tezahürü" olup halkın kızgınlığını yatıştırmak için söylenmiş olsa gerekti. Ancak takip işleri sürdürülmesine rağmen, Çakırcalı'ya ilişkin en ufak bir iz bile bulunamıyordu.

Çakırcalı son "vukuatı" ile hem ailesine karşı yapılanların intikamını alıyor, hem de zararını devlete tazmin ettirmiş oluyordu. Bu arada takip işlerine de hız verilmişti. Nitekim Çakırcalı çetesi, Alaşehir'in Çöpdere civarında Yüzbaşı Salih Bey komutasındaki müfreze ve seksen kişilik bir gönüllü grubu tarafından kıstırılmıştı. Çatışmaya destek olmak için İzmir İttihat ve Terakki Cemiyeti Şehir Kulübü'nden yüz civarında gönüllü, özel bir trenle Çöpdere'ye hareket etti. Ayrıca, civar köylerden de bin kadar gönüllünün yanı sıra eski çetelerden Koca Mehmet çetesi ve Kuşçubaşı Eşref Bey kolu da bu çatışmaya iştirak etmişlerdi. Çöpdere müsademesi, halkta büyük bir umut yaratmış ve çetenin bu kadar kalabalık bir güce dayanamayacağı inancı gelişmişti.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın üst düzey yöneticisi olması için bkz. Tunaya, *a.g.e.*, s. 275 ve Taçalan, *a.g.e.*, s. 71. Ayrıca Çakırcalı'nın ailesi kışın sürgüne gönderilirken, Çakırcalı'nın son eşi Fadime dokuz aylık hamiledir. Doğum yolda gerçekleşir, ancak mevsim kış olduğundan doğan erkek çocuk yolda ölür. Bu olay efenin gazabını artırmış ve bundan sonra iyice canileşmiştir. Bkz. Sun, *a.g.e.*, s. 425, Asarcıklı, *a.g.e.*, s. 230 ve Üsküp, *a.g.e.*, s. 162. Bu arada Çakırcalı çetesi Bozdoğan'ın Araplı köyünde Kara Ali isimli bir çobanın evinde birkaç gün kalır. Durumdan haberdar olan takip müfrezesi, çeteye yataklık yaptığı gerekçesiyle çobanın evini tamamen yakmıştır. Bkz. *Köylü*, 11 Mayıs 1910-28 Nisan 1326.

62 *Köylü*, 14 Mayıs 1910-1 Mayıs 1326, *İttihad*, 14 Mayıs 1910-1 Mayıs 1326 ve *Ahenk*, 15 Mayıs 1910-2 Mayıs 1326. Çakırcalı'nın resmi postayı vurması basının ilgisini çok fazla çekmiş, vurgunun ve daha sonra çetenin esir ve yolcularla gidişinin tüm ayrıntısı, yukarıdaki gazetelerin 15 Mayıs-5 Haziran 1910 tarihleri arasındaki sayılarında geniş bir şekilde yer almıştır. Ayrıca posta vurgununa ilişkin belgeler için bkz. *B.O.A., DH. MUİ.*, No: 2-7/15.

Ancak çarpışma beklendiği gibi sonuçlanmadı. Çakırcalı çetesi, birçok takipçiyi öldürüp birçoğunu da yaraladı. Eski düşmanları olan Koca Mehmet çetesi ve Kuşçubaşı Eşref Bey kollarını da telef ettikten sonra, burunları bile kanamadan gece karanlığından yararlanıp firar ettiler.[63] Çöpdere çatışmasından bir hafta sonra Çakırcalı çetesi, Birgi'nin Cevizalanı civarında elli kişilik bir takip müfrezesi ile karşılaştı ve çatışma çıktı. Bunun üzerine, yine her taraftan gönüllüler gönderildi. Bu arada gazetelerde yer alan haberlerde, tüm geçitlerin tutulduğu, çetenin kaçma ihtimalinin zayıf olduğu, müsademe alanının iyice sarıldığı ve Çakırcalı'nın yakalanmasının an meselesi olduğu yazılıyordu.[64] Çarpışmanın yaşandığı yer, Çakırcalı'nın en iyi bildiği bölgelerden biriydi ve müfrezeleri hezimete uğratarak, muhasarayı yarıp kaçıyor ve umutlar yine kırılıyordu: Basın "Artık şüphe götürmez bir hakikatdir ki Çakırcalı'nın bu gidişle tutulması kabil değildir. Bunu şimdiye kadar yüzlerce binlerce acı tecrübelerle anladık..."[65] demekten kendini alamıyordu.

Çakırcalı'nın söz konusu çatışmalarda yakalanamaması üzerine; yeni görüşler ileri sürülmeye başladı. Son çatışmalarda kullanılan "nizamiye" askerlerinin düzenli ordularla çarpışmak ve vatanı savunmak için yetiştirildiği, bunların çetecilikte başarılı olamayacakları vurgulanıyordu. Çetelerle mücadelede, yani asayişin sağlanmasında ancak jandarmaların başarılı olabileceği belirtilirken, jandarmaların sayıca ve nitelikçe yetersizliğinden dem vuruluyor, eşkıya ile mücadelede başarılı olabilmek için onlar gibi düşünebilen, onlar gibi çalışabilen müfrezelerin gerekli olduğu savunularak, "başıbozuk" çetelerin kurulması öneriliyordu.[66]

Özellikle ünlü Çakırcalı çetesinin yakalanamamasının nedenlerinden birinin de, jandarma sayısının yetersizliği olduğunu gören merkezi hükümet, tütün kaçakçılarını takip için kullanılan Reji kolcularından yararlanma yoluna gitmişti. Bunun için Dahiliye Nezareti, Reji İdaresi'yle 18 Temmuz 1910 tarihinde hazırladığı bir sözleşme ile asayişin sağlanması konusunda, özel güvenlik güçleri olan Reji kolcularından yararlanabilecekti.[67] Vilayette yeni önlemler alınmasına karşın, Çakırcalı, Muğla postası vurgunundan sonra takip müfrezeleriyle giriştiği iki çatışmanın ardından kaybolmuştu. Ancak ara sıra çete çok farklı yerlerde görülüp takip müfrezelerini peşinden sürüklüyor, ancak iz bırakmayarak müfrezeleri

---

63 *Köylü*, 8 Haziran 1910-26 Mayıs 1326.

64 *Köylü*, 14, 15 Haziran 1910-1, 2 Haziran 1326 ve *İttihad*, 15 Haziran 1910-2 Haziran 1326.

65 *Köylü*, 11 Haziran 1910-29 Mayıs 1326.

66 *Köylü*, 11 Haziran 1910-29 Mayıs 1326.

67 *B.O.A., DH. HMŞ.*, No: 21-64.

parmağında oynatıp onları bıktırmaya çalışıyordu.[68] Çakırcalı, kurnazlığı ve eşkıyalıktaki tecrübesi sayesinde, takip kollarını sürekli aldatıyordu. Nitekim çete, arkasını kovalayan müfrezeye tuttuğu yolu gösterdikten sonra, "kuyruk savurması" denilen bir hareketle hemen geriye dönüp müfrezenin arkasına düşerek, kolların gittiği yolda gidiyor ve her vakit müfrezenin arkasında duruyordu.[69] Bunun yanı sıra köylüler de müfrezelere yanlış bilgi vererek çetenin işini kolaylaştırıyorlardı. Takipte bir türlü başarılı olamayan müfrezeler, hırslarını halktan çıkarıyorlardı. Takip kollarının, yataklık suçlamasıyla köylüye sert davranması, basında eleştirilerin yükselmesine neden oluyordu.[70]

Hükümet, valilik, takip kumandanları ve müfrezeleri, halkın, devlet yerine eşkıya çetelerine yardımcı olduğunu dile getiriyorlardı. Ancak devlet, eşkıyanın aleyhinde muhbirlik yapan ve devletin çıkarına çalışıp yardımcı olan insanları koruma konusunda âciz ve kayıtsızdı. Ödemiş'in Köseler (Suçıkdı) köyü halkı, devletle anlaşma yaparak "kılavuzluk" sözü vermiş ve devletten yirmi tüfek almıştı.[71] Köyün bu girişimi üzerine Çakırcalı çetesi, 11 Eylül 1910 günü köyü basarak kılavuzluk yapan Hacı Mehmet ve ailesini kestikten sonra, köye doğru gelmekte olan bir jandarma onbaşısı ile neferini de öldürmüştü.[72] Çakırcalı bu korkunç cinayetle, aleyhinde çalışanlara ve çalışmak isteyeceklere gözdağı vererek halkı sindirmeye çalışıyordu.

Devletin kendine yardımcı olmak isteyen insanları koruyamaması ve işlenen bu cinayet, devletin aczini mi, kayıtsızlığını mı belgelemekteydi? Nitekim vali Mahmut Muhtar Paşa, Köseler köyünde yaşanan dehşet verici olay sonrası Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği raporunda, "... o civarda bir onbaşının taht-ı kumandasında bulunan on neferden ibaret müfreze efradı dahi rivayete nazaran tütün kaçakçılığı ile meşgul olmakda ve efradın teker teker uzak mesafelere gidib gelmekde olduğunu bilen eşkıya(nın)... sekiz on günden beri o civarda pusu hazırladıkları anlaşılmakdadır..."[73] diyerek, hem jandarmanın usulsüzlüklerini belirtmekte, hem de

68 *Köylü*, 9 Ağustos 1910-26 Temmuz 1326.

69 *Köylü*, 28 Ağustos 1910-15 Ağustos 1326. Çete takip kollarına iz vermemek için kuyruk savurmanın dışında, çok zekice taktikler uygulardı: kışın karlı ve çamurlu havalarda bir baskın yaptıktan sonra çarıklarını ters giyerek kaçardı. Bu yüzden takipçiler ters yönde giderdi. Ayrıca çete koyun sürüsü içine girerek dört ayak şeklinde yürür, peşlerinden kuyruklarına çalı bağlanmış hayvan sürüsü dolaştırır ve kıyafet değiştirirdi. Bkz. Sertoğlu, *Nasıl Vuruldu*, s. 28-29.

70 *Köylü*, 9 Eylül 1910-27 Ağustos 1326.

71 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/31.

72 *Köylü*, 13 Eylül 1910-31 Ağustos 1326 ve *Ahenk*, 14 Eylül 1910-1 Eylül 1326.

73 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/31.

eşkıyanın on gündür o taraflarda bulunduğu halde kayıtsız kalındığını itiraf etmekteydi.

Çakırcalı'nın köyü basıp aleyhindeki insanları öldürmesinden sonra, son derece ilginç ve halkın nefretini pekiştirecek gelişmeler oldu. Gece yarısı saat bir buçuk civarında gerçekleştirilen olay derhal Ödemiş kaymakamlığına bildirilmişti. Köyün Ödemiş'e yaklaşık dört saat uzaklıkta olmasına karşın, olay mahalline sabaha kadar hiçbir takip kolu gelmemişti. Bunun nedeni, takib-i eşkıya kumandanı Ali Paşa'nın, yörenin ileri gelen eşraf ve ağalarıyla, Ödemiş'e iki saat uzaklıktaki Hacı İlyaslar köyüne "bıldırcın avına" gitmiş olması, takip kollarına "hareket" emri verecek bir yetkilinin bulunmamasıydı. Ali Paşa bulunduktan sonra, köye, olayın doğru olup olmadığını "tahkik" etmek üzere küçük bir kol gönderildi. "Tahkik" kolu köye olaydan yaklaşık on beş saat sonra gelebildi.[74] Devletin ve takip kollarının, köy baskını karşısında böylesine kayıtsız kalması, halkı müthiş kızdırmış ve üzmüştü. Nitekim, *Köylü* gazetesinin Ödemiş muhabiri, gazetesine çektiği telgrafta kızgınlığını ve nefretini kusmaktan kendini alamamış "Çektiğimiz bu rezaletlere artık son" diye haykırmıştı.[75]

Çakırcalı'nın son baskını üzerine, Vali Paşa vilayetteki jandarmaların çok az ve yeteneksiz olduğunu belirterek, "Çakırcalı'yı yakalamak veya-

hud dağda basdırmak imkân haricinde görülmekdedir"[76] dedikten sonra, Harbiye Nezareti'nden jandarma istemek zorunda kalmıştı. Harbiye Nezareti'nden valiliğe gelen yanıtta, "... Jandarmaya her tarafda ihtiyac-ı şedid nümayan olub..." dendikten sonra eldeki jandarmaların yeni olduğu vurgulanarak, "... işbu efrad daha dört beş ay evvel silah altına alındıklarından eşkıya takibinde bi't-tabi acemi olub, el-yevm Aydın'da bulunan nizamiye taburları efradından daha ziyade iş göremeyecekleri aşikârdır..." denilmiş ve bölgeye jandarma gönderilemeyeceği bildirilmişti.[77]

Vilayette eşkıyalığın önüne geçilememesi üzerine, gazete sütunları da jandarma sorununa eğilmeye başlamış, jandarmaların nitelik ve nicelikçe son derece yetersiz olduğu vurgulanmıştır.[78]

Bu arada jandarmaların, ahaliye yaptığı zulüm ve çeşitli yolsuzlukların yanı sıra "taht-ı nezarete" aldıkları eşkıya eşlerine "tasallutta" bulunmaları ve bu maceralarını, "arz-ı şecaat" gibi anlatıp halkın intikamını

---

74 *Köylü*, 13 Eylül 1910-31 Ağustos 1326 ve *Ahenk*, 14 Eylül 1910-1 Eylül 1326 ve *İttihad*, 14 Eylül 1910-1 Eylül 1326.

75 *Köylü*, 13 Eylül 1910-31 Ağustos 1326.

76 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/31.

77 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/31.

78 *Köylü*, 21 Eylül 1910-8 Eylül 1326.

aldıklarını ifade etmeleri olayların nefretle karşılanmasına neden olmuştu.[79]

Jandarma konusunda şikâyetler ayyuka çıkarken, takip müfrezeleri, Çakırcalı'nın son vukuatının ardından sonra neredeyse bütün dağları karış karış gezmiş, ancak çeteye ilişkin hiçbir haber alamamıştı.[80] Çalışmalardan bir sonuç elde edilememesi üzerine halk, Meşrutiyet hükümetinin de aciz kaldığını ve bu konudaki memnuniyetsizliğini dile getirmeye başlamıştı:

> ... Artık bir hükümet-i meşruta içinde bulunduğumuzu delilleriyle, isbatlarıyla görmek, bilmek isteriz. Bir hükümet-i meşruta milletin hayatını, rahatını, malını hususiyetle hayatiyetini muhafaza etmek, bunları korumak mecburiyetindedir. Bunu yapamayacak olanların başımızda elan oturub durmasına göz kapamak kendi kendimizi uçurumlara atmak demekdir ki buna razı olacak bir hükümete bir Meşrutiyet hükümeti diyebilmek için insanın ne olması lazım geldiğini biz söylemiyelim fakat anlaşılsın...[81]

Dönemin sivri dilli gazetesi olan *Köylü*, yapılan yanlışlıkları sert bir şekilde eleştirir. "Hiç Böyle Çakırcalı Tutulur mu?" başlıklı yazıda, Çakırcalı'nın son köy baskınını yönetime haber veren, bir delikanlının divanıharp tarafından "köyüne gönderilirse şahitliğe gelemez" gerekçesiyle hapsedildiğini nakletmektedir.[82]

Takibin yetersiz kalışı ve sorgulamalardaki usulsüzlükler, vilayetin asayişini iyice sarsıyordu. Vali Mahmut Muhtar Paşa, vilayetin güvenliğini sağlamak için yeni önlemler aldığını ve uygulamaya koyduğunu açıklayan resmi bir ilanı gazetelerde yayımlatmıştı.[83] Alınan önlemler, "yeni" olarak nitelendirilmesine karşın, Aydın vilayetinde yaklaşık on beş senedir uygulanan "klasik" yöntemlerdi, ancak bir farkla: Vali, takip kumandanlığının üst yönetimini bu tasarısıyla güçlendirmek istiyor, Harbiye Nezareti'nden

---

79 *Köylü*, 22 Eylül 1910-9 Eylül 1326.

80 11 Eylül-18 Eylül 1910 tarihleri arasında takip kollarının izledikleri güzergâhlar ve takip raporları için bkz. *İttihad*, 16 Eylül 1910-3 Eylül 1326 ve *Ahenk*, 18 Eylül 1910-5 Eylül 1326.

81 *Köylü*, 15 Eylül 1910-2 Eylül 1326.

82 *Köylü*, 10 Teşrin-i evvel 1910-28 Eylül 1326. Gazetede bu yazının çıkması üzerine, Ödemiş Divan-ı Harp Reisliği, *Ahenk* gazetesine bir açıklama göndererek, *Köylü* gazetesinin olayı çarpıttığını belirtmek istemiştir. Açıklamada, bu kişinin "muhbir" olarak değil "maznun" olarak hapsedildiği, ancak suçu sabit olmadığından, şahitlik yapması için ve mahkeme bir başka güne ertelendiğinden hapiste "mevkuf" tutulduğu, gibi garip iddialar ileri sürülmüştür. Bkz. *Ahenk*, 19 Teşrin-i evvel 1910-6 Teşrin-i evvel 1326.

83 *İttihad*, 2 Teşrin-i evvel 1910-19 Eylül 1326; *Köylü*, 2 Teşrin-i evvel 1910-19 Eylül 1326 ve *Ahenk*, 2 Teşrin-i evvel 1910-19 Eylül 1326.

yetenekli bir kumandan muavini ve bunlara yardımcı olabilecek zabitlerin tayin olunmasını arzuluyordu. Ne var ki nezaretten valinin isteğine verilen yanıt olumsuzdu; nezaretin Aydın vilayetinde görevlendirebileceği subayı yoktu.[84] Valinin bu girişimlerinin de sonuçsuz kalması üzerine, daha önce de tartışılan çeteleri "başıbozuk" çetelerin yakalayabileceği görüşü yeniden gündeme geldi. Eski eşkıyalardan Deli Mehmet, Caba Ahmet ve Şaki Recep, Çakırcalı'yı yakalamak ya da ondan haber getirmek için görevlendirildi. Ne var ki, Çakırcalı'yı takibe gönderilen eski eşkıyalar, eşkıyalık dönemlerini anımsayıp halkı soymuşlardı.[85]

Eşkıyalık artık o kadar artmıştı ki, eline bir silah geçiren "sahib-kıran" kesiliyor, güpegündüz çiftlikler, haneler basıyordu. Bunlara karşı hükümet hiçbir şey yapmıyor, aksine halkın ve çiftçilerin silahlarını topluyordu. İşte bu yüzden halkın dayanacak gücü kalmamıştı.[86] Durumdan iyice yılan insanlar, Aydın vilayetinde belki de ilk kez gerçekleşen bir eylemi örgütlüyorlardı: Miting. Tire halkı asayişsizliği protesto etmek ve sesini duyurabilmek amacıyla -basına göre- binlerce kişilik bir miting yapmış ve isteklerini hükümete bildirmişti.[87]

Bu arada basın, eşkıya takibi için yapılan harcalamaları, yani işin ekonomik boyutunu sorgulamaya başlayarak, takip müfrezelerine yüksek maaş verilmesini eleştirmeye girişmişti.[88] Üç yıl eşkıyalık bölgelerinde görev yapan M. Muhlis'in iddiasına göre, takip işleri için yılda üç yüz bin lira gibi büyük harcamalar yapılmıştı. Tüm çabalara karşın, imparatorluğun en gözde bölgesinde asayiş bir türlü sağlanamamıştı. Burada, eşkıya takibiyle görevli kişilerin yüksek maaş alarak, ekonomik açıdan batmış bir imparatorlukta zengin olmak için eşkıyalığı önlemek istemediklerini söylemek oldukça doğru bir yorum olacaktır.[89]

1909 yılında Aydın vilayetinde uygulamaya konan Men-i Şekavet Ka-

---

84 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/31.

85 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/31 ve *Köylü*, 5 Teşrin-i evvel 1910-22 Eylül 1326.

86 *Köylü*, 10 Teşrin-i evvel 1910-27 Eylül 1326. Eşkıyalığın artmasıyla, yöneticiler "şuursuzluğa" kapılarak, eşkıyalığı önleyecek yerde hemen halkın elindeki silahları yasaklayıp toplamaya çalışmaktadır. Silahlarını teslim etmeyenler ise iki aydan iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacaktır. Silah yasağını gösteren ilanlar için bkz. *Köylü*, 15 Eylül 1910-2 Eylül 1326 ve *İttihad*, 8 Kânun-ı evvel 1910-25 Teşrin-i sani 1326. Ayrıca hiçbir suçu olmayan ve kendini savunmak amacıyla silah taşıyanlara uygulanan baskının eleştirisi için bkz. *Köylü*, 12 Teşrin-i evvel 1910-29 Eylül 1326.

87 *Köylü*, 11 Teşrin-i evvel 1910-28 Eylül 1326.

88 *Köylü*, 13 Eylül 1910-31 Ağustos 1326. ve *Köylü*, 12 Teşrin-i evvel 1910-29 Eylül 1326.

89 M. Muhlis, "Çakırcalı Neden Tutulamıyor ve Nasıl Tenkil Olunabilir?", *Köylü*, 16 Teşrin-i evvel 1910-3 Teşrin-i evvel 1326.

nunu son derece ağır hükümler içermesine rağmen, vilayette eşkıyalığın önü alınamamıştı. Bunun üzerine mevcut kanuna yeni maddeler ilave edilerek, 21 Eylül 1910 tarihinde Aydın vilayetinde "idare-i örfiye" ilan edildi.[90] "İdare-i örfiye"yi ilan eden kanun, Men-i Şekavet Kanunu'ndan pek farklı olmamakla birlikte, eşkıyalıktan yılan halkın yaşantısını biraz daha zorlaştırmıştı. Merkezi hükümet kanun yapmak ve idare-i örfiye ilan etmekle, vilayetin huzurunun sağlanacağına inanmaktaydı. Ancak yaptığı yanlış buradaydı. Kanun ne kadar iyi niyetle çıkartılırsa çıkartılsın, kanunu uygulayacak nitelikli kişiler olmadığı ve eşkıyalık olgusunu yaratan, sosyal ve ekonomik nedenler giderilmediği müddetçe sorunun çözülemeyeceği bellidir. Devlet, halkın yaşamını zorlaştıran takip kollarına büyük paralar harcayacağı yerde, bölgedeki insanların sosyal ve ekonomik statülerinde rahatlamayı sağlayabilecek yatırımlar yapabilse, eşkıyalık sorununun çözülmesinde en başarılı adımı atmış olacaktı. Ne var ki imparatorluk, olayı bu şekilde yorumlayabilecek ve uzun dönemde plan yapabilecek insan kaynağından yoksundu.

90 *B.O.A., İrade-i Dahiliye*, No: 1328-N-8 ve *Düstur, (Tertib-i sani)*, Dersaadet, 1130, c. II, s. 746. Ayrıca "idare-i örfiye"yi uygulamaya koyan ek maddeler için bkz. *Köylü*, 25 Teşrin-i evvel 1910-12 Teşrin-i evvel 1326.

DOKUZUNCU BÖLÜM

İDARE-İ ÖRFİYE DÖNEMİ VE ÇAKIRCALI'NIN SONU

Vali Mahmut Muhtar Paşa 1909 yılında göreve başladığında, Aydın vilayetinin asayişinin sağlanması için "idare-i örfiye" ilan edilmesini istiyordu. Ancak hükümet, "idare-i örfiye"nin ilanını iki yönden sakıncalı buluyordu: Birincisi eşkıyalığı gereğinden fazla önemsiyormuş gibi görünmekti, ikincisi ise böyle bir yöntemin Meşrutiyet esaslarına uygun olmayacağıydı. Bu nedenlerden ötürü, vilayette Men-i Şekavet Kanunu uygulanmaya konmuştu. Ne var ki, Men-i Şekavet Kanunu da sorunu çözemeyince, yerine "kaim" olmak üzere idare-i örfiye ilan ediliyor, bir anlamda Vali Paşa'nın da isteği yerine gelmiş oluyordu. Aydın vilayetinde idare-i örfiyenin ilanı acaba sıkıntıları çözebilecek miydi? Bu sorunun yanıtını zaman verecekti.

İdare-i örfiyenin ilanına yakın tarihlerde pek bir başarı sağlanamadığını görmekteyiz. Çakırcalı her zamanki gibi yine dağların kralıdır. Ondan başka, isimleri belirtilmeyen çeteler, Manisa, Gördes, Akhisar -ki eşkıyalık çok yoğun yaşanmamasına karşın buralar da artık eşkıyalık bölgesi olmuştur- Tire ve Salihli'de baskın üstüne baskın yapmakta, asayişi ihlal etmektedir. Böylesi olaylardan yakınmalar yine devam etmekte ve *Köylü* gazetesi, adını taşıdığı insanların hakkını, hukukunu savunup seslerini duyurma gayreti içindedir:

> .. En küçük bir rencberden, en büyük çiftlik sahiblerine kadar tek bir ferd malından, canından emin değil. Ovalarda hayvan hırsızlıkları, pamuk yağmacılıkları, şehirlerde katiller, cinayetler sayısız. Vilayetimizin her köşesinde bütün manasıyla asayişsizlik hüküm sürüyor; herkes kan ağlıyor. İşiden, imdada koşan

yok. Bilemeyiz; bu haller, bu çaresizlikler ne vakte kadar sürüb gidecekdir? Bilemeyiz; İstanbul, her yerin ipini elinde tutan bu hükümet-i merkezi bu iki milyon ahalinin, bu koca vilayet halkının feryadını ne vakit dinleyecekdir? ... Artık yeter; bu bi-çare ahalinin de bir az yüzü gülsün, bu yer halkı da bir lahzacık rahat yüzü görsün...[1]

Basında böylesine feryatlar yükselirken, yönetim eleştirilere gözünü kulağını kapatmış; iyice gamsızlaşmıştı. Eşkıyalık da giderek artıyordu. Örneğin, 9 Kasım 1910 tarihinde sekiz kişilik bir çete Salihli'nin Mersinli köyüne giderek köyün ileri gelenlerinden Hacı Muslu'nun evini basmış, ev sahibini evde bulamayınca, yaşlı karısını feci bir şekilde döverek birkaç güne kadar üç yüz lira para, iki tüfek ve birkaç kat elbise hazırlamasını bildirerek köyden çekilmişlerdi. Sekiz şaki daha sonra tekrar gelip[2] Hacı Muslu'nun hanesini basarak, Hacı Muslu'nun kulağını kesmişler ve oğlunu yaralayıp kaçmışlardı.[3]

Bu son olayda valiliğin yetersiz kalması üzerine, İzmir'in keskin dilli gazetesi *Köylü*, "Belimizi Büken Şeyler: Millet Meclisinin Dikkat Gözüne" başlıklı başyazısını yayımlamıştı. Bu yazı, vilayetin yaşadığı büyük sıkıntıları yansıtıyor, Vali Muhtar Paşa'nın görevini yapamadığı, başarısız olduğu vurgulanarak değiştirilmesi gerektiğini savunuyordu.[4]

İdare-i örfiyenin ilan edilmesi üzerine, takib-i eşkıya kumandanı Ali Paşa, yeni önlemleri görüşmek için İstanbul'a giderek Harbiye Nezareti'nde çalışmalarda bulundu. Aydın vilayetinde eşkıyalığın artması ve Çakırcalı'nın büyük ün kazanması üzerine, paşanın İstanbul'a gelişini fırsat bilen *Servet-i Fünun* dergisi, paşa ile bir röportaj yaptı. Röportajda, Aydın vilayetinde eşkıyalığın durumu, Çakırcalı'nın neden yakalanamadığına ilişkin sorulara Ali Paşa aşağıdaki yanıtları vermişti:

Aydın vilayetinde eşkıyalık konusunda oldukça başarılı olunmuş ve Çakırcalı çetesi dışında birkaç küçük çete varlıklarını sürdürmektedir. Ancak Çakırcalı çetesini mevcut önlemlerle ortadan kaldırmak yeterli değildir. Bunun başlıca nedenleri: Çakırcalı on dört senedir bu vilayette bulunuyor. Her yeri bellemiş, tanımış, köylülerin hepsiyle dost olmuştur ve Çakırcalı çetesindeki adamların hepsi köylülerden kız alarak yakınlık kurmuşlardır. Ayrıca Çakırcalı ilginç bir politika izleyerek köylülerin her birine birçok iyilikler etmiş, paralar vermiş sanki köylülük aleminde bir "sosyalizm" tesis etmiş, etrafına sevgiden oluşmuş kuvvetli bir ağ kurmuştur. Ayrıca Çakırcalı'nın varlığından dağlardaki Yörük-

1 *Köylü*, 26 Teşrin-i evvel 1910-13 Teşrin-i evvel 1326.

2 *Köylü*, 10 Teşrin-i sani 1910-29 Teşrin-i evvel 1326.

3 *Köylü*, 19 Teşrin-i sani 1910-6 Teşrin-i sani 1326.

4 *Köylü*, 19 Teşrin-i sani 1910-6 Teşrin-i sani 1326.

lerin yanı sıra, tüccarlar, madenciler ve yol müteahhitleri onun ekonomisinden yararlanırlar.
Çakırcalı'yı tutmaya gelince; o, ustalıkla, hileyle, casuslukla tutulamaz. Bunun ortadan kaldırılması için kuvve-i kahire-i askeriye lazımdır. Baskı gereklidir ve Çakırcalı'nın ustaca kullandığı dağlardaki Yörük çadırları kaldırılıp, takip işleri düzenli ve şiddetli bir şekilde gerçekleştirilmelidir.[5]

Takib-i eşkıya kumandanı Ali Paşa, İstanbul'da bulunduğu sırada gazetecilerin büyük ilgisi ile karşılaşmıştı. *Servet-i Fünun* ile yapmış olduğu röportajdan hemen sonra, *La Turquie* gazetesi de, paşa ile bir röportaj yaparak, konuşma metnini yayımlamıştı. *La Turquie* gazetesinde yayımlanan bu yazı, özetlenerek İzmir gazetelerinde de yer almıştı. Yazıya ana hatlarıyla baktığımızda Ali Paşa'nın serzenişlerini görmekteyiz:

- Aydın vilayeti Belçika'dan daha büyük bir araziye sahiptir. Ancak şimdiye kadar buranın topografyasını, coğrafi durumunu gösterir bir haritası dahi yoktur.
- İstihbarat sağlanamamaktadır. Köylüler cahildir, eşkıya ile ortaktır ve her şeyi gizlemektedir. Hatta köylüler Çakırcalı'yı "Allah" gibi biliyorlar. Ona hıyanet etmektense ölmeyi tercih ediyorlar ve ona silah atacak askerleri bile men etmeğe uğraşıyorlar.
- "Ateşperestliğe salik Tahtacılar" [Alevi Yörükler], dağlarda yaşayıp daima eşkıya ile işbirliği içerisindedirler. Bu yüzden bunların iskânı lazımdır.
- Eşkıya takibinde kullanılan askerin sayısı çok azdır, ne var ki bu vilayette eşkıya mantar gibi türemektedir.[6]

İstanbul basınında yer alan röportajlarda görüldüğü gibi Ali Paşa, Çakırcalı'nın halkla nasıl bütünleştiğine ve halktan nasıl yardım gördüğüne ilişkin ilginç bilgiler vermişti. Ali Paşa, kumandan olarak takibin şiddetlendirilmesi gereğini duymuş ve bunun için nitelikli çok sayıda askere ihtiyacı olduğundan, uygulayacağı yeni yöntem için hükümetten asker ve para talep etmişti. Paşanın istemlerinin karşılanamayacağının bildirilmesi üzerine; Ali Paşa, Aydın vilayeti takib-i eşkıya kumandanlığı görevinden istifa etti.

Ali Paşa'dan boşalan takib-i eşkıya kumandanlığına muavin ve "istitlâât" komisyonu başkanlığına 21 Kasım 1910'da Selanik "divan-ı harp" reisi Miralay Nasuhi Paşa atandı.[7] Hemen ardından, mülki yapıda da değiş-

---

5 "Çakırcalı Çetesi Hakkında Bir Mülakat", *Servet-i Fünun*, 4 Teşrin-i sani 1326-5 Zi'lhicce 1328, No: 1015, s. 20.

6 *İttihad*, 20 Teşrin-i sani 1910-7 Teşrin-i sani 1326 ve aynı yazının haberi ve bir özeti için de bkz. *Köylü*, 20 Teşrin-i sani 1910-7 Teşrin-i sani 1326.

7 *Köylü*,, 22 Teşrin-i sani 1910-9 Teşrin-i sani 1326. Nasuhi Paşa'nın başkanlığını üstlendiği "*İstitlâât komisyonu*"nun son derece önemli ve ağır olan görevlerinin ayrıntısı için bkz. Alyot, *a.g.e.*, s. 275.

şiklik yapılarak Vali Mahmut Muhtar Paşa görevden alınıp, Aydın vilayeti valiliğine eski Zaptiye Nazırı ve eski Beyrut Valisi Nâzım Paşa 29 Kasım 1910 tarihinde atandı.[8] Valinin göreve başlamasının hemen ardından da Ferik Ali Paşa, takip kumandanlığı görevine getirildi.

Aydın Valisi Nâzım Paşa ve Vilayette Eşkıyalık

Nâzım Paşa göreve başlar başlamaz, kendinden önceki valilerin yaptığı gibi, eşkıyalık konusundaki görüşlerini sergileyen bir beyanname yayımladı; beyannamenin içeriğine bakılırsa Aydın vilayetinin yeni valisi, göreve gelirken, tamamen önyargılıydı. Eşkıyalığın ortaya çıkışında suçlu, valinin düşüncelerine göre köylüydü, halktı.[9] Çok sert önlemleri uygulamaya, köyleri "hazf" etmeye, yani yıkmaya niyetli olarak geliyordu. Görülmekteydi ki, yeni valinin yönetiminde Ege köylülerinin yaşamı oldukça zorlu geçecekti. Nâzım Paşa'nın köylünün yaşamını zorlaştıracağının anlaşılması üzerine, köylünün hukukunu koruma iddiasında bulunan *Köylü* gazetesi, "Yeni Valimizden Beklediklerimiz: Şekavet" başlıklı makalesini yayımladı.

Makalenin başlangıcında, Ege'de eşkıyalığın Çakırcalı ile özdeşleştiği belirtilip, eşkıyalığın Osmanlı'nın bir lekesi, siyah bir sayfası olduğu vurgulanarak, bu durumda hükümetlerin, yöneticilerin ve takipçilerin yetersizliğinden ve kendi çıkarlarını kollama gayretinden vilayette eşkıyalığın kökleştiği düşüncesi savunuluyordu. Ayrıca eşkıyalığın sürmesinde köylünün tek suçlu görülmesinde ısrar edilecek olunursa buraya gelinirken iş görmemeye önceden niyet edilmiştir deniyor, valinin düşüncelerinin yanlışlığı vurgulanıyordu.

Savunulan bir başka görüş ise, köylünün, halkın hükümet ve onun temsilcilerinden sürekli olarak cebir, kahır, şiddet ve işkence görmüş olmalıydı. *Köylü*'ye bir milleti hükümetine ısındıracak uygulamalar bunlar olmasa gerekti ve iş başında olanlar bu konuya çok dikkat etmeli eşkıyalık konusunda halkı suçlayacakları yerde, insanları kazanmaya çalışmalıydı. Asayişin sağlanması konusunda Nâzım Paşa ile birlikte çalışma da öneriliyordu.[10]

Vali Nâzım Paşa, asayişin ihlali konusunda halkı suçlu görmekte iken, halk da mülki memurların yetersizliğinden şikâyetçiydi. Eşkıyalık olaylarından oldukça etkilenen ve bu hareketlerin önlenmesi için "miting" dahi

---

8 *B.O.A., DH. MTV.*, No: 1-15/3-2. ve *İttihad*, 29 Teşrin-i sani 1910-16 Teşrin-i sani 1326. Ayrıca vilayetteki eşkıyalık nedeniyle sürekli vali atamaları yaşandığını anlatan anılar için bkz. Uran, Hatıralarım, s. 31.

9 *İttihad*, 30 Teşrin-i sani 1910-17 Teşrin-i sani 1326.

10 *Köylü*, 30 Teşrin-i sani 1910-17 Teşrin-i sani 1326.

yapan Tire halkı, bu kez yaşadıkları sıkıntıyı bir dilekçe ile Dahiliye Nezareti'ne bildiriyorlardı. Tire kazasının önde gelenlerinden Hacı Şerifzade Mehmet, Gülcüzade Abdülhalim, Sandıkzade Rıfat ve Yörükzade Ahmet Vefik'in imzalarını taşıyan belgede: "... kaymakamımızın gevşekliği ve idaresizliği yüzünden mallarımıza tasarruf edemiyoruz. Asayiş ve inzibatın mefkudiyetinden bağlarımıza, bağçelerimize gidemiyoruz. Etdiğimiz şikâyetlere, feryadlara elde kanun olmadığı cevabı alıyoruz. Meşrutiyet-i idarenin millete bahş etdiği istirahat ve emniyet-i mal ve canın yalnız gelmelerini işitmekle kalıyoruz. Nazar-ı dikkat-i adilelerini bir parça da bu cihete atf etmenizi rica eyleriz..." deniyordu.[11]

Tire halkının şikâyetleri üzerine, vilayetten sancak ve kazalara gönderilen 5 Aralık 1910 tarihli emirde; mülki memurların "... vezaif-i inzibatiyelerini pek de mühimsememekde oldukları..." vurgulanarak, mutasarrıf ve kaymakamların özellikle kendi bölgelerinde asayişe çok dikkat etmeleri ve halka eziyet etmemeleri istenmişti.[12]

Aydın vilayeti takib-i eşkıya kumandan muavini ve istitlâât komisyonu başkanı Nasuhi Paşa, yapmış olduğu araştırmalar sonucunda, vilayette eşkıyalığın niçin önlenemediğine ilişkin çok uzun bir rapor yazmıştı. Nasuhi Paşa'nın 18 Aralık 1910 tarihli raporunda anlattıklarına bakılırsa, vilayette eşkıyalığın etkin olduğu alan, otuz bin kilometre kare olup, dört yüzden fazla köy eşkıyalığın çemberi içerisindeydi. Ne var ki, bu kadar geniş bir araziyi beş yüz civarında jandarma denetlemeye çalışıyordu; Paşa da takipte başarı elde etmenin olanaksızlığını belirtip, kesinlikle halkın "ihbarlarına" ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmüştü. Ancak köylülerin Çakırcalı hakkında hiçbir bilgi vermediğini söyleyen Nasuhi Paşa, köylüleri haklı görüyordu; çünkü köylüler, eşkıyaya yardım etmezler, üstelik onları hükümete ihbar ederlerse canlarını tehlikeye atmakta, hatta yitirmekteydiler. Buna karşın hükümetin zavallı köylüleri "hamiyetsizlikle" suçlamasını insafsızlık olarak niteleyen paşa, hükümetin "muhbirleri" korumada acz içerisinde olduğunu ve yöneticilerin de "kanundışı" davranışlarla halkı korkutup, devletten uzaklaştırdığını, eşkıyaya yakınlaştırdığını açıkça ifade etmişti.

Nasuhi Paşa raporunda, takip yöntemlerinin de yanlış olduğunu belirtmekten kendini alamamıştı. Paşa'ya göre takip için jandarma yetmediğinden nizamiye askerlerinin kullanılması ve 8-10 kişilik Çakırcalı çetesi

11 *B.O.A., Dahiliye Nezareti Mütenevvi Maruzat Kalemi, (DH. MTV.)*, No: 22-1/14.

12 *B.O.A., DH.-H.*, No: 14-1/14. ve İttihad, 6 Kânun-ı evvel 1910-23 Teşrin-i sani 1326. Ayrıca Tire'den gelen şikâyeti araştıran mıntıka kumandanı Binbaşı Mustafa'nın raporunda, açıkça belirtilmemekle birlikte, halka "muamele-i şedide" uygulandığı anlaşılmaktadır. *B.O.A., DH. MTV.*, No: 22-1/14.

için koca bir müfrezenin hareket ettirilmesi, halka gülünç geliyor ve inandırıcı olmuyordu. Ayrıca nizamiye askerleri, düzenli ordularla mücadele için hazırlandığından, asayiş konusunda yararları olmuyordu. Nasuhi Paşa eleştirilerini böylece sıraladıktan sonra, yeni bir şey olmamakla birlikte, hızlı hareket edebilecek ve eşkıya gibi çalışabilecek gönüllülerden oluşacak "takip çeteleri" ile "köy koruculuğu" oluşturulmasını önermiştir.[13] Bu öneri üzerine, Ferik Ali Paşa, gönüllülerden oluşan iki çetenin kurulmasına izin verdi ve başlarına da Mülazım Kamil Efendi'yi reis tayin etti.[14] Çetelerin kurulması son derece gizli olduğundan, hiçbir yere haber verilmedi. İletişimin eksikliğinden ötürü, eşkıya gibi davranan ve eşkıya hakkında bilgi toplamaya çalışan iki kişi, Saruhan jandarma kumandanlığınca eşkıya diye yakalandı. Bu olay üzerine Mülazım Kamil Efendi, Saruhan mutasarrıfı Tevfik Bey ile görüşüp olayın çok gizli olduğunu, bunun kimsenin bilmemesi gerektiğini söyleyerek, yakalanan iki adamının serbest bırakılmasını istedi. Ancak mutasarrıf anlatılanlara inanmayıp, vilayetten emir istemişti.[15]

Gönüllü takip çetesi, Sivas'tan getirilen Çerkezlerden oluşturulmuştu ve bunlara aylık onar lira maaş verilecekti. Fakat ekonomik kriz sürdüğünden vaad edilen para dağıtılamıyordu. Çete reisi Mülazım Kamil Efendi; "... çetemiz efradının yiyecek ekmekleri ve onu tedarik edecek on paraları olmadığı gibi, bendeniz de burada hin-i hale maruzum..." diyerek, parasızlıktan yakınmış ve birkaç güne kadar para gelmediği takdirde çetenin "açlıktan" mecburen dağılacağını bildirmişti. Bu arada yüksek maaşlı Çerkez gönüllülerin görevlendirilmesi, diğer görevlilerin hoşnutsuzluğuna neden olmuştu. Kamil Efendi Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazısında bu durumu da belirtmişti: "... Bu gidişle eşkıya der-dest olunamaz ve maamafih bizim Aydın vilayetine gelmekliğimiz efkâr-ı umumiyede aks-i tesir hasıl etdi. Ara yere rekabet girdi. Bizden İzmir'de hiçbir ferd hoşlanmadı. Cahil ahali!!!"[16] Bu serzenişten sonra ve gerçekten ayrıcalıklı ücret almaları nedeniyle diğer görevlilerin huzursuzlanmaya başlamaları nedeniyle, Çerkez gönüllülerden oluşan takip çetelerinin görevine son verildi.

Vilayette jandarma sayısının azlığı dolayısıyla, takibin eksik kalacağını sezen yöneticiler; bunu gidermek için, daha uygun ücretle ve dayanıklı kişilerden oluşan birçok çete kurarak, eşkıya çetelerini, özellikle Çakırcalı çetesini takip etmek için görevlendirdiler. Bu arada, çetelere ilişkin bilgi

13 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/14.

14 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/11.

15 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2.

16 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2.

toplayabilmek amacıyla güvenilir kişilerden oluşan "hafiyeler" de istihdam edildi. Yeni önlemlerin yanı sıra; asayişin sağlanabilmesi için Ocak 1911'de, dağlardaki on dört önemli "gedik"e karakol binası yapılması kararlaştırıldı ve bu binaların eşkıyalık mevsiminin başlangıcına kadar bitirilmesi için de Maliye Nezareti'nden iki bin lira ödenek istendi.[17]

Yeni önlemlere rağmen, Çakırcalı çetesine ilişkin en ufak bir haber dahi alınamıyor, tüm girişimler sonuçsuz kalıyordu. Aydın vilayeti takib-i eşkıya kumandanı Ferik Ali Paşa yapılan çalışmaları ve buna karşın eşkıyanın niçin elde edilemediğini anlatan, 18 Ocak 1911 tarihli bir raporu valiliğe sunmuştu.[18]

Raporda eşkıyalığın giderilememe nedenleri, hep aynı noktalar üzerinde yoğunlaşmaktadır: Halkın eşkıyaya desteği ve jandarmaların yetersiz olması. Gerçekten bu iki unsurun, asayişsizlikte çok büyük payı vardır. Ancak bu noktalar, sadece görünürdeki nedenlerdi. Bu nedenler bilindiği halde, niçin devlet gerekli önlemleri alamıyordu? Verebileceğimiz tek bir yanıt vardır: Devlet tamamen tükenmişti. Nitekim vali Nâzım Paşa, takip işlerine ağırlık vermek için ve ayrıca 1911 yılında İzmir ve çevresindeki çok büyük "kolera salgını" ile mücadele etmek amacıyla, sürekli olarak İstanbul'dan jandarma istemişti. Fakat Babıâli'den gelen yanıtlar hep olumsuzdu.[19]

Bu sırada jandarma yokluğu nedeniyle, Çerkez ve Arnavut gönüllülerden oluşturulan başıbozuk takip çeteleri, zenginlerin çiftlik ve hanelerine saldırmakta, özellikle Saruhan sancağında asayişi ihlal etmekteydiler. Saruhan mutasarrıfı Tevfik Bey ise, sancağında yaşanan gelişmeleri vilayete şikâyet ederek, başıbozukların yaptıklarından halkın korkuya düştüğünü ve istenmeyen elim çarpışmaların yaşanabileceği uyarısını yapmaktaydı.[20] Ancak bu arada gönüllülere vaat edilen para da verilemiyordu.[21]

İzmir basını, eşkıyalık konusuna yakın ilgi duyuyor, her şeyi yakından izlemeye çalışıyor ve gelişmeleri sorgulayarak soruna bir çözüm bulmak istiyordu. *Köylü* gazetesi, Vali Nâzım Paşa ile bir röportaj yapmış, Vali Paşa üç ay içerisinde Çakırcalı ve çetesini elde edeceğini iddia etmişti. Gazete ise, bu iddia kanıtlanırsa vilayet halkı sizin heykelinizi dikecektir sözleriyle halkın beklentisini vurgulamıştı.[22]

---

17 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/14. İnşa edilecek karakol binalarının listesi ve inşaat planları için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 226 ve 376.

18 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/14.

19 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/25.

20 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2.

21 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2.

22 *Köylü*, 17 Şubat 1911-4 Şubat 1326.

Vali Nâzım Paşa, Çakırcalı çetesini kısa sürede yakalayabileceğine inanıyordu; bu konuda azimliydi. Ancak 1911 yılının başlarında yeni bir moda yaygınlaşmaya başlamıştı: Çakırcalı çetesinin adını kullanarak eşkıyalık yapmak. Aydın vilayetinde, yaklaşık bir buçuk aylık bir süre içinde beş eşkıyalık olayını gerçekleştiren küçük çeteler Çakırcalı çetesinin adını kullanmışlardı.[23] Bu arada, vilayetin kronik jandarma sorunu hâlâ devam etmekteydi. Vilayet jandarma alay kumandanı, vilayete sunduğu 7 Şubat 1911 tarihli raporunda; jandarma alayında 2.305 nefer bulunması gerekirken, elde 1.906 nefer bulunduğunu ve eldeki jandarmaların da son derece niteliksiz olduğunu belirterek, sorunun giderilmesini istemişti.[24] Raporun yazılmasından iki gün sonra yaşanan ilginç bir olay vardır ki, raporu doğrular niteliktedir. Nazilli kaymakamlığından "resmi" olarak geçilen bir haberde, Çakırcalı çetesinin Akçay köprüsü karakolunu bastığı, baskın sonrası çetenin bir jandarmayı esir aldığı ve baskından kaçan iki jandarmanın kazaya sığındığı belirtilmişti. Bu haber vilayette büyük bir kargaşaya neden olmuştu. Ancak, jandarma alay kumandanının bizzat yaptığı incelemede, Çakırcalı çetesinin karakolu basmadığı anlaşılmıştı. Ne var ki ilginç bir olay da yaşanmıştı: Seyyar takip müfrezeleri, "kol görevlerini" yaparken, yolları Akçay köprüsü karakolu civarına düşmüştü. Karakoldaki jandarmalar ise, karakola doğru gelen müfrezeyi görüp, çete karakolu basıyor korkusuyla kaçmaya başlamışlardı. Takip kolu, kaçan jandarmalardan birini yakaladı; diğer iki jandarma ise kaçıp kaymakamlığa durumu çarpıtarak, karakolu çete bastı şeklinde bildirdiler. Takip kolu ise, yakaladığı jandarma ile kaymakamlığa gelince durum açıklığa kavuştu.[25]

Daha önce belirttiğimiz gibi, jandarmaların yetersiz kalışından ötürü, Reji kolcularından yararlanılma yoluna gidilmişti. Takipte görevlendirilen Reji kolcuları, sadarete gönderdikleri bir yazıda, kendilerinden yeterince yararlanılmadığını ileri sürmekteydiler.[26] Ayrıca gönüllülerden oluşturulan başıbozuk takip çetelerinden kaynaklanan bazı sorunlar da yaşanmaktaydı:

> ... Son günlerde hükümetce Çakırcalı'yı tutmak için Erzincan'dan Çerkez, Kürt 30-40 kişilik bir başıbozuk takib kolu getirildi ve Çakırcalı'yı bunların yakalayabileceği bekleniyordu. Halbuki bunlar her nereye gitmişler ise jandarma olsun, ahali olsun, asker olsun bunları gördü mü bir eşkıya çetesi zannede-

---

23 Bu olayların basına yansıması için bkz. *Ahenk*, 24 Kânun-ı sani 1911-11 Kânun-ı sani 1326; *İttihad*, 5 Mart 1911-20 Şubat 1326; *İttihad*, 7 Mart 1911-22 Şubat 1326, Ahenk, 5 Mart 1911-20 Şubat 1326 ve İttihad, 8 Mart 1911-23 Şubat 1326.

24 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/14.

25 *Köylü*, 22 Şubat 1911-9 Şubat 1326.

26 B.O.A., DH. MTV., No: 40-1/8

rek hemen bir çarpışmaya tutuşmak derecelerine geliyorlardı. Şimdi de bu başıbozuk takib kolu geçen gün Salihli'ye giderler. Meyhaneye girerler. Kafaları tütsüleyib beğlik silahlarını alıb, Abdallar mahallesindeki orospuların evlerine kapağı atarlar. Birçok yolsuzluklar yaparlar. Polis işi haber alır. Bunları yakalamak için gider. Bu takib kolu(!) polise yakalanmaksızın tabanı kaldırıb kaçarlar. Sorarız: Hiç böyle Çakırcalı tutulur mu?[27]

28 Mart 1911'de Aydın vilayeti jandarma alayı yeniden yapılandırıldı. Yeni teşkilat gereğince, Aydın vilayeti jandarma alayı altı taburdan oluşacaktı. Bu taburlar; 1. İzmir merkez, 2. Ödemiş, 3. Aydın, 4. Manisa, 5. Muğla ve 6. Denizli şeklinde dağılacaktı.[28] Böylesine teşkilatlanan alayda, 2.530 piyade, 305 süvari olmak üzere toplam 2.835 jandarma görev yapacaktı.[29] Vilayetteki jandarma alayının yapılanmasıyla birlikte görevlerine ilişkin altı maddelik geçici bir nizamname de hazırlamıştı. Nizamnamede, jandarmanın temel görevinin asayişi sağlamak olduğu önemle vurgulandıktan sonra, özellikle jandarmaların eşkıya takibinde düzenli görev yapmaları istenirken, görev başında iken şikâyete konu olacak eylemlerden sakınmaları, aksi halde asayişi ihlal ve halka tecavüz gibi suçları işledikleri-nde divan-ı harpte yargılanacakları belirtilmişti.[30] İstanbul'dan gönderilen jandarmalara ilişkin bir talimatnamede ise, jandarma müfrezelerinin "devr ve teftişe" çıktıklarında, yem ve yiyeceklerini para ile tedarik etmeleri ve kesinlikle halktan "mecanen" bir şey almamaları vurgulandıktan sonra, müfrezelerin karakollarda konaklamaları istenmişti. Şayet gidilen yerde karakol yok ise, müfrezelerin yanında çadır götürmeleri gerektiği belirtilip, hiçbir şekilde halkın hanesine inilmemesi emredilmişti.[31]

Aydın vilayetinde asayişi sağlamak amacıyla, jandarma teşkilatı yeniden yapılandırılırken vali Nâzım Paşa'nın isteğiyle, 17 Nisan 1911'de Aydın vilayeti istitlâât komisyonu ve takib-i eşkıya kumandan muavinliği görevleri "ilga" edilerek Nasuhi Paşa'nın görevine son verildikten[32] sonra, 26

---

27 *Köylü*, 5 Mart 1911-20 Şubat 1326.

28 *Köylü*, 28 Mart 1911-15 Mart 1327. Jandarma taburlarının kaza ve nahiye dağılımlarının ayrıntısı aynı gazetede bulunmaktadır. Ayrıca 32 yerleşim birimine dağılan alayda görev yapacak kumandan ve muavinlerin listesi için de bkz. İttihad, 29 Mart 1911-16 Mart 1327.

29 *Alyot, a.g.e.*, s. 278-279.

30 *B.O.A., İrade Meclis-i Mahsus*, No: 1330-S-36. Ayrıca jandarmaların görevde iken uymakla yükümlü oldukları bir talimatname için bkz. *B.O.A., DH. HMŞ.*, No: 21-93.

31 *B.O.A., DH. HMŞ.*, No: 21-84.

32 *Ahenk*, 17 Nisan 1911-4 Nisan 1327. Bu arada Nasuhi Bey'in görevden alınmadan önce Ödemiş'e giderek, Çakırcalı'nın kaynı Hacı İbrahim Efendi ile gizlice görüştüğü ihbar edilmişti. Nasuhi Bey'in görevden alınmasında bu ihbarın da rolü olsa gerektir. B.O.A., DH. H., No: 14-1/31.

Nisan'da da "şimdiye kadar hiçbir semere istihsal" olunamadığı gerekçesiyle Ferik Ali Paşa da takib-i eşkıya kumandanlığı görevinden alınmıştı.[33]

1911 Yılında Çakırcalı ve Ege'de Eşkıyalık

1911 yılı içinde vilayetin eşkıya takibinde görevli askeri yapısının değişime uğraması bahar aylarına denk gelmişti. Yaklaşık altı ay kadar bir süre ortalıkta görülmeyen Çakırcalı çetesi, kış dönemini bitirmiş olsa gerek ki nisan ayı içinde yeniden görünmeye ve çeteye ilişkin istihbarat çalışmaya başlamıştı.[34] Bu arada takip müfrezeleri olağanüstü bir başarı elde etmişti: Çakırcalı çetesinin önemli kızanlarından Çoban Mehmet, çeteden izinli olarak ayrılıp ailesini ziyaret etmek için Ödemiş'in Balyanbolu nahiyesi civarındaki köyüne gitmişti. Durumu öğrenen takip müfrezesi kumandanı Yüzbaşı Salih Bey, derhal köyü ablukaya alarak, eşkıya ile çatışmaya girdi. Eşkıyanın saklandığı evden çıkmaması üzerine, ev ateşe verildi; yanmamak için dışarıya çıkan Çoban Mehmet, müfreze tarafından öldürüldü.[35] Çoban Mehmet'in öldürüldüğü gün, Ferik Ali Paşa'nın görevden alınması ile boş kalan takib-i eşkıya kumandanlığı görevine İzmir Nizamiye Fırkası Kumandanı Miralay Ahmet Şevki Bey atandı.[36]

Eşkıya çetelerinin, özellikle Çakırcalı çetesinin dayanamadığı bir şey vardı: "ihbar edilmek". Çetelere göre, "muhbirler" mutlaka cezalandırılmalıydı. Çakırcalı'nın önemli kızanlarından Çoban Mehmet, "ihbar" sonucunda öldürülmüştü. Çete araştırmasını yaptıktan sonra muhbiri tespit etmişti: Ödemiş'in Kireli köyü muhtarı İbrahim Çavuş. Çakırcalı çetesi, muhbiri cezalandırmak ve ölen kızanının intikamını almak için 1-2 Mayıs 1911 tarihinde Kireli köyünü basarak muhtar İbrahim Çavuş'un evini ateşe verdi. Yanmamak için dışarı çıkan muhtar, karısı ve oğlu açılan ateş sonucu öldü. Çakırcalı'nın intikamını almak için izlediği yöntem, kızanına uygulanan yöntemin aynıydı. Çete, baskını bittikten sonra köyden çıkarken; "ne tarafa gitdiğimi hükümete haber verirseniz, sizi de böyle yaparım" diye halkı tehdit ederek kaçmıştı.[37] Çakırcalı'nın en önemli özel-

---

33 *Ahenk*, 26 Nisan 1911-13 Nisan 1327.

34 *Ahenk*, 24 Nisan 1911-11 Nisan 1327.

35 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/1. ve *İttihad*, 26 Nisan 1911-13 Nisan 1327. Ayrıca çatışmanın ayrıntısı için bkz. *İttihad*, 27 Nisan 1911-14 Nisan 1327 ve *Köylü*, 27 Nisan 1911-14 Nisan 1327.

36 *İttihad*, 27 Nisan 1911-14 Nisan 1327 ve *Ahenk*, 30 Nisan 1911-17 Nisan 1327.

37 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/31., *Ahenk*, 3 Mayıs 1911-20 Nisan 1327 ve *İttihad*, 3 Mayıs 1911-20 Nisan 1327. Köy baskını sonrasında, Kireli'ye komşu bir köyden İzmir'e gelen bir köylü ile *Ahenk* gazetesi ilginç bir röportaj gerçekleştirmiştir. Bkz. *Ahenk*, 5 Mayıs 1911-22 Nisan 1327.

liği, kendisine karşı girişilen bir hareketi hiçbir zaman karşılıksız bırakmamasıydı.

Çakırcalı, muhbirlik yapan muhtar ve ailesini öldürdükten sonra, köylüler üzerindeki baskısını artırarak hakkında ihbarda bulunan herkesi aileleriyle birlikte öldüreceğini yaymaya başladı. Çete ayrıca, koruculuk yapmak için devletten silah alıp, taşıyan tüm köylüleri de cezalandıracağını bildirdi. Söz konusu tehditler, halkın psikolojisini allak bullak etmişti; ahali, zimmetine aldığı silahları iade etmeye başladı. Halkın korkusundan çeteye ilişkin bilgi vermeyeceğini sezen vali Nâzım Paşa; "... Çakırcalı hakkında bunlardan malumat haber alınmadıkca takibatdan bi-hakkin istifade olunamayacağı derkar(dır)..." şeklindeki görüşünü Dahiliye Nezareti'ne bildirmekteydi.[38]

Nâzım Paşa 9 Mayıs 1911'de Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir raporda jandarma sayısının azlığından köylerin korunamadığını, Çakırcalı'nın köylere yaptığı baskıdan dolayı, halktan bilgi alınamadığını açıklarken, takip müfrezelerinin uyguladığı yöntemlerin yanlışlığını da vurguluyordu. Paşanın teşhisi doğruydu; eşkıya gece çalışıyor, baskın yapıyor, yol alıyor, askerler ise gündüz çalışıp gece dinleniyorlardı. Bu durum değişmeli, takipçiler de eşkıya çeteleri gibi çalışmalıydı. Vali Paşa yine eski eşkıya çetelerinin takipçi olmasını öneriyordu.[39]

II. Meşrutiyet'in hemen ardından afta iken yakalanan, Çakırcalı'nın taslak çetelerinden Kara Ali ve Aboş Recep, 1909'da vilayette çalışmaya başlayan divan-ı harplerde yargılanmış ve idama mahkûm edilmişlerdi.[40] 30 Mayıs 1911'deki infazdan sonra, basın valiyi ve takip kumandanını uyararak Çakırcalı'nın âdeti olduğu üzere arkadaşlarının intikamını almak isteyeceğini ileri sürüp, özellikle bu dönemde takip ve güvenlik işlerine bir kat daha önem verilmesini istemişti.[41]

Eşkıyaları idama mahkûm eden İzmir çeteler divan-ı harbinin, görevini tamamladığı gerekçesiyle "lağvedilmesi" gündeme gelmişti. Dahiliye Nezareti'nin böylesine bir görüş bildirmesi üzerine, basın mahkemelerin kaldırılmasının, vilayetin idamı demek olacağını iddia ediyordu.[42]

İzmir çeteler divan-ı harbi de, vilayette eşkıyalık yoğun olduğu için, eşkıya ya da yatak olarak suçlanan kişilerin sayısının fazla olduğunu, yargı-

---

38 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/1.

39 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/25.

40 Kara Ali'nin cezalandırılmasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 273 vd.

41 *Ahenk*, 31 Mayıs 1911-18 Mayıs 1327.

42 *İttihad*, 26 Mayıs 1911-13 Mayıs 1327 ve *Ahenk*, 26 Mayıs 1911-13 Mayıs 1327.

lamaların bitmediğini, mahkemelerin devam etmesi gerektiği görüşünü bildirmişti.[43]

Bu sırada Çakırcalı 31 Mayıs'ta Dereköy'den iki eski yatağını dağa kaldırıp cezalandırdıktan iki gün sonra salıverdi.[44] 3 Haziran'da Salihli'ye bağlı Ahmetli köyü zenginlerinden tehditle para alıyor,[45] yaklaşık on beş gün sonra çete yine aynı köyü basıp, köylüleri hapsedip dövdükten sonra, köyün eşrafi Hacı Ağa'dan dört yüz lira para gaspediyordu.[46] Çakırcalı çetesinin bu baskınları gerçekleştirmesinin yanı sıra, bazı küçük eşkıya çeteleri, yine Çakırcalı adına eşkıyalık yapmaktaydı.[47] Havaların ısınmasıyla artan eşkıyalık üzerine, yönetim vilayette yaşanan kolera salgını nedeniyle asker gönderememeye başlamış, köylüler de eşkıya korkusundan evlerini, barklarını bırakıp, nahiye ve kazalara göç etmeye başlamışlardı.[48]

Eşkıyalıkta Devletin Kronik Sıkıntısı: Takip Sorunu

Daha önce defalarca gördüğünüz gibi, takip işini üstlenen görevliler; eşkıyayı korkutmaktan ziyade halkı korkutmakta ve yaşamını zorlaştırmaktaydı. Nitekim Çakırcalı'yı takiple görevli jandarma yüzbaşısı Ali Rıza Efendi, halkın üzerinde tam bir bela kesilmişti. Eşkıya takip ediyorum bahanesiyle bırakın köylüleri, polis komiserine, köy imamlarına bile işkence yapıyor, dayaktan kırıp geçiriyor, küfür ediyor, usulsüz hapsediyordu. Yüzbaşı hakkındaki şikâyetler mahkemeye aksedip yaptıkları şahitlerle ve delillerle ispatlanınca, bir buçuk yıl hapse mahkûm edilmişti. Ancak mahkûmiyet kararı üzerine Babıâli'den çıkan karar çok ilginçtir: Ali Rıza Efendi'nin görevinin nazikliği dolayısıyla, halkın gözünde devletin düşürülmemesi için affedilmesi.[49]

Burada bir başka sorun da Türkmen olan Çakırcalı ile gönüllü takip kollarını teşkil eden Arnavut ve Çerkezlerin "kan davası"ydı. Takip kollarına Arnavut Kara Sait Paşa, Teşkilat-ı Mahsusacı Çerkez Kuşçubaşı Eşref gibi kişiler komuta etmekte, bunlar intikam almak için ve Çakırcalı'yı elde

---

43 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/17.

44 *Ahenk*, 4 Haziran 1911-22 Mayıs 1327.

45 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/31 ve *İttihad*, 3 Haziran 1911-21 Mayıs 1327.

46 *Ahenk*, 17 Haziran 1911-4 Haziran 1327 ve *İttihad*, 19 Haziran 1911-6 Haziran 1327.

47 *İttihad*, 9 Haziran 1911-27 Mayıs 1327 ve *Ahenk*, 31 Haziran 1911-18 Haziran 1327.

48 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/25 ve No: 14-1/26.

49 *B.O.A., İrade Meclis-i Mahsus*, No: 4-1329-B ve *B.O.A., İrade Meclis-i Vala*, No: 9-1329-B.

edeceğiz diye, ona yataklık yaptıkları ve destek oldukları iddiasıyla Türkmen köylülere insafsızca davranmaktaydılar.

Kozmopolit bir insan kitlesine sahip olan imparatorluğun varlığını sürdürebilmek için izlediği yöntem, etnik unsurları birbirine rakip hale getirmekti. Devlet izlediği klasik yöntemi, Aydın vilayetindeki eşkıyalık hareketini önlemek için de kullanıyordu. Türkmen çetelere karşı, Arnavut ve Çerkez takipçiler görev alıyor, sonuçta hiç de hoş olmayan olaylar ortaya çıkıyordu. Çakırcalı ise, bu gelişmeler üzerine iyice azgınlaşmış, eşkıyalığının son döneminde Çerkez ve Arnavutlar için tam bir "veba salgını" haline gelmişti.

1911 yılı içinde Çakırcalı adını kullanarak eşkıyalık yapan çetelerden bazıları Çerkezdi. Çakırcalı'nın kesinlikle tahammül edemediği bir şey varsa, o da kendi adının kullanılarak eşkıyalık yapılmasıydı. Çakırcalı böyle davrananları ne yapar yapar mutlaka cezalandırırdı. Nitekim eşkıyalığının ilk yıllarında, adını kullanarak eşkıyalık yapan Arnavut çetesinin tamamını yakarak "adını temizlemişti!" 1911 yılında Çakırcalı adına adi eşkıyalık yapan ve Çakırcalı'nın halkın gözünde kazanmış olduğu üstün mertebeyi yok etmeye çalışan Çerkez çetelerinin yaptıkları, Çakırcalı'ya göre cezasız kalamazdı. Nitekim Çakırcalı bu çeteleri vuruyordu.[50]

Çakırcalı'nın Çerkezlere yaptığı baskı ve katliamlar üzerine, görünürde eşkıyalığı bastırmak, aslında Çerkezlerin intikamını almak için cahil bir saray muhafızı olan binbaşı Çerkez Ahmet (Anzavur) Bey, Dahiliye Nezareti'ne başvurarak, İzmir jandarma alay kumandanlığına tayin edilmesini istedi.[51] Ahmet Anzavur, 1911 Haziran ayının sonunda Çakırcalı'nın takibini üstlenmek için girişimlerde bulunurken, Çakırcalı Çerkezlerin düşmanlığını artıracak inanılmaz bir olay daha gerçekleştiriyordu: Kırım Savaşı sonrası Rusya'dan göçeden Çerkezlerin bir kısmı Ödemiş taraflarında iskân edilmişti. İskân edildikleri yerlerde tütün tarımıyla uğraşan Çerkezler ile yöredeki Türkmenler arasında, arazi anlaşmazlığından dolayı, sürekli bir gerginlik vardı ve bu Çerkezlerden bazılarıyla kişisel düşmanlığı olan Çakırcalı, fırsat kollayarak intikamını almaya çalışıyordu. Ancak Çerkezler bu düşmanlığı bildiklerinden daima kalabalık ve silahlı olarak dolaştıkları için, Çakırcalı arzusuna bir türlü ulaşamıyordu. 14 Tem-

50 *İttihad*, 10 Haziran 1911-28 Mayıs 1327, *Ahenk*, 31 Haziran 1911-18 Haziran 1327.

51 *B.O.A., DH.H.*, No: 14-2/3. Jandarma kumandanlığını isteyen Ahmet Anzavur, bağımsızlık mücadelesi sırasında meydana gelen "İç Ayaklanmalar"a, özellikle Çerkezlerin yoğun olarak yaşadıkları yerler olan Manyas civarında çıkan Anzavur ayaklanmaları (1 Ekim-25 Kasım 1919 ve 16 Şubat-16 Nisan 1920) ve Düzce ayaklanmalarına (13 Nisan-31 Mayıs ve 8 Ağustos-23 Eylül 1920) liderlik eden kişidir. Bkz. Aybars, (1988), s. 16-17.

muz 1911'de Çakırcalı, hileyle Çerkezlerin yanına yaklaştı: Kadın kılığına giren çete, Çerkez İhsaniye köyü civarına geldi. Tarlada çalışan ırgat kadınlar gibi davranarak, bir anlamda pusuya yattı ve tarlasından köyüne dönen düşmanları Çerkez Mahmut'u öldürüp, oğlunu da yaraladı. Kaçarken, önlerine çıkan iki Çerkezi daha öldürdü.[52] Durumdan haberdar olan Çerkez köylüler, jandarmaya haber verdikten sonra Çakırcalı'nın takibine giriştiler. Çete, tekrar pusuya yattı; çıkan çatışmada Çerkezlerden dört kişiyi öldürüp, beşini de çok ağır bir şekilde yaraladı.[53] Üstelik, vilayette kolera salgını yaşandığından, çetenin peşinden güçlü bir müfreze gönderilemedi. Bunu fark eden Çakırcalı, müfrezeyle çatışmaya girerek iki jandarmayı öldürüp, birini de yaraladıktan sonra kaçtı.[54]

Çakırcalı'nın Çerkezlere karşı giriştiği son eylem, Aydın vilayetindeki eşkıyalık tarihinin gelişimine ve takip yöntemlerine yeni bir boyut kazandıracaktı. *İttihat* gazetesi son gelişmeler üzerine yayımladığı başyazısında, hükümetin ne kadar aciz kaldığına ve halkın Çakırcalı'ya nasıl bağlandığına ilişkin ilginç görüşler ileri sürmüştü:

> ... İnsanların ruhu üzerinde tesis eden bir nüfuzun çıkarılması gayet güçdür. Çakırcalı menakıbı, cin hikâyeleri gibi, bütün köylü ve cahil ahali üzerinde garib bir korku hasıl etmişdir. Fi'l-hakika devr-i meşrutiyetde sabık ve lahık valiler zamanında Çakırcalı adam akıllı takibat görmekdedir. Bunun neticesi olarak... bu melunun Meşrutiyet devrinde şimdiye kadar tutulmak lazım idi. Fakat düşünülmek lazımdır ki, henüz Meşrutiyet'in manasını anlamamış bir muhit içinde, eski zamanda hükümetin kuvvet verdiği bir nüfuzdan fevkalade istifade yolunu ve usulünü bilen Çakırcalı'yı elde etmek pek güçtür.
> ... Çakırcalı takibi bahse mevzu olurken düşünmek lazımdır ki, eski zamanda Çakırcalı ahaliden nasıl muavenet görüyorsa, şimdi de aynı tarzda yardım görmekdedir. Bu gün köy deştbanları bile Çakırcalı'nın alet ve vasıtalarındandır. Köy deştbanları, bir takib müfrezesine Çakırcalı'nın kaçdığı semti doğru olarak haber vermezler. Çakırcalı garbe hareket etdiyse, onlar mutlaka şarka doğru kaçtığını söylerler. Bu suretle bu melunu elde etmek güçleşir. Zaten şimdiye kadar yapılan takib usulü de mantıksız idi. Bu takib usulünden hükümet, pek az faide görmüşdür... Fikr-i kanaatımıza göre şimdiki takib usulü değişmez ise, Çakırcalı geçen günkü gibi İhsaniye vukuatlarını daha pek çok sene bu vilayetde yapıb duracakdır...[55]

Çakırcalı çetesinin İhsaniye köyünü basıp, Çerkezleri katletmesi üzeri-

---

52 *İttihad*, 16 Temmuz 1911-3 Temmuz 1327 ve *Ahenk*, 16 Temmuz 1911-3 Temmuz 1327, ve Sertoğlu, *Çakırcalı Nasıl Vuruldu*, s. 21.

53 Olayın ayrıntıları için bkz. *Ahenk*, 19/20 Temmuz 1911-6/7 Temmuz 1327.

54 *İttihad*, 16/17 Temmuz 1911-3/4Temmuz 1327.

55 *İttihad*, 17 Temmuz 1911-4 Temmuz 1327.

ne köy muhtarı ve ihtiyar meclisi, Dahiliye Nezareti'ne gönderdikleri bir dilekçede, hükümetin artık kendilerini koruması gerektiğini, ancak âciz kalındığından koruma için yabancı ülkelerden destek istediklerini, devletin umursamazlığına isyan eder bir tarzda dile getirmişlerdi.[56]

Dahiliye Nezareti, Çerkezlerin dilekçesi üzerine durumu vilayetten sordu. Vali Nâzım Paşa Nezaret'e gönderdiği cevapta, Çakırcalı'nın yataklarının çok olduğundan takipte başarılı olunamadığını belirtmişti. Ayrıca takip yöntemlerinin ve takip müfrezelerinin sayıca az olduğunu iddia ettikten sonra, özellikle düzenli kolların hiçbir işe yaramadığını, gündüz çalışıp gece dinlendiğini, eşkıyanın ise tam aksi yönde davrandığını, eşkıya gibi çalışacak kolların oluşturulması gerektiğini savunmuştu.[57]

Valinin görüşleri üzerine, Dahiliye Nezareti Aydın vilayetinde eşkıyalığı gidermek için yeni önlemler alarak uygulamaya başlar. Bunlardan en önemlisi, daha önce Çakırcalı'yı takip etmek için görev isteyen Ahmet Anzavur'un geniş yetkilerle donatılarak ağustos ayı başında Vilayet Takib-i Eşkıya Kumandan Muavinliği'ne tayin edilmesidir. Ahmet Anzavur, göreve gelirken takipte kullanılmak üzere, Bursa Manyas'tan otuz üç Çerkez gönüllüyü de beraberinde getirmişti. Ücretli "insan avcısı" olarak adlandırabileceğimiz Çerkez gönüllüler, son derece az bir ücretle çalışan jandarmaların aksine, oldukça yüksek maaşlarla görev yapacaklardı. Buna göre, Anzavur'un getirdiği Çerkezlerden piyade olan yirmisi aylık beş yüz kuruş, süvari olan on üçü ise sekiz yüz kuruş maaş alacaklardı.[58] Bu arada, yine bir Çerkez olan jandarma yüzbaşısı Rüştü Bey de, Anzavur'un gönüllüleri gibi ve aynı ücretle çalışacak yirmi kişilik gönüllü bir Çerkez çetesi oluşturmuştu.[59]

Takibe başlayan Anzavur, jandarmaların yetersizliğini ve azlığını yönetime bildirerek,[60] Reji kolcularından da yararlanma yoluna gitmiş, Reji İdaresi'yle yaptığı anlaşma sonucunda, ücretleri hükümet tarafından karşılanmak kaydıyla, Reji kolcularını da jandarma sıfatıyla çalıştırmaya başlamıştı.[61] İntikam almak isteyen Çerkez gönüllülerden oluşan takip müfre-

---

56 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/27.

57 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/7.

58 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/27.

59 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/17.

60 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/10.

61 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/8. Reji kolcuları, çoğunlukla birtakım suçlardan dolayı hüküm giymiş eski suçlulardan oluşmaktaydı. Böylesi bir yapıdan gelen kişilerin rezilce davranışları halkın şikâyetine neden olmaktaydı. Reji kolcularının rezilliklerini anlatan bir çalışma için bkz. Oktay Gökdemir, "İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3, (1993), s. 332-333.

zelerine yapılan ödemelerde de aksamalar olmuş, 17 Ağustos 1911 tarihli bir belgenin belirttiğine göre, Çerkezler maaşlarını alamadıkları için sızlanmaya başlamışlardı.[62]

İmparatorluğun kronik hastalığına, yani maliyenin zayıflığına bir türlü çözüm bulunamıyordu. Devlet, eşkıyayı ele geçirmek için Manyas'tan getirdiği insanların parasını veremiyor aç bırakıyordu. Ayrıca, devlet muhbirlere bile parasını ödeyememekte, ölüm korkusu altında devlete yardım etmeye çalışan zavallı insanları perişan etmekteydi. Devletin vaat ettiği parayı alamamaktan ötürü sefil olan bir köylünün hakkını aramaya çalışan *Köylü* gazetesi, çok sert bir makale yayımlıyordu:

> ... Bugün önümüzde canlı bir misal var: Eşkıya muhbirlerinden hatta bunlarla müsademe yapdırarak bir iki şakinin gebermesine yardım edenlerden biri var ki, bu gün kabını, çanağını satarak kasabaya gelmiş, sefil ve perişan bir hale düşmüştür. Hükümet bunlara gazetelerle resmen mükafatlar vaad etmişdi. En aşağısı yüz lira olan bu mükafatdan bu adamcağıza hükümet vaadine rağmen beş para vermemiş, zavallı, Mebusan Meclisi'ne kadar müracaata mecbur kalmış, oradan bu paranın verilmesi için emir verilmiş. Satıb savdığı eşyanın bedeli olarak topladığı 20-30 lirayı bu suretle harc etdikten sonra, buradan parasını almaya gelen zavallı, bir kaymakam beğin reyiyle beklediği en az yüz liraya mukabil 30 liraya sulh edilmeye çalışılmış ve bu paranın alınması için olsun otuz defa gidib gelindiği halde ve paranın verilmesi için vilayetden havale de gitdiği halde bu otuz liranın da yarısı kesilerek 15 lira vermekle iktifa olunmaya çalışılmışdır...[63]

Eşkıyalığın giderilmesi için, iyi niyetli kişiler de, basın yoluyla çeşitli ve çok ilginç öneriler ileri sürmeye başlamışlardı. Nitekim *İttihat* gazetesinde, "Efelik ve Tedbiri" başlıklı bir makalede, "efeliğin, dolayısıyla eşkıyalığın temelinde "cehalet"in olduğu, gibi doğru" bir teşhiste bulunulduktan sonra köylülerin niçin efe olmak istedikleri ve efe olmak isteyenlerle

---

62 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/22. Bu şikâyetten hemen birkaç gün sonra, gönüllü müfrezeye dağıtılmak için, Dahiliye Nezareti'nden 27.000 kuruşluk bir havale Ahmet Anzavur'a gönderilmiştir. *İttihad*, 20 Ağustos 1911-7 Ağustos 1327.

63 Yukarıdaki makalenin yayımlandığı döneme ait *Köylü* gazetesinin nüshaları elde yoktur. Ancak bu yazının 10-20 Ağustos 1911 tarihleri arasında yayımlandığı kanısındayız. Aynen alıntısını yaptığımız, gazete "kupürü" için bkz. *B.O.A., DH. H.*, No: 13-30.

Muhbirlik için para vaat etmek, ancak işini hallettikten sonra, muhbirlere para vermeyip, hayatlarını korumayıp, onları sefil, perişan etmek, devletin alışkanlığı olmuştu. Yukarıdaki belgeden başka, devlete yardımcı olup sonrasında "mükafat"larını alamadıkları için perişan olan üç ayrı kişi hakkındaki bilgiler için bkz. *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/23; *İttihad*, 10 Ağustos 1911-27 Temmuz 1327 ve *Ahenk*, 18 Eylül 1911-5 Eylül 1327.

nasıl mücadele edilmesi gerektiği üzerine son derece ilginç görüşler ileri sürülmüştür.

Yazara göre, efelik Ege'de çok önemli bir payedir ve eşkıyalığa geçiş için önemli bir adımdır. Köy delikanlısı, efe olabilmek, zeybek giysisi giyebilmek, yiğitliğini gösterebilmek için mutlaka bir çarpışma yaşamalı ve insan öldürmelidir ki, hapse girip, erkekliğini ispat edebilsin. İşte böylesine "çarpık" yiğitlik, erkeklik anlayışının giderilmesi ve efelik psikolojisinin yıkılması için hapse giren delikanlı "sefil bir kadın kıyafetine büründürülmeli", ziyaretine gelecek yakınlarının karşısına bu kıyafetle çıkarılmalıdır. Böylece tüm maneviyatı yıkılan gençler artık efeliğe özenmeyeceklerdir ve eşkıyalığın önü alınabilecektir.[64]

1911 Eylül'ünde ilginç bir olay ortaya çıkar: Çerkez Sami Bey adında, birkaç ay önce polis müfettişliğinden istifa eden bir kişi İstanbul'dan İzmir'e gelir. İzmir'den resmi kıyafetle Ödemiş'e giderek burada jandarma taburuna uğrar. Tahkikatla görevli olduğunu belirtip Çakırcalı çetesi ve öldürülen Çerkezler hakkında bilgi aldıktan sonra, tabur kumandanının atını ve silahını gaspederek kaçar. Çerkez Sami, bu hareketin ardından, Çakırcalı'nın baskın yaptığı Çerkez İhsaniye köyüne gider. Yanına beş altı Çerkez alarak, bir çete oluşturur. Çakırcalı'nın akrabalarının yaşadığı Ödemiş'in Kurucaova köyüne geçerek, soruşturma bahanesiyle Çakırcalı'nın altı akrabasını alıp çıkar. 5 Eylül 1911'de Çerkez Sami'nin, soruşturma yapacağım diye götürdüğü Çakırcalı'nın akrabaları bulunur: Dördü ölü, ikisi ağır yaralıdır.[65]

Çerkez Sami, II. Abdülhamit'in kuşçubaşısının oğlu ve Teşkilat-ı Mahsusacı Eşref'in de kardeşidir. Görüldüğü gibi Sami, saraya çok yakın bir kişidir. Sami, Çakırcalı'nın akrabalarını öldürmekle, İhsaniye köyünden öldürülen Çerkezlerin intikamını almıştır. Ancak eski bir polis müfettişinin bu kadar rahat "intikam" alması şüphe uyandıran bir durumdur. Acaba, Çerkez Sami'nin intikam almak için işlediği cinayetleri, eşkıyayı üzerine çekmek için hükümet mi yaptırmıştı? Yoksa teşvik etmemekle beraber, hazırlanan plandan haberi olmasına rağmen göz mü yummuştu? Bu sorulara elimizde kanıt olmamasına rağmen, evet, yanıtını verebiliriz. Böylesi girişimlere ilişkin belge bırakılmaması çok doğaldır. Ne var ki, Vali Nâzım Paşa'nın bu olaydan yaklaşık dört ay sonra, 12 Ocak 1912'de Çerkez Sami çetesi hakkında söyledikleri, görüşümüzü doğrular niteliktedir:

---

64 *İttihad*, 14 Ağustos 1911-25 Temmuz 1327.

65 *B.O.A., DH. H.*, No: 13-31 ve No: 14-2/27. Ayrıca; *İttihad*, 6 Eylül 1911-24 Ağustos 1327 ve *Ahenk*, 6 Eylül 1911-24 Ağustos 1327. Çerkez Sami'nin olaydan sonra kaçışı için bkz. *İttihad*, 8 Eylül 1911-26 Ağustos 1327.

Şaki Çerkez Sami çetesinin kesb-i chemmiyet etmesine ve takib-i eşkıyaya memur zabitanın da Çerkez bulunması hasebiyle burada ifa-yı vazife edebilemiyecekleri ahiren anlaşılmasına mebni yüzbaşı Rüşdü Beğ'in dahi buraya memur edilmeyerek başka tarafa gönderilmesi...[66]

Aydın vilayeti jandarma alay kumandanı, Binbaşı Hüseyin Muhiddin Bey, Yüzbaşı Rüştü Bey'in Aydın vilayetine göreve gelirken, özellikle Çerkez Sami Bey'e haber ilettiğini, onunla ve birçok Çerkez ile görüştükten sonra İzmir'e gelerek takibata giriştiğini bildirmişti.[67]

Çerkez Sami'nin, Çakırcalı'nın akrabalarını öldürmesi üzerine, bölge halkı da, bu olayı hükümetin tertip ettiği inancına kapıldı. Nitekim vilayete gönderilen 3 Ekim 1911 tarihli bir belgede, "... vaka ahali-i mahalliyece hükümetin eser-i tertibi gibi telakki edilmekde..." denilmektedir.[68]

Çakırcalı'nın ailesinin Çerkezler tarafından öldürülmesi, vilayette bir panik havasının esmesine neden olmuş ve korkulu bir bekleyiş başlamıştı: "Acaba Çakırcalı ne yapacak?"[69]

Çakırcalı çetesini takip etmeye çok hevesli olup görev isteyen Ahmet Anzavur ve yüksek maaşlı Çerkez gönüllüleri de hiçbir başarı elde edemiyorlardı. Nitekim Ahmet Anzavur, vilayete ve sadarete yazdığı raporlarda yıllardır bitip tükenmeden ve yılmadan tekrarlanan sözleri dile getirmekten başka bir şey yapmıyordu: Jandarmaların yetersiz olup bir iş görmediği ve göremeyeceği, takipte yapılan yanlışların halkı eşkıyaya yaklaştırdığı, halkın Çakırcalı'dan korktuğu için yardım etmediği ve muhbir bulunamadığı.[70] Raporlarda dile getirilen bu düşünceler, artık bıktırıcı olmuştu. Bu arada, eşkıya takibinde başarı elde edemeyen gönüllü Çerkezler de devletten paralarını alamıyor ve bir an önce maaşlarının ödenmesini istiyorlardı.[71]

Ahmet Anzavur'un takip müfrezesinde görevli Ömer adında bir Çerkez, görevinden istifa ederek, İzmir hükümet konağına gelmiş ve Anzavur yönetimindeki gönüllü Çerkez takip kollarına ilişkin çok ilginç suçlamalarda bulunmuştur. Suçlamalara ana hatlarıyla baktığımızda aşağıdaki bilgileri görmekteyiz:

- Takip için gezdiğimiz yerlerde ahaliye korkunç işkence ve zulüm yapılmıştır.

---

66 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/30.

67 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/33.

68 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/17.

69 *Ahenk*, 7 Eylül 1911-25 Ağustos 1327 ve *İttihad*, 7 Eylül 1911-25 Ağustos 1327.

70 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/17 ve No: 14-2/20.

71 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/15 ve No: 14-2/17 ve No: 14-2/29.

- Halktan müsadere olunan her cins silah ve eşya, hükümete teslim edilmesi gerekirken, takipçiler arasında pay edilmiştir.

- Maaş dağıtımında büyük usulsüzlükler yapılmakta ve üst düzey takipçiler aşırı para kazanmaktadır.

- Çerkez Sami'nin Çakırcalı ailesine karşı gerçekleştirdiği katliamı Anzavur Ahmet tertip ettirmiştir. Olaya Çerkez takipçiler göz yummuş ve onu takip etmemişler, aksine, kaçmasına yardımcı olmuşlardır.

- Yüzü aşkın Çerkez takipçi üç aydır görevde olup, Çakırcalı'ya ilişkin ufacık bir ipucu dahi elde edememiştir.

- Takip için gittiğimiz köylerde Anzavur köy imamlarını ve hocaları çağırtarak başarısı için dua ettirmektedir. Çakırcalı'nın silahla elde edilebileceğini bilen köylüler ise bu hal ile alay etmektedir.[72]

Gönüllü Çerkez'in, istifasından sonra ileri sürdüğü suçlamaların üzerinde yetkililerin ciddi olarak düşünmesi ve incelemede bulunması gerekliydi. Ancak bu suçlamalara ilişkin araştırma yapıldığını gösterir bir belgeye rastlamadım. Evet Çakırcalı'yı takibe gelen Çerkez gönüllüler, yüksek maaş almalarına karşın hiçbir şey yapamıyorlardı. Kanımca, bu insanlar, Ege'ye intikamlarını almak için gelmişlerdi. Nitekim, Çerkez Sami çetesinin eşkıyalıklarına göz yummaları, onu takip etmemeleri ve Çakırcalı'ya yataklık yaptıkları iddiasıyla, çoğunluğunu Alevi Türkmenlerin oluşturduğu dağ köylülerini işkenceye tabi tutarak, zalimce davranmaları görüşümüzü destekler niteliktedir. Ayrıca, Ahmet Anzavur'un, tamamen "maddi" sorunlardan dolayı ortaya çıkan ve gelişen "eşkıyalık" gibi sosyal bir hareketi, "metafizik" ile giderebileceğine inanması ve böyle bir yol izlemeye başlaması oldukça garip bir yaklaşım olduğu kadar, bir anlamda da Osmanlı düşünce sisteminin bir yansıması olsa gerektir.

Ahmet Anzavur, fallarla, büyülerle, dualarla Çakırcalı'nın nerede olduğunu ve nasıl yakalayabileceğini öğrenmeye çalışırken, Çakırcalı çetesi, 10 Ekim 1911'de Germencik'e bağlı Mursallı köyünü basarak, Dimitri ve Fotiyadi isimli çiftlik sahibi iki zengin Rum'u dağa kaldırmış, bu sırada çıkan çatışmada çiftlik kahyası Arnavut Salih de ağır şekilde yaralanmıştır.[73] İzmir basınına yansıdığına göre, dağa adam kaldıran çetenin hangisi olduğu ve olayın gerçek olup olmadığı, vilayet tarafından tespit edilememişti. Bu da, iletişim noksanlığını ve yöneticilerin ciddiyetsizliğini belgeleyen ibret verici bir durumdur. Olaydan birkaç gün sonra "şayia" doğrulanır. Baskını Çakırcalı çetesi yapmıştır. Dağa kaldırdığı esirler için de beş

72 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/23 ve No: 14-2/29. Bu belgelerin tamamı ve çeviriyazısı için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 248-249.

73 *İttihad*, 15 Teşrin-i evvel 1911-2 Teşrin-i evvel 1327 ve *Ahenk*, 15 Teşrin-i evvel 1911-2 Teşrin-i evvel 1327.

bin lira fidye istemektedir. Olaydan yaklaşık on beş gün sonra, istenen fidye Çakırcalı'ya ulaştırılır. Çakırcalı parayı aldıktan sonra, esirlerden Fotiyadi'yi Çine civarlarında serbest bırakır, ancak güvenliğini sağlama almak için öbür esir Dimitri'yi yanında götürür.[74]

Sorunlar Aydın mebusu İsmail Sıdkı Bey tarafından Meclis-i Mebusan'a getirilir. İsmail Sıdkı Bey, dahiliye nazırının cevaplaması istemiyle iki sözlü soru sorar: Sorulardan ilki Çerkez takipçilerin yerli halka yaptıkları zulüm ve işkence üzerinedir. Halkın şikâyetinin gün geçtikçe arttığını, bunlar hakkında hiçbir işlem yapılmadığını belirtir. İkinci soru, asayişsizlik yüzünden ortaya çıkan göç olgusuna karşı alınacak önlemlerle ilgilidir.[75]

İsmail Sıdkı Bey, mecliste sözlü soru önergesi verirken, vilayet jandarma alay kumandanı binbaşı Hüseyin Muhiddin Bey de, Ahmet Anzavur'un komutasındaki gönüllü Çerkez takipçilerin, yolsuzluk yaptığını ve eşkıyayı takip etmediğini, Umum Jandarma Kumandanlığı'na şikâyet ediyordu.[76]

Çerkez gönüllülere ilişkin şikâyetlerin artmaya başlaması üzerine, merkezi idare, takipçilerin yolsuzluklarını ve halka yapılan eziyetlerin doğru olup olmadığını Aydın vilayetine sorar. Vali Nâzım Paşa, 13 Kasım 1911'de Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği raporunda, Trablusgarp Savaşı'nın başlaması[77] ve diğer isyanlar nedeniyle askeri müfrezeler buralara sevk edildiğinden eşkıya takibinin gönüllülere kaldığını, bu görevlilerin usulsüzlüklerinin ve halka yaptıkları eziyetlerin doğru olduğunu, hatta bu şikâyetlerin yeni bir şey olmadığını dile getirerek pek çok çaba göstermesine rağmen söz dinletemediğini ve bunlar görevde kaldıkça şikâyetlerin devam edeceğini itiraf eder.[78]

Vali Nâzım Paşa, söz konusu raporundan birkaç gün sonra hükümete gönderdiği bir başka belgede, Çerkez takipçilerin hiçbir başarı elde edememelerine rağmen yüksek maaş almalarından ötürü hazinenin zararının arttığını belirtir. Bu yüzden Çerkezlerin görevlerine bir an önce son verilmesini ister.[79]

---

74 *Ahenk*, 30 Teşrin-i evvel 1911-17 Teşrin-i evvel 1327.

75 B.O.A., DH. H., No: 14-1/36.

76 B.O.A., DH. H., No: 14-2/33.

77 Trablusgarp Savaşı'nın çıkış nedenleri ve başlangıç tarihi için bkz. Özkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Savaşlar ve Antlaşmalar", *TCTA*, c. V, s. 1372.

78 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-1/36. Takipçilerin yaptığı usulsüzlükler ve halka karşı eziyetleri sabitken, bunlara hiçbir ceza verilmemiş, yalnızca görevden alınmışlardır. Ancak ileriki tarihlerde alınan bir karar gereğince, takip sırasında halka zulmeden ve yolsuzluk yapan jandarma ve zabitlerinin divan-ı harplerde yargılanacağı belirtilmiştir. Bkz. *B.O.A., DH. İ. UM.*, No: 33-12.

79 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/28.

Takip müfrezelerine ilişkin tartışmalar bu şekilde devam ederken, Çakırcalı Mehmet Efe ve çetesi pervasızca eşkıyalığa devam etmekteydi. Çakırcalı, Bozdoğan'ın Arpaz köyünün ağası olan Osman Bey'den, Menderes nehri üzerinde yıkılan köprünün yerine yeni bir köprü yaptırmasını istemişti.[80] Osman Bey ise, efenin bu istemini yerine getirmiyordu. Çete köprünün yapılması için Osman Bey'i birkaç kez uyarmıştı. Fakat ağa, uyarılara kulak asmıyor, yanında görevlendirdiği Çerkezlere güvenerek, köprüyü bir türlü yaptırmıyordu. Böylesi bir tavır, Ege dağlarının kralı Çakırcalı için ağır bir hakaretti ve efenin töresine göre sözünü dinlemeyen zenginler mutlaka cezalandırılmalıydı. Osman Bey ise, Arpaz'da yaptırmış olduğu şatovari, çok sağlam kulesinde yaşadığı için, çetenin kendisine bir şey yapamayacağına inanıyordu.[81] Çakırcalı ise tüm istihbaratını çalıştırıyor, Osman Bey'in attığı her adımdan haber alıyor ve ağayı dağa kaldırmak için fırsat arıyordu. Nitekim istediği fırsat önüne gelmişti. Cuma günleri Arpaz'ın pazarıydı, ağa cuma günleri, hem alışverişini görmek, hem de namaz kılmak için köye iniyordu. Çete de 10 Kasım 1911 Cuma günü Arpaz'ı basarak, Osman Ağa'yı ele geçirdi.[82] Ancak Çakırcalı hemen kaçmamıştı. Camide halkla birlikte cuma namazı kıldıktan sonra, yanındaki esirlerle birlikte köyde gövde gösterisi yapmış ve Ağa'nın evine gidip oğlu Mehmet Bey'i de yanına alarak Sarıkız dağına kaçmıştı.[83]

Çete Osman Bey ve oğlunu dağa kaldırırken iki de feci olay gerçekleşmişti. Pazar vergisi toplayan Ramazan adında bir Arnavut ile Osman Bey'in koruması Hacı İsmail adında bir Çerkez'i kafalarını keserek öldürmüştü. Çakırcalı bu iki cinayetle, peşindeki Çerkez ve Arnavut gönüllülerine gözdağı vermek istemişti.

Çakırcalı'nın son eylemi üzerine, gönüllülerden ve jandarmalardan oluşan oldukça kalabalık bir takip müfrezesi Nazilli ve Bozdoğan civarına gelerek, sıkı bir araştırma yapmış, daha doğrusu dayakla halkı konuşturmaya çaba göstermişti. Özellikle Ahmet Anzavur, bir Çerkez ve bir Arnavut'un öldürülmesi üzerine çıldırmış gibiydi, çete hakkında bilgi alacağım diye önüne gelen bayıltıncaya kadar dövüyordu.

Çakırcalı çetesi, esirler için üç bin lira fidye istemekteydi. Çete istediği

---

80 Sun, *a.g.e.*, s. 554 vd., Y. Kemal, *a.g.e.*, ss. 153-155, Sertoğlu, a.g.e., s. 41 vd., Üsküp, a.g.e., s. 278 vd.

81 Derebeyleri tarzında yaşam süren Osman Bey'in şatoyu andıran konağı ve eşkıya çetelerinin baskınlarından korunmak için yaptırdığı kule için bkz. Ayda Arel, "Arpaz'da Beyler Konağı", *Tarih ve Toplum*, 69, (1989), s. 46-53.

82 *İttihad*, 12 Teşrin-i sani 1911-31 Teşrin-i evvel 1327 ve *Ahenk*, 12 Teşrin-i sani 1911-31 Teşrin-i evvel 1327 ve B.O.A., DH. H., 14-1/37-1.

83 Sun, *a.g.e.*, s. 556-559.

parayı alabilmek için yanındaki esirlerden Mehmet Bey'i parayı temin etmek üzere serbest bırakmıştı. Fidye konusunda çetenin yatakları Mehmet Bey'le irtibat kuracaklardı. Bu arada, müfrezelerin soruşturmaları işe yaramış ve Çakırcalı'nın kılavuzunu elde etmişlerdi. Yapılan sorgulamada kılavuz bir müddet konuşmamakta direnmişse de, sonunda konuşmuş ve takip kollarını çetenin bulunduğu, son derece sarp ve kayalık olan Sarıkız dağının doruklarına götürmüştü. Dağı kuşatmaya başlayan müfreze ile çete arasında 17/18 Kasım 1911 tarihinde sıkı bir çatışma başladı. Çatışmanın başladığının ve çetenin sıkıştırıldığının duyulması bütün vilayeti heyecanlandırıyor, herkes çatışmaya ilişkin haberleri büyük bir umut ve merak içinde bekliyordu. Nazilli'den İzmir'e sürekli telgraflar gelmekte ve çatışmayla ilgili son haberler bildirilmekteydi. Nihayet 4 Teşrin-i sani 1327 gece saat üçte çekilen bir telgrafta çarpışmanın çok şiddetli geçtiği ve havanın kararmasından yararlanan çetenin firar ettiği bildirilirken, çetenin firarından sonra yapılan araştırmada Osman Bey'in cesedinin yanı sıra, başı, elleri kesilmiş ve göğüs derisi yüzülmüş zeybek kıyafetli bir cesedin daha bulunduğu haber verilmişti. Ayrıca çatışmada müfrezeden dört kişi ölmüş, beş kişi de yaralanmıştı. Vilayete iki saat sonra başka bir telgraf geldi. Bu telgrafta parçalanmış olan cesedin Çakırcalı Mehmet'e ait olduğu bildiriliyordu.[84] Nazilli'den İzmir'e gelen son telgraf, vilayette bomba gibi patladı. Koskoca Ege bölgesini on beş sene boyunca titreten ve devleti ayağına düşüren, bini geçkin kişinin canına kıyan meşhur haydut Çakırcalı Mehmet Efe öldürülmüştü. Ancak halkta büyük bir kuşku vardı: Kimliği belirsiz ve parçalanmış olan bu ceset gerçekten Çakırcalı'ya mı aitti? Halk buna bir türlü inanamıyordu.

Çatışmanın başlamasıyla Nazilli'ye giden Vali Nâzım Paşa, cesedin kimliğinin teşhis edilebilmesi için büyük bir çaba gösteriyordu. Bunun için ceset Arpaz, Hamidiye, Nazilli ve daha birkaç yerde teşhir edilip Çakırcalı'yı tanıyanlara teşhis ettirildikten sonra, efenin dağa kaldırdığı son kişiye, Arpazlı Mehmet Bey'e de teşhis ettirilmiş, Çakırcalı'nın karısı ve efeyi yakından tanıyan takip kolcusu Bayındırlı Mülazım Mehmet Efendi'ye de onaylatıldıktan sonra vilayet resmi açıklamasını yapmıştı: Çakırcalı Mehmet öldürülmüştü.[85]

Çakırcalının Ölümü

Çakırcalı Mehmet Efe, imparatorluğun en önemli bölgelerinden biri

---

84 *Ahenk*, 19 Teşrin-i sani 1911-6 Teşrin-i sani 1327 ve *İttihad*, 19 Teşrin-i sani 1911-6 Teşrin-i sani 1327.

85 *Ahenk*, 20 Teşrin-i sani 1911-7 Teşrin-i sani 1327 ve İttihad, 20 Teşrin-i sani 1911-7 Teşrin-i sani 1327.

olan Ege'de yaşamı allak bullak etmiş, on beş yılı aşkın bir süre imparatorluğu parmağında oynatmış ve devleti pek çok kez dize getirmişti. Bu önemli eşkıya 17 Kasım 1911'de öldürüldü. Bu olağanüstü olay üzerine, *Ahenk* gazetesinin sahibi ve başyazarı, ayrıca vilayet başsavcısı olan Ali Nazmi Bey, Vali Nâzım Paşa ile aşağıdaki röportajı yapmıştı:

- Paşa hazretleri! Çakırcalı'nın suret-i tenkiline dair lütfen izahatta bulunur musunuz?
- Çakırcalı çetesinin bulunduğu mahal, tarihi bir vakası da bulunan Sarıkız dağıdır. Bu dağın tepesinde murabbaü'ş-şekl, zaman-ı kadimden kalma, taştan yapılma odamsı bir yer var. Çete efradı burada tahassun etmişler. Yalnız Çakırcalı bunun içerisinde olmayıb dışarısında ve iki taş arasında ahz-ı mevki etmiş ve oradan müfrezelerle hem müsademe etmiş, hem rüfekasını idare etmiş.
- Müsademede bulunan müfrezeler hangileri idi?
- İlk ateş açan müfreze Şükrü Beğ müfrezesi olmuş ve onu müteakib zaten o civarlarda tarassudda bulunan Rüşdü Beğ müfrezesi de yetişerek birlikte müsademe etmişlerdir.
- Paşa hazretleri, Çakırcalıyı acaba kim vurdu?
- Şükrü ve Rüşdü beğlerin ifadesine göre Çakırcalı habisini vuran, hastahanede yatmakda olan ve iki kolundan yaralı gönüllülerden Çerkez Şaban ile efrad-ı muvakkatadan İzmitli Mustafa Çavuş'tan biridir; ama hangisidir henüz tayin edilememişdir.[86]

- Bulunan cesedin Çakırcalı'nın cesedi olduğuna emin misiniz Paşa hazretleri?
- Cesedi Hamidiye'de, Arpaz'da, daha bir iki köyde teşhir etdirdim. Çakırcalı'yı bilenler kamilen anın cesedidir dediler. Hele bir iki gün esir olarak yanında bulunmuş olan Arpaz'dan Osman Beğ oğlu Mehmed Beğ cesedin bacaklarını görür görmez "bila-tereddüd" bu Çakırcalı'dır. Çünkü çete içinde Çakırcalı'dan maada hiçbirinin ayağında mest bulunmadığı gibi, böyle siyah tozluk dahi yok idi. Bunlar yalnız Çakırcalı'da var idi. Bir de Çakırcalı'nın dizliği bir az uzun, diğerlerinin kısa idi. Bu cesedde ayaklarda gördüğüm mest, kalçın ve dizliğe nazaran ise muhakkak Çakırcalı'dır dedi. Ben hâlâ tereddüt ediyordum. Bunun için bana telgraflarla vaki suallere kati bir cevab veremiyordum. Cesedi Nazilli'ye nakletdirdikden sonra Ödemiş'ten büyük zevcesiyle, kendisini tanıyan Bayındırlı Mülazım Mehmet Efendi isminde birini de celp ettirdim. Anlar gelinceye kadar eşkal istedim. Aldığım eşkali birer birer tatbik ettim. Muvafik buldum. Vücudunda tarif olunan benler de mevcut idi. Kezalik göğsünün fevkalade kıllı olduğu haber veriliyordu; göğsü yüzülmüş olduğu için orada tabii kıl görünemiyordu, fakat sırtında canavar misali kıllar var idi. Ellerinin üstünde de benler ve "düğme" tabir edilen nişanlar var imiş. Bir de vak-

86 Nâzım Paşa, Çakırcalı'yı takip müfrezelerinden birisinin öldürdüğünü bildirmiştir. Bu iddia, özellikle takip kolları tarafından ileri sürülmüş ve Çakırcalı için konan büyük ödülü alabilmek için böylesi bir çaba içine girilmiştir. Ancak bu iddialar yanlıştır. Çakırcalı kızanlarından birinin kaza kurşunu sonucu ölmüştür.

tiyle aldığı yaralardan mutahassıl nişanlar var idi. Vücudunu tetkik ettim anları da aynen gördüm. Muahharen zevcesi geldi. Ona belediye tabibi ile bir odada cesedi muayene etdirdim. Hatta namahrem bir mahalinde abraşlık var imiş. Onu da buldular. Kadına sordum: "Evet kocam Mehmet'tir" dedi ve ağlamaya başladı ve hatta o gece yemek yemedi. Bana verilen malumata nazaran dün avdet ederken dahi yanında bulunan zabite zevci olduğunu tekrar tekrar beyan etmişdir. İşte bu delillerdir ki maktulün Çakırcalı olduğunda katiyen şekk ve şübhe bırakmamıştı. Ben de bunun üzerine Dahiliye'ye, vilayete, size malumat verdim... Size şunu da ilaveten bildireyim ki, Çakırcalı'nın arkadaşları tarafından kesilmiş olan kellesiyle ellerini dağlarda arattım, hatta Nazilli'den av köpeği buldurup bu vasıta ile de bir çok taharriyatta bulundum. Fakat bir türlü bulduramadım.[87]

Dünyaca tanınan Çakırcalı Mehmet Efe öldürülmüştü, ancak çetenin tamamı ele geçirilememişti ve faaliyetlerini sürdürecekti. Kamuoyunun zihninde sürekli bir "şüphe" olmalı ve Çakırcalı yaşıyor mu, denmeliydi. Son derece zeki olan Çakırcalı, ölümünden sonra bile Ege'de unutulmamayı planlıyordu.

Ünlü tarihçi Hobsbawm, halk onurlu ve halkınca sevilen sosyal haydudun ölümüne inanmak istemez ve onu kurşun işlemez olarak görürdü, diyor. Çakırcalı, gerek sevgiden gerekse korkudan bölge halkıyla bütünleşmişti. Halkın görüşünde "Efe'ye kurşun isabet etmezdi, ölümsüzdü". Çakırcalı ölürken yaptığı işle de, halkın bu görüşünü desteklemeye çalışıyordu. Halk ise Çakırcalı'nın öldürüldüğüne inanmıyordu. Yöneticilerin bir şeyler yapıp halkı ikna etmeleri gerekliydi. Bu arada Çakırcalı ve çetesi, divan-ı harpte gıyaben "idam" ve sonra teşhir cezasına çarptırılmıştı. Yöneticiler bir karar vermişlerdi: Parçalanmış olan Çakırcalı'nın cesedini asarak, hem cezayı infaz edeceklerdi, hem de "ibret-i alem" için teşhir ederek halkı ikna edebileceklerdi. Sonunda Çakırcalı'nın cesedi Nazilli hükümet konağının kapısında bacağından asılarak teşhir edildi.[88]

Çakırcalı Mehmet Efe'nin ölümü, İzmir basını için iyi bir fırsat olmuştu. Eli kalem tutan pek çok kişi, Çakırcalı hakkında görüşlerini belirtmeye başlamış ve basını serbest kürsü gibi kullanır olmuşlardı. Oldukça uzun bir şekilde kaleme alınan makalelerde, Çakırcalı'nın eşkıyalığa nasıl başladığından tutun, eşkıyalık yöntemleri, kurnazlığı, cesareti, olağanüstülüğü, vahşiliği, şöhreti, halkla bütünleşmesi ve ölümüne varıncaya kadar pek

87 *Ahenk*, 21 Teşrin-i sani 1911-8 Teşrin-i sani 1327. Ayrıca Vali Nâzım Paşa, gazeteye yapmış olduğu açıklamanın hemen hemen bir benzerini Dahiliye Nezareti'ne rapor olarak sunmuştur. Bkz. B.O.A., DH. H., No: 14-1/37-2.

88 *Ahenk*, 13 Kânun-ı evvel 1911-30 Teşrin-i sani 1327; Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 72. Ayrıca Çakırcalı'nın cesedinin teşhir edildiği resim için bkz. Üsküp, *a.g.e.*, s. 308.

çok konu işlenmişti.[89] Bu arada basın, sadece Çakırcalı'nın öldüğünün ve çetesinin firarda olduğunun bilincinde olarak Çakırcalı'nın arkadaşları ne olacak, diye sormaktan kendini alamıyordu. En azından Çakırcalı kadar başarılı olan çetesi ve kurmayları eşkıyalığı sürdürecekler; hatta Çakırcalı yaşıyormuş havasını vermek için daha da azgınlaşacaklardı. Bu yüzden çeteden arda kalanlar ne yapıp edip bir an önce yakalanmalıydı.[90]

Vilayetin yöneticileri, Çakırcalı'nın öldürülmesi ile kendilerine güvenmeye başlamışlardı. Başarının kazanıldığı bu dönemde, eşkıyaların üzerine bilinçli ve azimli bir şekilde gidildiği takdirde, halkın da desteğini alarak vilayetin asayişini sağlayabileceklerini kavramışlardı. Bu yüzden büyük bir azimle, Çakırcalı öldükten sonra reisliğini Hacı Mustafa'nın yapmaya başladığı çeteyi ele geçirmek için çalışmaya başlamışlardı. Bu arada halktan da çeteye ilişkin ihbarlar yağmaktaydı. Nitekim gelen ihbarlardan birinde, çetenin Ödemiş'e bağlı Karataş köyünde Çakırcalı'nın kız kardeşinin evinde gizlendiği ve yaralılarını tedavi ettirmekte oldukları bildiriliyordu. İhbar üzerine yapılan aramada çete ele geçirilememişti. Ancak çetenin bu evde kaldığı ve gerçekten yaralı olup, tedavi olmaya çalıştıkları anlaşılmıştı.[91] Çetedekilerin yaralı olduğuna ve her an yakalanabileceğine inanan takip kolları, durup dinlenmeden takibe devam ederek Hacı Mustafa çetesini yakalamaya çalışıyordu. 10 Aralık 1911'de çete hakkında bir ihbar gelir: Çete Ödemiş'e bir saat uzaklıktaki Kireli köyünde Hacı Mehmet Ağa'nın kulesinde saklanmaktadır. İlginçtir ki, ihbar bizzat, kulenin sahibi Hacı Mehmet Ağa tarafından yapılmıştır. Takip kolları, bu çok önemli ihbar üzerine, bütün güçleriyle Kireli köyüne sevkedilmiş ve köy tamamen "muhasara"ya alınmıştı. İhbar doğruydu ve çatışma başlamıştı. İlk ateş sırasında eşkıyadan iki, takip müfrezesinden üç kişi ölmüştü. Çetenin gizlendiği kule son derece güçlü olduğundan, çete bir türlü dışarıya çıkartılamıyordu. Bunun üzerine çetenin bulunduğu bina yakıldı.[92] Çetenin sıkıştırılmasını, çıkan çatışmayı ve sonuçlarını,

89 Bu konulara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Yetkin, *a.g.t.*, s. 257 vd.

90 İdris Şinasi, "Çakırcalının Arkadaşları Ne Olacak", *Ahenk*, 26 Teşrin-i sani 1911-13 Teşrin-i sani 1327.

91 *İttihad*, 27 Teşrin-i sani 1911-14 Teşrin-i sani 1327; *Anadolu*, 27 Teşrin-i sani 1911-14 Teşrin-i sani 1327 ve *Ahenk*, 27 Teşrin-i sani 1911-14 Teşrin-i sani 1327. Ayrıca yaralı eşkıyaların kimler olduğu ve kimlerin evinde kalıp tedavi edildiklerinin ayrıntısı için bkz. *İttihad*, 28/29 Teşrin-i sani 1911-15/16 Teşrin-i sani 1327; *Ahenk*, 30 Teşrin-i sani 1911-17 Teşrin-i sani 1327 ve *Anadolu*, 29 Teşrin-i sani 1911-16 Teşrin-i sani 1327.

92 *Ahenk*, 11/12 Kânun-ı evvel 1911-28/29 Teşrin-i sani 1327 ve *İttihad*, 11/12 Kânun-ı evvel 1911-28/29 Teşrin-i sani 1327.

Vali Nâzım Paşa bir raporla Dahiliye Nezareti'ne bildiriyordu. Raporda hiçbir eşkıyanın kaçmasına fırsat verilmediği, yangından kaçmaya çalışan iki haydudun kurşunla öldürüldüğü, yanmış bir haydudun cesedinin bulunduğu, yangın hâlâ devam ettiğinden kesin sayı verilemeyeceği ve eldeki cesetlerin Ödemiş'te teşhir edildiği, İzmir'de de teşhir edileceği bildirilmekteydi.[93]

Takip müfrezeleri, 1911 yılının son aylarında oldukça büyük bir başarı göstererek, Çakırcalı Mehmet'i ortadan kaldırdığı gibi, çetesinin de büyük bir kısmını imha etmişlerdi. Ancak bu arada, Çakırcalı çetesinin öldürdüğü Çerkezlerin intikamını almak için eşkıyalığa başlayan Çerkez Sami çetesi faaliyetlerini sürdürmekteydi. Çete 10 Aralık 1911'de Çakırcalı'nın yataklarından -ismi belirtilmeyen- birini dağa kaldırmıştı. Sami, bu işleri yaparken hem intikam almaya çalışıyor, hem de halkın çıkarlarını koruduğuna inanıyordu. Nitekim, Ödemiş jandarma zabitine yazdığı bir mektupta "... vazifesini ifa etmediğini, beyhude yere milletin parasını aldığını halbuki dağa kaldırdığı adam nezdinde Çakırcalı'ya aid birkaç silah ile birçok cephane bulunduğunu..." belirtiyordu.[94] Görüldüğü gibi, Çerkez Sami yaptığı eşkıyalıkla halkın hukukunu koruduğuna inanıyordu. Çete, Çakırcalı'nın yatağını cezalandırdıktan birkaç gün sonra Manisa'da Doğancılar çiftliğini basarak, çiftlik sahibinin oğlunu dağa kaldırıp fidye istedi.[95] Sami, bir müddet sonra yine Manisa civarından çiftlik sahibi Hacı Mehmet Ağa'yı da fidye almak amacıyla dağa kaldırdı.[96] 1911 yılının sonlarında Çerkez Sami çetesi, Ege'de faaliyetlerini yoğunlaştırdı. 30 Aralık 1911 tarihli bir belgede, vilayetin asayişinin sağlanmaya başlandığı şu dönemde, Çerkez Sami çetesinin tecavüzlerini artırmasının hiç hoş olmadığı, bunun için çetenin bir an önce yakalanması gerektiği vurgulanıyordu.[97]

Ege bölgesinde, imparatorluğun başını çok uzun yıllar ağrıtan ve yönetimi müthiş derecede uğraştıran Çakırcalı çetesinin başarıyla ortadan kaldırılmasından sonra, takip kuvvetlerine güven gelmiş, eşkıya çeteleri art arda yakalanmaya başlandı. Nitekim birkaç gün içinde (ismini tespit edemediğim) yedi kişilik bir çete Nif dağında, Rum eşkıyadan Kaptan Aleko çetesi Manisa civarında ve ismi henüz duyulmaya başlayan Yörük Mah-

---

93 *B.O.A., DH.H.*, No: 14-1/37-3. Ayrıca, bu rapora benzer bir şekilde kaleme alınan takip müfrezesi kumandanı Şükrü Bey'in raporu için bkz. Ahenk, 12 Kânun-ı evvel 1911-29 Teşrin-i sani 1327.

94 Anadolu, 10 Kânun-ı evvel 1911-27 Teşrin-i sani 1327.

95 Anadolu, 14 Kânun-ı evvel 1911-1 Kânun-ı evvel 1327.

96 *B.O.A., DH. H.*, No: 13-58.

97 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/6.

mut çetesi de Aydın civarında yakalandı.[98] Bu başarılar, vilayetin asayişinin sağlanması açısından gerçekten son derece önemliydi.

Merkezi otorite, eşkıyaların yakalanmasında yararlılığı görüleceklere "mükâfat" vermeyi vaat etmişti. Hükümet, çetenin kıstırılmasını sağlayan muhbire beş yüz lira, takip komutanlarına dört yüz ellişer lira, ölen ve yaralanan efrada ellişer lira ikramiye ile aylık üçer yüz kuruş maaş ve çarpışmalarda görev yapanlara da onar lira para ödemeyi kararlaştırmıştı.[99] Takip kolları ve muhbirler çok geç de olsa görevlerini yaparak, Çakırcalı'nın elde edilmesini sağlamış ve devletin "vaat" ettiği ödülleri almayı hak etmişlerdi. Ne var ki, devlet para ödeme konusunda kayıtsız davranıyor ve ödülü hak etmiş insanlara parasını ödemiyordu. Özellikle Hacı Mustafa çetesinin evinde kaldığını ihbar ederek, çatışmayı hazırlayan ve evinin yakılma pahasına çeteyi imha ettiren Hacı Mehmet Ağa, olayın üzerinde bir ay geçmiş olmasına karşın, devletten parasını alamamıştı. Evi de yakılmış olduğundan "sefil" bir halde yaşıyordu. Vali Nâzım Paşa 10 Ocak 1912 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda, "muhbirin" perişan bir halde olduğunu, bu yüzden beş yüz liranın bir an önce gönderilmesini istiyor, paranın gecikmesinin bölgede hükümet için fena bir tesir yapacağını bildiriyordu.[100]

19 Şubat 1912'de vilayetin yeni valisi Celal Paşa, muhbirin parasının gönderilmesi için nezarete yine bir yazı gönderdi,[101] ama devlet, vilayetten gelen yazılara duyarsızlığını sürdürmekteydi. Devlet kendisi için sefil olan insana hak etmiş olduğu beş yüz lirayı ödemiyordu.

Muhbirin parasının gönderilmesi için vilayetten birçok kez talepte bulunulmasına rağmen, gerekli para İstanbul'dan bir türlü gönderilmiyordu. Çakırcalı nasılsa öldürülmüştü ve devlet amacına ulaşmıştı. Acaba İstanbul, vermiş olduğu sözleri tutma konusunda artık kendini sorumlu görmüyor muydu? Vali Celal Paşa paranın gelmemesi üzerinde, 3 ve 6 Mart 1912'de İstanbul'a gönderdiği iki yazıda; "... herkese hükümet-i meşrutanın derece-i rahm ve şefkatini fiilen göstermek..." için, vaad edi-

98 Yakalanan çetelerin ayrıntısı için bkz. *Anadolu*, 25 Kânun-ı evvel 1911-12 Kânun-ı evvel 1327; 26 Kânun-ı evvel 1911-13 Kânun-ı evvel 1327 ve 31 Kânun-ı evvel-18 Kânun-ı evvel 1327.

99 *Ahenk*, 13 Kânun-ı evvel 1911-30 Teşrin-i sani 1327; *Ahenk*, 23 Kânun-ı sani 1912-10 Kânun-ı sani 1327 ve *Anadolu*, 25 Kânun-ı sani 1912-12 Kânun-ı sani 1327. ve B.O.A., DH. H., No: 14-2/40-1.

100 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/40-2. Hacı Mehmet Ağa'nın ev ve eşyalarının değeri hakkında bilirkişilerin tutanağı için bkz. *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/40-3.

101 *B.O.A., DH. H.*, 14-2/37-1.

len paranın bir an önce gönderilmesi konusunda neredeyse yalvarıyordu.[102] Sonunda devlet "ulvi"liğini göstererek, olaydan yaklaşık üç buçuk ay sonra, çetenin yakalanması için evinin yakılmasına "razı" olan kişiye hakkı olan parayı birkaç gün içinde göndereceğine dair söz veriyordu.[103]

1911 yılının sonlarında Çakırcalı Mehmet öldürülmüş, çetesinin yakılarak imha edildiği de kamuoyuna duyurulmuştu. Ancak son çatışmada Hacı Mustafa'nın da öldüğü bildirilmesine rağmen, bu tecrübeli eşkıya, bir fırsatını bularak yangından kurtulmuş, eşkıyalığını sürdürmeye çalışmaktaydı. Ne var ki, vilayette asayiş kısmen sağlanmaya başlamıştı. Yalnız, vilayette eşkıyalık hareketlerinden kaynaklanan bir sorun ve bu sorundan mağdur olan insanlar vardı. Bu insanlar, Çakırcalı ve diğer eşkıya çetelerine yataklık yaptıkları iddiasıyla tutuklanıp kürek cezasına mahkûm olmuşlardı. Devletin etkinliğinin az olduğu dağ köylüklerindeki insanlar, istemeseler bile, bu izole yerlerde eşkıyaya yataklık yapmak zorundaydılar. Aksi takdirde yaşamlarını yitireceklerdi kesindi. İşte bu nedenle ömrünü hapishane köşelerinde tüketen insanların haklarının korunması gerekliydi. Vilayet hapishanelerinde Çakırcalı'ya yataklık suçundan kürek cezasına mahkûm seksen dokuz kişi vardı. Valilik, Çakırcalı öldürüldüğü ve çetesinin büyük bir kısmı imha edildiğinden, yataklık suçundan hüküm giyenlerin affedilmeleri için 22 Ocak 1912'de Dahiliye Nezareti'ne başvurarak bir girişimde bulundu.[104]

Vilayet bu insanları yeniden topluma kazandırmayı hedeflemişti. Vilayetin bu girişimine, Adliye Nezareti'nden gelen 17 Nisan 1912 tarihli yanıtta, Hacı Mustafa'nın ve çeteden sağ kalan bazılarının eşkıyalığı devam ettiği belirtilerek, asayişin sağlanmaya başlandığı şu günlerde, hapisteki yatakların affedilmesinin uygun olmayacağı bildirilmiştir.[105]

Vilayette eşkıyalığın önünün iyice alınması için, valilik yeni bir önlemi daha uygulamaya koymuştur. Bilindiği gibi, göçebe Türkmenler, yani izole coğrafyanın, ıssız dünyanın sakinleri olan çobanlar, her zaman eşkıya çetelerine yakın olmuşlar, onlara yataklık ve kılavuzluk yapmayı kendilerine bir görev olarak görmüşlerdi. Gerçekte kendi bünyeleri içinden çıkan eşkıyalar da, bir anlamda onların koruyuculuğunu üstlenmişlerdi. Aydın vilayetinin iskân coğrafyasındaki dağlık yerleşim birimleri, oldukça yo-

---

102 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/37-2 ve No: 14-2/37-3.

103 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/37-4.

104 *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/34-1. Yataklıktan dolayı hapishanelerde bulunanların isimleri ve aldıkları cezaları gösteren iki cetvel için bkz. *B.O.A., DH. H.*, No: 14-2/34-2 ve No: 14-2/40-5.

105 *B.O.A., DH. H.*, No: 69-10.

ğun bir göçebe Türkmen nüfusu barındırmaktaydı. Valilik, eşkıyalığı önlemek için kararını vermişti; göçebeleri "iskân" edecekti. Bunun için, bedelleri ödenmek üzere, 1949 tane olduğu tespit edilen çoban damının yıkılması kararlaştırılmıştı. Bu damlar yıkıldıktan sonra, buralarda yaşayan göçebelerin köylerde ikameti planlanmış ve bu iş için gerekli izin Dahiliye Nezareti'nden alınmıştı.[106]

İnsanlık tarihinin belki de en önemli "sosyal haydut"larından biri olduğunu iddia edebileceğim, "efsane" haydut Çakırcalı Mehmet Efe 17/18 Kasım 1911'de öldürülmüştü. Çakırcalı'nın ölümü ile, Ege dağlarındaki efelik egemenliği de bir anlamda sona eriyordu. Gerçi Çakırcalı'dan sonra da Ege bölgesinde asayişsizliğin hüküm sürdüğü bilinmektedir. Hatta, eşkıyaların sayısında önemli ölçüde bir artış vardır. Bunun en önemli nedeni, imparatorluğun, 1911 yılından itibaren yabancı devletlerle aralıksız bir savaş ortamı içerisine girmesidir. Bilinen gerçeklerdendir: Savaş ortamının getirmiş olduğu sıkıntılar, ülkede yaşanan bütün dengeleri bozar. Savaş ortamının doğurduğu en kötü sonuçlar "iç güvenlik" yani asayiş konusunda hissedilir. Savaş, ulusların birbirlerini kırmalarına yönelik en kanlı tabloları sergilerken, cephe gerisinde de sürekli bir asayişsizlik, bir terör ortamının oluşumuna zemin hazırlar.

Osmanlı Devleti coğrafyası, Eylül 1911'den, Eylül 1922'ye kadar aralıksız olarak Trablusgarp, Balkan, I. Dünya ve Ulusal Bağımsızlık savaşlarına sahne olmuştu. Bitmek tükenmek bilmeyen savaşlar zincirinin, Anadolu coğrafyasında savaş eşkıyalığını üretmesi doğaldır.[107] Eşkıyalar Ege'de artarken -özellikle Arnavut eşkıyalar- Çakırcalı çetesinden arda kalanlar ve Sami çetesi affedilip cepheye gönderiliyordu.[108] Cephe gerisinde eşkıyalık, bir anlamda, adi hırsızlığa "çalıkakıcılığa" dönmüştü. Sosyal haydut olarak nitelendirdiğimiz ve efelik töresince yaşamaya çalışan zeybekler, Osmanlı idaresinin bozuk düzenine, haksızlıklara boyun eğmemek için dağ insanı olmuşlardı. Ancak tehlike büyüktü ve düşman işgali söz konusuydu. Osmanlı düzeninin eşkıya olarak nitelendirdiği insanlar, savaş ortamında oluşturdukları düzensiz çetelerle ülke savunmasına katkıda bulundular. I. Dünya Savaşı sırasında itilaf devletlerine karşı direnç

106 *Ahenk*, 17 Kânun-ı sani 1912-4 Kânun-ı sani 1327.

107 Nitekim Balkan Savaşları sırasında Aydın vilayetinde çeteler oluşturarak eşkıyalığa çıkıp, önüne geleni soymalarından ve cephe gerisinin asayişini bozmalarından şikâyetleri gösteren ilginç bir belge için bkz. *B.O.A., DH. SYS.*, No: 14-40.

108 Çerkez Sami affedilip 46 arkadaşıyla beraber cepheye gitmiştir. B.O.A., DH. H., No: 40-8. Hacı Mustafa çetesinden affedilenlerin bir kısmı cepheye giderken, Hacı köyünde yaşamaya başlamış, burada eski düşmanlarından biri tarafından öldürülmüştür.

gösterdiler. Yunan işgali sırasında "Sarı Zeybek"in[109] saflarına katılarak Batı Anadolu'da sivil direnişin öncülüğünü yaptılar,[110] azınlıkların ve halife-padişahın emrindeki kuvvetlerin ayaklanmalarını bastırmada görev aldılar.

"Ovalar padişahın, dağlar bizimdir" diyerek eşkıyalığa çıkan ve Ege bölgesinde efe=eşkıya özdeşliğini yaratan insanlar, ezilen, zulme uğrayan, sömürülen yoksul kişilerdi. Ölümcül bir yolculuğa çıkarlarken, "edilgen" yapılarından kurtulmak, hak aradıklarını ispat etmek için isyan etmeyi hedefliyorlar ve kır toplumunun insanlarını zincire vuran edilgenliklerini kırmak, etken olmak isiyorlardı.

Sosyal haydutluk temelinde incelemeye çalıştığımız Ege bölgesi, niçin sürekli eşkıya üretiyordu? Ege, Osmanlı İmparatorluğu'nda Anadolu coğrafyasının en gelişmiş, tarımın en fazla ticarileşmiş, dolayısıyla, toplumsal katmanlar arasında eşitsizliğin en fazla belirginleşmiş olduğu bölgesidir. Bu yüzden bölge daima sosyal eşkıya üretmiştir. Sosyal kelimesini kullanmaktaki amaç, bu insanların yasadışı yollara itilişinde sosyal ve ekonomik etkenlerin, bireysel etkenlerden daha ağır basmış olmasıdır. Ayrıca çalışmamız boyunca görüldüğü gibi, eşkıyaların yasadışı yaşantılarını, içinde yaşadıkları sosyal ortam, benimsemekte, onlarla bütünleşmekte, otoritelerce "yasadışı" ilan edilen eylemini desteklemektedir. Bu unsurlar, sosyal eşkıyalığın bütünleyici oluşumlarıdır. Savaş ve benzeri karmaşık ortamlarda ise, eşkıyalığın sosyal niteliği kaybolur, geriye adi hırsızlık olgusu kalır.

---

109 Sarı Zeybek, Mustafa Kemal Atatürk'e Anadolu halkı tarafından verilen mertlik, cesurluk unvanıdır. Atatürk'ün zeybeklere karşı büyük bir sevgisi ve zeybek oyununa da yakın bir ilgisi, yeteneği vardı. Öke, "Atamız Zeybek Oynuyor", *Türk Musikisi Dergisi*, 5, (1948), s. 5 ve 19.

110 Ulusal Bağımsızlık Savaşı sırasında Ege'de Türk direnişinin simgesi haline gelen Yörük Ali Efe'nin savaşa katılışına ilişkin anıları için bkz. Kandemir, "Efeler Diyarında: Yörük Ali Efe Anlatıyor" *Tasvir-i Efkar*, 5 Mayıs 1940.

EK I

EŞKIYALIK TÜRKÜ VE ŞİİRLERİ

Eşkıyalık veya başkaldırı gibi sosyal tarih çalışmaları yaparken oldukça dikkatli olmak zorundayız. Tarih araştırmalarını yaparken, çalıştığımız malzeme, öncelikle arşiv malzemesi olduğundan, "resmi görüşü" savunurlar; bunun için de bu tip malzemelerin içerdiği bilgiler, eşkıyalık, başkaldırı ve ayaklanma gibi sosyal hareketler karşısında tarafsız değildir.

Oysa sağlıklı değerlendirmelere ulaşabilmek için, halkın görüşünü ve değerlendirmelerini yansıtan eşkıya türkü ve destanlarından yararlanmak zorundayız. Eşkıya türkülerinin yurdun her tarafında söylenmesi, bu türkülerin kamuoyunda kazandıkları önem ve değeri yansıtır.[1] Halk arasında bu kadar yaygın olan, kamu vicdanında geniş ölçüde yer kaplayan eşkıya tükülerinin ve destanlarının, eşkıyalık tarihinin yazılmasında büyük önem taşıdığına inanmaktayız. Bu türkülerden önemli bir kısmı sözlü ve besteli olduğundan, ağızdan ağıza aktarılarak zamanımıza kadar gelebilmiş, folklor mirasımızın en önemli parçalarından birini oluşturmuştur. Nitekim folklorbilimci Xenia Celnarova, eşkıyalık türkülerini halkın niçin bunca benimsediğini şöyle açıklar:

> ... İsyancılık, halk edebiyatında, ezilen kitlelerin anti-feodal direniş ruhunun ideolojik ifadesini bulduğu şarkı, efsane ve destanlara malzeme sağlamıştır. Halk şarkılarındaki isyancı tipleri, halkın sahip olmak istediği bu özellikleri taşımış ve halkın kendi yapmak istediği eylemler gerçekleştirilmiştir... İsyancı epiğinin birçok ulusun folklor mirasının önemli ve zengin bir parçası olduğu gerçeği, isyancı geleneğinin ulusal bilinçte ne derin izler bıraktığını kanıtlamaktadır.[2]

Gerçekten merkezi otoritenin eşkıya, haydut, asi, hırsız dediği bir kimseye halk pekâlâ sahip çıkabilir ve onu bir "kahraman" bir "kurtarıcı" olarak görebilir.

---

1 Uluçay, Üç Eşkıya Türküsü, s. 86-87

2 Alıntı için bkz. Bayrak, *a.g.e.*, s. V.

Çoğu kez resmi belgelerle halk şiirleri ve türküleri arasındaki çelişki buradan kaynaklanır. Hobsbawm'ın da belirttiği gibi "eşkıya türkü, şiir, şarkı, balad ve destanlarında erdemli eşkıyanın ahlak dünyası ve değer yargılarının yanı sıra, gaddar, adi eşkıyanın da nitelikleri yansıtılır".

Toplulukların değer yargılarına göre suçlu olanların desteklenmesi, benimsenmesi olanaksızdır. Bunun için de erdemli başkaldırıcılara halk sahip çıkar. Onu yaşatan "anonim" ürünler yaratırken, adi soyguncunun, eşkıyanın gerisinde hemen hiçbir şey kalmaz. Pertev Naili Boratav'ın da belirttiği gibi, "halk gerçekten kahramanlarını seçer; elbette bir tavuk hırsızı, hiçbir zaman bir Köroğlu ya da bir Çakırcalı gibi kahraman ilan edilmemiştir."

Anadolu insanının sosyal tarihini öğrenebilmek için onun türkülerine, şiirlerine başvurmak zorundayız. Anadolu insanı, tarih boyunca, sevgisini, üzüntüsünü, sevincini, yergisini, açlığını, çektiği zulmü özetle her şeyini şiirle, türküyle biçimlendirmiştir. Bu yüzden İ. Zeki Eyüboğlu, "bir türküdür Anadolu insanı" diyor.[3]

Halk edebiyatında konumuzla ilgili, yani eşkıyalık, efe, zeybek türkülerine ait oldukça zengin bir folklorik malzeme bulunmaktadır. Çalışmamızın ağırlığını oluşturan XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyıl başlarında Ege bölgesindeki eşkıyalık hareketlerinde ünlenen efe ve zeybekler hakkında birçok türkü yakılmıştır.

İmparatorluğun son döneminde Ege bölgesinde ortaya çıkan ve faaliyetleriyle devletin başını çok uzun yıllar ağrıtan, ancak halkla bütünleşerek bir sosyal haydut tipolojisi çizen ve kitapta oldukça ağırlıklı bir şekilde işlediğimiz Çakırcalı Mehmet Efe hakkında birçok türkü yakılmıştır.

I

Ödemiş kavakları
Tellidir yaprakları
Bana da Çakıcı derler
Yar fidan boylum
Yakarım konakları

Atma da Mehmet vurursun
Sonra da pişman olursun
Bana da Çakıcı derler
Yar fidan boylum
Her yanım fişek dolu

Çakıcı da dağdan iniyor
Kaymakçıya giriyor
Bana da Çakıcı derler
Yar fidan boylum
Hatçe'ye gönül veriyor

II

Yamadan gel yamadan
Arkasında camadan
Ben damlara gidiyom
Yar fidan boylum
Sevdiğim sarmadan

Kayadibinin inciri
Saatimin zinciri
Bana da derler Çakıcı Efe
Her yanlarım sancılı

III

Çakıcı da dağdan iniyor
Mor fesini giyiyor
Ona da Çakıcı derler
Yar fidan boylu
Her yanı kurşun dolu

3 Eyüboğlu, "Türküler", *Yeni Ufuklar*, Temmuz 1976.

Çakıcı da dağdan iniyor
Korku nedir bilmiyor
Ona da Çakıcı derler
Yar fidan boylu
Her yanı fişek dolu
Çakıcı attan inmem diyor
Mor fesi giymem diyor
Ona da Çakıcı derler
Yar fidan boylu
Her yanı fişek dolu

Çakıcı da dağdan iniyor
Mor fesi giymem diyor
Varmayın Çakıcı'nın yanına
Sovan gibi doğruyor
Ona da Çakıcı derler
Yar fidan boylu
Her yanı fişek dolu

IV
Çakıcı'nın mor fesi
İzmir'den gelir sesi
Ona da Çakıcı derler
Yar fidan boylu
Nice canlar yakıyor

İzmir'in kavakları
Dökülür yaprakları
Ona da derler Çakıcı
Yar fidan boylu
Yakıyor konakları

Tabakası kırmızı
Sevdiği paşa kızı
Hiç Allah'tan korkmuyor
Yar fidan boylu
Nice canlar yakıyor

V
İzmir'in kavakları
Dökülür yaprakları
Bize de derler Çakıcı
Yıkarız konakları

Selvi senden uzun yok
Yaprağında gözüm yok
Kamalı da zeybek vurulmuş
Çakıcı'ya sözüm yok

Bozkaya'dan aştılar
Çalıya da martin astılar
Çakıcı da görünce
Zaptiyeler kaçtılar

VI
...
Çakıcı da Bozdoğan'a yaslanır
Yağmur yağar silahları ıslanır
Bir gün olur deli gönlüm uslanır
Çıkarırsam bıçağımı, uçururum kafanı

Haksızlığı hazetmez Çakıcı'nın kursağı
Şimdi kana boyanır Çakıcı'nın bıçağı
Yol verin bana boranlı dağlar
Boynu bükülmüş bir güzel ağlar
...
VII
Mezarımın taşı Bozdağ'a karşı
Üstünün toprağı gözümün yaşı
Çakırcalı'yı vurdular akşama karşı

Uyan efem uyan gör neler oldu
Çakırcalı dağ başı kan ile doldu

Çekin kıratımı binit taşına
Kolların ermiyor eyer kaşına
Karıncalı dağda geldi ölüm başına

Ağla bacım ağla günler doğunca
Beni kaldırmasınlar sen gelmeyince.

Çakıcalı Mehmet'e ait türküler ve şiirlerden yukarıya yedi tanesini aktardık. Türkülerin tamamına bakıldığında Çakıcalı'nın hem birçok özelliğinin, hem de faaliyetlerinin bu türkülere yansıtıldığını görürüz. Çakıcalının haksızlığı hazmedememesinden, öldürdükleri insanlardan, yaptıklarından tutalım, giysilerine, silahlarına, atına, sevgilisine, affa uğrayışına, zaptiyenin korkaklığına, bulundukları yerlere ve ölümüne kadar olan pek çok unsur şiirlerle dile getirilmiştir. Bu şiirlerin ve türkülerin hemen hepsi anonim olup halk edebiyatçıları tarafından derlenmiştir.[4]

Yukarıdaki anlatımların dışında Çakıcalı'nın eşkıyalığa çıkışında etken olan ve babasını öldüren Boşnak Hasan Çavuş'u nasıl öldürdüğüne ilişkin şiirler de halk arasında yakılmış ve yayılmıştır.

I
Bozdağ yaylasında muharebe kuruldu
On beş suvari arasında Hasan Çavuş vuruldu
Saat yedi sırasında Vali'ye duyuruldu.

II
Çakıcı siperde yatar
Ne talimli fişek atar
Serdarımız Emin Ağa
Mevtamız dağlarda yatar

Yasana dağlar yasana
Nifatım benzer Hasan'a
Çapar oğlanı mı sandın
Üç kurşun sıktın Hasan'a

Gidin keşifçi getirin
İncitmen, usul yatırın
Çakıcı inkâr ederse
Atını şahit götürün
...

Çakıcalı'nın dağa çıkıp eşkıya oluşu ve devletin aciz kalıp onu yakalayamamasına ilişkin söyleneceler de oldukça yaygın olarak toplumun belleğine yerleşmiştir.[5]

Çakıcalı Mehmet Efe çıktı dağa
Osmanlı gelip yakalasa ya

Çakıcalı Efe ve efsanesi gerçekten halkın belleğine oldukça etkili bir şekilde

4 Çakıcalı'ya ilişkin şiirlerin ve toplu değerlendirmesi için bkz. Bayrak, *a.g.e.*, s. 314-317.

5 Bu küçük deyiş için bkz. İlhan Selçuk, "Çakıcı", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1995.

yerleşmiştir. Nitekim, Cumhuriyet döneminde Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı görevlerinde bulunan, çocukluk ve gençlik yılları Ödemiş'te geçen, babası ve dedeleri eşkıya silahlığı yapan Şükrü Saraçoğlu'nun, anılarını anlatırken, çocukluk yıllarında en sevdiği oyunun zeybek oyunu, en çok söylediği ve sevdiği türkünün de aşağıdaki türkü olduğunu belirtmesi[6] gerçekten çok ilginçtir.

Dağda koyun yayılır
Birer birer sayılır
Bana Çakırca derler
Gören gözler bayılır

1911 yılının sonunda Çakırcalı öldürülmüştü, ne var ki çetesi eşkıyalığa devam edecekti. Bu yüzden çeteye yeni bir efe seçilmesi gerekliydi. Çakırcalı'nın iki önemli kızanı Gök Veli ve Hacı Mustafa'nın çeteye reis olmayı istemelerini[7] anlatan şiir ise aşağıdaki gibidir.

...
Tevfik Beğ'in evleri
Gökde yıldız ülkeri
Çakıcı da zeybek vurulmuş yar fidan boylum
Efe olsun Gök Veli

Ödemiş'de bir guş var
Ganadında gümüş var
Çakıcı Zeybek gitti gelmez yar fidan boylum
Gene bunda bir iş var

Gök Veli dağdan enmeyor
Mor fesini keymeyor
Çakıcı zeybek vurulmuş yar fidan boylum
Ben vuruldum demeyor

Gök Veli dağdan ensen ya
Mor fesini keysen ya
Çakıcı zeybek baskına geliyor
Martinine fişek sürsen ya.

20. yüzyılda Ege bölgesinde uzun yıllar eşkıyalık yapan, Çakırcalı Mehmet'in taslak çetesi olup pek çok kez affedildiği halde 1910 yılında öldürülen, kanımızca

6 Kandemir, "Saraçoğlu Şükrü ve Güzel Ödemiş", *Tasvir-i Efkar*, 13 Haziran 1940.

7 Çakırcalı öldükten sonra çete Gök Veli ve Hacı Mustafa olmak üzere ikiye ayrılır. Gök Veli çeteciliğe devam ederken devletle uzlaşıp I. Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele'de son derece başarılı çalışmalarda bulunmuştur. Hacı Mustafa ise devlet tarafından affa uğrayıp köyünde yaşarken, düşmanlarınca öldürülmüştür.

Türkmen Tekeli aşiretine mensup olan Tekelioğlu çetesine ilişkin türküde eşkıyalık övülerek, Osmanlı devleti kötülenmektedir.

I
İstanbul'dan çıktı katlime ferman
Çok aradım bulamadım derdime derman
Kahbe Osmanoğlu'ndan da elaman
Tekelioğlu derler ünüm var benim
Ala bıçağa da zorum var benim[8]

II
Haydulen alt yanım deniz de üst yanım balkan
Kıratın üstünde şavkıyor kalkan
Yanıma gelmesin ölümden korkan

Tekelioğlu derler ünüm var benim
Çekersem bıçağı zorum var benim
Ala bıçak üstünde kanım var benim

Sürülmedik tarlalarım gen kaldı
Koşulmadık mandalarım ham kaldı
Bu dünyada ahd almadık ne'm kaldı

Tekelioğlu derler ünüm var benim
Çekersem bıçağı zorum var benim
Alabıçak üstünde kanım var benim

Ege eşkıyalık türküleri içinde birçok "Ger Ali" (Kara Ali) türküsü vardır.[9] Daha önceki bölümlerde anlattığımız, Çakırcalı'nın taslak çetesi olan ve Meşrutiyet döneminde afta iken yakalanıp idam edilen Kara Ali çetesinin yaşadıklarına benzer anlatımlar, "Ger Ali" türkülerinde yer almaktadır.

Ger Ali dedikleri bir gençten uşak
Beline guşanmış ibrişim guşak
Ger Ali'ye karşı varan bin beş yüz uşak
Yakarım cavır İzmir'i diyen Ger Ali

Gaşlarına ben yandım
Gözlerine ben yandım (bağlantı)
Yörüyüşüne aldandım

8 Türkü için bkz. Hikmet Şölen, Aydın İli ve Yörükler, Aydın, 1945.

9 Ger Ali türküleri için bkz. "Ger Ali Şarkı", (Der. Avni Altıner), Gediz, 16, (1938) ve Bayrak, *a.g.e.*, s. 194-198.

İzmir'in içinde oldu bene bir oyun
Kanareye döküldü kurbanlık koyun
Cellatlar geliyor Ger Alim soyun
(Bağlantı)
Ger Ali dedikleri bir kara dana
Çekti hançerini çıktı meydana
Böyle bir arslanı doğurmaz ana
Dağların arslanı denen Ger Alim.

II
Ger Ali'nin boyu serviden uzun
Seyredelim dağları yüz ile güzün
İzmir'in içinde Belloz'un kızın
Sararım kara bağrıma diyen Ger Ali

Kuyucak pınarı harlayıp akar
Ger Ali'nin kurşunu dağları yakar
Yığmışlar kumaşı şala kim bakar
Yolları bedesten eden Ger Ali

Kuyucak'tan çıktım kollarım bağlı
Aydın kasabasında urganım yağlı
Gelmeyin kardeşler ciğerim dağlı
Kıymayın gençliğime dedi Ger Ali
Fağfuri fincandan içtiğim şarap
İnerim İzmir'e eylerim harap
Arkadaşımı sorarsan Parmaksız Arap
Yakarım İzmir'i diyen Ger Ali
...
Ger Ali dedikleri bir ince uşak
Başına şal dolamış beline kuşak
Başına toplanmış bin beş yüz uşak
Yakarım cavur İzmir'i diyen aslan Ger Ali

Oturttular beni bir değirmenin bendine
Ger Ali söyler kendi kendine
Şimdi geldin mi Osmanlı'nın andına
Gençlik elden gitti dedi Ger Ali

Ege bölgesinde yaygın olan efe türkülerinden bir tanesi de "Gökçen Efe" türküleridir. Gökçen Efe, uzun yıllar Çakırcalı çetesinde kızanlık yapmış Çakırcalı-'nın ölümünden sonra bir müddet eşkıyalığa devam etmiş, Kurtuluş Savaşı'nda Tire ve civarındaki halkı örgütleyerek, bölgedeki Yunan kuvvetlerine göz açtırmamış ve Yunan ordusuyla giriştiği çarpışmada şehit düşmüştür. Aşağıdaki anonim türkü işte bu ünlü efeye yakılmıştır.

Gökçen efem iner gelir inişten
Her yanları görünmüyor gümüşten
Gökçen Efem şimdi gelir döğüşten

Gökçen efem efelerin efesi
Altın gümüş para dolu kesesi

Gökçen efe efelerin efesi
Altın gümüş para dolu kesesi
Bozdağı'ndan gelir onun gür sesi

Gökçen efem, efelerin efesi
Altın gümüş para dolu kesesi

II. Meşrutiyet öncesi Çakırcalı ile birlikte uzun yıllar çetecilik yapan ve halk nazarında mertliği ile tanınan Posluoğlu Mehmet Efe için de türküler yakılmıştır. Türkülerin havasına bakıldığında, halkın Posluoğlu'na sevgi ile yaklaştığı görülmektedir.[10]

I
Kanlı dağdan indirdiler
Kanlı gömlek giydirdiler
Haberin olsun garip anne
Bir Poslu'nu öldürdüler.

Kara çadır is mi tutar
Beylik mavzer pas mı tutar
Ağlarsa garip anam ağlar
Elin kıza yas mı tutar

Kır atımın nalı yoktur
Torbasında yemi yoktur
Bize derler Poslu çetesi
Yanımızda eyer yoktur

II
Ah kahpece kalktılar
Nice canlar yaktılar
Posluoğlu Mehmed'i
Kancıklayıp yaktılar

10 Posluoğlu hakkındaki bilgiler için bkz. *Aydın İl Yıllığı*, 1967, s. 180. Ayrıca şiir, Bayrak, *a.g.e.*,. s. 354.

İki tahta çaktılar
Arasından baktılar
Po.luoğlu Mehmed'i
Kancıklayıp yaktılar

II. Meşrutiyet öncesi Ege'de, özellikle Salihli ve civarında eşkıyalık yapan Kamalı Mehmet Efe, Çakırcalı'nın amansız bir düşmanıydı. Bu iki ünlü çete sürekli olarak birbirlerinin aleyhine çalışırlar. Çakırcalı'nın yaman rakibi olan Kamalı ve çetesi bir eğlence sırasında Çakırcalı tarafından basılır ve Kamalı bacağından vurulur ve topal kalır. Aşağıdaki türkü bir anlamda bu olayı anlatmaktadır.

Arabamın tekeri
Fındık Sıddıkam
Ödemiş'in şekeri
...
Fındık Sıddıkam
Ödemiş'in şekeri
Kamalı'yı bastılar

Çalıya da martin astılar
Candarmalar korkudan
İlk kurşunda kaçtılar

Arabamın tekeri
Fındık Sıddıkam
Ödemiş'in şekeri.

Eşkıyalık türküleri içeresinde en çok rastlanan türkülerden birisi İnce Mehmet türküleridir.[11] Bu ad eşkıyalık türkülerinde karşımıza oldukça sık çıkmakla birlikte, Yaşar Kemal'in ünlü romanına da konu olmuştur. İnce Mehmet efsanevi bir kişilik olarak roman kahramanı olmasına rağmen, 1904 yılında Ödemiş ve civarında eşkıyalık yapan bir İnce Mehmet vardır ve adına üç anonim türkü yakılmıştır. Söz konusu türkülerde İnce Mehmet'in kolluk kuvvetleriyle giriştiği amansız çarpışmalar ve çarpışmalar sonrası ölümü anlatır.

I
İnce de Mehmed aman martin takmış koluna
Selam verir Mehmed hem sağına soluna
Nasıl kıydın Mehmed yüzbaşının canına

11 İnce Mehmet türküleri hakkında, folklorbilimciler çok sayıda araştırma yapmışlardır. Bunların bazıları için bkz. Remzi Baranten, "Bir Halk Türküsü Veriyoruz: İnce Mehmet', *Folklor Postası*, 7, (1945) ve Kemal, "Halk Türkülerinin Doğuş Hikâyeleri: İnce Mehmet", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 56, (1954) ve Demirci, Anadolu Köylerinin Türküleri, (1938), s. 347.

Akan çaylar kan göründü gözüme
Sevdiceğim aman sürme çekmiş gözüne

Bademli'de Mehmed bir incecik kış oldu
Duyan duydu Mehmed duymayana düş oldu
İnce de Mehmed aman kara toprağa eş oldu

Aman dostlar aman ne olduğum bilmedim
Bileyidim aman arkadaşım alaydım

Bir taş attım Bademli'nin düzüne
İnanılmaz aman takipçinin sözüne
Kara duman çökmüş kara gözüne

Aman beyler avdan geldim yorgunum
Yorgun değil ince kuşa vurgunum

Çamlı olur aman Ödemiş'in yolları
Açık mavi aman Mehmed'imin şalvarı
Yüzbaşı da aman Allah deyi yalvarı

Aman beyler ben dünyama doymadım
Kara gözlü aman güzel yari sarmadım

II
Bir taş attım Bademli'nin yoluna
Selam da verir efeciğim hem sağına hem soluna
Nasıl da kıydın takipçi binbaşının canına

Aman da beyler avdan geldim de yorgunum
Yorgun da değil efem ince de kaşlarına vurgunum

Sık ormandır Ödemiş'in yolları
Açık mavidir aman İnce Mehmed'in şalvarı
Takip yüzbaşı aman Allah diye yalvarı
Aman da beyler beyler ben dünyama da doymadım

Bademli'de efem bir incecik kış oldu
Duyan duydu aman duymayanlara da düş oldu
İnce Mehmed aman kara toprağa da eş oldu
Akan çaylar çaylar aman kan göründü gözüme
Nazlı yarim aman sürme çekmiş gözüne

Efe, zeybek türküleri, bize halkın eşkıyalığa bakış açısını ve bir anlamda sahip

çıkışını anlatırken, Ege insanının efelerle, zeybeklerle bütünleştiğini iddia etmek zorundayız. Nitekim, tarihini 18 Mart 1904-7 Mart 1905 olarak belirlediğimiz, İzmir'in Çeşme mezarlığındaki ilginç bir mezar taşı ve kitabesi iddiamızı destekler niteliktedir (bkz. s. 208). Söz konusu mezar taşı, II. Abdülhamit'in saltanat döneminde yapılmış, insan boyutunda bir yontu olup; zeybek kıyafetlerindeki tüm sembol ve aksesuarları en ince ayrıntısına kadar yansıtmaktadır. Kitabede, genç bir zeybeğin bir çatışmada öldürülmesinden söz edilir.[12]

Hüvel Baki 1322
Bir zalim kurşununa uğrattın felek
Cümlenin ciğer-gahını dağlattın felek
Koymadın gonca-ı ömrüm açılmadan şad olsun
Beni ukbaya seza gördün viran ettin felek
İnce Hüseyin oğlu Mehmed Ali Ağa ruhuna.

Türk halk edebiyatında "efe" ve "zeybek" konularını işleyen binlerce türkü, şiir ve deyiş bulunmaktadır. Bu anlatılar eşkıyalık tarihine ilişkin bilgiler aktarır. Özellikle zeybek ve efelerin milli mücadeleye katılarak büyük yararlıklar göstermeleri üzerine türkülerin içeriğine kahramanlık övgüleri hâkim olmuştur.

Efe Türküsü

Eğilmez başın gibi
Dağlar bulutlu efem
Gökler yoldaşın gibi
Sana ne mutlu efem

Oyna yansın cepkenin
Yansın güneşten tenin
Gül senin gülşen senin
Bayramın kutlu efem

12 İzmir'in Çeşme ilçesi mezarlığındaki bu ilginç mezar taşı ve kitabesinden beni haberdar ederek fotoğraflarını veren hocam Sayın Aydoğan Demir'e ve fotoğrafın çekim ve baskı işlemlerini yapan arkadaşım Ertan Daş'a teşekkürlerimi sunarım.

EK-II

MEN-İ ŞEKAVET KANUNU

Şekavetin Men'i ve Mütecasirlerinin Takib ve Tedibi Hakkında Kanun Layihasıdır, B.O.A., İrade-i Dahiliye, No: 1327-N-40.

1. Madde: İhlal-i asayişe bais olacak derecede kesb-i ehemmiyet eden vukuat-ı şekavetkaranenin men'i ve mütecasirlerinin takib ve tedibi hakkında ittihaz edilecek tedabirin suret-i icrası işbu kanuna tabidir.

Birinci Fasıl: Kuva-yı Takibiye

2. Madde: Jandarma kuvvetiyle istisali mümkün olamayan eşkıyanın takib ve tenkili vazifesi her vilayetde seyyar jandarma taburlarının teşkiline kadar kıtaat-ı nizamiyeden tefrik ve tahsis edilecek müfrezelere muhavveldir. Bu taburlar zabitanına şehrî ikişer yüz guruş maaş-ı munzam ve senede ikişer mah mezuniyet verileceği gibi efrada da tayın bedeli olarak yevmîye üçer buçuk kuruş ita edilecek. Bu müfrezelerin suret-i teşkil ve idareleri Harbiye Nezareti'nce bir talimatname-i mahsus ile tayin olunacakdır.

3. Madde: Bu müfrezelere gönüllü efrad kabulü caiz olacak ve bunlardan sinn-i mükellefiyetde bulunacakların işbu müfrezelere ifa edecekleri hidmetler mükellefiyet-i askeriyelerine mahsub edilecekdir. Gönüllülerin suret-i kabul ve istihdamları nizamat-ı askeriyeye tabi olacakdır.

4. Madde: Takib müfrezelerinde müstahdem gönüllülerden ifa-yı vazife esnasında maktul olanların aileleri ve malul olanların sair efrad-ı askeriye gibi hakk-ı tekaüdden müstefid olacakdır.

5. Madde: Takib müfrezeleri kıtaatının kuvveti kifayet edemeyeceği anlaşılan ahvalde ihtiyac derecesinin tasrihiyle en yakın bulunan kıtaat-ı asliye-i nizamiyeden tahriren veya şifahen taleb edilecek kuvve-i muavene derhal yetişdirilecek ve ihtiyac ber-taraf olduğunda kuvve-i muavene kıta-yı asliyesine avdet eyleyecekdir.

6. Madde: Kuva-yı takibiye müfreze kumandanları şübhe etdikleri mahallerde her ne vakit icab ederse usulüne tevfikan icra-yı taharriyat edebilecekler ve taharriyat-ı vakıada vazifedar olan zabit veya memurlar bi'z-zat hazır bulunacaklar ve es-

na-yı taharriyatda mahall-i adab ve inzibat bir hal vuku bulur ise failleriyle beraber zabit veya memurlar dahi mesul tutulacaklardır.

7. Madde: Takib müfrezeleri refakatlerinde bulundurulacak jandarmadan maada müfreze kumandanının mesuliyeti tahtında efrad-ı ahaliden asker kıyafetinde lüzumu kadar kılavuz istihdamı caizdir.

8. Madde: Takib müfrezeleri bulundukları mahallin memurin-i mülkiyesinden alacakları evamir ve tebligata tevfik harekete mecburdurlar. Memurin-i mülkiye işbu evamir ve tebligatı ma-fevklerinden vürud edecek tebligat ve talimata yahud mahallerince tahakkuk eden lüzum ve ihtiyaca göre tahriren ita eyleyecekler ve resen verdikleri evamirden ma-fevklerini haberdar edeceklerdir.

9. Madde: Musadematda ibraz-ı fedakarî ile muvaffakiyet-i mühimme ihraz eden müfrezelerin gerek zabitanına ve gerek anların lüzum göstereceği efrada vilayetlerin tensibiyle mükafat-ı nakdiye dahi verilecek ve takibat ve musadematda rehavet ve adem-i iktidar gösterenler haklarında kanun-ı askeri mucibince terettüb edecek mücazat ve muamele derhal icra edilecekdir.

Kura ve Tarik-i Muvasalanın Muhafazası

10. Madde: Kura ve tarik-i muvasalanın muhafazası jandarmaya aiddir Ancak lüzûm tahakkuk etdikce kıtaat-ı takibiye emr-i muhafazada jandarmaya müzaheret ve muavenet edecekdir.

11. Madde: Eşkıya taarruzat ve tehdidatına maruz bulunan köylerde mezruat ve mahsulat ve ebniyeyi muhafaza ile beraber lede'l-icab hükümetin kuva-yı muhafazasına delalet ve muavenetde bulunmak ve maaşları taraf-ı ahaliden tesviye edilmek üzre muhtac oldukları bekcilerin hükümetce tayin olunacak ve bunların alamet-i farikalarıyla silah ve cebhaneleri meccanen canib-i hükümetden verilecekdir. Şu kadar ki her köyde la-akall ikişer nefer jandarma bulundurulub bekciler bu jandarmaların emir ve idaresi altında ve silahları jandarmaların yanında bulunacakdır.

12. Madde: Eşkıya taarruzatına maruz olan köylerin ahalisi istihdamı mutad olan bekcilerden başka bekci maaşı itasına muktedir olmayıb da emr-i muhafazayı kendi uhde-i mesuliyetlerine almak üzere karyeleri namına müteaddid silah tezkeresi itasını istidaa eyledikleri ve bu istidaalarının isafi vilayetce mahzurdan salim görüldüğü takdirde vilayetce tensib edilecek mikdar-ı silah için karye namına tezkere itası caiz olacak fakat işbu esliha kurada ikame edilecek jandarmaların muhafazasına mevdu bulunarak vakt-i ihtiyacda jandarmanın nezareti ve karye muhtar ve ihtiyar meclisleri azasıyla muteberanının mesuliyet-i müşterekeleri altında karye ahalisinden münasiblerine tevzi ile can ve mal ve meskenlerinin müdafaası hususunda istimal olunacakdır. Ancak bu misillü kurada jandarma karakolu mevcud değilse jandarmaya ikametde ittihazına salih bir mahallin tedarik ve iraesine ahali mecburdur.

13. Madde: Hükümetce tayin ve ilan olunacak müddet zarfında ahali-i karyenin yeddlerinde ve hanelerinde bulunub da memurin-i hükümete getirib teslim edecekleri esliha-yı memnuadan dolayı ashabına hiç bir mesuliyet ve mücazat terettüb etmez.

Karye Bekci ve Muhtar ve İhtiyar Meclisi Azalarıyla Ahaliye Terettüb Eden Vezaif

14. Madde: Şekavetin men-i vukuu ve erbab-ı şekavetin der-desti emrinde kura bekci ve muhtar ve ihtiyar meclisi azalarıyla ahalisinin uhdelerine terettüb eden vezaif ber-vech-i atidir.

(1) Karyeleri dahil ve haricinde tesadüf edecekleri veya her ne suretle olur ise olsun mevcudiyetlerinden haberdar oldukları eşkıyayı tutmak ve tutdurmak ve buna muktedir olamazlar ise bila-ifate-i vakt en yakın karakola veya müfreze-i askeriye kumandanına haber vermek.

(2) Yerli ve yabancı eşhasdan köy ahalisini eşkıyaya iltihaka veya nakden veyahut bedenen muavenete teşvik ve tehdide ve esliha ve eşkıya ihfasına ve ihbaratda bulunmamağa teşvik ve tehdit edenleri der-dest edib en yakın jandarma karakoluna teslim etmek veya etdirmek ve buna muktedir olamadıkları halde kezalik derhal ihbar etmek.

(3) Ahaliden gaybubet ve eşkıyaya iltihak edenler hakkındaki malumat ve istitlââtını jandarma karakolu kumandanına veya memurin-i hükümete bildirmek.

(4) Erbab-ı şekavet tarafından teşvikat ve tehdidatı ve muhabereyi mutazammın karyeye gönderilecek evrakı ve hamil ve muvasıllarını teslim veya ihbar etmek.

(5) Erbab-ı şekavete iltihak edenlerden veya şekavet yolunda bir cürm ika ederek firar eyleyenlerden karyelerine avdetle ihtifa edenleri kezalik ihbar ve köye hafi ve celi silah idhal eyleyenleri ve esliha ve eşkıya ihfa olunan yerleri ve ruhsatsız silah taşıyanları ve şekavet için çete teşkil eyleyenleri memurin-i hükümete bildirmek.

Mücazat

15. Madde: Kura bekci ve muhtarlarıyla ihtiyar meclisi azasından ve ahalisinden madde-i sabıkada tadad olunan vezaifi kasden ve bir su-i niyete tebean ifa etmeyen veya bir mazeret-i meşruaya müstenid olmaksızın tehir edenler erbab-ı şekavete muin ve yatak addolunarak fiillerinin sabit olacak derecesine göre ceza kanununa tevfikan mücazat edileceklerdir.

16. Madde: Karye bekci ve muhtarlarıyla, ihtiyar meclisi azası ve ahalisi 17. maddede muharrer vezaifi adem-i ifada ittihad etdikleri tebeyyün eylediği halde karye bekci ve muhtarlarıyla, ihtiyar meclisi azası 18. madde mucibince ceza görecekleri gibi ahali-i karyeden dahi ilk defa için on liradan 100 Osmanlı altınına kadar ceza-yı nakdi alınacak ve tekrarı halinde hükümetin o karye ahalisinden mazanne-i su-i olanlarını beş seneyi tecavüz etmemek üzre vilayet-i saireye tebid eylemeğe hakkı dahi olacakdır.

17. Madde: 16. madde mucibince taraf-ı hükümetden tayin ve ilan edilecek müddetin inkızasından sonra her kimin yeddinde veya taht-ı muhafazasında esliha-yı memnua veya cebhane zuhur ederse bunlar müsadere ile beraber mütecasirleri 1 aydan 6 aya kadar habs ile mücazat olunur.

18. Madde: Esna-yı takibde eşkıyaya iltihak ile istimal-i silah edenlerden eser-

i cerh ve katl-i nüfus vaki olduğu halde failleri idam olunur eser-i cerh ve katl vaki olmadığı takdirde on seneden ekall olmamak üzere kürek cezasıyla mücazat olunur.

19. Madde: Harekat-ı şekavetkaraneyi ika için fiilen tertibatda bulunanlar ve harekat-ı şekavetkaraneyi idare edenler idam olunur.

20. Madde: Karye ve kasaba ve şehirlerde dolaşdıkları sırada gayr-ı müsellah olarak tutulan erbab-ı şekavet hakkında dahi aynı şekavet cürmünü ika edenler gibi muamele olunacakdır.

21. Madde: Erbab-ı şekavetin ihtifa ve geşt ü güzarlarını temin ve teshil edenler ve erzak ve cebhaneleriyle sair ahmal ve eşkallerinin nakl ve celb ve hıfzına ve iaşe ve iskanlarına ve hafi ve celi ve şifahi ve tahriri muhaberelerine delalet ve vesatat eyleyenler ve eşkıya çetelerine ve bunların şerik ve muinlerine ve yataklarına nakden veya bedenen her ne suretle olursa olsun muavenet ve müşareketde bulunanlar haklarında hareketlerinin derecatına göre eşkıya muin ve yatakları hakkında muayyen olan mücazat-ı kanuniye tertib ve icra olunur.

22. Madde: Esna-yı takibatda ve taharriyatda kuva-yı takibiyenin harekat ve muamelatını eşkal ve erbab-ı şekavet lehinde olarak ketm ve tagyir-i hakikatle kuva-yı takibiye ve memurin-i tahkikiyeyi taglit ve iğfal edenler ve harekat-ı askeriyeden eşkıyayı haberdar etmek için dağdan dağa bağırmak ve işaret yermek gibi harekata cüret edenler kezalik muin ve yatak cezasıyla mücazat olunurlar. İhbarat-ı kazibe ile müfreze-i askeriyeyi hatara ilka eyleyenler idam olunur.

23. Madde: Bir köyde mütehassın eşkıya bulunduğu istihbar olunub da kuvayı takibiye canibinden üzerlerine varıldığı sırada eşkıyayı kurtarmak veya firarlarını teshil etmek için köylülerden silah atanlar 25. maddede muharrer olduğu vechle mücazat göreceklerdir.

24. Madde: Pusu kurarak kuva-yı takibiye veya ahali üzerine silah endaht eden eşhasın akib-i vakada bir köye dahil olduğu anlaşılıb da o köyün ahalisi müttehiden ketm-i hakikat eyledikleri halde umumu hakkında 19. maddenin hükmü icra olunur.

25. Madde: Ahaliden eşkıya çetelerine iltihak etdikleri tahakkuk eden eşhasın ailelerini hükümetin tensib edeceği mahalle nakl ve iskan etmeğe hakkı vardır.

26. Madde: Erbab-ı şekavet aleyhinde hükümete ihbaratda bulunan kimselerin nam ve hüviyetlerini vazifedar olan memurlardan maadasına ifşa etmek katiyen caiz değildir. Memurin-i hükümetden her kim olur ise olsun bir muhbir hakkında ifşaatda bulunur ise memuriyetden azl edilecek ve bir daha hiçbir hizmet-i devletde kullanılmamak üzre memuriyetinden tard olunacakdır. Şayet bu ifşaatı yüzünden muhbire su-i kasd eylediği takdirde o memura mecruhiyet veya vefata sebebiyet vermiş olanlar hakkında ceza kanununda muayyen olan ceza başkaca icra olunacakdır.

27. Madde: Erbab-ı şekavet hakkında ihbarat veya sair bu misillü hidematından hükümetce istifade olunub da isim ve hüviyetleri her nasılsa şüyu bulmasından dolayı mal ve canlarınca tehlikeye maruz kalan kimseleri hükümet kendilerinin arzu ve taleb edecekleri mahallere nakl ile esbab-ı mahfuziyet ve maişetlerini

ve memleketlerinde emlak ve arazisinin muhafaza ve idaresini temin edecekdir. Efrad-ı ahaliden hükümete kılavuzluk ve muhbirlik edenlerden canib-i hükümetden himaye ve muhafaza edilmelerine rağmen eşkıya tarafından itlaf edilenler olur ise bunların ailelerinin maişetleri tahsisat-ı kafiye ile temin olunur.

28. Madde: Erbab-ı şekavet ve bunlara muavenet ve müşareketde bulunanların muhakemesi ve tertib-i mücazatı teşekkül edecek divan-ı harblere aiddir.

29. Madde: Divan-ı harbler tarafından verilen hükümler valinin emriyle ve yalnız idam kararları bi'l-istizan irade-i seniyye istihsaliyle icra olunacakdır.

30. Madde: Divan-ı harbin gerek teşekkül ve ifa-yı vazife edeceği mahalli ve gerek ahkam-ı sadıranın mevaki-i icrâiyesini tayin etmeğe valilerin salahiyeti vardır.

31. Madde: Divan-ı harb la-akall 5 kişiden mürekkeb bulunub reisi ile azasından ikisi memurin-i askeriyeden olmak üzere ordu kumandanı tarafından ve azasının diğer ikisi mahalli memurin-i adliyesinden olmak üzere vali-i vilayet canibinden intihab ve tayin olunur ve divan-ı harb huzurunda usul-i müdafaa cari olub fakat hükümleri kabil-i istinaf ve temyiz olmayacakdır.

32. Madde: Bir vilayetde bu kanun hükmünün tatbikine ihtiyac hasıl olduğu halde esbab-ı mucibesi vilayetden Dahiliye Nezareti'ne bi't-tahrir işar olunub nezaret-i müşarünileyhaca tasvib ve teklif ve meclis-i vükelaca bi'l-müzakere tensib edildiği halde nezaret-i müşarünileyhaca verilecek mezuniyet üzerine bu kanun ahkamının suret-i muvakkatada tatbikatına ibtidar olunur. Bu lüzum zail oldukdan sonra bu kanun ahkamının tatbikine nihayet verildiği gün Dahiliye Nezareti'nden ita edilecek mezuniyet üzerine vilayetin resmi gazetesiyle ilan olunur.

33. Madde: İşbu kanunun icrasına Harbiye ve Dahiliye Nezaretleri memurdur.

6 Ramazan sene 327 ve 8 Eylül sene 325

EK-III

AYDIN DİVAN-I HARBİNİN BEYANNAME-İ UMUMİSİDİR

Umum Köylülere:

Cümleniz pek ala bilirsiniz ki, Aydın vilayetinde pek çok zamandan beri hüküm süren bir fenalık, hem pek büyük fenalık vardır..O da eşkıyalıktır. Vilayet halkı eşkıyalık yüzünden dehşetli zararlar görmüş, çekmediği eziyetler kalmamışdır. Nice kıymetli canlar telef olmuş, halkın malı mülkü elinden gitmiş, nice analar babalar evladsız, masum çocuklar yetim kalmışdır. Son zamanlarda eşkıyalığın yine evvelki şiddetiyle baş gösterdiğini gören hükümet-i meşruta-yı Osmaniye buna karşı bir tedbir düşünmüş, şekavetin men'i ve mütecasirlerinin tedibi hakkında şiddetli bir kanun yapmış ve bu kanunun tatbiki için Aydın'da bir divan-ı harb teşkil etmişdir. Aydın Divan-ı Harbi bu günden itibaren teşekkül ederek vazifesine başlamışdır. Men-i Şekavet Kanunu vilayetin resmi gazetesiyle hükümet tarafından resmen ilan edilmiş olduğundan bütün köylülerin anlayacakları bir yolda kendilerine tekrar anlatılmasını nazar-ı dikkate alan divan-ı harb işbu beyannameyi neşre lüzum görmüşdür. Bunun tamamiyle okunmasını ve yazılan şeylere pek ziyade dikkat edilmesini umuma tavsiye ve ihtar eder:

Divan-ı harbin tatbik ve icra edeceği kanun köylülere birtakım vezaif tayin ediyor. Vazifelerini yapmayanları eşkıyaya yataklık ve yardım ve kılavuzluk ve hükümete hıyanet edenleri şiddetli cezalarla cezalandırıyor. Şimdi köylülerin vazifelerini anlatalım:

- Birincisi: Köylülerin köyün içinde ve dışarısında rast gelecekleri veya her nasıl olur ise olsun vücudundan haber alacakları eşkıyayı tutmak ve tutdurmak buna güçleri yetmezse yakın karakola yahud askeri müfrezesi kumandanına haber vermek.

- İkincisi: Yerli ve yabancı adamlardan her kim köy ahalisini eşkıya ile birleşmeğe veya para vermeğe veyahud bedenen yardım etmeğe teşvik ve tehdid eder ve silah ve eşkıya saklamak ve eşkıyayı haber vermemek için halkı teşvik ile korku

verir ise bunları tutub en yakın Jandarma karakoluna teslim etmek veya etdirmek ve buna güçleri yetmez ise haber vermek.

- Üçüncüsü: Ahaliden kaçan ve eşkıya ile birleşen adamlar hakkında bildiklerini, işitdiklerini Jandarma karakolu zabitine veya hükümet memurlarına bildirmek.

- Dördüncüsü: Eşkıya tarafından adam teşvik etmek veya korkutmak için köylere gönderilecek kâğıdları ve bunları götürüb getirenleri tutub teslim etmek ve haber vermek.

- Beşincisi: Eşkıya ile birleşen veya eşkıyalık yolunda bir cürm yapıb kaçanlardan köylerine gelib saklananları haber vermek ve köye gizli ve aşikar silah sokanları ve eşkıya ve silah saklanan yerleri ve ruhsatsız silah taşıyanları ve eşkıyalık için çete yapanları hükümet memurlarına bildirmekdir.

- Cezalara gelince: Köy bekçileri ve muhtarlarıyla ihtiyar meclisi azasından ve ahalisinden her kim olur ise olsun işbu vezaifi yani yukarıdaki beş maddede gösterilen şeyleri kasden ve bir su-i niyete tebean yani fenalık etmek için yapmaz veyahud makbul ve meşru bir özrü olmaksızın tehir ederse eşkıyaya yardımcı ve yatak addolunarak sabit olacak fiillerinin derecesine göre ceza kanununa tevfikan cezalandırılacaklar, yani üç seneden on beş seneye kadar küreğe konulacaklardır.

Köy bekçi ve muhtarlarıyla ihtiyar meclisi azasının ve ahalisinin yukarıdaki maddede gösterilen vazifelerini yapmamak için ittifak etdikleri anlaşıldığı halde köy bekçisi ve muhtarıyla ihtiyar meclisi azası yukarıdaki cezayı görecekleri gibi köy ahalisinden dahi ilk defa için on Osmanlı altınından yüz Osmanlı altınına kadar ceza-yı nakdi alınacakdır. Ve bu şey tekrar yapılırsa hükümetin o köy ahalisinden şübheli olanlarını beş seneyi geçmemek üzere başka vilayetlere sürmeğe dahi hakkı olacakdır.

Hükümet tarafından ilan olunduğu vechle her kimin elinde veya muhafazası altında memnu olan silahlar ve cebhane zuhur eder ise müsadere ile beraber bir aydan altı aya kadar habs ile cezalandırılacakdır.

Eşkıya takib olunduğu zaman eşkıya ile birleşerek silah istimal edenler bir kimseyi cerh veya katl ederler ise idam olunacak ve cerh ve katl eylemez ise on seneden aşağı olmamak üzere küreğe konulacakdır.

Eşkıyalık etmek için tertibatda bulunanlar yani eşkıya çetesi yapanlar ve bu eşkıya çetesini idare edenler idam edileceklerdir. Köy ve kasaba ve şehirlerde silahsız dolaşdıkları sırada tutulan eşkıya hakkında aynı eşkıyalık yapanlar gibi ceza verilecekdir.

Eşkıyanın saklanmasına veya gezmesine kolaylık ve uygunluk gösterenler ve yiyecek ve cebhanelerini vesair yük ve ağırlıklarını taşıyan, götüren, saklayan, besleyen ve yatacak yer veren ve gizli ve aşikâr gerek yazı ve gerek ağızdan muhaberelerine vasıtalık ve kılavuzluk eyleyen ve eşkıya çetelerine ve bunların ortak ve yatak ve yardımcılarına parasıyla ve vücudıyla şeriklik veyahud yardımcılık eden kimseler eşkıya yatakları hakkındaki cezayı görecek yani üç seneden on seneye kadar küreğe konulacakdır.

Eşkıyayı arayan ve kovalayan takib kollarının yapdıkları işleri mücerred eşkıyaya yarasın yardım olsun diye bozmak için hakikâtı gizlemek veya değişdirmek su-

retiyle takib kollarını aldatan ve askeri kollarının hareketlerinden eşkıyaya haber vermek için dağdan dağa bağırmak ve işaret vermek gibi şeylere cüret eden kimseler yatak cezasını görecekler ve yalan haberlerle askeri kollarını bir tehlikeye sokanlar idam olunacakdır.

Bir köyde eşkıya saklanmış olduğu haber alınıb da askeri kolları tarafından üzerlerine varıldığı sırada eşkıyayı kurtarmak veya kaçmalarını kolaylaşdırmak için köylülerden silah atanlar eşkıyaya muin ve yatakları gibi ceza göreceklerdir.

Pusu kurarak askeri kollarına ve ahali üzerine silan atan adamların o anda bir köye girdikleri anlaşılıb da o köyün ahalisi işi gizlemek ve doğrusunu söylememek için ittifak ederek yalan söylerler ise cümlesi hakkında yukarıda söylenildiği gibi ceza-yı nakdi ve tebid hükm olunacakdır.

Ahaliden eşkıya çeteleriyle birleşen adamların çoluğunu çocuğunu hükümet istediği yere gönderib iskân etmeğe hakkı olacakdır.

Eşkıya aleyhinde hükümete haber veren kimselerin kim olduklarını vazife sahibi olan hükümet memurlarından başkasına faş etmek caiz olmayacak ve hükümet memurlarından her kim olur ise olsun bir muhbiri faş eder ise memuriyetinden azl olundukdan başka bir daha devlet hidmetinde kullanılmamak üzere memuriyetinden tard olunacakdır. Şayed muhbirin faş edilmesi yüzünden kendisine bir fenalık olur yani vurulub veya öldürülür ise o memur hakkında cerhe sebebiyet vermek cezası hükm olunacakdır.

Eşkıya hakkında haber vermek veyahud sair suretle hükümete hidmet etmek yüzünden faideleri görülen adamların kim oldukları faş olmasından dolayı mal ve canları tehlikeye uğrayan adamları hükümet kendi arzu ettikleri yere gönderib muhafazalarına ve maişetlerine ve memleketlerindeki emlak ve arazisinin muhafazasına ve idaresine çalışacakdır. Ahaliden hükümete kılavuzluk ve muhbirlik edenler hükümetin himaye ve muhafazasına karşı yine eşkıya tarafından itlaf olunur ise bunların çocuğunu geçindirecek parayı hükümet verecekdir.

Köylüler! İşte Aydın Divan-ı Harbi'nin icrasına başladığı kanunun size göre olan maddeleri anlatıldı. Şurası iyi bilinmelidir ki divan-ı harbin vereceği hükümler kat'i olacakdır, yani istinaf ve temyizi yokdur. İdam kararları padişahın iradesiyle ve ondan başka cezalar vilayet valisinin emriyle icra olunacakdır.

5 Teşrin-i evvel 1325".

EK-IV

AYDIN VİLAYETİNDE UYGULAMAYA KONAN "İDARE-İ ÖRFİYE ZEYLİ"

Köylü, 12 Teşrin-i evvel 1326-22 Şevval 1328

Makam-ı Vilayetden!

Meclis-i Umuminin küşadında tasdike iktiran etdirilmek üzere şimdiden mevki-i tatbike vazına meclis-i vükela kararıyla irade-i seniyye-i hazret-i padişahi şeref-müteallik buyurulan idare-i örfiye kararnamesi zeylinin üçüncü faslı:

"Kura ve tarik-i muvasalanın muhafazası"

Madde 9: Kura ve tarik-i muvasalanın muhafazası jandarmaya aiddir. Ancak lüzûm görüldükce kıtaat-ı takibiye emr-i muhafazada jandarmaya müzaheret ve muavenet edecekdir.

Madde 10: Eşkıya taarruzat ve tehdidatına maruz bulunan köylerde mezruat ve mahsulat ve ebniyeyi muhafaza ile beraber ledel-icab hükümetin kuva-yı muhafazasına delalet ve muavenetde bulunmak ve maaşları ahali tarafından tesviye edilmek üzere muhtac oldukları bekcilerin hükümetce tayini istida olunduğu halde evsaf ve şerait-i lazımeyi haiz ve ahali tarafından müntehib kimselerden istenildiği kadar bekci tayin olunacak ve bunların alamet-i farikalarıyla damgalı silahları ve cebhaneleri meccanen canib-i hükümetden verilecekdir.

Madde 11: Eşkıya taarruzatına maruz olan köylerin ahalisi istihdamı mutad olan bekcilerden başka bekci maaşı itasına muktedir olmayıb emr-i muhafazayı kendi uhde-i mesuliyetlerine almak üzere karyeleri namına müteaddid silah tezkeresi itasını istida eyledikleri ve bu istidalarının isafi istitlâât komisyonunca mahzurdan salim gördüğü takdirde mezkur karye muhtar ve ihtiyar meclisleri azasıyla muteberanın mesuliyet-i müşterekeleri altında karye namına tezkere itası caiz olacak ve meskenlerinin müdafaası hususunda istimal olunacakdır. Jandarmalar lüzum gördüğü vakitde karyede silahların mevcud olub olmadığım teftiş edecekdir.

Ahaliden şayan-ı vüsuk ve itimad olub kasaba ve karye haricinde geşt ü güzar

etmek mecburiyetinde bulunanlara hükümetce silah taşımağa mezuniyet verilecekdir.

Madde 12: Hükümetce tayin ve ilan olunacak müddet zarfında ahali-i kuranın yeddlerinde veya hanelerinde bulunub da memurin-i hükümete getirib teslim edecekleri eslihayı memnuadan dolayı ashabına hiç bir mesuliyet ve mücazat terettüb etmez.

Dördüncü Fasıl

"Karye Bekcisi ve Muhtar ve İhtiyar Meclis Azalarıyla Ahaliye Terettüb Eden Vezaif"

Madde 13: Şekavet ve mefsedetin men-i vukuu ve erbab-ı fesad ve şekavetin der-desti emrinde karye bekcileri ve muhtar ve ihtiyar meclis azalarıyla ahalisinin uhdelerine terettüb eden vezaif ber-vech-i atidir:

(1) Karyeleri dahil ve haricinde tesadüf edecekleri veya her ne suretle olursa olsun mevcudiyetlerinden haberdar oldukları eşkıya ve erbab-ı mefsedeti tutmak veya tutdurmak veya buna muktedir olamazlar ise bila-ifate-i vakt en yakın karakola veya müfreze-i askeriye kumandanına veya en büyük hükümet memuruna haber vermek.

(2) Yerli ve yabancı eşhasdan köy ahalisini eşkıya ve erbab-ı mefsedete iltihak veya nakden veyahud bedenen muavenete teşvik ve tehdid ve esliha ve eşkıya ihfasına ve erbab-ı mefsedet ve şekavet aleyhinde ihbaratda bulunmamağa teşvik veya tehdid edenleri der-dest edib en yakın jandarma karakoluna teslim etmek veya etdirmek ve buna muktedir olmadıkları halde kezalik derhal ihbar etmek.

(3) Ahaliden gaybubet ve eşkıyaya iltihak edenler hakkındaki malumatını jandarma karakolu kumandanına veya memurin-i hükümete bildirmek.

(4) Erbab-ı şekavet ve mefsedet tarafından teşvikat veya tehdidatı muhabere-i fesadiyeyi mutazammın olarak karyeye gönderilecek evrakı ve hamil ve muvassıllarını teslim veya ihbar etmek.

(5) Erbab-ı mefsedet ve şekavete iltihak edenlerden veya şekavet ve mefsedet yoluyla bir cürm ika ederek firar eyleyenlerden karyelerine avdetle ihtifa edenleri kezalik ihbar ve köye hafi ve celi silah nakl ve idhal eyleyenleri ve esliha ve eşkıya ihfası için yapılan lağım ve mahzenleri ve bunları yapmağa teşebbüs edenleri ve ruhsatsız silah taşıyanları ve şekavet ve mefsedet ve kavanin hükmüne adem-i itaat için hafi çete ve heyet teşkil eyleyenleri memurin-i hükümete bildirmek.

Beşinci Fasıl

"Mücazat"

Madde 14: Kura bekci ve muhtaranıyla ihtiyar meclis azasından ve ahalisinden madde-i sabıkada tadad olunan vezaifi kasden ve bir su-i niyete tebean ifa etmeyenler altı aydan ve bu vezaifin ifasını mazeret-i meşruaya müstenid olmaksızın tehir edenler bir aydan ekall olmamak üzere habs olunur.

Madde 15: On ikinci madde mucibince taraf-ı hükümetden tayin ve ilan edi-

lecek müddetin inkızasından sonra her kimin yeddinde veya taht-ı muhafazasında esliha-yı memnua veya cebhane zuhur ederse bunlar müsadere ile beraber mütecasirleri bir aydan altı aya kadar habs ile mücazat olunur.

Madde 16: Müsellah çeteye riyaset eden eşhas her nerede der-dest olunursa olunsun idam olunur. Çete efradından mevki-i musademede der-dest olunanlar katl ve tatil-i uzv vukubulmadığı halde ve ref-i musademe haricinde der-dest olunanlar müebbeden küreğe konulur. Mevki-i musademe haricinde der-dest olunanlardan biz'zzat fiil-i katle mücaseret edenler kezalik idam olunur.

Madde 17: Harekat-ı ihtilaliyeyi tamim ve çeteleri takviye maksadıyla ahaliye ceza tertib etmek üzere heyetler teşkil edenler ve bu heyetlere dahil bulunanlar ve bunların hükümlerini icra edenler fiillerinin derecesine göre muvakkaten küreğe konulurlar bunların verdikleri hükümler katl-i nüfus ve ihrak derecesinde bulunub da esbab-ı mania hayluletiyle infaz olunamamış olursa on seneden ekall olmamak üzere küreğe konulurlar ve eğer infaz olunmuş ise hüküm verenlerle icra edenler müebbeden küreğe vaz olunurlar veya idam edilirler ve eğer hükmün adem-i infazı esbab-ı maniadan münbais olmayıb da bila-ihtiyar sarf olunmuş ise kezalik muvakkaten küreğe konulur ve fakat işbu cürme müterretib cezadan muaf olurlar.

Madde 18: Harekat-ı ihtilaliyenin teshil-i icrası maksadıyla esliha-yı memnua ve bunlara mahsus fişenk ve cebhane idhal veya nakl veya tevzi eyleyenler fiillerinin derecesine göre muvakkaten kürek cezasıyla mücazat olunurlar.

Madde 19: Bilerek ve bil'l-ihtiyar erbab-ı ihtilal ve çetelerin ihtifa ve geşt ü güzarlarını temin ve teshil edenler ve erzak ve cebhaneleriyle sair ahmal ve eskallerinin nakl ve celb ve hıfzına ve iaşe ve iskanlarına hafi ve celi ve şifahi ve tahriri muhabereleri'ne delalet ve vesatat eyleyenler ve ihtilal komiteleriyle çetelere ve bunların şerik ve maiyetlerine ve yataklarına nakden veya bedenen ve her ne suretle olursa olsun muavenet ve müşareketde bulunanlar haklarında hareketlerinin nevine göre kanun-ı cezanın altmış üçüncü maddesinde muharrer derecat üzerine tayin-i mücazat olunur.

Madde 20: Esna-yı takibat ve taharriyatda kuva-yı takibiyenin harekat ve muameletanın bi'l-iltizam eşkal ve erbab-ı mefsedet ve şekavet lehinde olarak ketm ve tagyir-i hakikatle kuva-yı takibiye ve memurin-i tahkikiyeyi taglit ve iğfal edenler ve harekat-ı askeriyeden eşkıya ve fesedeyi haberdar etmek için dağdan dağa bağırmak ve işaret vermek gibi harekata cüret edenler madde-i sabıka misillü mücazat olunurlar. An-kasd ihbarat-ı kazibe ile müfreze-i askeriyeyi hatara ilka eyleyenler fiillerinin derecesine göre muvakkaten veya müebbeden küreğe konulurlar veya idam olunurlar.

Madde 21: Bir köyde mütehassın eşkıya bulunub da kuva-yı takibiye canibinden üzerlerine varıldığı sırada eşkıyayı kurtarmak veya firarlarını teshil etmek için köylülerden silah atanlar muvakkaten küreğe konulurlar.

Madde 22: Erbab-ı şekavet ve mefsedet aleyhinde hükümete ihbaratda bulunan kimselerin nam ve hüviyetlerini vazifedar olan memurlardan maadasına ifşa etmek katiyen caiz değildir. Memurin-i hükümetden her kim olursa olsun bir muhbir hakkında ifşaatda bulunur ise müebbeden memuriyetden tard olunacak-

dır. Bu ifşaat yüzünden muhbirin şahsına veya ailesine veya emvaline karşı bir cürm ika edilmiş ise cürm-i vaki cünha nevinden olduğu suretde bir aydan bir seneye kadar habs ve cinayet nevinden bulunduğu suretde on seneyi mütecaviz etmemek üzere muvakkaten küreğe vaz olunur.

Madde 23: Erbab-ı şekavet ve mefsedet hakkında ihbarat veya sair bu misillü hidematdan hükümetce istifade olunub da isim ve hüviyetleri her nasılsa şüyu bulmasından dolayı mal ve canlarınca tehlikeye maruz kalan kimseleri hükümet kendilerinin arzu ve taleb edecekleri mahalle nakl ile esbab-ı mahfuziyet ve maişetlerini ve memleketlerinde emlak ve arazisinin muhafaza ve idaresini temin edecekdir. Ve efrad-ı ahaliden hükümete kılavuzluk ve muhbirlik edenlerden canib-i hükümetden himaye ve muhafaza edilmelerine rağmen eşkıya tarafından itlaf edilenler olursa bunların ailelerinin maişetleri tahsisat-ı kafiye ile temin olunur.

9 Teşrin-i evvel 326-19 Şevval 328

FOTOĞRAF VE BELGELER

Çakırcalı'nın en önemli kurmayı Hacı Mustafa.

Çakırcalı ile işbirliği yaptığı iddia edilen Sait Paşa.

Çakırcalı'yı takip eden eski zaptiye nazırı Ali Paşa.

Çakırcalı'nın babası Çakıcı Ahmet'in (ayakta soldan 3.) istiman töreni ve Çakırcalı'nın intikam almak için öldürdüğü Boşnak Hasan Çavuş (ortada oturan).

Men ı Şekavet Kanunu gereğince kurulan Ödemiş Divan-ı Harbi'nin üyeleri.

Çakıcalı'nın eşkıyalığıyla en çok uğraşan Vali Mehmet Kamil Paşa.

Çakıcalı'nın öldürüldüğü dönemin valisi Nazım Paşa.

Vali Mahmut Muhtar Paşa.

İzmir Çeşme Mezarlığı'nda zeybek kıyafeti işlenmeli mezar taşı.

Ele geçirilen eşkıyaların zincire vurularak teşhiri (alt ve üst).

Bir grup zenciler 1875.

Zeybek kıyafetleri

İzmir'de eşkıya kellelerinin teşhiri, 1895.

Eşkıya kellelerinin teşhiri.

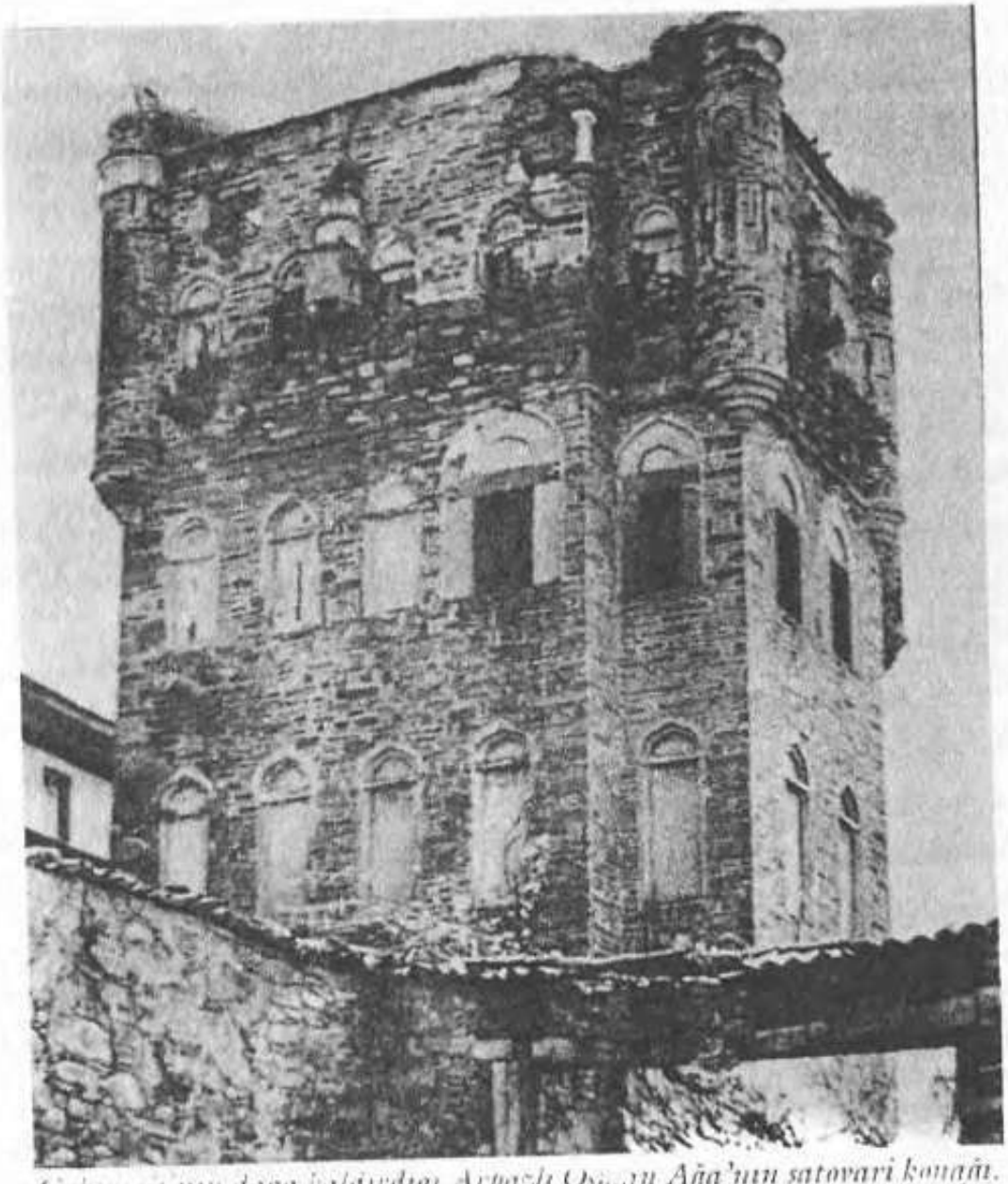

Çakırca'nın dağa kaldırdığı Arpazlı Osman Ağa'nın şatovari konağı.

214

BELGE V B.O.A. Y.S.K.P., No: 86-27/2659. 11 Şubat 1906
Zeybek kıyafetlerini ve bir çetenin baskınını anlatan keşif tutanağı.

Belge, III. B.O.A, Y. Mtv., No: 275-109.
Askeri Teftiş Komisyonu başkanı Kaymakam Servet Bey'in eşkıyalık hakkında yazmış olduğu 12 haziran 1905 tarihli raporun 1. sayfası.

Belge, XI, B.O.A. İrade-i Dahiliye, No: 1327-N-40.
Men-i Şekavet Kanunun'nun Aydın vilayetinde uygulanacağını belirtir 3 Ekim 1909 Tarihli Meclis-i Mahsus Zaptı.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

Bab-ı Ali Evrak Odası Aydın Vilayeti Gelen Evrak Defteri.
Bab-ı Ali Evrak Odası Aydın Vilayeti Giden Evrak Defteri.
Bab-ı Ali Evrak Odası Aydın Vilayeti Telgraf Defteri.
Bab-ı Ali Evrak Odası Ayniyat Defteri.
Bab-ı Ali Evrak Odası Dahiliye Defteri.
Bab-ı Ali Evrak Odası İrade-i Hususi Defteri.
Bab-ı Ali Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Kısmı.
Bab-ı Ali Evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Umum Vilayat Kısmı.
Bab-ı Ali Evrak Odası Zaptiye Defteri.
Cevdet Dahiliye.
Dahiliye Nezareti Hukuk Kalemi Evrakı.
Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Kalemi.
Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı.
Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesi Siyasi Evrakı.
Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi.
Hatt-ı Hümayun Kataloğu.
İrade Adliye ve Mezahib.
İrade-i Askeri.
İrade-i Dahiliye.
İrade Divan-ı Ahkam-ı Adliye.
İrade-i Hususiye.
İrade Meclis-i Mahsus.
İrade Meclis-i Vala.
İrade Şura-yı Devlet.
Meclis-i Vala Evrakı.
Meclis-i Vükela Defteri.
Mühimme Defteri.
Nefy ve Kısas Defteri.

Yıldız Arşivi Resmi Evrakı.
Yıldız Arşivi Hususi Evrakı.
Yıldız Esas Evrakı.
Yıldız Esas Evrakı Sadrazam Kamil Paşa Evrakına Ek.
Yıldız Tasnifi Mütenevvi Maruzat Evrakı.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi:

Osmanlı-Rus Harbi (1877-78) Kolleksiyonu Kataloğu, I-II.

RESMİ YAYINLAR-NİZAMNAMELER-RAPORLAR

Aydın İl Yıllığı.
Düstur (Tertib-i Evvel).
Düstur (Tertib-i Sani).
İzmir İl Yıllığı.
Jandarma Nizamname-i Hümayunu, İstanbul, 1320.
Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri.
Nevsal-i İktisad, İzmir, 1323.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1287 (H).
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1316 (H).
Salname-i Servet-i Fünun İlavesi, 1326 (H).
Salname-i Vilayet-i Aydın, 1298 (H).
Salname-i Vilayet-i Aydın, 1302 (H).
Salname-i Vilayet-i Aydın, 1307 (H).
Salname-i Vilayet-i Aydın, 1308 (H).
Salname-i Vilayet-i Aydın, 1313 (H).
Salname-i Vilayet-i Aydın, 1314 (H).
Salname-i Vilayet-i Aydın, 1326 (H).

GAZETELER

Ahenk (İzmir).
Anadolu (İzmir).
Cumhuriyet (İstanbul).
Efe (Ödemiş).
Gökçen Efe (Ödemiş).
Halkın Sesi (İzmir).
Hizmet (İzmir).
Hür Efe (Ödemiş).
İttihad (İzmir).
Köylü (İzmir).
Milliyet (İstanbul).
Mülhakat (Nazilli-İzmir).
Takvim-i Vekayi (İstanbul).
Tasvir-i Efkar (İstanbul).
Ulus (Ankara).

DERGİLER

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi.
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.
Belgeler.
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi.
Belleten.
Bilim-Birlik-Başarı Dergisi.
Cumhuriyet Kitap.
Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi.
Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi.
Ege Coğrafya Dergisi.
Ekonomide Diyalog.
Folklor ve Edebiyat.
Gediz.
Hafta.
Militan.
P.T.T. Dergisi.
Resimli Tarih Mecmuası.
Servet-i Fünun.
Tarih ve Toplum.
Toplum ve Bilim.
Toplum ve Ekonomi.
Toplumsal Tarih.
Türk Folklor Araştırmaları Dergisi.
Türk Folklor Dergisi.
Türk Folkloru.
Türk Musikisi Dergisi.
Türk Yurdu (Eski Yazı).
Türk Yurdu.
Türkiyat Mecmuası.
Yeditepe.
Yeni İzmir.
Yeni Ufuklar.

ANSİKLOPEDİLER-SÖZLÜKLER

Derleme Sözlüğü, Ankara, 1963.
Devellioğlu Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1984/6.
Eren, Hasan (ve diğerleri), *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1988.
İlaveli Müntehabat-ı Lügat-ı Osmaniye, Dersaadet, 1297.
İslam Ansiklopedisi.
Kadri, Hüseyin Kazım, *Türk Lügatı*, Ankara, 1943.
Lehçe-i Osmani, Dersaadet, 1876.
Meydan Larousse.

Musiki Sözlüğü, İstanbul, 1961.
Müntehabat-ı Lügat-ı Osmaniye, Dersaadet, 1281.
Özön, Mustafa Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1979/6.
Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul, 1978 (Tıpkı Basım).
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, (TCTA).
Türk Hukuk Lügatı, Ankara, 1944.
Yeni Türk Ansiklopedisi.

KİTAPLAR-MAKALELER

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.X, Dersaadet, 1309.
——— *Tezakir*, (Yay. C. Baysun), Ankara, 1986/2.
Ahmed Eyüb, "Çakıcının Akıbeti", *İttihad*, 19 Teşrin-i sani 1911-6 Teşrin-i sani 1327.
Ahmet Lütfü, *Tarih-i Lütfü*, c. II, Dersaadet, 1292.
Ahmet Rasim, *Osmanlı İmparatorluğunun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, (Yay. H. V. Velidedeoğlu), İstanbul, 1987.
Ahmet Vefik Paşa, "Zeybek", *Lehçe-i Osmani*, Dersaadet, 1876.
Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası*, Ankara, 1975.
Akçam, Taner, *Siyasi Kültürümüzde Zulüm ve İşkence*, İstanbul, 1992.
Akşin, Sina, "I. Meşrutiyet Üzerine Bazı Düşünceler", *Uluslararası Midhat Paşa Semineri Bildiriler ve Tartışmalar (Edirne 8-10 Mayıs 1984)*, Ankara, 1986.
Ali Nazmi, "Adalet-i İlahiye Yerini Buldu", *Ahenk*, 21 Teşrin-i sani 1911-8 Teşrin-i sani 1327.
Ali Nazmi, *Yeni Memalik-i Osmaniye Coğrafyası*, İstanbul, 1332.
Alyot, Halim, *Türkiye'de Zabıta (Kuruluşu, Tarihi ve Gelişimi)*, Ankara, 1947.
Arar, İ. (Yay.), *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, İstanbul, 1986.
Arel, Ayda, "Arpaz'da Beyler Konağı", *Tarih ve Toplum*, 69, (1989).
Arıkan, Zeki, "Midhat Paşa'nın Aydın Valiliği (Ağustos 1880-Mayıs 1881)", *Uluslararası Midhat Paşa Semineri-Bildiriler ve Tartışmalar (Edirne 8-10 Mayıs 1984)*, Ankara, 1986.
——— "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. I.
Arıkan, Zeki (ve diğerleri), *Tariş Tarihi*, İzmir, 1993.
Arıkan, Zeki-Yetkin, Sabri, "Milli Aydın Bankasının Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri", *Tariş Tarihi*, İzmir, 1993.
Aron, Raymond, *Sanayi Toplumu*, (Çev. A. O. Güner), İstanbul, 1975.
Arundell, Lord, *Discoveries in Asia Minor*, c. II, London, 1834.
Asarcıklı, Hayrettin, *Çakıcı Mehmet Efe*, İstanbul, 1973.
Asena, Orhan, *Atçalı Kel Memed*, (Ts ve Bs. y.).
Aslan, Sevim, *Mehmet Kamil Paşa'nın Aydın Valiliği*, İzmir, 1988, (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayımlanmamış Lisans Tezi).
Atalay, Beşir, *Sanayileşme ve Sosyal Değişme*, Ankara, 1983.

Ataman, Sadi Yaver, "Zeybeklerin Soyu ve Zeybek Oyunları", *Musiki Mecmuası*, 23, (1970),
Aucher, Elay, *Relations de Voyages en Orient*, c. I, Paris, 1843.
Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni*, İstanbul, 1984.
Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri (1920-1927)*, c. I. II., İzmir, 1987.
Baranten, Remzi, "Bir Halk Türküsü Veriyoruz: İnce Mehmet", *Folklor Postası*, 7 (1945).
Bardakçı, Cemal, *Anadolu İsyanları*, İstanbul, 1940.
Bayatlı, Osman, *Ege'de Zeybek Oyunları ve Havaları*, İzmir, 1943.
Bayındır, H. H. -Poyrazoğlu, H. F., *Aydın Kenti (Tarihi, Coğrafyası ve Bugünü)*, Aydın, 1966.
"Bayındırlı Mehmet Efendi Çakırcalı'yı Anlatıyor", *Gökçen Efe*, Nisan-Mayıs 1951.
"Bayındırlı Mehmet Efendi Çakırcalı'yı Anlatıyor", *Hür Efe*, 6 Nisan-18 Mayıs 1951.
Baykara, Tuncer, "Zeybekler, Zeybek Elbisesi Giym. Yasağı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 22, (1969).
——— *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir, 1974.
Bayrak, Mehmet, Eşkıyalık ve Eşkıya Türküleri, Ankara, 1985.
Bayur, Hilmi Kamil, *Sadrazam Kamil Paşa ve Siyasi Hayatı*, Ankara, 1950.
Behram, Nihat, "Ahmet Arif ile Bir Konuşma", *Militan*, Şubat 1975.
Berard, A. V., *La Revolution Turque*, Paris, 1909.
Berkes, Niyazi, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul, 1969.
——— *İki Yüz Yıldır Niçin Bocalıyoruz*, İstanbul. (TS.).
Bilen, Yılmaz, *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde İzmir'de Güvenlik (1875-1900)*, İzmir, 1988, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
Bilget, Adnan, *Son Yüzyılda İzmir Şehri (1849 1919)*, İzmir, 1949.
Bilmen, Ö. Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu*, c. III, İstanbul, 1951.
Blaisdell, Donald C., *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi ve Düyun-ı Umumiye*, İstanbul, 1979.
Boratav, Pertev Naili, "Halk Kahramanı, Sanat Eseri ve Halk Terbiyesi", *Folklor ve Edebiyat*, 2, (1945).
——— *Folklor ve Edebiyat*, c. I, İstanbul, 1991/2.
Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (Çev. M. A. Kılıçbay), c. I, İstanbul, 1989.
Bryce, Maurice H., *Sinai Kalkınma*, (Çev. C. Sökmen), İstanbul, 1971.
Bulutoğlu, Kenan, *100 Soruda Yabancı Sermaye*, Ankara, 1983.
Camus, Albert, *Başkaldıran İnsan*, (Çev. T. Yılmaz), İstanbul, 1995/5.
Cem, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul, 1986/9.
Coşar, Ömer Sami, "Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivindeki Belgelerle Çakırcalı Mehmet Efe", *Milliyet*, 27 Mayıs-18 Haziran 1973.

Cuinet, V., *Turquie d'Asie*, c. II., Paris, 1894.
Çadırcı, Musa, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. I.
——— "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine", *Belleten*, 135, (1970).
——— "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 3, (1993).
"Çakıcı Efe", (Mustafa Dirim'in Hatıraları), *Halkın Sesi*, 29 Haziran-9 Ağustos 1938.
"Çakıcı Efe", (Rıfkı Toksöz'ün Hatıraları), *Halkın Sesi*, 10-28 Ağustos, 1938.
"Çakırcalı Çetesi Hakkında Bir Mülakat", *Servet-i Fünun*, 1015, (1326).
Çavdar, Tevfik, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, İstanbul, 1970.
"Çaylılı Mehmet Efe Anlatıyor", *Hür Efe*, 2-25 Haziran, 1951.
Darkot, Besim, "Aydın", *İslam Ansiklopedisi*, c. II.
——— "Birgi", *İslam Ansiklopedisi*, c. II.
Darkot, B.-Tuncel, M., *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul, 1978.
Demirci, Yusuf Ziya, *Anadolu Köylerinin Türküleri*, İstanbul, 1938.
Dobb, Maurice, *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*, İstanbul, 1992.
Dursun, M. Kamil, *İzmir Hatıraları*, (Yay. Ü. Şenel), İzmir, 1994.
"Efe", *Meydan Larousse*, c. IV.
"Efe", *PTT Dergisi*, 136, (1994).

Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu, İzmir, 1937.
Eldem, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara, 1970.
Ergil, Doğu, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Ankara, 1981.
——— "Güneydoğu Dosyası", *Kırmızı Koltuk*, İnterstar Televizyon Kanalı, 5 Şubat 1995, Saat: 12.00-13.00.
Erkan, H.-Yetkin, S.-Gökdemir, O.-Atay, O.-Yıldırır, Ö., *Milli Aydın Bankası-Tarişbank Tarihi*, İzmir, 1993.
Erkson, Nezihi, *Türkiye Tütünleri, Tütünün Türkiye'deki Tarihi*, İstanbul, 1954.
Eyüboğlu, İ. Zeki, "Türküler", *Yeni Ufuklar*, Temmuz 1976.
Faroqhi, Suraiya, *Osmanlıda Kentler ve Kentliler*, (Çev. N. Kalaycıoğlu), İstanbul, 1993.
Findley, Carter V. "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Gelişme", (Çev. A. Günlük), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. I.
Foucault, Michel, *Ders Özetleri (1970-1982)*, (Çev. S. Hilav), İstanbul, 1992.
——— *Hapishanenin Doğuşu*, (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara, 1992.
Gad Franko (Milaslı), "Bir Belanın Sonu", *Ahenk*, 22 Teşrin-i sani 1911-9 Teşrin-i sani 1327.
Gazimihal, Mahmut Ragıp, "Yüzyıllar Boyunca Zeybekler", *Folklor Postası*, 3, (1946).
——— "Zeybek", *Musikisi Sözlüğü*, İstanbul, 1961.
Genç, Mehmet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi", *V. Milletlera-*

rası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler (İstanbul 1989), Ankara, 1990.
——— "18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii", *Toplum ve Ekonomi*, 2, (1991).
Goffman, Daniel, "17. Yüzyıl Öncesi İzmir", *Üç İzmir*, İstanbul, 1992.
Gökdemir, Oktay, "İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3, (1993).
——— *Aydın Vilayetinde Tütün Rejisi*, İzmir, 1994, (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi).
Güner, Şefik, *Türk Ceza Kanunu*, Ankara, 1981.
Halikarnas Balıkçısı, "Eski Anadolu İnançlarından Zeybekler", *Cumhuriyet*, 18-22 Temmuz 1965.
Hançerlioğlu, Orhan, "Doğa Yasası", *Yeditepe*, Haziran 1965.
Hiçyılmaz, Ergun, *Başverenler-Başkaldıranlar*, İstanbul, 1993.
Hobsbawm, Eric, *Haydutlar*, (Çev. F. Taşkent), İstanbul, 1990/2.
Hüseyin Ali, "Çakırcalı ve Def-i İştibah", *Ahenk*, 7 Kanun-ı Evvel 1911-24 Teşrin-i sani 1327.
Hüseyin Cahid, "Zaptiye Nezareti", *Servet-i Fünun*, 901, (1324).
Hüseyin Fehmi, "Silah ve Silah Kaçakçılığı", *İttihad*, 21 Mayıs 1909-8 Mayıs 1325.
İdris Şinasi, "Çakırcalı En-Nihaye Cezasını Buldu", *Ahenk*, 20 Teşrin-i sani 1911-7 Teşrin-i sani 1327.
——— "Çakırcalı'nın Arkadaşları Ne Olacak", *Ahenk*, 26 Teşrin-i sani 1911-13 Teşrin-i sani 1327.
İnal, İbnülemin M. Kemal, *Son Sadrazamlar*, c. III., İstanbul, 1982/3.
İnalcık, Halil "Tanzimat", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (1940-41).
——— "Adaletnameler", *Belgeler*, 3-4, (1965).
——— "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarih Kongresi-Tebliğler (İstanbul, 1989)*, Ankara, 1990.
İsmail Subhi-Mehmed Fuad, *Salname-i Servet-i Fünun İlavesi*, İstanbul, 1326.
İzmir İl Yıllığı, *İzmir*, 1967.
Kadri, Hüseyin Kazım, "Zeybek", *Türk Lügatı*, Ankara, 1943.
Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. V-VIII, Ankara, 1983/4.
Kandemir, F., "Zeybekler", *Hafta*, 77, (1935).
——— "Efeler Diyarında: Yörük Ali Efe Anlatıyor", *Tasvir-i Efkar*, 5 Mayıs 1940.
——— "Zeybek de Efe de Tarihe Karıştı", (Selahattin Kantar ile Söyleşi), *Tasvir-i Efkar*, 24 Mayıs, 1940.
——— "Saraçoğlu Şükrü ve Güzel Ödemiş", *Tasvir-i Efkar*, 13 Haziran 1940.
Kanunname-i Al-i Osman, (Yay. M. Arif), İstanbul, 1330.
Kasaba, Reşat, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, İstanbul 1993.
Kazgan, Haydar, "Rüsum-u Sittenin Beklenmedik Gelirine Dikilen Gözler", *Ekonomide Diyalog*, Nisan 1984.
——— "Düyun-u Umumiye", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. III

Keppel, M. George, *Narrative of a Journey Across the Balcan in the Years 1829-1830*, c. II, London, 1831.
Keyder, Çağlar, "Osmanlı Devleti ve Dünya Ekonomik Sistemi" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. III.
Kıray, Emine, *Osmanlıda Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İstanbul, 1993.
Koçman, Asaf, "Bozdağlar ve Çevresinin İklimi", *Ege Coğrafya Dergisi*, 2, (1984).
——— "İzmir Bozdağlar Yöresinin Yapısal Jeomorfolojisi ve Evrimi", *Ege Coğrafya Dergisi*, 3, (1985).
Koloğlu, Orhan, "Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları", *Tarih ve Toplum*, 32-36, (1986).
——— *Abdülhamit Gerçeği*, İstanbul, 1987.
——— "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. I.
Kömürcüyan, Kirkor, *Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi*, İstanbul, 1948.
Kunos, İgnace, *Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul, 1925.
Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul, 1974.
Kütükoğlu, Mübahat, *Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1838)*, c. I, Ankara, 1974.
Mardin, Şerif, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İktisadi Düşüncenin Gelişimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. III.
Martal, Abdullah, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresinde Sanayi ve Ticaret*, İzmir, 1992, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi).
M. Muhlis, "Çakırcalı Neden Tutulamıyor ve Nasıl Tenkil Olunabilir?", *Köylü*, 16 Teşrin-i evvel 1910-3 Teşrin-i evvel 1326.
M. Nasrullah-M. Rüşdü-M. Eşref, *Memalik-i Mahrusa-yı Şahaneye Mahsus Mükemmel ve Mufassal Atlas*, İstanbul, 1325.
Mumcu, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, Ankara, 1985/2.
——— *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Ankara, 1985/2.
——— *Osmanlı Hukuku'nda Zulüm Kavramı*, Ankara, 1985/2.
Mustafa Nuri (Ruscuklu), "Çakırcalı Gebertildi", *Ahenk*, 22 Teşrin-i sani 1911-9 Teşrin-i sani 1327.
Moltke, H. Von, *Türkiye Mektupları*, İstanbul, 1969.
Moustier, A. D., *Tour du Monde*, Paris, 1864.
Nebioğlu, Osman, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Ankara, 1986.
Noviçev, A. D. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*, (Çev. N. Dinçer), Ankara, 1977.
Noyan, Bedri, "Folklorda ve Yaşamda Aydın Efesi", *Türk Folklor Dergisi*, 6, (1982).
Ortaylı, İlber, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul, 1985.
——— *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1987.

——— "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. I.
"Osmanlı Toplum Yaşayışıyla İlgili Belgeler-Bilgiler: Suçlar ve Cezalar", *Tarih ve Toplum*, 7-8, (1984).
Ödemişli Afif, "Çakırcalı'nın Hayatı", *Yeni İzmir*, 1, (1341).
Öke, Burhanettin "Atamız Zeybek Oynuyor", *Türk Musikisi Dergisi*, 5, (1948).
Öymen, Örsan, "Atçalı Kel Mehmet Efe", *Milliyet*, 30 Ocak 1977.
Özbaran, Salih, *Tarih ve Öğretimi*, İstanbul, 1992.
——— "Zamanın Mekânla Buluşması: Bölgesel Tarih", *Toplum ve Bilim*, 64-65, (1994).
Özbek, M. Avni, "Zeybek", *İslam Ansiklopedisi*, c. XII.
Özkan, Cemal, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Savaşlar ve Antlaşmalar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. V.
Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.
——— *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1911)*, İstanbul, 1990.
——— "Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmine Açılış", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. III.
Parvus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, (Yay. M. Sencer), İstanbul, 1977.
"Pertev Naili Boratav ile Konuşma" *Milliyet*, 29 Ekim 1977.
Pınar, İlhan, "J. H. Petermann'ın İzmir Notları", *Toplumsal Tarih*, 9, (1994).
Quataert, Donald, *Osmanlı Devletinde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, (Çev. S. Tekay), Ankara, 1987.
——— "Osmanlı İmparatorluğunda Tarımsal Gelişme", (Çev. A. Gürlük), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. VI.
Ressamoğlu, Lütfü, *Ege Rehberi*, İzmir, 1952.
Sakaoğlu, Necdet, "Mültezimlerin Aşar Toplama Yöntemleri", *Tarih ve Toplum*, 25, (1986).
Sander, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü, Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara, 1993.
Sayar, Nihat, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*, İstanbul, 1977.
Schiffer, Reinholt, "European Views of Early 19 th Century İzmir", *Materialia Turcica*, 12, (1986), (çevirisi), "Avrupalıların XIX. Yüzyıl Başlarındaki İzmir'le İlgili Görüşleri", (Çev. Ç. İpek), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2, (1992).
Schmidt, Jan, "Banditry and the Dutch Colony in the Vilayet of Aydın", *Through The Legation Window 1876-1926 (Four Essays On Dutch, Dutch-Indian and Ottoman History)*, İstanbul, (Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut: Leiden), 1992.
Selçuk, İlhan, "Çakıcı", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1995.
Sencer, Muzaffer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul, 1974.
Serçe, Erkan, *İzmir'de Kitapçılık (Başlangıcından-Harf Devrimine)*, İzmir, 1990. (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
Sertoğlu, Murat, *Çakırcalı Efe Nasıl Vuruldu?* İstanbul, 1943.
——— *Çakırcalı Mehmet Efe*, İstanbul, (Ts.).
——— *Dağlar Raspotini Gavur İmam*, İstanbul, 1959.
——— *Atçalı Kel Mehmet*, İstanbul, 1982/3.
Shaw, E. K.-Shaw. S. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. M. Harmancı), c. II., İstanbul, 1983.
Shaw, Stanford, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Vergi Sistemi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. IV.
Sun, Zeynel Besim, *Çakıcı Efe*, İzmir, 1934.
Suula, Refii Şükrü, "Tanzimat Devrinde İstikrazlar", *Tanzimat I*, İstanbul, 1940.
Şakir, Ziya, "Zeybekler", *Resimli Tarih Mecmuası*, 6, (1950).
——— Eski Efeler, İstanbul, (Ts.).
Şanda, Hüseyin Avni, *Bir Yarı Müstemleke Oluş Tarihi*, İstanbul, 1932.
——— *Reaya ve Köylü*, İstanbul, 1970.
Şapolyo, Enver Behnan, "Efe, Zeybek, Kızan Yaşayışları ve Adetleri", *Türk Yurdu*, 234, (1954).
Şimşir, Bilal, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara, 1968-72.
Şölen. H.-Gökbel. A., *Aydın İli Tarihi*, c. I, Aydın, 1936.
Şölen, Hikmet, *Aydın İli ve Yörükler*, Aydın, 1945.
Taçalan, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, 1971/2.
Tahsin Paşa, *Abdülhamit-Yıldız Hatıraları*, İstanbul, 1931.
Tankut, H. Reşit, *Köylerimiz*, Ankara, 1939.
Texier, Charles, *Description de l'Asie Mineure*, c. II, Paris, 1849.
Thobie, Jacques, *Interets et Imperialisme Français Dans l'Empire Ottoman (1885-1914)*, Paris, 1977.
——— "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. III.
Timur, Taner, *Osmanlı Çalışmaları*, Ankara, 1989.
Tiryakioğlu, Samih, "Saltanat Döneminin Karlı Mesleği: Eşkiyalık", *Ulus*, 23 Ekim 1938.
Tongur, Hikmet, *Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara, 1946.
Toprak, Zafer, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Kolluk Kuvvetleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. V.
——— "Sosyal Tarihin Alanı ve Türkiye Gerçeği", *Toplum ve Bilim*, 54-55, (1991).
Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c. I, İstanbul, 1984.
Tunç Efe, "Çakırcalı Efe", (Yay. M. Emirkan), *Efe*, 15 Şubat-22 Mart 1947.
Türkoğlu, Sabahattin, "Tarih içinde Zeybek Kıyafeti", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1987.
Uluçay, Çağatay, *XVII.Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1944.
——— *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1955.

——— "Üç Eşkiya Türküsü", *Türkiyat Mecmuası*, c. XIII, İstanbul, 1958.
——— *Atçalı Kel Memed*, İstanbul, 1968.
Uran, Hilmi, *Hatıralarım*, Ankara, 1959.
Uşaklıgil, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, İstanbul, 1969.
Uzer, Tahsin, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara, 1987/2.
Üsküp, Şeref, *Çakıcı Efe*, İzmir, 1975.
Velay, A. Du, *Türkiye Maliye Tarihi*, Ankara, 1978.
Yaşar, Kemal, "Halk Türkülerinin Doğuş Hikayeleri: İnce Mehmed", *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 56, (1954).
——— *İnce Memed*, c. I, İstanbul, 1981.
——— *İnce Memed*, c. II, İstanbul, 1984.
——— *Çakırcalı Efe*, İstanbul, 1991/7.
Yavi, Ersal, *Efeler*, Aydın, 1991.
Yazıcı, Nesim, "Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Posta Örgütü", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. VI.
Yeniay, İ. Hakkı, *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi*, İstanbul, 1964.
Yerasimos, Stefanos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, (Çev. B. Kuzucu), c. II, İstanbul, 1987/5.
Yetkin, Çetin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, İstanbul, 1984.
Yetkin, Sabri, "Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Ortaklığı'nın Doğuşu ve Kooperatifçiliğe Geçiş", *Tariş Tarihi*, İzmir, 1993.
Yinanç, M. Halil, "Aydın", *İslam Ansiklopedisi*, c. II.
Yücebaş, Hilmi, *Şair Eşref-Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları*, İstanbul, 1984/3.
Zühdü, "Bizde Köylünün Borcu", *Türk Yurdu*, c. VI, 1330.

DİZİN

Abdibeyoğlu İbrahim (çete) 124
Abdülhamit, II 35, 64, 69, 71, 92, 100, 109, 112, 166
Aboş Receb (çete) 160
af (eşkıyalara) 64,71,94,95, 98, 100, 108, 111, 118, 128; töreni 98, 101; yemini 118
Ahenk 120, 131
Ahmed Efendi (Yenişehirlizade; Aydın mebusu) 34
Ahmet (Anzavur) Bey 162, 164, 167-168, 170
Ahmet Lütfü Efendi 50
Ahmet Mithat Efendi 37
Alcı Osman (çete) 104
Ali Molla (çete) 109-110
Ali Nazmi Bey (vilayet başsavcısı) 172
Ali Paşa (takib-i eşkıya kumandanı) 146, 151, 152
Ali Paşa (vali) 66
Ali Rıza Efendi (yüzbaşı) 161
Alyoti (Tireli zengin) 98
Arap Ömeroğlu (çete) 94
Araplı Halil (çete) 100
arazi kanunnamesi 25
Arif Ağa (eşraftan) 97
Arnavut Hayrettin Bey 94
Arpazlı Mehmet Bey 171
askeri teftiş komisyonu 102
askerlik sorunu 29-31
aşar 26
Atçalı Kel Memet 51-52
Aydın İhtilali 51
Aydın Vilayeti 38-44

Baba İshak 4
Bakırlı (çete) 66
Barkan, Ö. L. 2
Barutçu İstavri Efendi 107
Barutçu Kardeşler 132
Bekir Behlül Bey (avukat) 85
Bilget, Adnan 68
Blanc, Paul (İzmir Başkonsolosu) 116
Boratav, Pertev Naili 11, 56, 181
Boşnak Hasan Çavuş 74, 84, 85, 88, 90, 128, 183
Braudel, Fernand 2, 17, 38
Büyük Cerit (çete) 66, 69

Caba Ahmet (çete) 148
Cabiroğlu Ahmet (çete) 105
Celal Paşa (vali) 176
Celali İsyanları 53
Celnarova, Xenia 180
Cevdet Paşa (Adliye Nazırı) 46, 49
Cezayir hanı 52
Charnaud, Fritz 57
Chole (gezgin) 30
coğrafi yapı (Ege'de) 38

Çakıcı Ahmet 66, 69, 83, 87
Çakırcalı Mehmet Efe 4, 31, 60, 69, 73-74, 94, 98, 83-119, 126, 128-129, 132, 135, 139, 143-148,

150, 161-163, 170, 183-184; ve Çerkezler 162; ve gazeteciler 111; ölümü 150, 171; ve Men-i Şekavet Kanunu 128; ve Whitaller 61
çalıkakıcı 12, 87, 112, 178
Çallı Veli (çete) 66
Çamlıcalı Hüseyin (çete) 89, 99, 100, 101, 102, 131, 135
Çamlıcalı Mehmet (çete) 48
Çerkez gönüllüler 167-169
Çerkez Kazım (çete) 125
Çerkez Sami 166, 167, 168, 175
Çoban Mehmet (çete) 31, 101, 159
Çolak (çete) 82, 91

Dağdelenoğlu Mehmet (çete) 94
Dahiliye Nezareti 164, 169, 178
Deli Ahmet (çete) 141
Deli Mehmet (çete) 66, 148
demiryolları (Ege'de) 43
Dirim, Mustafa 76, 81, 82
divan-ı harpler 47, 134, 136, 160

efelik 166, 178
ekonomi (Ege'de) 22
Eşkıya-ı Takibiye Kumandanlığı 117
eşkıyalık; ve ceza 44; ve coğrafya 16; ve ekonomi 15; insan kaynağı 17; sembolizmi 19; ve sürgün 137; tanımı 7-8; ve teşhir 45, 47, 173; yabancı ülkelerin rolü 60; ve yönetim 13
Etniki Eterya 56
Eyüboğlu, İ. Zeki 181
Faik Paşa 116
Ferik Ali Paşa 141, 153, 155, 156, 159
Ferit Paşa (Sadrazam) 79, 115, 116
Forbesler (Levanten aile) 59, 109
Fransız konsolosları 83

Gad Franko (Milaslı Avukat) 123
Galip Bey (Aydın valisi) 124
Garp Ocakları 52
Gök Veli (çete) 184
Gökçen Efe 186
Gökdeli (çete) 96, 98, 100, 101, 131
Gökdelioğlu Mehmet 89

Hacı Ağa (eşraftan) 161
Hacı Ali Paşa 68, 99
Hacı Eşkıya 84, 87
Hacı Hasanoğlu Memiş 124
Hacı İbrahim 140
Hacı İbrahimoğlu Molla Mehmet 130
Hacı İlyasoğlu Çolak 89
Hacı Mehmet 145
Hacı Mehmet Ağa 175, 176
Hacı Muslu 151
Hacı Mustafa (çete) 140, 174, 177, 184
Hacı Naşit Paşa (vali) 68, 69, 83
Halil (Menteşe) Bey 111, 123
Halil Rıfat Paşa 69-70
Hambriko oğlu Panayot (çete) 69
Hamdi Paşa (vali) 65, 72
Hamit Ağa (Sart ılıcası sahibi) 110
Harbiye Nezareti 146, 147
Harputlu Ömer (çete) 66, 69
Hasan Paşa (vali) 54
Hatkinson (Aydın konsolosu) 61
Helvacı Çeltikoğlu (eşraftan) 98
Hilmi Bey (kaymakam) 97
Hobsbawm, Eric 8, 13, 34, 86, 173
Hüseyin Efe 140
Hüseyin Fehmi (yazar) 126
Hüseyin Hilmi Paşa (Dahiliye Nazırı) 122
Hüseyin Muhiddin (Binbaşı) 167, 169

idam cezaları 45
İdare-i Örfiye 150
İdris Şinasi (yazar) 120, 135
İkdam 137
iltizam sistemi 27
İnce Mehmet (çete) 71, 89, 102, 110, 111, 188

İsmail (çete) 100
İsmail Sıdkı Bey (Aydın mebusu) 169
İsmailoğlu (çete) 102
isyanlar 5, 132
İttihat 131, 137, 163, 165
İttihat ve Terakki 117, 118, 143
jandarma ve sosyal güvenlik 76; yolsuzlukları 80; maaş sorunu 74; sayısı 73; silahları 77

Kamalı Mehmet Efe 89, 188
Kamalı Mustafa (çete) 94, 98, 135
Kamil Paşa (Sadrazam) 24
Kamil Paşa (vali) 60, 61, 72, 73, 75, 78, 79, 91, 92, 95, 96, 100, 104, 109, 111, 114, 116
Kaptan Aleko (çete) 69, 175
Kaptan Andreya (çete) 58, 69
Kaptan Foti (çete) 58, 69
Kaptan Sokrat (çete) 69
Kara Ali (çete) 31, 47, 89, 110, 111, 128, 160, 185
Kara Mehmet (çete) 110
Kara Osman Çavuş 28
Kara Sait Paşa 79, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 114, 116, 127, 131, 136, 137, 142, 161,
Karabacak (çete) 69
Karayot oğlu Nikola (çete) 69
Kargalı Hasan (çete) 125
Katırcıyani (çete) 55, 60
Kâzım Paşa 126-127
Kel Hasan (çete) 120
Kemal Tahir 14, 61
Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa 71
Kırlı Hüseyin (çete) 104
Kızoğlu Mehmet Ağa 88
Koca Ali (çete) 105, 109, 123, 126
Koca Arap (çete) 66
Koca Hüseyin (çete) 98, 105, 109
Koca Mehmet (çete) 98, 131, 143, 144
konsoloslar 67
korsanlık 51
Kör Ali (çete) 89
Kör Mehmet (çete) 48
Köroğlu 181
Köselioğlu 89, 94
Köylü 137, 146, 147, 150, 153, 156, 165
köylü ayaklanmaları 26
Kuşçubaşı Eşref (Teşkilat-ı Mahsusacı) 142-144, 161
Küçük Cerit (çete) 66, 69
Küçük İsmail (çete) 89
Kürt Mustafa (çete) 66, 69

La Turquie 152
Ladurie, Le Roy 2
Laufon Gais 111
Levant Company 60
Levanten aileleri 58, 59, 60, 67, 109
Levi, Giovanni 2

Mahmut Muhtar Paşa 127, 130, 131,134,138,145, 147, 150,152
Mahmut, II 34, 51, 54
Manolaki Hacı Porduromus 108
Meclis-i Mebusan 28, 34-35, 64, 121,123,124,131,139,169
Meclis-i Vâlâ 43
Meclis-i Vükela 58
Mehmet Bey (kaymakam) 119, 120
Mehmet Çavuş 125
Mehmet Ferit Paşa (vali vekili) 125, 126
Mehmet Kamil Paşa 67, 68, 77
Mehmet Sadık Bey (kaymakam) 123
Men-i Şekavet Kanunu 47, 132,142,148,191
Meşrutiyet (II.) 47, 118, 127, 134
mikro tarih 2
Miralay Ahmet Şevki Bey 159
Miralay Arif Bey 136
Miralay Nasuhi Paşa 152
Mirliva Sait Paşa 109

Mithat Paşa (Aydın Valisi) 35, 42, 65, 77, 81
miting 148
Mora İhtilali 52
Musa oğlu Hüseyin (çete) 89, 102
Mustafa Ağa 88, 89
Mülazım Hüsnü Bey 90, 129
Mülazım Kamil Efendi 155
Mülazım Mustafa Efendi 91
mültezimler 27, 28
Mütevellizade Akif 102
Mütevellizade Tevfik Bey (eşraftan) 101

nahiye ve köyler 34
Nasuhi Paşa (istitlâât komisyonu başkanı) 134, 158
Nâzım Paşa 152, 156-158, 160, 164, 166, 169, 171, 172, 175, 176
Nazif Paşa 69, 70, 77
Nesim Mazliyah Efendi (mebus) 122, 125
Nurettin (vali yardımcısı) 138

Osman Bey (Arpaz köyü ağası) 170
Osman Efendi (başkâtip) 130
Osmanischer Lloyd 132
Osmanlı Bankası 141
Parmaksız Arap (çete) 66
Pesilioğulları (çete) 94
Petermann, Julius Heinrich (gezgin) 55
Piç Osman (çete) 66
Posluoğlu Mehmet Efe (çete) 92, 187

Ragıp Paşa 71
Rauf Paşa (vali) 121, 122, 124
Reckis, Elisa 30
Refik Bey (kaymakam) 100
Reji İdaresi 80, 144, 164; kolcuları 60, 144, 157, 164
Rıza Paşa (serasker) 77, 78
Rum eşkıyalar 52, 55, 56
Rüstem Bey (binbaşı) 128
Rüsum-ı Sitte 22
Rüştü (Kobaş) Bey 86

Saadettin Bey, yüzbaşı 121
Sabah 137
Sadık Bey 99, 100
Sadıkzade Şerif İlhami 138
Sait Paşa 60, 61, 72, 115
Salih Bey (yüzbaşı, takip müfrezesi kumandanı) 159
Sarı Ali (çete) 119, 126
Sarı Halil (çete) 123
Savuplo (tüccar) 136
Servet Bey (kaymakam) 100, 101, 102
Servet-i Fünun 151, 152
Seyyit Bey (İzmir mebusu) 122, 125
sosyal eşkıyalık 9; ve halk 10; ve siyasal düşünce 12
sosyal haydut 5, 6, 41, 173, 178, 179
Sun, Besim 56, 80, 114

Şair Eşref 37
Şaki İsmail 135
Şakir Efendi (kaymakam) 95
Şekip Bey (Saruhan Mebusu) 122
Şevket Haki Bey (kontrol memuru) 121
Tahir Kenan Bey (mektupçu) 104, 105, 110, 116
Tahir Paşa (Çengeloğlu) 54
Tarasos Efendi 61
Tekelioğlu (çete) 105, 110, 125, 129, 130, 141, 185
Tevfik Bey (eşraftan) 100
Tevfik Bey (jandarma yüzbaşısı) 81
Tevfik Bey (Saruhan mutasarrıfı) 155, 156
Tevfik Paşa 93
Ticaret Anlaşması (1838) 20
Tokalıoğlu Halil İbrahim (çete) 110

Uluçay, Çağatay 125
Uzer, Tahsin 28, 81

Vasili (çete) 46
Veli Mehmet (ağa) 87

Wanotelli (Baron) 111
Whitall'ler (Levanten aile) 58, 60, 97, 109; ile Çakırcalı 61
Wilkinson'lar (Levanten aile) 58

Yanık Hüseyin (çete) 119, 120
Yaşar Kemal 11, 14, 84, 107, 188
yerel basın 70
Yılık Abdi (çete) 47, 98
Yörük Mahmut (çete) 175
Yörük Osman (çete) 66, 69
Yörük Sarı Bey 130
Yörükoğlu 94

Zeybek Mustafa Efendi (ibrikdar) 95, 96
zeybekler 19, 53, 64, 65; eşkıyalıkta rolü 52-55

Ege'de zengin bir eşkıya türküsü dağarcığı olması tesadüf değildir. Özellikle 19. yüzyılın ortasından itibaren Ege dağları eşkıyadan geçilmez olmuştu. Merkezi otoritesi çok zayıflamış olan Osmanlı Devleti bu eşkıyayla başa çıkamıyordu. Hikâyeleri dilden dile dolaşan Çakırcalı Mehmet Efe gibi ünlü eşkıyalar birer "sosyal haydut" diye nitelendirebilecek kadar halka mal olmuş kişilerdi. Sabri Yetkin'in 1995 Afet İnan ödülü kazanan doktora tezinden çıkardığı bu kitap sosyal tarihimizin çok konuşulan ama az araştırılmış bölümüne ışık tutuyor.

ISBN 975-333-052-9
9 789753 330527

TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI